

T.C
İstanbul Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyoloji Anabilim Dalı

Doktora Tezi

UYDU KENTİN MEKÂNSAL ÜRETİMİ: BAŞAKŞEHİR 4.
VE 5. ETAPLAR

Nurullah Gündüz

2502090068

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Enes Kabakcı

İstanbul 2015

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN

Adı ve Soyadı : Nurullah GÜNDÜZ Numarası : 2502090068
Anabilim/Bilim Dalı : Sosyoloji Anabilim Dalı Danışman Öğretim Üyesi : Doç. Dr. Enes KABAKCI
Tez Savunma Tarihi : 04.02.2015 Tez Savunma Saati : 11.00
Tez Başlığı : Uydu Kentin Mekânsal Üretimi: Başakşehir 4. Ve 5. Etaplar

TEZ SAVUNMA SINAVI, Lisansüstü Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin KABULÜNE karar verilmiştir. / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. Ali Murat YEL		Kabul
2- Doç. Dr. Yücel BULUT		Kabul
3- Doç. Dr. Enes KABAKCI		Kabul
4- Doç. Dr. Beril DUMAN		Düzeltilme
5- Yrd. Doç. Dr. Ayşen ŞATIROĞLU		Düzeltilme
YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- Prof. Dr. İsmail COŞKUN		
2- Yrd. Doç. Dr. Önder ÇETİN		

ÖZ

Uydu Kentin Mekânsal Üretimi: Başakşehir 4. ve 5. Etaplar

Nurullah Gündüz

İstanbul yüzyıllarca birçok grubun yaşamlarına eşlik etmesine rağmen artık mekânsal ve kültürel ayrışmanın sembolü olmaya başladı. Bu ayrılığın en belirgin sembolü olarak uydu kentler genelde mekânsal ayrışma kapsamında ele alınıyor. Uydu kentler mekânsal ayrışma olgusu dışında ele alınması gereken birçok dinamiğe sahipler. KİPTAŞ tarafından 1998’de başlayan ve 2012 yılında yapımı tamamlanan Başakşehir 4. ve 5. etaplar bu çalışmanın örneği konumundadır.

Bu tez, Başakşehir uydu kent yaşamının küreselleşme, modernleşme, neoliberal dönüşüm politikaları ve mekânsal ayrışma gibi makro teorilerle açıklanmasına karşı çıkmaktadır. Mekânsal ayrışmanın sonuçlarını Başakşehir 4. ve 5. etaplarda mekânın üretimi kavramını kullanarak bir taraftan burayı şekillendiren iktidar öğeleri diğer taraftan ise insanların bu iktidar olgusu karşısındaki taktiksel becerilerini ve üretimlerini ele alarak yeni bir bakış açısı sunmayı amaçlamaktadır. Başakşehir uydu kent olgusunun tüm dinamikleriyle ortaya çıkarılması aşına olunan bilgilerin yeniden harmanlanmasıyla sağlanabilir.

ABSTRACT

The Spatial Production of Satellite Town: Başakşehir 4th and 5th Phase Apartment Complexes

Nurullah Gündüz

Istanbul, although it has hosted many societies for centuries, it is now becoming the symbol of spatial and cultural disintegration. As being the most distinct symbol of this dissolution, satellite towns are discussed within the scope of spatial disintegration. Satellite towns have many dynamics which need to be discussed apart from spatial disintegration. Başakşehir 4th and 5th phase apartment complexes, which were started to be built in 1998 and completed in 2012 by a private company supported by government, are the sample of this study.

This thesis objects that the life of Başakşehir satellite towns can not be explained only by macro theories such as globalization, modernization, neoliberal transformation policies and spatial segregation. It aims to present a new point of view, discussing the results of spatial disintegration through the concept of space production in Başakşehir 4th and 5th phase apartment complexes and addressing, on the one hand, the members of power who design this settlement, on the other hand, people's tactical abilities and production against this phenomenon of power. The discovery of the case of Başakşehir can be ensured through harmonizing familiarized knowledge again and filtering this knowledge.

ÖNSÖZ

Son yirmi yıldır sıklıkla mekânsal ayrışma kavramı içinde ele alınan uydu kentler barındırdıkları yaşamlar noktasında daha kapsamlı ve derin analizlere ihtiyaç duymaktadır. Sadece neoliberal ve küresel politikalar gibi egemen akımların değil, yerel gelişmelerin de uydu kenti şekillendirdiğini düşündük. Bu bakış açısıyla uydu kentin mekânsal olarak nasıl üretildiğini tezimizin ana sorusu olarak belirledik. Başakşehir 4. ve 5. etaplarına mekân üretimi kavramı üzerinden giderek yeni bir bakış açısı geliştirmeye çalıştık. Bu bakış açısı sadece mekânsal ayrışmanın eleştirisi olmakla kalmayıp mekân kavramına hak ettiği değeri verme amacı taşıyor. Türk sosyolojisinde mekân sosyolojisine dair ders, kitap, makalelerin son derece sınırlı oluşu tez yazımında açıkça görüldü. Kaynak araştırmasında yerli kaynaklardan elde edilen bilgiler son derece sınırlıydı. Bu yüzden büyük ölçüde yabancı kaynaklardan yararlanıldı. Saha çalışması ise derinlemesine görüşmeler, anketler, medya takibiyle gerçekleştirildi. Türkiye’de saha çalışmasında anket ile derinlemesine görüşmelerin birlikte yapıldığı çalışmalar sınırlıdır. Saha çalışmasında bu iki saha çalışması türünün birlikte olması gerektiği ve sahanın araştırmalarında daha derine inilmesi gerektiği vurgulandı. Bu tez mekân kavramının hak ettiği değeri görmesi gerektiğini benimsedi.

Bu tez yaklaşık 5 senelik bir çalışmanın sonunda ortaya çıktı. Bu süreçte konuyu bana önermekten tez savunmasına kadar özellikle usul konusunda her zaman öneride bulunan, esasın iyi olmasının yolunun konunun tezde ele alınış biçimiyle gerçekleşeceğini söyleyen tez danışmanım Doç. Dr. Enes Kabakcı’ya özellikle teşekkür etmek isterim. Ayrıca tez konusunda görüşmek için her gittiğimde her zaman muhabbet etme imkânı vermesiyle hoca olmanın yanı sıra çok yakın bir arkadaş ta olabileceğini gösterdi. Tez jürimde bulunan ve lisanstan itibaren hocam olan Prof. Dr. Ali Murat Yel desteğini hiç esirgemedi. Bu aşamaya gelmemde katkısından ötürü kendisine teşekkür ederim. Doç. Dr. Yücel Bulut Başakşehir’de yaşıyor olmanın verdiği bilgi ve tecrübeyi akademik yetkinliğiyle birleştirip çok kaliteli sorular sorarak bana yol gösterdi. Doktora süresince beni destekleyen TÜBİTAK’a teşekkür ederim. Ailem bu süre zarfında her zaman beni destekledi ve anketlerin yapılmasında katkıda bulundular. Başarıda katkıları büyük oldu.

Son olarak saha çalışması sırasında yardımlarını esirgemeyen, sorularıma içtenlikle cevap veren görüşmecilere ve Başakşehir halkına teşekkür ederim.

Eşim Fatma'ya adanmıştır.

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
TABLO LİSTESİ	x
KISALTMALAR	xi
1.BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. Mekânsal Ayrışmaya Eleştirel Bir Bakış	7
1.2. Kent Ethosu	14
1.3. Alt Kentleşme	22
1.4. Araştırmanın Hikâyesi	33
2.BÖLÜM:MEKÂN SOSYOLOJİSİ	37
2.1. Tarihsel Arka Plan	37
2.2. Klasik Dönem Mekân Sosyolojisi: Makro Teori ve Mekân	42
2.2.1. Karl Marx	43
2.2.2. Emile Durkheim	46
2.2.3. Max Weber	48
2.2.4. Georg Simmel	50
2.3. Modern Sosyoloji	54
2.4. Modern Dönem Mekân Sosyolojisi: Mekân ve Kriz	57
2.4.1. Chicago Okulu: Araştırmacılık ve Metodolojik Dikotomi	60
2.5. Postmodernlik Öncesi Dönem	65
2.5.1. Frankfurt Okulu Kitle Toplumu ve Modernlik Krizi	67
2.5.1.1. Karamsar Perspektiften Mekân	73
2.6. Postmodern Dönem Mekânsallığı: Mekânsal Tasavvur	83
2.6.1. Michel Foucault	84
2.6.2. David Harvey	91
2.6.2.1. Zaman-Mekân Sıkışması	94
2.6.3. Henri Lefebvre	97
2.6.3.1. Mekânsal Pratikler (Algılanan Mekân)	103

2.6.3.2. Mekânın Temsiliyeti (Tasarlanan Mekân)	104
2.6.3.3. Temsiliyetin Mekânı (Yaşanan Mekân).....	106
2.6.4. Michel de Certeau	108
2.6.4.1. Mekânda Taktik ve Stratejiler	110
2.6.4.2. Üretim Düzeneklerinden Kültürel Tüketime	113
3. BÖLÜM KENT VE TOPLUM	116
3.1. Türkiye’de Kentleşme	120
3.1.1. 1850-1923 İlk Dönem Osmanlı Kentleşmesi.....	120
3.1.2. 1923-1950 Erken Dönem Cumhuriyet: Batı İstikameti	125
3.1.3. 1950-1980 Kentleşen Şehir ve İnsan.....	129
3.1.3.1. Gecekondu	131
3.1.3.2. Apartmanlaşma	134
3.1.4. 1980-2000 Liberal Dönem: Ekonomik ve Sosyal Dönüşüm Politikaları.....	136
3.1.4.1. İstanbul’da Alt Kentleşme	141
4.BÖLÜM: ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ	145
4.1. Bilimsel Ön Kabullerden Eleştirel Gerçekliğe: Türdeşliği ve Haklılaştırımı Sorgulamak	145
4.2. Mekânı Okumaya Başlamak	151
4.3. Veri Toplama Süreci	153
4.3.1. Anket Uygulaması.....	153
4.3.2. Derinlemesine Görüşmeler.....	156
4.4. Veri Analizi.....	159
4.5. Araştırmanın Amacı	160
5. BÖLÜM:MEKÂNA AÇILMAK	162
5.1. Mekânsal Pratikler	162
5.1.1. Morfolojik ve Tarihsel Arka Plan	162
5.1.2. Başakşehir’in Kentleşme Serüveni	163
5.1.3. KİPTAŞ: Mekânsal Pratiğin Öncüsü	170
5.1.4. Uydu Kentte Bulunmanın Mekânsal Pratikleri	178
5.1.5. Mekânsal Pratiğin Metalaşma Süreci.....	187
5.2. Mekânda İktidar Kurgusu	195
5.2.1. KİPTAŞ: Kasti Müdahale ve Mülkleştirme	195

5.2.2. Enformelin Dayanılmaz Hafifliğinden Formelin Baskıcı Ağırlığına.....	200
5.2.3. Uydu Kent Tipi İnsan.....	205
5.2.4. Mekânsal Yitiş	209
5.2.5. Post-Arabesk Formları-Hafızanın Metalaşması.....	220
5.3. Mekânda Taktiksel Üretimler	229
5.3.1. Müslüman Pratiğin Görünürlük Süreci	230
5.3.2. Başakşehir’de Yerel Manzaralar ve Mekânsal Yükseliş.....	237
5.3.3. Mekânda Cinsiyet Halleri	250
SONUÇ	257
KAYNAKÇA	265
EKLER.....	299
ÖZGEÇMİŞ	321

Tablo Listesi:

Tablo 1- Başakşehir’de eğitim durumu.....	32
Tablo 2- Başakşehir’de mesleki dağılım.....	32
Tablo 3- İstanbul’da yıllık ortalama nüfus artışı.....	127
Tablo 4- Yıllara göre İstanbul nüfusu	143
Tablo 5- Derinlemesine görüşme yapılan bireyler	157
Tablo 6- Etap bilgileri	175
Tablo 7- Başakşehir’e gelmeden önceki yerleşimler	177
Tablo 8- Eski yerleşimlerden ayrılma sebepleri.....	180
Tablo 9- Kalabalıktan ve gürültüden rahatsız olmanın cinsiyete göre dağılımı	182
Tablo 10- Başakşehir’in tercih edilme sebepleri.....	183
Tablo 11- Çocukların eğitimi ve yetiştirilmesinin cinsiyete göre dağılımı.....	184
Tablo 12- Başakşehir’de eksiklikler.....	185
Tablo 13- Uydu kentlerin oluşum sebepleri.....	186
Tablo 14- Başakşehir’de riskler	191
Tablo 15- Başakşehir’de baskı görme.....	191
Tablo 16- Başakşehir’de baskı türleri	192
Tablo 17- Başakşehir’de yaşamının en önemli sonucu	193
Tablo 18- Başakşehir’de KİPTAŞ’ın etkisi	198
Tablo 19- KİPTAŞ’ın İstanbul’daki rolü	199
Tablo 20- Başakşehir’de boş zamanların değerlendirilmesi	206
Tablo 21- Başakşehir’de yüzleşilenler	211
Tablo 22- Başakşehir’de mutluluk tanımları.....	216
Tablo 23- Başakşehir’in İstanbul kenti açısından ifadeleri.....	217
Tablo 24- Başakşehirlilik tanımları.....	219
Tablo 25- Komşularla iyi ilişkiler kurmak için etkenler	241
Tablo 26- Komşularla yapılan faaliyetler	242
Tablo 27- Başakşehir’in mimarisinin değerlendirilmesi	244
Tablo 28- İslamcı yerleşim iddiası.....	245
Tablo 29- Başakşehir’i şekillendirmede en etkili unsurlar	247
Tablo 30- Başakşehir’de dayanışma türü.....	249
Tablo 31- Başakşehir’in sembolleri	255
Tablo 32- Başakşehir’de toplumsal yaşam	260

KISALTMALAR

AK Parti: Adalet ve Kalkınma Partisi

Bkz.: Bakınız

CHP: Cumhuriyet Halk Partisi

C. Cilt

Çev.: Çeviren

DEHAP: Demokratik Halk Partisi

DEP: Demokrasi Partisi

HEP:...Halkın Emek Partisi

Ibid.: Ibidem (Aynı Yerde)

İBB: İstanbul Büyükşehir Belediyesi

KİPTAŞ: Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi

s.: Sayfa

ss.: Sayfalar

TOKİ: Toplu Konut İdaresi Başkanlığı

1.BÖLÜM

GİRİŞ

Sanayi Devrimi'ne kadar olan süreç daha çok doğa şartlarına karşı mücadele etme ve ondan yararlanma düşüncesi üzerine kuruluyken, bu yapı Sanayi Devrimi'yle insanın kendisiyle ve toplumuyla olan mücadelesine dönüşmüştür. İnsanoğlu çok farklı dönemlerden geçmiş olsa bile sosyologların insan-toplum ilişkisine dair ilgileri Sanayi Devrimi'nin getirdiği sonuçlarla başlamıştır. Sanayi Devrimi'nin getirdiklerini anlamamanın en önemli yollarından biri de onun mekânsal yansıması ve karşılığı olan kentlere bakmaktır.

İstanbul, son yirmi yıldır hem tarihine hem de mekânsal özelliklerine yakışır şekilde Türkiye'nin aynası olmaya devam ediyor. Onun geçirdiği değişimler ve dönüşümler sosyal bilimciler tarafından merakla karşılanıyor. Türkiye'nin en kalabalık kenti olan İstanbul, neoliberal politikaların öncülüğünde yüzyıllar boyunca yaşamlarına eşlik ettiği toplumsal gruplara artık eşlik edemiyor. İstanbul artık tarihsel ve kültürel bütünlüğün değil; kültürel ve mekânsal ayrılığın sembolü olmaya başlıyor. Sıklıkla ayrışma üzerinden ele alınan yeni yerleşimler ilgiyi gerçekten hak ediyor. KİPTAŞ tarafından 1998'de başlayan ve 2012 yılında yapımı tamamlanan Başakşehir 4. ve 5. etaplar bu çalışmanın örneği konumundadır.

Bu tez, uydu kent yerleşimlerinin küreselleşme, modernleşme, neoliberal dönüşüm politikaları gibi küresel; mekânsal ayrışma, çarpık kentleşme, sınıfsal geçişler gibi yerel fenomenlerin etkisiyle oluşan mekânlar olarak tanımlanmalarına karşı çıkmaktadır. Bu teorilerden bütünüyle uzaklaşmadan 1990'lardan itibaren başlayan ve son yirmi yıla ait en belirgin kentsel fenomen olan mekânsal ayrışmanın uydu kente gelmekle bittiğini ve yeni bir toplumsal yapılanmanın ve hareketliliğin gerçekleştiğini düşünüyoruz. Bu yapılanmaları mekânın üretimi kavramı üzerinden ele alıyoruz. Başakşehir 4. ve 5. etaplarda mekânın üretimi kavramıyla bir taraftan burayı şekillendiren iktidar öğeleri diğer taraftan ise insanların bu iktidar olgusu karşısındaki taktiksel becerilerini ve üretimlerini ele alarak yeni bir bakış açısı sunmayı amaçlıyoruz. Anglo-Amerikan küreselci yaklaşımların nüfuz ettiği

mekânsal ayrışma literatürünün İstanbul örneğini açıklamakta yetersiz kalacağı ve Türkiye’deki dinamiklerin etki gücünü geri planda bırakacağı düşüncesindeyiz.

Mekânsal ayrışmanın dönüşüm geçirdiğini ve başka bir kentsel değişime kapı aralandığını söylemek zor değildir. Toplum hayatının çok hızlı değiştiği düşünüldüğünde hem makro dinamiklerin hem de insanların bu dinamiklere verdiği karşılıklar ve elde ettiği becerilerin incelenmesi Başakşehir uydu kent yaşamının çözümünü kolaylaştıracaktır.

İstanbul’da 1990’lardan itibaren yeni yerleşimlerin artması ve bazı sınıfların yaşadıkları yerlerle ilişkilendirdikleri sorunlarından kaçmak için ve ‘‘huzurlu ve güvenli’’ bir mekânda yaşama arzusuyla yaşadıkları yerlerden uydu kentlere hücum etmeleri mekânsal ayrışma olarak tanımlanmaktadır.¹ Uydu kentlerle ilgili yapılan çalışmalar mekânsal ayrışmanın temelinde küreselleşmenin kentlerin ekonomik, sosyal ve kültürel yapılarında büyük değişikliklere yol açması bulunmaktadır. Ülkelerin kapitalizm kriziyle yeni ekonomik model arayışına girmeleriyle Keynesci ekonomi modeli devreden çıkmış, rekabetçi küresel ekonomi modelleri gelmiştir. Dev ortak pazarların ve konsorsiyumların kurulması ve bilişim teknolojilerin gelişmesiyle birlikte yeni hizmet sektörleri ortaya çıkmış, bu alanlarda çalışacak nitelikli ve profesyonel insanlara ihtiyaç duyulmuştur. Bu profesyonel ve uzman kişilerin doğrudan sektöre dâhil olmalarıyla özelleştirme girişimleri, finans merkezlerinin kurulması, KOBİ’lerin ekonomiye eklemlenme girişimleri hız kazanmış ve rekabetçi bir ekonomi oluşmuştur. Kamu hizmetlerinin tüm kentsel mekânlara ulaşmasının yanı sıra artan refah düzeyiyle sınıflararası dikey hareketlilik artmıştır. Daha iyi bir yaşam sürdürmek isteyen sınıflar bu arzularını mekânsal ayrışmaya giderek göstermişlerdir. Bu ayrışma biçimi yeni orta sınıflar tarafından gerçekleştirilmiştir.

¹ Hatice Kurtuluş, ‘‘Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir’’, Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul’da Kentsel, Ayrışma**, İstanbul, Bağlam, 2005; Hatice Kurtuluş, ‘‘İstanbul’da Kapalı Yerleşimler: Beykoz Konakları Örneği’’ Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul’da Kentsel, Ayrışma**, İstanbul, Bağlam, 2005; Sencer Ayata, ‘‘Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı’’, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005; Didem Daniş, ‘‘Suburbanization and a Suburban Community in Turkey: The Case of Bahçeşehir’’, **YL Tezi**, ODTÜ, Ankara, 2001; Şerife Geniş, ‘‘Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayrışma’’, **Sivil Toplum**, Sayı: 17-18, 2007; Köksal Alver, **Siteril Siteler**, İstanbul, Hece, 2010; Ayfer Bartu ‘‘Kentsel Ayrışım: İstanbul’daki Yeni Yerleşmeler ve Kemer Country Örneği’’, Firdevs Gümüsoğlu (der.), **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2001.

Yeni orta sınıf kavramı mekânsal ayrışmaya sınıflar için kullanılmaktadır.² “Yeni orta sınıflar” yaşadıkları “post gecekondu” mahallelerinin yetersiz altyapısının yanı sıra eğitim, sağlık ve sosyal yaşama dair eksiklikler karşısında çocuklarına daha iyi bir gelecek sunmak adına iç göç hareketini başlatmışlardır. Post gecekondu kavramı, alt yapı hizmetlerinin yetersiz olduğu, merdivan altı işletmelerin yoğunluğu ve alan sıkıntısı sebebiyle oldukça kalabalık ve gürültülü düzensiz gecekondu mahalleleri için kullanılmaktadır.³

Mekânsal ayrışma denilen bu teori son yirmi yılda kent sosyolojisi alanında baskın bir konu haline gelmiş ve birçok araştırmacı tarafından çalışılmıştır. Toplu göç hareketlerinin son aşaması olan uydu kentler bu teorinin son halkasını oluşturmaktadır. Uydu kent; geniş yüzölçümlü, dışarıya kısmen kapalı, alt yapısı tamamlanmış, zengin sosyal ve kültürel donatılara (okullar, kreşler, cafe ve restoranlar, dershaneler, iş merkezleri, alışveriş merkezleri, sağlık birimleri) sahip, kentin çeperlerine kurulmuş, rastgele değil de belirli bir idare veya şirket tarafından fizibilite çalışması yapılmış, planlanmış ve inşa edilmiş yerleşkelerdir. Uydu kentler, anakentin merkezinden uzak olarak kentin çeperlerinde kurulurlar. Ekonomik olarak anakente bağımlı, kültürel olarak ise farklı olan, ekonomik sermayesi yüksek orta sınıf mensuplarının tercih ettiği site yerleşimleridir. Uydu kentler kentin çeperlerinde kurulduğundan alt kent yerleşimleri olarak da adlandırılırlar.

Mekânsal ayrışma sadece alt ve orta sınıfların değil, üst orta sınıfların da üst sınıflara yükselme hareketini kapsamaktadır. Adacık (*enclave*), üst sınıftan insanların yaşam standartlarını daha yukarı çekmek için bir araya geldikleri küçük ölçekli, lüks ve yerleşmek isteyenlerin genelde seçildiği yerleşkeler için kullanılmaktadır.

Mekânsal ayrışmanın sebep olduğu yeni kent yaşamına ait izler ve döngüler genel kabul olarak bir ayrışmaya yani parçalanmaya işaret etmektedir. Özellikle neoliberal politikalardan beslenen bu anlayış, mekânsal ayrışmaya dair sınıf karakteri, eğitim,

² Sınıf konusunda daha geniş bilgi için bkz. Çağlar Keyder, **State and Class in Turkey, A Study in Capitalist Development**, Londra ve New York, Verso, 1987.

³ Şirinevler, Yenibosna, Bağcılar ve Esenler post gecekondu yerleşimlerine örnek verilebilir.

gündelik yaşam, kamu-insan ilişkisini de bir gerilim, rekabet ve hoşnutsuzluk üzerinden okumaktadır.⁴

Mekânsal ayrışma kavramı toplu bir sınıf hareketi olduğu için makro açılardan geliştirilen bir teoridir; dolayısıyla da birçok mikro dinamiği göz ardı etmektedir. Bu nedenle çalışmamız mekânsal ayrışmanın niteliğinden daha çok onun eleştirisi üzerine kuruludur. Mekânsal ayrışma literatürünün metodolojik eleştirisi bizim çalışmamızda iki boyutta anlaşılabilir. Birincisi; bu yöntem bir standartlaşma getirmiştir ve bu nedenle de toplumsal değişmeyi takip etmede başarısız olmaktadır. Hatta yeni bakış açılarına olanak vermeyen ontolojik bir geleneği de sürdürmektedir. Mekânsal ayrışma çalışmalarının öznel bir temsiliyet taşıdığı söylenemez, çünkü alt kentlerde yapılan araştırmalarda çoğunlukla aynı sonuçlar çıkmaktadır. Bu konuyu çalışan araştırmacılar bu nesnel sonuçlar üzerinden değerlendirme yaptıkları için mevcut yaklaşımlara doğrudan bir reddiye getirememektedirler.⁵ İkincisi ise; çoğu kez ulus ötesi söylemlerle belirleyiciliği vurgulanan modernleşme, küreselleşme ve kapitalizm gibi dinamiklerin öncülüğünde kavranmaya çalışılan toplumsal değişmeyi ve yerel düzeyde kentte mekânsal ayrışma, yoksulluk, sınıfsal geçişleri açıklama girişimlerinde mekân ve insan olgusu eksik kalmaktadır. Kent sakinlerinin yaşamış olduğu tüm sıkıntıları, insanın bir çöküşü olarak ele almak yerine bu sıkıntılar karşısında insanların gerçekleştirmiş olduğu üretim, manevra, erişim becerileri yine sıkça bahsettiğimiz toplumsal değişmede temel bir faktör olarak karşımıza çıkar. Bu bileşenlerin tamamını içinde barındıran mekân, tüm bireysel ve toplumsal ilişkilerin uzayıdır. İnsanın modernlik veya onun türevleriyle hem duygusal hem de rasyonel olarak ilişki kurduğu bir bütünlüktür.⁶ Mekânın üretimi tüm morfolojik ve sosyal ilişkileri kapsar. Bu sayede çalışılan sahayı tüm boyutlarıyla yansıtmaya imkânı verir.

⁴ Ayşe Öncü, “İstanbulcular ve Ötekiler: Küreselcilik Çağında Orta Sınıf Olmanın Kültürel Kozmolojisi” çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 127.

⁵ Kurtuluş, **Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir**, s. 121, Ayata, **Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı**, s. 56, Danış, **Suburbanization and A Suburban Community in Turkey: The Case of Bahçeşehir**, s. 133.

⁶ Henri Lefebvre, **Kentsel Devrim**, çev. Selim Sezer, İstanbul, Sel, 2011.

Mekân üretimi kavramı birkaç tezde işlenmektedir. Neslihan Demirtaş *Social Spatialization in a Turkish Squatter Settlement: The Dualism of Strategy and Tactic Reconsidered* başlıklı tezinde Ankara'nın Mamak ilçesine bağlı Boğaziçi gecekondu mahallesini çalışmıştır. Demirtaş tezinde modernist yaklaşımların geri planda bıraktığı yerel unsurları mahalle üzerinden ele alarak alternatif bir gecekondu tarihi okuması sunmaktadır.⁷ Miray Baş *Reading Sulukule as a Social Production of Space: Ownership/Possession and Boundries of the Dwelling* başlıklı tezinde Sulukule gecekondu mahallesindeki sosyal yaşamın fiziksel yansıması olan ev, mülk edinme ve sahip olma kavramlarını sorgulamaktadır.⁸ Bu çalışma bizim tezimizde olduğu gibi Henri Lefebvre'in mekân üretimi kavramından hareket etmektedir. Bu iki çalışma gecekondu mahallesinde yapılmıştır. Gecekondu mahalleleri toplumsal yapı ve gündelik yaşam noktasında berrak bir görüntü çizerler. Yoksul sınıfların hayata tutunma gayretleri gecekondu mahallerindeki görüntüleri netleştirir. Oysa uydu kentler özellikle ekonomik sermaye ve dolanım sebebiyle oldukça mat ve yoğun toplumsal yapılara sahiptir. Yeni nesil olarak ortaya çıkan uydu kentler yeni yaşamların ve yapılanmaların gerçekleştiği mekânlardır. Biz orta sınıf mensuplarının yaşadığı Başakşehir 4. ve 5. etaplar örneklemini seçerek yeni yaşamları ve mekânları araştıracağız.

Çalışmamızda insan aktif aktör kabul edilip mekânsal değişimin sonuçları mekân merkezli incelenecektir. Çalışma Henri Lefebvre'in mekânın üretimi kavramı üzerine kuruludur. Lefebvre'in mekânın üretimi teorisinde insan faktörünü geri planda tutması karşısında Michel de Certeau'nun gündelik hayatta bireyin yaratıcılığı üzerinden kavramsallaştırdığı taktik ve strateji teorileri kullanılacaktır. Mekânın çok boyutlu olarak incelenmesi, bunun yanında mekân fetişizmine girmeden bireyin sahip olduğu yaratıcılığın ortaya çıkarılmasıyla mekânın insani özellikleri ve mekândaki insan katkısı vurgulanacaktır. Bu itibarla mekân olgusu merkeze alınarak

⁷ Neslihan Demirtaş, **Social Spatialization in a Turkish Squatter Settlement: The Dualism of Strategy and Tactic Reconsidered**, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2007.

⁸ Miray Baş, **Sulukule as a Social Production of Space: Ownership/Possession and Boundries of the Dwelling**, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, 2008.

mekân-insan ilişkisi ortaya konulacaktır.⁹ Tezde özellikle mekân kavramı üzerinden gidilerek uydu kentteki farklılıkların ortaya konması amaçlanmaktadır. Mekân farklılıkları barındırması hasebiyle farklılıkları ortaya koymak için gerekli olan iktidar ögesini ve insanların taktiklerini sunacak bir dinamizme sahiptir.¹⁰ Mekân, çalışılan sahanın tüm üretim, dönüşüm ve değişim aşamalarını anlamayı sağlayacak donanımı sunar.

Mekân yerine alan kavramını kullanan Bourdieu bir toplumsal fenomeni çözmenin yolunun ona bir alan üretmekle gerçekleşeceğini belirtmektedir.¹¹ Bu itibarla alan teorisini kullanan Bourdieu ulus devletin hâkim sosyolojik taleplerine karşı araştırmacının kendi çalışma alanını üretmesi gerektiği öne sürerek metodolojik bir çerçeve içinde alan teorisini biçimlendirir. Alan teorisi basit bir şema veya kategorik bir çözümleme tarzı değildir. Alan teorisi temelde iki amaç üzerine kuruludur. “Birincisi, sınırları kabaca çizilebilecek toplumsal dünyacıklar içindeki şeylerin durumlarını ve bu şeyler arasındaki ilişkiselliği ve birbirine bağımlılığını; ikincisi ise bu şeylere etki eden zıt/çatışan güçlerin işleyişini gözeterek, çözümlemektir.”¹² Alan analizi, habitus-alan-sermaye üçlüsüyle iktidar, insan davranışları, kültür, ekonomi ve toplumlar ilişkiler gibi birçok dinamiği birbirleriyle olan ilişkileriyle ele alır. Toplumsal ilişkileri çözmede yer kavramını öne süren Relph’e göre mekân, şekilsiz ve soyut olduğu için doğrudan analiz edilemez ve tanımlanamaz.¹³ Mekân bir yerin uzantısı olarak anlamını birçok yerden alır.¹⁴ Biz ise mekân kavramını üretim üzerinden ele alarak sahanın çok boyutluluğunu ve öz değerlerini vermeyi amaçlıyoruz.

Tezimizde toplumsal değişme teorilerinde sıklıkla kullanılan tüketim, kültür, örgütlenme, ayrışma, yapılanma, risk, dışlanma, modernlik, dayanışma, gibi olgular

⁹ Funda Sönmez, Şerife Geniş, “Türkiye Soylulaştırma Yazınının Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, **VII. Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı**, Muğla, 2013.

¹⁰ Pierre Bourdieu, “La Sociologie est un sport de combat”(Sosyoloji bir Dövüş Sporudur) **Pierre Bourdieu Belgeseli**, yön: Pierre Carles (2001), çev. Emrah Göker, https://www.youtube.com/watch?v=EZR_r_qaJ-c, 20 Kasım 2014.

¹¹ **Ibid.**

¹² Emrah Göker, “Yeni Başlayanlar İçin Bourdieu Semineri II”, 27 Ocak 2007.

¹³ Edward Relph, **Place and Placelessness**, London, Pion, 1976, s. 8.

¹⁴ **Ibid.**, s. 8.

mekânla ilişkilendirilecektir. Hegel'in aşına olunanın bilinemeyeceğini belirtmesi, kente dair aşına olunan değerlerin ve toplumsal imgelerin ötesine geçmek gerekliliğiyle paraleldir. Bu çalışma genel perspektifte kentleşme serüveninin mikro bir boyutu olarak Başakşehir özelinde yapılmasıyla İstanbul'daki kentliliğin kültürel ve ekonomik bir vizyonu olarak da değerlendirilebilir.

1.1. Mekânsal Ayrışmaya Eleştirel Bir Bakış

Mekânsal ayrışmaya getirdiğimiz eleştiriler yukarıda belirttiklerimizle kısmen bağlantılı olarak dört alandan oluşmaktadır.1- Anglosakson küreselciliğe aşırı vurgu, 2- Bu yaklaşımın 1990'dan itibaren 2000'lerin teorisi olarak kent araştırmalarında sürekli işlenerek yapısal bir niteliğe kavuşması, 3- Bu yaklaşımın alt sınıfları küçümseyen otoriter bir bilimsel meşruiyet oluşturarak alt sınıfları anlatmakta yetersiz kalması¹⁵, 4- Anglosakson küreselciliğe aşırı vurgu yaparak insanı atomize olmuş bir nesne olarak görmesi.

Mekânsal ayrışma çalışmalarında Anglosakson küreselciliği sıklıkla vurgulanarak parçalardan başlanarak mekânsal ayrışmayı bir bütün haline getirme amacı taşınmaktadır. Bu açıdan pozitivist bir bakış açısı sunduğu görülür. Uydu kentlerin genelde küreselin merceğinden okunması, görünen nesnelerin ve morfolojik yapının yanı sıra uydu kente dair toplumsal uzayın da küreselin belirleyiciliği üzerinden değerlendirilmesine yol açmaktadır. Devamlı küresel temelli değişim iddiasında bulunmak totolojiktir ve ulus devletin koyduğu sınırların kabulü anlamına gelmektedir.¹⁶ Küreselleşme ve onun neden olduğu iddia edilen mekânsal ayrışma politik ekonomi ile analiz edilerek İstanbul'da gerçekleşen toplu mekân değiştirmeler bir sınıf hareketi olarak değerlendirilmektedir. Burada sınıfsal hareketle sınıf hareketi ayrımını vermek gerekmektedir. Eğer bir hareket tamamen sınıfın ekonomik ve sosyal niteliğiyle ortaya çıkıyorsa sınıf hareketi, eğer salt ekonomik talepler ve ihtiyaçlardan bağımsız olarak ideolojik söylem ve içerikle ideolojik ve siyasal

¹⁵ Loic Wacquant, **Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi** çev. Mehmet Doğan, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011, s. 282.

¹⁶ Bourdieu, "La Sociologie est un sport de combat"(Sosyoloji bir Dövüş Sporudur) Pierre Bourdieu Belgeseli.

kanallar açıyorsa ve bütünü dönüştürme kapasitesine sahipse sınıfsal harekettir.¹⁷ Sınıf hareketi o sınıfın temel niteliklerinin aktifliği ile değil de daha çok küreselleşme, modernleşme, kentsel dönüşüm, soylulaştırma, mekânsal ayrışma gibi makro olguların dönüştürücü gücü sayesinde sınıfın belli bir ivme kazanmasıyla ortaya çıkar. Sınıfsal hareket ise geçmişten gelen, statükolarla beslenen geleceğe dair bazı tasavvurlarda bulunabilir, kurumsal bir örgütlenmeye gidebilir ve kamuya egemen baskın ideoloji sahipleriyle müzakere etme gücüne sahiptir. 1968 sonrası gelişen yeni toplumsal hareketlerin modern ulus devletinin tek kimlikli politikasına karşı gay, lezbiyen, çevre hakları, yeşil alanların korunmasını savunan ve çoğul kimliklere özgürlük isteyen bir tarz ile sınıf hareketinin farkı bariz bir şekilde ortadadır.¹⁸ Kentte meydana gelen hareketlenmelerin sınıf karakterini okumada ortak paydadan ve kentin mekânsal uzayından beslenmek gerekmektedir. İstanbul'daki sınıf hareketlerinin ortaya çıkış koşulları ve küresel-yerel piyasa mekânizması içinde kendilerine buldukları yollarla kentsel toplumsal hareketlerinin kavramsal çerçevesi ortaya konulabilir. Mekânsal ayrışmanın daha çok varoş yoksullarının bir hareketi olmasının yanı sıra, orta sınıfların da üst orta sınıfa dahil olmak için adacık tipi yerleşkelere hücum etmesi kentsel toplumsal hareketlerin heterojen bir sınıf hareketi olduğunu gösterir. “Dolayısıyla İstanbul eksenli düşünüldüğünde aynı yerleşim merkezinde yaşayan tüm katmanları kapsayan bu hareketleri, toplumsal yeniden üretim alanıyla ilişkili ‘kentsel toplumsal hareketler’ olarak kabul etmek de mümkündür.”¹⁹

Küreselleşme başat dönüştürücü ivmeleriyle yereli de dönüştürme kapasitesine sahiptir, ancak yerelin de habitus diyebileceğimiz tarihsel geçmişi olan, toplumsal farklılıkları ve birçok yaşam biçimini barındıran bir matris olduğu gerçeği unutulmamalıdır.²⁰ Mekânsal ayrışma çalışmaları yerel dinamikleri ve insan unsurunu geri planda bırakarak küreselciliğin doğrultusunda gitmektedir. Mevcut

¹⁷ Cenk Saraçoğlu, **Aşağısı ve Yukarısı Arasında Orta Sınıflar Toplantısı**, IFEA, 22 Mayıs 2014.

¹⁸ Nick Crossley, **Making Sense of Social Movements**, Philadelphia, Open University Press, 2002, s. 34.

¹⁹ Sema Erder, “Nerelisin Hemşerim”, çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 194.

²⁰ Nilüfer Göle, “Giriş”, Nilüfer Göle (der.), **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri**, İstanbul, Metis, 1999.

uydu kentleri veya Başakşehir'deki mekânsal yapılanmaları, eğilimleri, karakterize edecek niteliğe sahip değildir. Ampirik kavramsal çerçeveye sahip olmakla birlikte genelleyici ve abartılıdır. Bu konuda Saskia Sassen'in *Küresel Kent*²¹ eseriyle literatüre kazandırdığı küresel kent kavramı kent araştırmalarında sıklıkla kullanılmaktadır. Sassen bu çalışmasında küreselleşmenin coğrafi yapısını ve bileşenlerini açıklarken endüstriyel kapitalizmin yerini finans kapitalizminin almasıyla birlikte yeni ekonomik yapılanmaların ve mekânsal kutuplaşmaların arttığını belirtmektedir.²² Yeni finans ve hizmet sektörünün öncüleri olarak Tokyo, New York, Londra benzer ekonomik yapılanmaları tamamlayıp küresel kentler olarak öne çıkmışlardır. Sassen, Batı merkezli olmakla ve sadece küresel ve kapitalist kontrol mekânizmalarını vurgulaması nedeniyle eleştirilmektedir. Diğer taraftan bu üç kentin dışında hizmet sektörünün ve bilişim teknolojilerin üretildiği ve sağlandığı birçok kent daha bulunmaktadır. Ayrıca şu an küreselleşmeye direnç göstermeye çalışan kentler kalmadığı gibi, varlığını ve gelişmesini küreselleşmenin getirdiği olanaklara bağlayan dünya kentleri de bulunmaktadır.

Küreselleşme, neoliberal politikalar, kentsel dönüşüm, sınıflar arası ilişkiler, nöbetleşe yoksulluk, gecekondu, seçkinlik talebi, mekânı terk edip yeni mekâna yerleşim gibi bilgiler mekânsal ayrışmanın bilgisini oluşturmaktadır. Mekânsal ayrışmanın bilgisi küreselleşmenin dönüştürücü gücünü vurgulamada temel bir araçsallık rolünü üstlenir. Bu bilgiler bilimsel temelli, nesnel ve uyum gösterme süreci olarak bir dalga oluşturmakta ve mekânsal ayrışmanın bilgisini yeni paradigmlar eşliğinde yeniden değerlendirmeyi engellemektedir. Türkiye'deki muğlâk ve muhalif sesler mekânsal ayrışmaya aşırı bağlanarak dogmatikleşmişlerdir.²³

Bu engel küresel politik ekonominin biçimlendirici gücünün niteliğinde kendini daha net gösterir. Küresel ekonomi politiğinin formeli biçimlendirerek toplumsal yaşamı düzenlemeye yönelik faaliyetler için uygun bir zemin hazırladığı düşüncesi hâkimdir.

²¹ Saskia Sassen, *The Global City, New York, London, Tokyo*, Princeton, Princeton University Press, 1991.

²² **Ibid.**

²³ Kurtuluş Kayalı, "Türkiye'de Sosyal Bilim Çalışmalarında Aykırı Eğilimlerin Marjinalleşmesi", **VII. Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı**, Muğla, 2013, s. 57.

Oysa küreselleşme önünde durulamayacak kadar güçlü olmadığı gibi; mücadeleyi tamamen denetim altına alma imkânına da sahip değildir.²⁴ Modernliğin ironisi olarak da düşünülebilecek bir kavram olan küreselleşme; modernliğin otoriter, dayatmacı, tek aktörlü varlığının dışında gelişen bir kavram olarak da değerlendirilebilir. Burada kastedilen küreselleşmenin doğrudan modernliğin veya postmodernliğin sonucu olarak ortaya çıkması değil, modernite ve postmoderniteye ilişkin izler taşıdığıdır.²⁵ Diğer taraftan küreselleşmenin yayılmacı etkisini sıklıkla konuşmak Türkiye'nin ne derece ileri sanayi ülkesi olduğu sorusunu akla getirir. Kapitalizmin gerçekten güçlü olduğunu iddia etmek için küresel ekonomide söz sahibi sektörlerin çok güçlü olması gerekir.²⁶ Özellikle akıllı telefonlar, bilgisayarlar, iPad'ler, görüntüleme cihazları, uydu ve uzay teknolojisi, genetik, gibi dünya ekonomisine yön veren ileri teknolojik ürünler tüm ülkeler için vazgeçilmezdir. Oysa İstanbul, Türkiye ekonomisinin lokomotifleri olarak henüz bu sektörlerde güçlü değildir. Birçok açıdan eksiklikler bulunmaktadır. Yetişmiş elaman azlığı, var olanlara fırsat verilmeyişi, araç gereç, donanım yetersizliği ve en önemlisi bu ileri teknolojiyi geliştirme çabası içerisinde bulunmayan devlet ve hükümetler İstanbul'a bu vizyonu kazandıramamışlardır. Dijital teknoloji transferini yapabilen ABD, Japonya, Almanya, Tayvan, Kore gibi ülkeler küresel kent vizyonu taşıyan kentlere sahiptirler.

Küreselleşmenin yanı sıra neoliberal politikalar da mekânsal ayrışma ve kentsel dönüşüm çalışmalarında baskın bir şekilde işlenmektedir. Neoliberalizm küreselleşmenin bir uzantısı olarak piyasa mekânizmasının çeşitlenmesini ve verimlilişmesini savunan bir akımdır. Serbest piyasa ekonomisi başta olmak üzere özelleştirmeyi ve ihracat odaklı büyüme stratejisini savunarak yaşam standartlarının yükseltilmesini öngörür. Rekabetçi bir yapıya sahip olduğundan sınıflararası ayrışmaları artırır.

²⁴ Anthony D. King, **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, çev. Gülcan Seçkin-Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Bilim sanat, 1998.

²⁵ Roland Robertson, “Zaman-Mekân ve Homojenlik-Heterojenlik”, çev. Abdullah Topçuoğlu ve Yasin Aktay **Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm**, İstanbul, Vadi, 1999, s. 276. Ali Yaşar Sarıbay, **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, İstanbul, Everest, 2004.

²⁶ Wacquant, **Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi**. s. 270.

Türkiye’de 1980’lerle başlayan liberalleşme girişimlerinin bir uzantısı olarak Refah Partisi’nin gecekondu mahallelerine hizmet götürmesiyle alt sınıflar da piyasa ekonomisinde aktör olarak yer almaya başlamışlardır. Ak Parti 2002’de iktidara geldikten sonra özel hastanelerin açılması, özelleştirme faaliyetlerine hız verilmesi, çocuk yardımı, evde bakım hizmetleri, yeni yol, köprü, havaalanlarının inşa edilmesi gibi birçok yapım faaliyetiyle ülkeye refah getirmeyi amaçlamıştır. Özelleştirmeler ve yeni alanların imara açılması yoluyla devlet kendi mülkünü özel mülkiyete transfer etmeye başlamıştır.²⁷ Ayrıca sağlık, eğitim ve ulaşım ağlarının ve hizmetlerinin geliştirilmesiyle serbest piyasalaşma yaygınlaşmıştır. Böylece piyasa ekonomisi canlandırılmış, yatırımlar hızlanmış fakat geri planda kentsel rantın ve kayırmacı ilişkilerin toplumsal yapıya güçlü bir şekilde dâhil olmasıyla mekânsal ayrışmalar ve gerilimler artmıştır. Dolayısıyla Türkiye’de kentsel gelişmeleri doğrudan neoliberal çerçeveden okumak sakıncalıdır. Neoliberal politikaları göz ardı etmek de aynı şekilde sakıncalıdır. Neoliberal politikaların öncü bir kuvvet olarak yerelin değişiminde etkili olduğunu fakat yerel dinamiklerin verdiği karşılıkların daha önemli olduğunu düşünüyoruz. Neoliberal politikaların evrenselci bir nitelik taşımasıyla bir üretim tarzı sunduğunu ve neoliberalizmle karşılaşan yerel coğrafyaların kendi iç dinamikleriyle neoliberalizme karşılık verdiğini düşünüyoruz. Ortaya çıkan yerel ürünleri ve piyasa mekânizmasını mekânsallık üzerinden görmeye çalışıyoruz. İstanbul’da gerçekleşen toplumsal ve kentsel değişimleri bir ürün olarak kabul ederek daha ilişkisel ve gerçekçi bir yaklaşım sunmayı amaçlıyoruz.

İkinci eleştiri; mekânsal ayrışma teorisinin zamansallığı noktasındadır. Mekânsal ayrışma 1990’lardan 2000’lere kadar olan bir değişmeyi yansıtmaktadır. Yani 1990’ları anlatan bir teoridir. Mekânsal ayrışma ile zoraki bir birlik kuran aktörlerin bu sürecin bitimiyle ortak paydaları devreden çıkmıştır. Dönemsel olarak da bugünü anlamada temel bir referans noktası olmaktan uzaktır. Bu açıdan yeni nesil site yerleşkelerinde mekânsal ayrışmayı merkeze almaktan ziyade onun sonuçları ve türevleri üzerinden gitmek daha faydalı olacaktır. Mekânsal ayrışmanın sıklıkla işlenmesi ve kent içi mekânsal yapılanmaların temel argümanı olarak kabul edilmesi

²⁷ Tuna Kuyucu, Özlem Ünsal, “Urban Transformation as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul”, *Urban Studies*, C. 47, Sayı: 7 2010, s. 1482.ss. 1479-1499.

dönemi itibariyle kent toplumunu anlamada başarı göstermesiyle ilgilidir. İstanbul'da gerçekleşen iç göçler sadece sınıflararası ilişkileri belirlemede etkin olmamış, kent yoksulluğu, kentsel dönüşüm, kent hayatı ve yeni kamusal alanların oluşması gibi senkronize bir toplumsal değişim kümesini meydana getirmiştir. Dolayısıyla mekânsal ayrılmaya odaklanan araştırmacılar genelde Türkiye, özelde ise İstanbul'un tarihsel dönem içerisinde hangi aşamalardan geçtiğini, formel ve enformelin oluşturduğu birikimin sonuçlarını ortaya koymayı başarmışlardır. Halen uydu kent ve adacık tipi yerleşimlerin inşalarının hızla devam ettiğini ve yerleşime açıldığını düşündüğümüzde, mekânsal ayrışma çalışmalarının etkisinin devam ettiği görülebilir. Başakşehir uydu kent olgusu birçok yerel faktörün de dâhil olduğu bir sürecin ürünü olmasına rağmen, mekânsal ayrışma çalışmalarının birçoğu bu yerel dinamikleri vermekten ziyade egemen güçlerin belirlediği dinamikleri vermeye çalışmaktadır.²⁸

Üçüncüsü; alt sınıfları küçümseyen otoriter modern bilim geleneğinin üst sınıfların hegemonyasını sürdürecektir fırsatları oluşturma gayreti göze çarpmaktadır.²⁹ Bu çalışmalar alt sınıfları nesneleştirmekte ve ötekileştirmektedir. Bu bakış açısı sadece mekânsal ayrışma çalışmalarında değil, kimlik, iktidar, küresellik-yerellik, modernleşme çalışmalarında da görülmektedir. "Bir tarafta zevk ve estetik yoksunu aşırı tüketimci sonradan görmeler, diğer tarafta ise estetik ve kültürel değerlerin koruyucusu taşıyıcısı olan üst sınıflar"³⁰ gibi tanımlamalar ötekileştiricidir.

Esas itibariyle işverenlerin ve şirketlerde çalışan, eğitilmiş, profesyonel yöneticilerin oluşturduğu üst sınıflara hem ekonomik özerklik ve küresel ekonomiyle yakın ilişkiler kurma olanağı vermesi, diğer taraftan da sınıflar arası eşitsizliği arttıracak ileri kapitalist formlar üretme kapasitesinden dolayı neoliberalizm toplumsal grupları dışlamıştır. Bu açıdan literatür yoksul sınıfların hareketini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Oysa alt sınıflara mensup kişiler bu akımların açtığı yolu iyi kullanmış

²⁸ Alev Erkilet, **Ortadoğuda Modernleşme ve İslami Hareketler**, İstanbul, Hece, 2004.

²⁹ Kurtuluş, **Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir**, s. 20, Ayata, **Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı**, s. 53, Daniş, **Suburbanization and A Suburban Community in Turkey: The Case of Bahçeşehir**, s. 134, Geniş, **Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayrışma**'' s. 75.

³⁰ Ayşe Öncü, "İstanbulcular ve Ötekiler: Küreselcilik Çağında Orta Sınıf Olmanın Kültürel Kozmolojisi" çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 127.

ve sistemle mücadele biçiminin ona uyum göstermekle gerçekleşeceğine inanmışlardır.³¹ Literatürde az da olsa alt sınıfların sistemle bütünleşme başarılarını ortaya koyan eserler vardır.³² Mekânsal ayrışma çalışmalarında neoliberal politikaların üst sınıflara ayrıcalıklarını daha sağlamlaştırmada ve yeni kazanımlar elde etmede yeni fırsatlar getirdiği vurgulanır. İddialı ve çevreleme politikası sürdüren modern bilim geleneğinin alt sınıfların kendi sınıfsal ve kültürel konumlarını sağlamlaştırmak adına giriştikleri mücadele biçimlerine küçümser bir tavır takınması bu sınıfların da üst sınıfları etkileyebilme kapasitesinin gözden kaçırılmasına sebep olur. Oysa melez kitlelerin örgütlenme biçimleri, özellikle orta sınıfın toplumsal değişimdeki rolünü anlamada önem arz etmektedir.³³ Modernist yaklaşımların alt sınıflara ait izleri takip etme yerine kendi belirlediği sınırlar üzerinden sonuçlara ulaşması toplumsal sınıflara ait değerlerinin kent üzerinden okunmasına imkân vermemektedir. Oysa toplumsal araştırmanın yegâne amacı tüm toplumsal katmanların coğrafi, kültürel, sınıfsal bağlamlarının meydana getirdiği sessiz gerçekliğini ortaya çıkarmaktır.³⁴

Dördüncüsü; kentsel hayatın değişim hızı ve niteliği insanların daha fazla atomize olmasına ve metaya dönüşmesine yol açar. Kent sakinlerinin yaşamış olduğu bu stres ve huzursuzluk daha çok dalgınlık, yılgınlık ve isteksizlik olarak tezahür eder. Dolayısıyla kent çalışmalarının birçoğunda kentsel değişimlerin bir kötüye gidiş oluşturduğu ve bunun sonucu olarak da insanların nesne haline geldikleri vurgulanır.³⁵ Oysa toplumsal ve bireysel histeri dönemleri, yaratıcı muhayyilenin

³¹ Cihan Tuğal, **Pasif Devrim-İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.

³² Yoksul sınıfların ve Müslümanların sistemle bütünleşme başarılarını ve küresel ekonomi politiğinin yolundan ayrılmadan kendilerine yeni mekânlar ve sınıfsal konum elde ettiklerini vurgulayan Cihan Tuğal'ın *Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi*, Jenny White'ın *İslamcı Kitle Seferberliği* ve Oğuz Işık ve Melih Pınarcıoğlu'nun *Nöbetleşe Yoksulluk* eserleri alt sınıfları başarıyla yansıtan eserlerdir.

³³ Jenny White, **Türkiye'de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine bir Araştırma**, çev. Esen Türey, İstanbul, Oğlak, 2007.

³⁴ Anthony, D. King, "Kültür Mekânları Bilgi Mekânları" Anthony D.King (der.), **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, 1998, s.20; Edward Thompson Palmer, **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Birikim, 2012, s. 34.

³⁵ Daha önce verdiğimiz mekânsal ayrışma çalışmalarının insanların taktikleri ve bunun sonucunda elde ettikleri kazanımları vermekte yetersiz kalmaktadırlar.

önünü açarak insanların kültürel üretim becerilerini devamlı beslemektedir.³⁶ Kent insanının egemen güçler tarafından çepeçevre sarıldığı ve bu güçlerin insanlar üzerinde ne tür patolojik durumlar ortaya çıkardığına odaklanan araştırmalar insan unsurunu geri planda bırakır. İnsan için temel motivasyon kaynağı olan mekân, insan unsurunun becerilerini geliştirip iktidarla girdiği ilişkide başarı kazanmasını sağlar. Mekân sadece maddi üretimlerin değil, zihinsel üretimlerin de sağlayıcısıdır. Toplumsal yapıların toplumsal değişimde temel faktör olduğu düşüncesindeki yapısalcılığa karşı Marcel Mauss zihinsel üretimle oluşan yapılarla toplumsal yapıları birleştirir.³⁷ Bu yüzden uydu kent sakinlerinin zihinsel üretimlerinin de toplumsal yapılara olan etkisinin ortaya çıkarılması gerekmektedir.

1.2. Kent Ethosu

İstanbul'dan Başakşehir 4. ve 5. etaplara kadar olan mekân uzayını anlamak kente dair bulanıklığı gidermede önem arz etmektedir. İstanbul'un tarihsel sürecin sağladığı birikimle geleneksel, sanayileşme lokomotifliğine paralel artan göçlerle ve buraya göç eden insanların yoğunluğundan kaynaklanan sorunları giderme adına yapılan kentsel müdahalelerle modern ve modernin ötesinde gerçekleşen durumları anlatmak için postmodern değerleri taşıdığı söylenebilir. Dolayısıyla İstanbul'u sadece geleneksel, modern ve postmodern olarak nitelendirmek İstanbul'un zengin vizyonunu geri plana atar ve tek bir paradigmaya yönelmeye neden olur. Nüfus ve konut sayısının artışına ve kentin morfolojik sınırlarının büyümesine odaklanmak İstanbul'u anlamada ve anlatmada yeterli olmamaktadır. Kent modern olarak sanayileşmenin taşıyıcılığını üstlense bile günümüz İstanbul'unun gerçekten bir bütünleşmeye mi gittiği yoksa ayrışmaya mı gittiğinin ortaya konulması gerekmektedir. Geleneksel, modern ve postmodern kavramları kendi başına anlam taşıdıkları gibi birbiriyle olan ilişkileriyle de anlam taşımaktadır. Bu anlamlar kentte birçok dinamiğin kaynaşmasıyla oluşur.

³⁶ Andy Merrifield, **Metromarksizm**, çev. Nihal Ünver, İstanbul, Phoenix, 2012, s. 46.

³⁷ Marcel Fournier, **Marcel Mauss: A Biography**, çev. Jane Mary Todd, Princeton, Princeton University Press, 2006, s. 5.

Tekli tanımlamalar hem İstanbul’u hem de Başakşehir 4. ve 5. etaplarını tasvir etmede yetersizdir. Diğer taraftan kent geleneksel, modern, postmodern olarak tamamlanmamış, halen üretim süreçlerini devam ettiren, özellikle de modern olmasının bir getirisi olarak tabula rasa özelliğiyle devamlı şekil değiştirip eskiye dönebilecek *monokok*³⁸ olmayan bir yapıdır. Kent insanların yaya olarak yürüdükleri, obje yığınları içinde çaprazlama ilişkiler kurdukları ve bunların farkında olmadıkları, kendi kendilerine öngörülme sonuçları elde ettikleri bir yerdir.³⁹ Bu sayede tüm normatif tanımları geçersiz kılabilen birçok değişkene sahiptir. Bu içselleştirilmiş bir özellik olup zaman mekân ilişkisinde kendini daha berrak gösterir. Kent; zamanın mekân içinde kalarak mekânı dönüştürmesiyle ve tarihsel süreçte değişmesiyle birlikte kentsel pratikler üzerinde hâkim olmasıyla zamansal ve mekânsal nitelik taşımaktadır.⁴⁰ Tarım toplumlarını benzerliklere dayalı cemaat ilişkilerinden dolayı geleneksel toplum, sanayileşmeyle birlikte sanayi toplumu; günümüz toplumları için kent toplumu formasyonunu kullanan Lefebvre günümüz toplumuna dair bazı çıkarımlarda bulunur. Ona göre teorik bir ihtiyacı karşılayan kent toplumu ifadesi, sadece edebi ve pedagojik bir sunum üretme ve bilgiyi bir forma sokma amacından öte, kavramların araştırılması ve incelenmesiyle birlikte somut bir kent pratiği üretilebilmesine olanak verir.⁴¹ İstanbul içerisinde kültürel ve mekânsal yapısıyla kente ekonomik olarak bağlı bir türev olarak ortaya çıkan Başakşehir etapları geleneksel, modern ve postmodern imgelerin taşıyıcılığını İstanbul üzerinden gerçekleştirmektedir. Dolayısıyla ilk önce İstanbul’a sonra da Başakşehir 4. ve 5. etaplara dair geleneksel, modern ve postmodern görüntüler verilmeye çalışılacaktır. Bu matrisin içinde geleneğin, modernliğin ve postmodernliğin tespiti kentlerin bu modellerle oluşturduğu formülasyonlara daha berrak bir görüntü sağlayabilir.

Şehir ve kent kavramları sık sık birbirleri yerine kullanılsalar da yerleşim düzeninde tezahür eden farklarını anlatmak bakımından bir ayrım içermektedirler.⁴² Şehirler;

³⁸ Bütün kalıp halinde.

³⁹ Lefebvre, **Kentsel Devrim**, s. 10.

⁴⁰ **Ibid.**, s. 13.

⁴¹ **Ibid.**, s. 10.

⁴² Ali Bulaç, “Geleneksel Şehir Modern Kent”, **Zaman Gazetesi**, (çevrimiçi) <http://arsiv.zaman.com.tr/2000/10/28/yazarlar/AliBULAC.htm> 19 Temmuz 2014.

sanayileşme öncesi tarım toplumlarının ticarileşmiş, köylerden büyük, insanların basit alışverişler yaptıkları büyük pazarlardan oluşan yerleşimlerdir. Lefebvre bu yerleşimleri politik şehir olarak adlandırmaktadır. Bu tanıma göre insanlar ellerindekileri satmak için büyük meydanlara ihtiyaç duymuşlar, bu nedenle de ıssız, geniş, ulaşımı kolay, göçebelerin geçiş yolu üzerinde, el değmemiş yerlerde ticaret şehirleri oluşturmuşlardır.⁴³ Burada politik şehirle ticaret şehrinin arasındaki ayrımı belirtmekte fayda vardır. İnsanoğlu var olduğundan beri hayatını devam ettirebilmek için yeme, içme, barınma ve korunma gibi ihtiyaçlarını karşılamak için toplu yerleşimler kurmuştur. Sosyal bir varlık olan insan tek başına bu ihtiyaçlarını karşılayamayacağını düşünüp diğer insanlarla birlikte yaşama arzusunda olmuştur. Bu açıdan modern sanayi kentlerinden farklı olarak politik şehir insanın bilinçli müdahalesiyle oluşmuş, belli bir amacın etrafında örgütlenen insanların aktif rol aldığı yerleşimlerdir. Politik şehir doğayla mücadele etme, ondan yararlanma üzerine kurulu bir yaklaşımdır. Modern ticari kentler ise insanın kendisiyle mücadelesine sahne olduğu için insan müdahalesinin ötesinde gayri şahsi otorite olan modernliğin araçsal aklıyla şekillenir. Politik şehirler durağan bir yaşamı öngördüğünden para kazanma içgüdüğü yaşamı idame ettirmenin gerisinde kalmıştır. Zamanla zanaatın ve küçük çaplı alışverişlerin çeşitlenmesi, yoğunlaşmasıyla oluşan ticaret şehirleri evrimini Sanayi Devrimi'yle tamamlamıştır. Politik şehir ile sanayi kenti arasındaki savrulmayı belirleyen temel unsur politik iktidarların prestije ulaşmak ve ayrıcalığını korumak adına uzlaşmaya zorlaması ve güçlü bir kentsel birliğin inşasına girişmesidir.⁴⁴ Sanayi kentleri, geleneksel şehirlerin aksine, seyrek morfolojik karakterin meydana gelmesi güçlü bir kentsel birliğin inşasının gerektirdiği ölçüde bir yığılma haliyle şekillenmiştir. Geleneksel şehirlerdeki yapabilen aktör olan insan unsuru; modern kentlerde mirasını yitirmiş, kabiliyeti elinden alınmış, modern bürokrasinin gayri şahsi çalışma prensibine teslim olmuş ve çelik kafesine hapsolmuştur.⁴⁵ Kentler modernliğin en net görüntüsüdür. Modernliğin temel prensipleri olan özgürlük, evrensellik ve rasyonellik kendilerini en net biçimde

⁴³ Lefebvre, **Kentsel Devrim**, s. 16.

⁴⁴ **Ibid.**, s. 16.

⁴⁵ Max Weber, **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1986.

kentlerde göstermeleri beklenirken modern kentler konusunda Marshall Berman: “Modern olmak, bizlere serüven, güç, coşku, gelişme, kendimiz ve dünyayı dönüştürme olanakları vaat eden; ama bir yandan da sahip olduğumuz ve bildiğimiz her şeyi yok etmekle tehdit eden bir ortamda bulmaktır kendimizi”⁴⁶ tanımlaması kullanarak bir ironiyi dile getirmektedir. Modern kentin Aydınlanmadan gelen araçsal akılla tasarlanma sürecinde insana bu ironi devamlı yaşatılmaktadır. Kentler modern ideolojinin taşıyıcısı olarak otoriter, planlı, bütüncül bir yapıdadırlar. Üretim bazlı ve organik dayanışmayla örgütlenen, homojen, kültürel bütünlük ekonomik olarak sermayenin akışkanlığıyla mekânsallığı oluşturulan modern kentler mükemmellik, kesintisizlik, devamlılık, netlik, berraklık, işlevsel prensiplerine göre şekil alırlar.⁴⁷ Kentin bütüncül yapısından kastedilen mekânın sadece tek bir yapıdan oluşması değil; sanayi tipi üretim, eğlence, eğitim mekânlarının ayrılmış ve belirlenmiş olmasıyla ilişkilidir. Kent ise, birbirinden bağımsız bu mekânları oluşturduğu bir dokudur. Kent mimarisi oldukça sığ olup iktidar öznesinin taşıyıcısı olarak şekillenir. Bu açıdan kent modern yapının eskiden olduğu gibi parçaların cansız bir varlık, birbirleriyle çekişen bir sürü küçük şeyin bir koleksiyonu olmak yerine, tek büyük bir şeydir.⁴⁸ Modern kent üniter yapıyla toplumsal yapıyı da kitle toplumu haline getirmeyi amaçlar. Bu kontrol etme ve hizaya getirme çabası metalaşma sürecinin ürünüdür. Geleneksel toplumun doğal çevrede yaşama ve adaptasyonunun aksine, kent metalaştırılmış, teknik olarak işlenmiş, yapay bir üretim süreciyle birlikte formüle edilmiştir. Ekonomik perspektiften modern insan ise; doğadan kopup makineleşmenin etkisiyle tek tip sanayi üretimiyle, kitlesel tüketimle, ataerkil çekirdek aileyle, sosyal refah devletinin gözetimi altında bunları birbirine bağlayan Keynesçi toplumsal sözleşmeyle tanımlanır.⁴⁹ Modern kent, seri üretim, piyasa türleri, endüstriyel hizmet ağlarıyla geleneksel kırsal yaşamın tüm görünür

⁴⁶ Marshall Berman, **Katı Olan Herşey Buharlaşıyor**, çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001, s. 27.

⁴⁷ Elif Karakurt, “Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı Ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı 26, Ocak – Haziran, 2006, s. 5.

⁴⁸ Steven Connor, **Post-Modernist Kültür**, çev. Doğan Şahiner, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2001, s. 109.

⁴⁹ Amin, Ash (der.), **Post-Fordism: A Reader**. Maiden, MA, Basil Blackwell. 1994 s. 45; Wacquant, **Kent Paryaları- İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi**, s. 282.

yapılarından farklılık sergiler. Kent, ekonomik ağların yanı sıra birçok etnik, dinsel, cinsel kimlikleri içinde barındırarak üretkenlik, coşkunculuk, entelektüel varlıkların paylaşımıyla net bir görüntü vermez.⁵⁰ Bireyler kentte ne olup bittiği ve kentin neler içerdiği konusunda bilgi sahibi değildirler.

Günümüz kentlerinin modern kent tanımıyla tam olarak anlaşılamayacağı üzerine postmodern kent tanımları genişlemiştir. İster modernist ister postmodernist olsun günümüz kentlerinin modern kent tanımlarıyla anlaşılamayacağı genel bir kabuldür.⁵¹ Modern kentin kalıcılık prensibiyle yerleşik bir kitle kültürü ve mimari oluşturması karşısında postmodern kent; devam eden güçlü bir kuvvet olan kapitalist politik ekonominin işlemlerinden kaynaklanan akışlarla yeni toplumsal mekân, geçici gerçeklikler ve kültürel formların olduğu yer olarak tanımlanabilir.⁵² Fordist üretim biçimi standart, planlı, sabit bir üretim biçimi iken özellikle teknolojinin gelişimiyle akışkan, esnek, mekândan bağımsız post fordist üretim biçimi postmodern kenti aşına olunan modern kent imajından ayrı tutmaktadır. Bu sayede postmodern kent, sermayenin ekonomik yönünden ziyade kültürel yönleriyle tüketim bazlı, parçalı, çeşitlilik, plansız ve geçicilik prensibi üzerinde örgütlenir. Bu heterojen yapı sanayi ötesi toplum, risk toplumu, bilişim toplumu şeklinde adlandırılabilir.⁵³ Postmodern kent mimarisi ise tek düze olmayan, ilkelerden bağımsız, canlı bir koleksiyondur; çokseslilik, bölünmüşlük, kargaşa içerirken, modern mimarinin aksine mesaj yüklü, alışagelmedik, biçimsel olmayan sert süslemeler barındırır.⁵⁴

Günümüz kentleri halen modern ve postmodern imgeleri bir arada bulundurmaktadır. Bu değerler zaman zaman birbirleriyle karşı karşıya gelmekte bazen de birbirlerinden ayrı olarak yaşamlarını sürdürmektedir. Modernliğin kenti elinde tutma gayretleri

⁵⁰ World Health Organization, **Hidden cities: unmasking and overcoming health inequities in urban settings, (çevrimiçi)** http://www.who.int/kobe_centre/publications/hiddencities_media/ch1_who_un_habitat_hidden_cities.pdf, 13 Temmuz 2014.

⁵¹ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, çev. Cemal Balcı, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008.

⁵² David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis, 1999, s. 210.

⁵³ Bu heterojen toplum tasavvuru konusunda Ulrich Beck *risk toplumu*, Daniel Bell *sanayi ötesi toplum*, Manuel Castells *bilgi/bilişim toplumu* kavramlarını kullanmaktadır.

⁵⁴ Karakurt, **Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı**, s. 5.

kentin bir cisim haline getirilmesiyle ilişkiliyken, postmodernlik ise buna karşın kenti bir cisimcikler kümesi olarak dizayn etmeyi amaçlar. İstanbul'un güncel kimliği ve vizyonu bu değerler arasında bir sentez olarak karşımızda durmaktadır. Diğer taraftan da resmi sadece iki parça olarak kabul etmek de geleneksel değerlerin göz ardı edilmesi anlamına gelir. Özellikle din olgusunun kentsel yansımaları, kırsal yaşama dair değer ve yaşam biçimlerinden tamamen kopmamak, yani kent içinde kentlileşmeye direnç göstermek temel gelenek biçimleridir.

İstanbul'un bizim odaklandığımız modernliği; Osmanlı zamanında başlayan, erken dönem Cumhuriyet'te Ankara karşısında ayrıcalıklı konumu kaybetmesi ve 1950'lerde başlayan göçlerle tekrar eski ününe kavuşmasıdır. Modernliğin kentsel planlamada ve mimaride algılanış biçimi Batı'nın gelişmişlik düzeyine ulaşmayı hedeflemede idealizmin çizgisinde durmuştur. Bu idealizm Türkiye'nin bütün toplumsal, kültürel ve mimari dokusunu Avrupa modeline göre biçimlendirecek olan bir dizi Batılılaştırıcı kurumsal reformu kentsel mekânlarda hayata geçirmektir.⁵⁵ İstanbul'un tarihsel süreç içerisinde geçirdiği modernlik sürecini kent ve toplum bölümünde açıklayacağımız için burayı yüzeysel geçiyoruz. Bu bölümde daha çok İstanbul'daki modern uygulamaları ve görünimleri vermeye çalışacağız.

Erken dönem Cumhuriyet'in şehirlerini modern kente dönüştürmek için büyük bulvarlar, meydanlar ve yapılar inşa etme girişimlerini geliştiren Menderes hükümeti, yeni kentsel planlar, yollar, fabrikalar, barajlarla sanayi hamlesi gerçekleştirmiş; makineleşme ve yeni iş kollarının açılmasıyla köyden kente göçü başlatmıştır. Bu girişim enformel sektöre kenti biçimlendirmenin kapısını açmıştır. 1950'lerle başlayan göçlerle eski küçük evlerin müteahhitler tarafından yıkılmasıyla apartman fenomeni ortaya çıkmıştır. Tekeli bu durumu modernliğin korumacılıkla değil de yıkımın cazibesıyla sağlandığını belirtmektedir.⁵⁶ Bu dönemdeki baskın kent politikasını; İstanbul'a modern bir vizyon kazandırmanın bütüncül bir kent yapısı ortaya çıkarmaktan geçtiğini düşünmek olarak tanımlayabiliriz. Modern kent imajı sağlamada devlet, yerel yönetimler, kent sakinleri ve enformel sektör kendi kendine

⁵⁵ Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası-Erken Cumhuriyet Türkiye'sinde Mimari Kültür**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis, 2008, s. 1.

⁵⁶ İlhan Tekeli, "The Story of Istanbul's Modernization", **Architectural Design**, Sayı: 80. 2010, s. 34.

örgütlendiği için parçalı bir görüntü ortaya çıkmış, modernlik mutabakatı oluşmamıştır. Bu açıdan İstanbul’da modern unsurların parçalı, düşük profilli ve sıradan olduğu gözükür. 1980’lerle birlikte neoliberal politikaların benimsenmesi ile uluslararası sermayenin gelmesi, ulusal şirketlerin dışarıya açılması ve küresel ekonomi politiğinin tüm toplumsal yapıya nüfuz etmesiyle modernlik ötesi bir postmodern durum ortaya çıkmıştır.

1990’lar sonrası İstanbul için, belli bir postmodern tanımlama yapmaktan ziyade parçalı, tutarsız, alelade, biçimsiz mimari ve peyzaj uygulamalarının egemen olduğu söylenebilir. 1980 öncesi boğuk ve karamsar tablonun neoliberal ekonomi politiğinin benimsenmesiyle sona ermesi, İstanbul üzerindeki renksizlik ve bulanıklık bulutlarının dağılması anlamına gelmiştir. Özellikle Özal dönemi politikalarıyla dünya ülkelerinin kulvarına giren Türkiye’de toplumsal yaşam giderek renklenmiştir. Bu dönemin toplumsal resmi matlaşmadan renklenmeye gitmiştir. Bu dönemde iki baskın eğilim bulunmaktaydı. Tüketim toplumu olma yönündeki sarsılmaz irade ve bu geçiş döneminin yarattığı dinamizmle karışık kaos içinde sıradanlıktan kurtulup seçkinler sınıfına terfi etmeye çalışan geniş bir kitle.⁵⁷ Bu canlılığın yansıması olarak İstanbul’un kentsel alanlarının imara açılmasıyla inşaat şirketlerinin iştahını kabartan konut piyasası oluşmuştur. Kent için planlanmış, tutarlı bir kent politikasının yerini alan bırakınız yapsınlar politikası 1950-1980’ler arası bırakınız yapsınlar politikasından oldukça farklıdır. Eski dönemde kamu sektörü enformeletmek için kent yapılandırmasını şimdilerde hazine arazilerini veya post gecekondulu mahallerini kentsel dönüşüm adı altında meta pazarlayan bir emlakçıya dönüştürmektedir.⁵⁸ İstanbul’a egemen modern mimari kültür kent sakinlerini konut alma ve satma konusunda karşı konulamaz biçimde metalaştırmaktadır. İstanbul’un yeniden yapılandırılması küresel ekonomi politiğinin tezahürü olarak ortaya çıkan kent uygulamaları her ne kadar bir modernlik arayışı olsa da kapsayıcılık, bağlamsalcılık ve kitle kültürü ile üst kültür biçimleri arasında formlar üretildiği için postmodern bir

⁵⁷ Rifat Bali, **Tarz-ı Hayattan Life Style’a**, İstanbul, Metis, 2003, s. 57.

⁵⁸ Ayşe Çavdar, “Kentsel Dönüşüm Kime Kazandırıyor Kime Kaybettiriyor”, söyleşi: Emine Uşaklıgil (çevrimiçi), **Akitera**, <http://www.arkitera.com/soylesi/611>, 27 Haziran 2014.

baskınlık söz konusudur.⁵⁹ Ayrıca modern kent politikalarının İstanbul'daki yerleşimleri birleştirme ve modern olmak için tüm kent bileşenlerini bir araya toplama girişimlerine karşın, günümüzde bütün olan kent yeni yerleşimler açılmak suretiyle parçalara ayrılmaktadır. Uydu kentler bu açıdan postmodern bir rüzgârdır.

Başakşehir 4. ve 5. etaplar kentin merkezinden uzak, belli bir plan dâhilinde fizibilite çalışması yapılmış, hitap ettiği kitlenin ihtiyaçlarına ve onların kültürel kazanım elde etmeleri sağlayacak şekilde donatılmış bir uydu kenttir. Uydu kent modern kentin bütüncül yapısına tezat teşkil edecek şekilde kentin çeperlerinde kurulmuştur. Kuruluş amacı yönünden postmodern bir iz bırakan uydu kent, mimarisi ve iktidar olgusu açısından yoğun modern izler taşımaktadır.

Uydu kent kente egemen olan kentsel planlamada bölgesel bir planlamaya işaret eder. Kentin diğer kısımlarıyla ilişkisi son derece sınırlı olduğu için muhataplar sadece sakinlerdir. Kendi kendine yetebilen, morfolojik olarak kentin adeta ölçeklendirilmiş küçük bir kopyası durumunda olup, kültürel ve sosyal olarak kentin genel dokusundan farklı olarak şekillenirler. Kentin yoğun nüfusunun merkezden azalmasıyla kentin genel kolektif yapısından uzaklaşan uydu kentler bireyselliğin arttığı mekânlardır.⁶⁰

Piyasa yapı tasarcılığının bir yansıması olarak ortaya çıkan uydu kent kavramı ilk olarak Ebenezer Howard tarafından 1898 yılında kullanılmıştır. Uydu kent yerleşimleri alt kentleşme fenomeni içinde doğmuştur. Alt kentleşme kent nüfusunun kent merkezinden çevreye doğru genişlemesidir. Uydu kentler de kentin çeperlerinde inşa edilen alt kent yerleşimleridir. Dolayısıyla uydu kentlerin ortaya çıkışını anlamak için ilk önce alt kentleşme fenomenine bakmak gerekmektedir.

⁵⁹ Miray Özkan Eren, “İstanbul’da Post-Modern Kentsel Uygulamaların Değerlendirilmesi: Bir Kent Politikası Olarak Pastiş” 23. **Kentsel Tasarım Ve Uygulamalar Sempozyumu** Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2013, s. 1.

⁶⁰ Abhimanyu Acharya, “An exploration into Delhi's satellite towns within the Delhi Metropolitan Area (DMA) through a study of spatial structure, linkages and development schemes”, **Bartlett school of Graduate Studies University College**, London, 2012. s. 10.

1.3. Alt Kentleşme

Alt kentleşme; 18. yüzyılın ortalarında Birleşik Krallık'ta kent nüfusunun kentin çeperlerine doğru kayması olarak ortaya çıkmış kentsel yerleşim fenomenidir. Ünlü kent tarihçisi Robert Fishman alt kenti; sanayileşme emareleriyle ekonomik kazanç sağlayan Anglo Amerikan orta sınıf mensupları olan bankerler, üreticiler ve tüccarların kolektif bir üretimi olarak tanımlamaktadır.⁶¹ Birleşik Krallık sanayileşme sürecinin öncüsü olarak en erken ve hızlı bir biçimde sanayileşme hamlelerini gerçekleştirmiştir. Sanayi ve tarım toplumuna ait yaşam tarzlarının bir arada yaşandığı modernlik öncesi dönem, kent hayatı toplumsal yaşamın mekânsallığı ve toplumsal statü etkenleriyle belirlenmiştir.⁶² Modernlik öncesinde Batı kentlerinde şehrin merkezine yakınlık gelire ve sosyal statüye göre belirlenmiş, zenginler kent merkezlerinde, yoksul gruplar şehrin çeperlerinde merkeze uzak bir şekilde yaşam kurmuşlardır.⁶³ 19. yüzyıl sonralarına doğru sanayileşmenin kentlerde meydana getirdiği yapı, fabrika ve işletmelerin kent merkezinde yoğunlaşması ve işçilerin kent merkezlerine yoğun göçleriyle şekillenmiştir. İşçi sınıfının Londra kent merkezinde toplanması orta ve üst sınıfları rahatsız etmiş, işçi sınıfıyla birlikte yaşamak istemeyen burjuva sınıfı Londra'nın henüz yerleşim olmayan çeperlerine akın etmişlerdir. Alt kent birçok faktörün bir araya gelmesiyle oluşmuştur. En önemli unsur sanayileşmenin hızlanmasına paralel olarak artan nüfus ve kent mekânlarının yetersizliğidir. İkinci unsur kapitalizmle birlikte sermayenin burjuva sınıfında toplanmasıyla sınıfsal olarak bölünen toplumun üst sınıflarının yoğun kent kalabalığından uzaklaşmak istemeleridir. Yoğun sanayileşme süreci başlayınca fabrikaların kent merkezlerinde yoğunlaşmasıyla birlikte bu fabrikalarda çalışan işçilerin merkeze gidiş gelişlerinden burjuva sınıfı endişe duymaya başlamıştır. Bununla birlikte fabrikaların ve işyerlerinin kent çeperlerine yayılmasıyla ev ve iş merkezi ayrılmıştır. Bu gelişmelere ek olarak kentsel ulaşım, suç oranındaki artış, güvensizlik, yoğun kalabalık burjuva sınıfını daha doğal ve sakin alanlara

⁶¹ **Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia**, New York, Basic Books, 1987, s. 30.

⁶² Scott Hanie, "Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia", Review, **Journal of the History of the Behavioral Sciences**, C. 25, April 1989, s. 168.

⁶³ Daniş, **Suburbanization and A Suburban Community in Turkey: The Case of Bahçeşehir**, s. 12.

yönlendirmiştir. Alt kent ideasının kısa zamanda revaç görmesinde kentin ahlaki durumunun da değişmesi önemli rol oynar. Kentin ahlakının zamanla bozulduğu düşüncesine kapılan burjuva sınıfı, aileleriyle rahat vakit geçirebilecekleri, aile yapılarını koruyabilecekleri, geniş bir biçimde inşa edilmiş evlere ihtiyaç duymuşlar ve kentin “günahlarından” korunabilecekleri alt kent yerleşimlerine hücum etmişlerdir.⁶⁴ Kentin ahlaki olarak sorgulanması sosyal sınıf ve statü değerleri üzerinden kodlanmıştır. Kendilerini soylu, bilgili, zengin, ayrıcalıklı gören burjuva sınıfı bu değerlere sahip olmadıklarını düşündükleri yoksul sınıfları dışlamışlardır. Bu nedenle Birleşik Krallık’taki alt kentleşme keskin ve sert sosyal sınıf sınırları ve kodları üzerinden kurumsallaşmıştır.⁶⁵

Amerika’da ise 19. yüzyılın ortalarında başlayan alt kentleşme Birleşik Krallık’taki alt kentleşmeden oldukça farklı olmuştur. Birleşik Krallık’ta bankerler, tüccarlar ve üreticilerin ayrıcalık kazanması varken, Amerika’da kent yaşamının bir dizi politikalarla kent planlamacıları, mimarlar ve girişimciler tarafından üstlenildiği bir alt kentleşme fenomeni vardır.⁶⁶ 1850’ler Amerika’sında iş alanları ve evler birbirine yakın olmasına rağmen geniş alanlara yayıldığı için ulaşımında ciddi sıkıntılar bulunmaktaydı. Bu nedenle orta sınıflar kentin bu düzensiz yapısından uzaklaşıp alt kent yerleşimlerini tercih etmişlerdir. Birleşik Krallık alt kentleşmesi burjuva sınıfının istekleri doğrultusunda şekillenirken, Amerika’da alt kent, kenti ütöpik bir biçimde dizayn etme düşüncesiyle şekillenmiştir. Çevre düzenlemesi, yeşil alan oluşturma, peyzaj çalışmalarıyla ve daha da önemlisi ray hatlarının inşasıyla alt kent yerleşimlerinde evleri bulunan burjuvanın kent merkeziyle iletişimi ve ulaşımını sağlamak amaçlanmıştır.⁶⁷

Fransa’da alt kentleşmeyi belirleyen temel unsur kentsel orta sınıfın davranışlarıdır. Bu orta sınıf gündelik yaşamını modern dünyaya uydurmanın yolunu; ayrılmış mekânlar olan alt kent yerleşkelerine gitmekle değil, cafe, bar, restoran, tiyatro, konser, bale gibi kent merkezinde bulunan modern sosyal mekânlara gitmek,

⁶⁴ Hanie, **Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia**, Review, s. 168.

⁶⁵ Fishman, **Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia**, s. 30.

⁶⁶ **Ibid.**, s. 168.

⁶⁷ **Ibid.**, s. 168.

aktivitelere katılmak ve aileleriyle seçkin bir hayat yaşama isteğiyle özdeşleştirmişlerdir.⁶⁸ Paris evrenin başkenti olarak dünya tarihinde sanatın, estetiğin merkezi olarak modernliğin naif yüzünü temsil eder. Sanayileşmeyle hızla gelişmeye başlayan Paris, burjuva için gözde bir kentti. Artan ihtiyaçlar karşısında Paris'in planlı bir kent politikasına ihtiyaç duyduğu düşünülmüştür. III. Napolyon tarafından bulvarlar, meydanlar, parklar gibi kent içi düzenlemeleri yapması için görevlendirilen Baron Haussman Paris'i yeniden inşa etmiştir. Haussman için tarihseli derin emperyal kenti düzenlemek; kent merkezini baştan aşağı modern olarak dizayn etmeyle sağlanacaktı. Sadece trafik, alt yapı, modern mimari değil, aynı zamanda kentin sosyal dokusunu belirlemek için burjuva sınıfına lüks apartmanlar yaparak hem burjuva sınıfının mekânlarını yaşam ve moda merkezi haline getirilmiş, hem de politik olarak bu gösterişli mekânlar III. Napolyon'a sadık olması gereken sınıfa bir ödül olarak sunulmuştur.⁶⁹ Haussman'ın Paris için gerçekleştirdiği kent planlamasıyla, burjuva sınıfı için modern değerleri taşıyan mekânların inşa edilmesiyle alt kent yerleşimlerine olan ilgi azaldığı gibi kent içinde alternatif yerleşkeler üreterek sınıf ayrımcılığına karşı Paris'e bütüncül kent imajı kazandırılmıştır. Ayrıca orta sınıfın yerleşim tercihleri sadece alternatif yerleşim modeli olarak değil aynı zamanda ulaşılabilecek en iyi kent imajına model olacak kentleri inşa etme vizyonunu da beraberinde getirmiştir.⁷⁰

Birleşik Krallık'ta yeni yerleşimler olarak ortaya çıkan uydu kentler, II. Dünya Savaşı sonrası kent merkezine yığılan kalabalığın azaltılması ve savaşın getirdiği ekonomik krizin atlatılması için kentin dışına sanayi bölgeleri inşa etme planları dâhilinde ortaya çıkmıştır.⁷¹

II. Dünya Savaşı Batı kentleri için oldukça yıkıcı olmuştur. Savaş sonrası kent politikaları kenti yeniden imar etmenin yanı sıra nüfusu uygun bir şekilde kente dağıtma üzerine kuruluydu. Teknolojinin gelişmesine paralel olarak dünya

⁶⁸ **Ibid.**, s. 168.

⁶⁹ Fishman, **Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia**, s. 112.

⁷⁰ Hanie, **Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia**, Review, s. 169.

⁷¹ Pierre Merlin, "The New Town Movement in Europe", **Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 451, Changing Cities: A Challenge to Planning, 1980, s. 82.

toplumlarını bütünleştirecek küreselleşmenin hayata geçtiği bu dönem kentlerin teknoloji merkezli olarak kurgulanmasıyla ve yeniden inşasıyla iş ve hane yaşamı aynı mekânda birleştirilmiştir. Fishman'ın teknokent adını verdiği bu yerleşimler yenilikçi teknolojilerin üretilmesi ve dijital teknoloji transferiyle küresel ekonomiye yön verebilecek makro sektörleri barındırmaktadır. Alt kentleşmenin ötesinde bir anlam kazanan teknokentler uygulanabilir ve geçerli sosyoekonomik bir birim olarak çeper bölgelerinde oluşurlar.⁷²

Buraya kadar çalışmamıza konu olan uydu kentlerin oluşum tarihini vermeye çalıştık. Başakşehir uydu kentinin özgün nitelikleri ortaya koymak için mekân bağlamında ele alınması birçok zeminin net olarak ortaya çıkmasını sağlayacaktır. Lefebvre mekânın üretimi kavramını üç boyutta ele alarak üretimin boyutlarının toplumsal zeminini açığa çıkarmaya çalışır.⁷³ 4. ve 5. etapları şekillendirmede dış kuvvetler kadar gündelik yaşam da mekânı çözümlemede önemlidir. Başakşehir'deki gündelik yaşam sadece uydu kent yaşamının gerçekleştiği yer değildir. Burada gerçekleşen faaliyetler, insanların düşünceleri, algıları, sorunları, kendilerini tanımlama biçimleri, üst imaj üretimleri, postmodern tüketim göstergeleri gibi dinamikler mekânın molekülüdürler. Mekân bir özne olarak tarihsel ve toplumsal olarak inşa edilebildiği gibi, toplumsal anlam ve pratikler de mekânsal olarak kurulurlar.⁷⁴ Dolayısıyla yapılması gereken sadece mekânı görmek ve onun görünürlüğünü ifade etmek değil, aynı zamanda onu verimlileştiren veya verimliliği arttıran donanımı da inşa etmek gerekir. Uydu kenti şekillendirme dış kuvvetler olarak küreselleşme ve kapitalizm tüm dünya şehirlerinde değişip kendi kendini yenilerken kent toplumuna nüfuz etmektedir. Kapitalizmdeki yeniden yapılanma sadece mekân içindeki para akışı, aktarmalar, ekonomik büyüme, gelişme, dolaşımla sınırlı olmayıp bizzat mekânın kendisini kökten değiştirebilecek bir dinamizme

⁷² Robert Fishman, "The End of Suburbia: A New Kind of City Is Emerging--the 'Technoburb'"(çevrimiçi) http://articles.latimes.com/1987-08-02/magazine/tm-724_1_central-cities. 01Ağustos 2014.

⁷³ Lefebvre, **Kentsel Devrim**, s. 84.

⁷⁴ Edward W. Soja, **Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory**. New York, Verso. 1989, s. 77.

sahiptir.⁷⁵ Diğer taraftan iktidar olgusunu temsil eden tek dinamik küreselleşme değildir. Küreselleşmenin hangi düzlemde bir etki oluşturduğu yine bu düzlemin içinde gömülü iktidar olgusuyla anlaşılabilir. Bu iktidar olgusu devlet, hükümet, belediyeler, şirketler olabilir. Bu çoklu iktidar kentin birçok kategoriye sahip bir bütün olmasıyla ilişkilidir. Çünkü kent tek tip kategoriye değil birçok bağımsız kategoriye sahiptir. Gündelik hayat tarzları sistemi; objeler, ürünler, mübadele ve kullanım işaretleri malın ve pazarın yayılmasıyla ilgili işaretler küreselleşme endeksli olabileceği gibi insanlara özgü bile olabilir.⁷⁶ Özellikle uydu kentin sakinleri arasındaki konuşulan dil ile de semiyolojik çıkarımlar yapılabilir. Uydu kentteki tüm obje, simge, karşılaşmalar, semboller gerçek anlamları dışında bazı alt anlamlara da sahiptirler. Binalar, yollar, parklar, kaldırımlar, meydanlar, sokaklar, kurumlar gibi sayısız nesne çoklu anlamları taşıma kapasitesine sahiptirler. Bu anlamların üretimi ve dilin analiz edilebilmesinde insanların etkilenme düzeylerini ve etkileme düzeylerini saha çalışması bağlamında 5. bölümde tartışacağız.

Uydu kent ve büyükşehir birbirinin kültürel olarak karşıtı olarak gözüktse de ikisinin de derin ve canlı yapılar olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bu karşıtlığı İstanbul'dan uzaklaşmak isteme ve Başakşehir uydu kentine kaçma girişimi olarak ele almak bu yapıların dinamik karakterine ters bir yaklaşım olabilir. Uydu kent modern karakteriyle insanı şaşırtmakta, geçici hevesler bırakmakta, kitleyi elde tutmak ve kontrol etmek için tasarlanmaktadır. Dolayısıyla bütünüyle bir özgürlük hareketi ve vizyonu olarak değerlendirilemez. İstanbul'a ait piyasa ekonomisinin damarları kılcallar oluşturarak uydu kentte kendi kendini tekrar üretmektedir. Bu sayede canlı ve aktif kalmayı başarabilen uydu kent İstanbul'un işlevsel bir yönünü de temsil etmektedir.⁷⁷ Bu canlılık uydu kent ile İstanbul arasındaki ekonomik ilişkilerin formel ve enformel arasında devamlı üretilmesiyle sürer.

Klasik kentleşme kuramlarının boş bıraktığı kentin canlılığı David Harvey ve Henri Lefebvre tarafından tekrar formüle edilir. Harvey tarafından sosyal adalet, Lefebvre tarafından kentsel devrim olarak formüle edilen kent toplumu ifadesi neo Marksist

⁷⁵ *Ibid.*, s. 77; Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, s. 266.

⁷⁶ Lefebvre, **Kentsel Devrim**, s. 30.

⁷⁷ Merrifield, **Metromarksizm**, s. 205.

bir yaklaşımdır. Kent toplumunun formülasyonunu coğrafi muhayyile üzerinden yapan Harvey, toprak-sermaye ile rant-kâr ilişkisinin bulanıklaştığını iddia etmekte ve Lefebvre'in kentleşmenin üretim-mekânsal üretim sermaye-emek arasındaki mücadeleyi başlattığı iddiasıyla aynı noktada buluşmaktadır.⁷⁸ Toprak, sermaye, kâr ve rant elementleri karışık bir sarmal oluşturarak kentsel devrimin yolunu açmaktadır. Bu sarmal kır-kent ilişkisinden öte toplumun bir bütün halinde kentleşmesi yani kapitalizm ve piyasa şekillenmesi sonucu olan kentleşme değil, kapitalist üretiminin merkezine yerleşen kent toplumunun canlı deneyimlerine işaret etmektedir.⁷⁹

İstanbul'u kentsel dönüşüm adı altında hızla metalaşmaya uğratan kamu gücü hiç olmadığı kadar kentsel rantları pekiştirmekte ve emlak piyasasını hızla rekabet edilemeyecek düzeyde yükseltmektedir. Uydu kentler bu açıdan kentin metalaşan yüzünü temsil ederken içinde yaşayan sakinleri de kültürel üretim ve tüketim içinde beslemektedir. Bu çalışmada mekân kavramının ele alınmasındaki temel mantık oldukça kafa karıştırıcı İstanbul ve Başakşehir uydu kenti arasındaki resmin derinlikli yapısının farkına varmaktır. Rant ekonomisinin yol açtığı yıkım sadece fiyatların yükselmesi ve buna paralel olarak gelişen toplumsal iletişimsizlik ve ayrışma değildir. Özel toprak sahibi olmayan fakat bu süreçte konut sahibi olan uydu kent sakinlerinin toplumsal yaşamının doğrultusunu da belirlemektedir.

Mekânın çalışmamızda oynadığı rol; yukarda bahsettiğimiz toplumsal ve ekonomik resmin taşıyıcılığını yapmasıdır. Bu nedenle belirli tanımlamalar üzerinde gidip normatif bir açıklama getirmek yerine mekânı tüm boyutlarıyla ortaya koyarak resmini ortaya çıkarmayı amaçlıyoruz.⁸⁰ Bu yaklaşım sadece sosyolojik çerçeveyi anlama gayretinden öte itilen, hor görülen ve geri plana atılan mekân kavramına itibar kazandırmaktır. Böylelikle bilimsel yöntem sorgulanabileceği gibi, kent toplumunun daha net anlaşılması için yeni paradigmalara önünün açılması da sağlanabilir. Kentin ve içinde yaşayan sakinlerin giderek yoğunluğu artan bir metafor olması mekâna verilen önemle daha rahat anlaşılır.

⁷⁸ Merrifield, **Metromarksizm**, s. 294.

⁷⁹ Lefebvre, **Kentsel Devrim**, s. 43.

⁸⁰ **Ibid.**, s. 56.

İkinci bölüm tezin temel dayanak noktası olan mekânın tarihine odaklanıyor. Mekân sosyolojisinin kapsamlı bir literatürü veriliyor. Klasik dönem sosyologlarından Simmel istisna olmak üzere Marx, Weber ve Durkheim geliştirdikleri makro teoriler içinde mekâna doğrudan yer vermedikleri için bu teoriler üzerinden bazı çıkarsamalar yapılıyor. Simmel ilk defa mekâna doğrudan eğilen bir sosyolog olarak vurgulanıyor. Klasik sosyologların mekân sosyolojisine olan katkıları kendilerinden sonraki araştırmacılara ilham olmalarıyla sınırlıdır. Kendilerinden sonraki düşünürlere mekân; toplumsal döngü içinde aktif bir etken olarak görmekten çok, toplumsallığın gerçekleştiği yer ve sosyal güçler tarafından şekillendirilen ve dönüştürülen bir nesne olarak gören bir genel çerçeve miras bırakmışlardır.⁸¹ Dolayısıyla klasik dönemde mekân algısının tam gelişmemiş ve berrak olmadığı söylenebilir. Modern dönemdeki mekân sosyolojisi ise sosyolojinin kurumsal gelişime tanık olunan belli konularda uzmanlaşmış okul üzerinden gidiyor. Kent sosyolojisinin kurumsal temelini kuran Chicago Okulu dönemi itibarıyla çığır açmıştır. I. Dünya Savaşı'yla krize giren coğrafyalar sanayileşme hamlelerini sürdürmekte zorlanmışlar ve kent toplumları bu krizi bilfiil yaşamışlardır. Bu krizin tüm boyutlarıyla anlaşılabilmesi için kente odaklanan okul, sosyolojinin metodolojisine yeni bir soluk getirmiş ilk defa alan çalışması ve anketler yapmıştır. Kentin sadece morfolojik gelişiminin değil, toplumsal yapısının da izlerini süren okul, doğa bilimlerinin metodolojik kalıbına sarılmasına rağmen mekânı sosyal bilimler eksenine oturtturarak kalıcı bir katkıda bulunabilmiştir. Postmodern dönemde ise mekân, berraklaştırılmaya çalışılır ve doğrudan özne olarak görülür. Mekânı doğa bilimine hapsolmuş pozitivist sosyoloji içinden çıkaran düşünürlere marjinalize olmuş, önemsizleşmiş çalışma konularından başını kaldırıp mekânı iddialı, yaratıcı, muhayyileci, ufuk açıcı bir perspektifle resmetmişlerdir.⁸² Klasik ve modern dönemin pozitivist metodoloji içinde montajlanmış mekân algısı, doğrudan toplumsal alana getirilmiştir.

⁸¹ İhsan Çetin, “Gecekonduunun Kentle Bütünleşme Sürecinde Alan-Mekân Faktörü: İzmir Örneği”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, Ege Üniversitesi, 2010, s. 69.

⁸² Fatih Arslan, “Bir Seküler Ahlak Geliştirme Çabası Olarak Sosyoloji”, **VII. Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı**, Muğla, 2013, s. 223.

Tezin üçüncü bölümü Türkiye’de kentleşmeye ayrıldı. Kentleşmenin nerede başladığı ve tarihsel süreç içerisinde hangi uzaylarda şekil değiştirdiği bugünü anlamada temel bir kılavuzdur. Osmanlı İmparatorluğu’ndan itibaren kentleşme serüveni dört bölümden oluşuyor. İlk bölümde 18. yüzyıldan itibaren iç sorunlarını çözenin yolunun yüzünü Batı’ya çevirmekten geçtiğini düşünen Osmanlı İmparatorluğu’nun modernleşme sürecinin İstanbul üzerinden nasıl gerçekleştiği veriliyor. İkinci dönem kentleşme sürecinde ise yeni kurulan Türkiye’nin erken dönemde Batı’ya tamamen yüzünü dönmesi asri bir kent kurma ideası üzerine şekillenirken, İstanbul’un ayrıcalıklı konumunu başkent Ankara’ya devrettiği vurgulanıyor. Üçüncü dönemde ise çok partili sisteme geçişin ortaya çıkardığı çoğul politikalardan özellikle Marshall yardımı ve kırdan kente göçün hızlanması işleniyor. Son kentleşme bölümü ise 1980’lerden itibaren günümüze kadar olan serbest piyasa ekonomisinin oluşturduğu ortamın birçok aktör tarafından işlendiğini gösteriyor. Yeni mekânsal yerleşimlerin bir ayrışmayla görünürlük kazanması ve küreselliğin yayılcı etkileri konu ediliyor.

Dördüncü bölüm araştırmanın metodolojini işliyor. Saha çalışmasının nasıl yapıldığı işleniyor. Çıkan sonuçlar teorilerle birlikte analiz ediliyor.

Beşinci bölüm ise araştırma sahasını geniş bir düzlemde mekân üretimi bağlamında resmediyor. Mekânsal pratiklerde kente ve insanlara ait akış, aktarma ve hareketler sosyal ve ekonomik olgularla veriliyor. Mekândaki iktidar kurgusunu ve insan becerilerini besleyen pratikler kavramsal bir altyapıyı da destekliyor. Mekânsal pratiklerin meydana getirdiği örüntüler mekânın üretiminin başlangıcına ışık tutuyor. Bunun yanında mekânın üretim süreci içinde iktidar kurgusunu ve uydu kent sakinlerinin becerilerini ve taktiklerini besleyecek değerler ve uyarıcılar mekân içinde doğuyor, büyüyor ve gelişiyor.⁸³ Belli bir mekân algısının önüne geçmeyi amaçlayarak çoklu değişkenliği anlamaya olanak veriyor. Mekânda iktidar kurgusu ise mekân üretimini iktidar olgusu üzerinden anlamaya çalışıyor. Mekâna egemen olan güç, Başakşehir 4. ve 5. etapları yapan KİPTAŞ ve onun bağlı olduğu Büyükşehir Belediyesi üzerinden değerlendiriliyor. Burada yapılmak istenen iktidar olgusunun mekânı nasıl ürettiği ve bunun insanlar üzerinde nasıl bir yıkım

⁸³ White, **İslamcı Kitle Seferberliği**, s. 43.

oluşturduğudur. Kurumsal işlevselliğini bir retoriğe dönüştüren KİPTAŞ'ın ve Başakşehir Belediyesi'nin uydu kenti nasıl kontrol ettiği ve uydu kente hangi yöntemlerle müdahale ettiği veriliyor. Mekânda insan becerilerinde ise sadece egemen güçleri vurgulayarak bir iktidar fetişizmine düşme ihtimalini bireylerin gömülü olan bilinçlerini ve eylemlerini ortaya çıkararak ortadan kaldırmaya çalışıyor. İktidarın örtbas ettiği, manüplasyon yaptığı, simülasyona saklandığı alanlara uydu kent sakinlerinin nüfuz etmesini işliyor. Yeni mekanda yeni yapılanmalar, örgütlenmeler ve ilişkiler ele alınıyor. Bireye itibar kazandırmayı uydu kentin kamusal mekânlarında bedensel ve zihinsel özgürleştirmeyi konu ederek başarmayı amaçlıyor. Hegel'in ‘‘aşına olunan bilinemez’’ sözünden hareketle gücün, fonksiyon, değerlerin, boş zamanın yargıladığı, şekil değiştirdiği, özümsemiği bir bütünlük olarak gündelik yaşama bakarak insanla anlam kazanarak dinamik bir değer kümesi olan mekâna eğiliyor.⁸⁴

Başakşehir 4. ve 5. etapların bize sunduğu görünümeler mekân merceğiyle gözlemlenerek fonksiyonlar, çelişkiler, bağlantısızlıklar, iç içe geçişler bulunmaya çalışılıyor. Bunu sağlayan temel faktör, mekânın teknik bilgiyi optimum ve verimli toplumsal ilişkileri belirleyen, bilebilen öge olma özelliğidir.⁸⁵

Başakşehir 4. ve 5. etaplar, diğer uydu kentlere nazaran İstanbul sakinleri arasında ve özellikle medyada İslami donanımın dikkate değer görünürlüğüyle konuşuluyor. İslamcı getto, İslamcı mekân, dindar yerleşim gibi söylemler uydu kente dair düşünceleri belirlemede önemli bir etiket. Bu iddialar karşı çıkılması durumunda araştırmacıyı ve araştırmayı marjinalleştirebiliyor. Din konusunun sosyolojik çalışmalarda asli ve tali unsurlarıyla halen verimli bir şekilde ele alınamaması bilim için bir handikap. Bu iddiaların doğruluğunun araştırılması hususundaki zorluk sadece bilimsel formülasyon içinde değil, araştırma sahasında insanların düşünceleri üzerinde hatırı sayılır bir etki bırakmış. Biz ise bu iddialar ile doğrudan ilişki kurmak ve onu sorgulamak yerine onu insanların bir üretimi ve taktiği olarak görmeye çalışıyoruz.

⁸⁴ Merrifield, **Metromarksizm**, s. 166.

⁸⁵ Lefebvre, **Kentsel Devrim**, s. 43.

Tezde uydu kent birkaç nedenden ötürü radikal veya İslamcı bir yerleşim olarak ele alınmamaktadır. Siyasal İslam'ın mekânsal uzantısı olarak damgalanmaya çalışılan etaplar, birçok yönden bu iddiaya tezat teşkil etmektedir. Doğrudan siyasal eylemlerin yapılmaması, siyasal bir talebin olmaması ve bunun yanı sıra kasıtlı ve homojen bir ideolojik birliğin kabul görmemesi sayılabilir.⁸⁶ Başakşehir 4. ve 5. etaplar morfolojik olarak da İslamcı bir yerleşim sayılamaz. Camilerin sayıca fazla olması, bazı restaurant ve cafelerin çatıların camii kubbesine benzemesi, cadde ve sokak isimlerinde Müslüman aydınların isimlerin konulması veya içki satan ve içki içilebilen bar, eğlence merkezi ve gece kulübünün gibi mekânların olmaması, marjinalleşme ve gettolaşma olarak ifade ediliyor olsa da bu pratikleri kültürel alanın Müslümanlaştırılması olarak ifade etmek daha doğru olacaktır.

Yapılan ankette ve derinlemesine görüşmelerde elde edilen bilgiler bu iddiayı desteklemektedir. Uydu kent sakinlerinin sadece % 22'si muhafazakâr mekân olduğu için, %13'ü de dindar insanların varlığından ötürü Başakşehir 4. ve 5. etaplarını tercih etmişlerdir. Bu oranlar Başakşehir etaplarını neden tercih ettikleri sorusuna çoklu cevap vermiş olmalarından dolayı yüksektir. Oysa % 51,4'ü sakin, % 44'ü güvenlik, % 31'i temiz ve % 29'u da çocuklarının eğitimi için 4. ve 5. etapları tercih etmişlerdir. Diğer taraftan mekânsal ayrışmanın popülist bir sınıf hareketi olmasından ötürü uydu kent sakinlerinin seçkin bir İslami kimlik oluşturmaları beklenemezdi.⁸⁷ Uydu kentteki İslami simgelerin belli bir kültürel birikimden kaynaklandığı da unutulmamalıdır. İslami öğelerin üst kültürel bir biçim olarak üretimi ve sunumu İslami görünürlüğü belirlemekte ve onu devamlı beslemektedir. Dolayısıyla bahse konu olan uydu kent yaşamına sadece mekânsal ayrışma üzerinden değil, İslami yaşantıyı ve özneleri içeren, kapitalist öğelerin çoğunlukta olduğu bir form olarak bakılabilir.⁸⁸ İslamcı getto iddiası 4. ve 5. etapların homojen bir toplumsal yapı olduğunu varsayımı üzerinden gitmektedir.⁸⁹ Oysa toplumsal yapı

⁸⁶ Erkilet, **Ortadoğuda Modernleşme ve İslami hareketler**, s. 148.

⁸⁷ Jenny White, "İslamcılığın Açmazları", Deniz Kandiyoti ve Ayşe. Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, s. 201.

⁸⁸ White, **İslamcı Kitle Seferberliği**, s. 43.

⁸⁹ Ayşe Çavdar, "Müslüman Mahallede Çakma Modernite", **Express**, no: 23, Sayı:3, 2011

birçok açıdan heterojendir. Eğitim durumu ve meslek konularında farklılık rahatça gözlemlenir (Tablo: 1-2).

Eğitim durumu	Frekans	Yüzde
İlkokul	66	22,9
Ortaokul	25	8,7
Lise	81	28,1
Açık Lise	12	4,2
Açık öğretim	9	3,1
Uzaktan Eğitim	2	,7
Üniversite	85	29,5
Yüksek Lisans-Doktora	8	2,8
Toplam	288	100,0

Tablo:1- Eğitim durumu

Meslek	Frekans	Yüzde
İşveren	32	11,1
Serbest Meslek	42	14,6
Yönetici veya Müdür	12	4,2
Memur	43	14,9
İşçi	34	11,8
Emekli	15	5,2
Geçici veya düzensiz işlerde çalışan	4	1,4
İşsiz	9	3,1
Ev kadını	86	29,9
Toplam	277	96,2
Cevap Yok	11	3,8
Toplam	288	100,0

Tablo:2- Meslek

Toplumsal sorunlara eğilmek ve onu herkesin anlayacağı biçimde açıklamak, analiz etmek tahmin edilenden daha fazla emek istiyor. Oldukça kaygan olan toplumsal yapılar bir sosyolog için bazen içinden çıkılmaz bir hale gelebiliyor. Kent ve insan adeta değişim hızında ve yoğunluğunda yarışıyorlar. Oysa bir araştırmacı bu iki değişkenle aynı anda yarış yapmak zorunda kalıyor. Bunun yanı sıra sosyal bilim dünyası yeni bir paradigma sunulması konusunda fazlaca talepkar. Üstelik bu talepkârlığın ironisi olarak toplumsal ve bireysel probleme odaklanma ve daha çok bu sorunları kendileriyle özdeşleştirerek bir özeleştirici yapıya istekli değiller. Bilimsellik adı altında kendine kalkan oluşturarak akademik sağırlık, dilsizlik,

âmâlık giderek bir duyarsızlaşma macerasına sürüklüyor. Dolayısıyla araştırmacının ne kaybedecek zamanı ne de sosyal bilim dünyasından alabileceği bir hoşgörü var. Araştırmacının, Mills'in *sosyolojik muhayyile* olarak adlandırdığı öznel duyarlılık ve ilgili tarihsel olgular arasında köprü kurması gerekiyor.⁹⁰

1.4. Araştırmanın Hikâyesi

Sosyolojik muhayyile, çevremizde var olan olguları anlama, bu olguları kendi sorunlarımızla ve merakımızla ilişkilendirerek kısmi olarak onlara nüfuz etme gayreti olarak tanımlanabilir.⁹¹ Bu çalışma yeterlilik sonrası tez konusunun ne olacağı hususunda uzun bir beyin fırtınasının sonucu olarak ortaya çıktı. Tez danışmanımın yeterlilik sonrası görüşmelerde Başakşehir'i çalışır mısın teklifi ve akabinde Express dergisinde Ayşe Çavdar'ın Başakşehir etaplarıyla ilgili yazısının tarafıma verilmesiyle ilk ilişkiyi kurmuş oldum. Bu aşamada internetten Başakşehir ile ilgili görsel ve işitsel materyallerle ön bilgi sahibi oldum. Daha sonra Başakşehir etaplarına giderek panoramik görüntülerle ön tespitler yapmaya çalıştım. Parkları, Sular Vadisi'ni, siteleri, işyerlerini, alışveriş merkezlerini, sokakları dolaşarak nasıl bir uydu kent mekânı olduğuna dair izlenimler edindim. Asıl merak ettiğim bu yerleşkede İslam'ın görünürlüğünün neden fazla olduğuydu. Ayşe Çavdar'ın sert söylemleri ve yoğun ahlaki eleştirileri bu merakı arttırıyordu.⁹² Oysa benim için yapılması gereken özellikle İslam'la ilişkilendirilen yapıları ve yapılaşmaları akademik mesafeye özen göstererek ortaya koymaktı. Din merkezli bir tezdin ziyade tali bir unsur olarak dinin görünürlüğünü açıklamak gerekiyordu.

Diğer taraftan Başakşehir uydu kentinin tamamı yoksa bir kısmının mı araştırmaya dâhil edileceğinin yanı sıra hangi teori üzerinden gidileceği bir belirsizlik olarak duruyordu. Bu belirsizliklerin yanında mekânsal ayrışma konulu çalışmalar içinde yer alan uydu kentler bu teori içine hapsedilmişti. Mekânsal ayrışma teorisinin içinde

⁹⁰ Nilüfer Göle, "Giriş" Nilüfer Göle (der.), **İslam'ın Yeni Kamusal Yüzleri**, İstanbul, Metis, 1999, s. 1.

⁹¹ C. Wright Mills, **The Sociological Imagination**, Oxford, Oxford University Press, 1959, Göle, **Melez Desenler**, 2010, s. 10.

⁹² Ayşe Çavdar *Müslüman Gettoda Çakma Modernite* başlıklı yazısı ağır eleştirilerle doludur. Başlıktan bile kolayca anlaşılmaktadır.

uydu kentin özgül niteliklerini verilmesinde ciddi eksiklikler bulunuyordu. Birçok araştırmacının hevesle çalıştığı bu konuda mevcut çalışmaların ötesine geçmek gerektiği açıktı. Dolayısıyla mekânsal ayrışma teorisi üzerinde gitmek mevcut çalışmalara eklemeler yapmaktan ibaret olacaktı. Bunun karşısında yapılması gereken açığı değiştirmek ve başka dinamiklere de göz atmak.

Yeni bir paradigma üretme isteği tüm bilim adamları için geçerli olan bir duygudur. Sosyal bilimciler için net toplumsal görüntüler geçerli olmadığı için oldukça hassas bir terazi olan sosyal bilimler mantığına sadık kalmak gerekmektedir. Sosyal bilimlerde yeni bir paradigma oluşturmanın zorluğu birçok şartın yerine getirilmesiyle mümkün olmaktadır. Yeni bir paradigma veya teori üretmede gerekli şartlara tüm araştırmacılar ulaşmakta zorluk çektiği gibi, incelenen olgu da sabit kalmamakta devamlı şekil değiştirmektedir.

Başakşehir uydu kentini çalışmak muhataplar konusunda birçok zorluk içeriyordu. Hem yeni hem de orta sınıf mensuplarının yaşadığı bir yerleşke olması hasebiyle görüşmeler yapmak oldukça zor olacaktı. Gecekondu mahallelerinde veya dezavantajlı grupların yerleşim alanlarında çalışma yapmak daha kolaydır. Toplumsal olarak bazı haklardan veya karar mekânizmalarından dışlanan grupların üyeleri bilimsel araştırmalarda soru soran araştırmacıya büyük hayranlık duymakta ve içtenlikle cevap vermektedirler. Ayrıca diğer üyelere ulaşmada ve organizasyonlara dâhil olmada yardımseverdirler. Yüksek lisansımı Alevilik üzerine yaparken cem evlerinde ve Hacıbektaş törenlerinde Aleviler, sorduğum sorulara çok istekli bir biçimde cevap verdikleri gibi, oldukça yardımsever davranıp diğer tanıdıklarını da konuşmalara dâhil etmişlerdi. Benzer şekilde son sınıf öğrencileriyle Büyükçekmece Mimar Sinan Mahallesi'nde Romanlar üzerine yaptığımız araştırmada 4-5 saat içinde birkaç eve konuk edilmiştik. Kendilerine önem verdiğimiz ve sorunlarını dinlediğimiz için oldukça mutlu olmuşlardı. Bu tür dışlanmış ve dezavantajlı gruplar kendilerine değer veren, fikirlerini önemseyen daha da önemlisi kendilerini kent hakkına dâhil eden araştırmacılara minnettar kalmaktadırlar.

Oysa uydu kent yüz binlerce liralık konutları ve milyon dolarlık villaları satın alabilecek ekonomik sermayeye sahip, bu ekonomik sermayenin getirdiği olanaklara bağlı olarak uydu kent mekânı elde etmiş bireylerden oluşmaktadır. Bu insanlar

kendilerini uydu kente gelerek bir üst sınıfa dâhil olmuş hissederek araştırma soruların cevap vermeye üşenmekte, bir kısmı ise bilimsel sorulara cevap verme noktasında çekingen davranabilmektedirler. Bunun üç sebebi olduğunu düşünüyoruz. Görüşmelerde sorulan soruları cevaplama yetersiz kalınacağı, ikincisi konunun kendilerini ilgilendirmediğini düşünüp, cevap verdikleri takdirde boşa vakit kaybedeceklerini düşünmeleri, üçüncüsü ise; görüşme yapmaları halinde gerek kişi olarak gerekse de verdikleri cevaplarla fişlenecekleri, ifşa olacaklarını düşünmeleridir.

Uydu kentteki saha çalışması, görüşmecilerin isteksizliği ve onlara ulaşma olanaklarının yetersiz olması nedeniyle soru işaretleri giderilinceye kadar dondurulmuştur.

Önceden belirttiğim gibi mekânsal ayrışmanın ötesine geçmek ya da mekânsal ayrışmayı ana özne kabul etmeden özneler arası ilişkiler olarak bir uzay olduğu düşüncesine sahip olmak fazlaca cesaret istiyordu. Bu aşamada yapılması gereken literatürü bolca okumak ve kendi oluşturacağım bilgi diziniyle tezin kurgusunu oluşturmaktı. Uydu kenti daha verimli okumak ve incelemek için mekân kavramı üzerinde gitmek gerekiyordu.

İlk tez izleme toplantısını Nisan 2012’de yaptık. Burada Türkiye’de Kentleşme başlığı altında neoliberal dönüşüm politikaları, gecekondulaşma ve yoksulluk kavramları üzerinden genel bir perspektif sunmaya çalıştım. Mekân okumalarıyla birlikte Aralık 2012’de klasik ve modern döneme ait mekân kavramının değerlendirmesini yaptım. Mekânın postmodern dönemde gerçek özne olarak gelişimine paralel olarak postmodern dönem mekân sosyolojisine daha fazla yoğunlaştım. Mekân konusunda önde gelen düşünürleri işleyerek uydu kente dair mekân bileşenlerine hâkim olma ve kavrama becerisini kazanmayı amaçladım. Haziran 2013’te tüm mekân sosyolojisini irdeledim. Bu izlemeden sonra yoğun bir serbest okumaya başladım. Tezin içindekiler bölümünü hazırlamak amacıyla giriştiğim bu okumalar tezin tüm bölümlerine dair yeni teoriler ve bakış açıları sundu. Kafamda henüz çözülmemiş noktaları, giderme fırsatı buldum. Bu okumalar sonucu tezin içindekiler kısmını oluşturarak 2013 Aralık tez izleme toplantısında tezin genel çerçevesini sundum. Başakşehir uydu kentini mekân üretimi bağlamında

belli bir iktidar öğeleri ve insanların kabiliyetleri noktasında kurgulamaya karar verdim. Daha sonra notlandırığım metinleri toparlamaya başladım ve mekânsal pratikleri yazdım. Derinlemesine görüşmeler ve anketlerden elde ettiğim bilgileri daha verimli değerlendirmek için en son mekânda iktidar kurgusunu ve taktiksel becerileri yazdım. Tezin konusunun seçilmesinden yazımının tamamlanmasına kadar baştan sona geçen süre sadece akademik yetkinliğin, üslubun, dilin, söylemin, zihniyetin kazanılması ve ünvan elde etme gibi kazanımlardan çok daha ötesini kazandırmıştır. Doktora süreci; özel hayat, iş hayatı gibi yaşamın farklı zaman ve mekânlarında insanı olgunlaştıran, daha olgun davranmasını sağlayacak bir süreç olarak değerlendirilmelidir. Aslında sosyolojik tasavvurun sadece sosyolojiye ait düşünüş biçimi olmadığı, doktora tezi yazmanın da sadece ünvan elde etmeyi sağlamadığı, aksine aydın bir birey olarak aile, arkadaş, iş, akraba, cemiyet ortamlarında iş bilir, görgü bilir, ortam bilir biri olarak insanları aydınlatma, onlara farklı bir perspektiften bakılabileceği gösterme işlevi olduğunu unutmamaya çalıştım.

2.BÖLÜM

MEKÂN SOSYOLOJİSİ

2.1. Tarihsel Arka Plan

Sosyoloji, büyük dönüşümlerin yansımalarının tespitinin yapılması gerekliliğiyle ortaya çıkmıştır. 19. yüzyılın ortalarına kadar olan bilimsel gelişim toplumsal yaşam hakkında herhangi bir bilgi üretme fonksiyonuna sahip değildi. Kökeni yüzyıllar öncesine dayanan skolastik düşüncenin Bilimsel Devrim ve Aydınlanma ile geçerliliğini yitirmesi; ötelenen ve geçirtilen gerçekliklerin açığa çıkarılabilmesine olanak veriyordu. 19. yüzyılın ortalarından itibaren mevcut toplumsal yapının analizi öncelik taşımakla birlikte, değişim ivmesinin ne şekilde devam edeceğine yönelik öngörüler de bilimsel faaliyetlerin çerçevesini oluşturmaktaydı. Sanayi Devrimi'nin kentlerde meydana getirdiği sorunların ve kent sakinlerine sağladığı olanakların, detaylı analiz ile anlaşılabilceği düşüncesinin hâkim olmasıyla birlikte, yaşanan ortamın ne olduğu ve ne olmadığı bilimsel bir soru olarak düşünürleri meşgul etmeye başlamıştır. Toplumda ve insanların bireysel hayatlarında yeni gelişen her şeyin anlaşılabilmesi için gösterilen çabalar, mekân ve zaman arasında insanı araştıran sosyolojinin; insan ve toplum eylemini anlamada temel bir kategori ve analiz birimi olarak öne çıkmasını sağlıyordu.

Sanayi Devrimi'nin tarım ekonomili kentleri sanayiye dayalı kentlere dönüştürmesi, Aydınlanmadan itibaren modernliğe kaynaklık eden tüm etkenlerin bir arada harmanladığı bir yer olarak, kenti örneklem haline getiriyordu. Sanayi Devrimi'ne paralel olarak gelişen kent yaşamı yüzyıllar boyu kurumsallaşmış cemaat yapılı tarım toplumunu ortadan kaldırmıştı. Tönnies'in geliştirmiş olduğu bu teori sosyolojik olarak toplum yapısının cemaatten cemiyete geçişinin teorisiydi. Bu dikotomi dönem itibariyle çok ses getirmişti. Hem düşünsel hem de aksiyon olarak benzerliğe ve durağanlığa dayalı tarım toplumları, mevcut durumu sürdürme çabasıyla değişimlere bir nevi direnç göstermişlerdir. Tarım toplumlarında toplumsal yapının toprak aidiyeti temelinde kurumsallaşması; cemaatsel yapının sistemli bir bütün halinde

kalmasına ve dış etkilere kapalı olmasına yol açmıştır.¹ Beklenmedik ve olağandışı etkilere karşılık kurgulanan toplumsal gerçeklikler tarım toplumlarını bir arada tutan bir çimento işlevi görmüştür. Cemaat toplumunda toplumsal yapının ne ölçüde durağan olduğu ve yavaş seyrettiği sanayi toplumuna geçmeye başlayınca belli olmuştur. Bu ayrım, düşünürlere benzersiz bir fırsat sunmuştur. Sanayi Devrimi'nin getirdiği en belirgin düşünsel kazanım, bilim adamlarına önceki toplum tiplerinin kolay anlaşılabilmesine yönelik fırsatlar sunmuş olmasıdır. Tarım toplumlarına ait özelliklerin bağımlı-bağımsız değişkenler kullanılarak eleştirel gerçeklikle anlaşılmasına çalışılması, yeni sanayi toplumunun da anlaşılabilmesine olanak veriyordu. Önceki ve mevcut toplum tipini tarihsel perspektiften kopmadan tüm dinamikleriyle birlikte ele almak bilim adına olduğu gibi özellikle de sosyoloji bilimi için çok önemli bir başlangıçtı.

İç göçlerle büyüyen ve gelişen kentler, yeni yaşama adapte olmaya çalışan insanlara yeni fırsatlara erişme olanağı veriyordu. Buna karşın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan gerginlikleri ve bombardımanları da kent sakinlerine yansıtıyordu. Simmel'in kent yaşamının imge, uyarıcı, izlenimler, duyumlarla ve etkinliklerle insanların zihnini bombardımana tuttuğunu belirttiği bu durum, kent sakinlerinin tüm kentsel olaylar ve reaksiyonlar karşısında vurdumduymaz ve umursamaz bir tavır takınmasına neden oluyordu. Tarım toplumlarının alışkanlıklar ölçüsünde sakin yaşamıyla tezat oluşturan sanayi toplumunun akışkan ve hızlı yaşamı; insan ve mekân arasındaki ilişkiye de yeni bir boyut getiriyordu. Doğa olaylarına karşı geliştirilen taktik ve stratejilerle hayatta kalma üzerine yaşam kurmuş tarım toplumları için mekân, yaşamı idame ettirmek için gerekli hazırlıkları yapmayı ve doğadan gelecek sel, kuraklık, deprem gibi felaketlerin yanı sıra düşman tarafından yapılacak saldırılardan korunmayı sağlayacak bir yerdi. Kısacası görünür ve tahmin edilebilir uyarıcılara hamle yapıyordu. Oysa sanayileşmeyle hızlı ve süresiz bir yaşama adapte olmaya çalışan sanayi toplumları hiç karşılaşmadıkları zihinsel kentin değişen yüzünün ne ölçüde anlaşılabilceği; bu anlaşılma sürecinde insanın rolünün ne olduğu temel sorular olmakla birlikte, insan ve toplum yerine üretimin merkeze

¹ Yelken, **Cemaatin Dönüşümü: Genç Modern Dönemler İçin Bir Cemaat Sosyolojisi**, 1999, s. 14.

yerleştiği modernlik süreci; sorunun epistemolojik kaynağını oluşturunuyordu.² Kent-insan-toplum üçlemesiyle ilgili paradigmların ve yaklaşımların geçmişten gelen bilgi birikiminden bağımsız olarak yeniden oluştuğu görülürken, Aydınlanmayla birlikte felsefe alandaki gelişim yeni toplumu ve insanı anlamada zihinsel bir temel oluşturmuştu. Bir taraftan da 19. yüzyıldan itibaren Batı’da başlamış olan sanayiye dayalı kentleşme, seri üretimin ekonomik olarak değer ifade etmesiyle birlikte sınıfsal bir toplum bölünmesini getirmekteydi. Bunun sonucunda sosyal ve ekonomik hayatta rol kazanma, otorite kaynaklarına sahip olma veya bundan dışlanmayla sonuçlanan sosyal yapı dalgalanmaları, Batı toplumlarının başlarını döndürecek kadar öngörülmezlik ve ikilemler getirmekteydi. Bireylerin toplumsal ve özel hayatta pozisyonlarını sık sık değiştirmek zorunda kalmaları; kendilerinden ve toplumdan soyutlanmalarıyla sonuçlanırken, dönem düşünürleri sıklıkla bireylerden toplumlara kitlesel olarak gelişen bu sosyal meselelerin dramatik boyutlarına vurgu yapıyorlardı. Toplumda alt sınıflara mensup kişilerden üst sınıflara mensup kişilere kadar herkese yansıyan psikolojik ve sosyolojik problemler bilim adamlarını keşifler yapmaya teşvik ediyordu; fakat bu keşifleri yapmak için takip edilecek yol konusunda birçok tereddüt bulunmaktaydı. Bu tereddütlerin başında, hangi araçlarla ve yöntemlerle bilgi toplanacağı ve bu bilgilerin nasıl analiz edileceği geliyordu. Dolayısıyla metodoloji konusunda gelişim ve çabalar, teori üretme noktasının gerisindeydi. Yeni dönemde fizikselden ziyade zihinsel hücum eden kent hayatı, kent sakinleri için baş etmesi oldukça güç, kontrol edilmesi imkânsız bir daire halini alıyordu.

Aydınlanmadan itibaren hızla gelişmeye başlayan sosyal bilimler; doğa bilimlerinin gölgesinden kurtulmaya çalışırken, gerek metodoloji gerekse de kavramlarla hala doğa bilimlerinin hegemonyasında bulunuyordu. Bu nedenle ilk sosyolojik çalışmalarda doğa bilimlerinin izleri açıkça görülüyordu. Doğa bilimlerinin deney ve gözleme dayalı cevap bulma biçimi, ilk defa Comte tarafından pozitivizm olarak geliştiriliyor ve toplumsal olanı anlamak için hegemonik bir bilim çerçevesi haline getiriliyordu. Epistemolojik ve metodolojik bir anlamdan kolayca sıyrılan pozitivist anlayış, dönem itibarıyla yaşanan krizlere bir reçete olmaktaydı. Kendi başına

² Murat Şentürk, **Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011, s. 2.

bilimsel ve ideolojik bir kalıp olmasına rağmen birey-toplum-doğa üçgeninde oluşturulmaya çalışılan yeni dünya tasavvurunda kendine rol biçerek bir sistem haline dönüşüyordu. Pozitivizmin gücünü anlamada temel faktör; onun Batının kendi iç dinamikleri ve deneyimlerinin bir sonucu olarak ortaya çıkarken, sağlam temellerine de bağlı kalmasıydı. Bunun sonucunda pozitivizm salt felsefi bir düşünce sistemi olmaktan çıkıp ideolojik, bilimsel, siyasal boyutlara ulaşarak çok fonksiyonel bir güç olmaya başlamıştı.³ Bu güç kaynağı, gerçekleştirilmek istenen düşünce ve fikir bütünlüğüne karşı oluşan fikir ayrılıklarına da bir bariyer oluşturuyordu. Doğa bilimlerine bağlı kalınının bir diğer örneği de Herbert Spencer'dı. Herbert Spencer biyolojik evrim modelini sosyal bilimlere uyarlayarak yeni bir toplum yaşamı modeli oluşturuyordu. Sosyal Darwinizm denilen bu model, canlı yaşamının biyolojik analogisinin insan yaşamına uygulanışıydı. Doğada besin zincirinde güçlü olanın zayıf olanı yok ettiği ve sadece güçlü ve sağlıklı canlıların hayatta kaldığını savunan bu teori Charles Darwin'in evrim teorisinin sosyal bir analogiye dönüştürülmüş haliydi. Spencer'a göre tıpkı doğa gibi toplumlar da doğal ayıklanma, hayatta kalma, adaptasyon süreciyle ilişkili belirli temel yasalara göre şekilleniyordu.⁴ Toplumun statik; yani dengeli ve uyumlu gitmesi, güçlünün zayıfı ortadan kaldırmasıyla gerçekleşiyordu. Bu türden yaklaşımlarda toplumsal olanın gözlemlendiği yerde mekân anlayışı henüz gelişmemişti. Doğa yaşamına benzer bir yapıda, toplum yaşamının sürekli evrim geçirdiği düşünülerek deney ve gözleme dayalı sonuçlar çıkarılıyordu. Mekân; Comte ve Spencer'da kültürel bir uzaydan ziyade, doğanın sosyal hayata izdüşümü olabildiği bir kümenin parçası olarak düşünülüyordu.

Sosyolojinin doğa bilimlerinden etkilenecek gelişiminde, tarihsel arka planda bu teoriler belirilmiş ve o dönemki genel kanaatlerden biri olmuştur. Her ne kadar doğa bilimlerinin sosyal bilimlere olan etkisi güçlü olsa da, sosyolojinin temel sorusu olan toplumu anlama ve anlatmada doğa bilimleri metodolojisinin ve kavramlarının dar geldiği çok geçmeden anlaşılmıştır. Bu sebeple toplumsal olayların görünürlüğünün pozitivist tekrarlamacılıkla sürdürülmesi yerini eleştirel gerçekliğe bırakmaya

³ Enes Kabakcı, "Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi", **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C. 6, Sayı: 11, İstanbul, Bilim Sanat Vakfı, 2008. s. 41.

⁴ Slattey, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s. 294.

başlamıştır. Eleştirel gerçeklik; hem toplumsal olanın görüldüğü alanın tüm değişkenleriyle anlaşılması, hem de yeni çıkan toplumsal unsurların karşılıklı olarak bütünsel bir şekilde açıklanmasıdır. Eleştirel gerçekliğin sosyolojiye kazandırılmasında mekânın ne olduğu ve nasıl sosyolojize edileceği hususunda ilk tercih mekânın kavramsallaştırma çabası olmuştur. Alan, yer, bölge gibi doğa bilimleri literatürüne karşılık sosyalliğin incelenmesinde mekân kavramı merkeze oturmuştur. Alan; anıtların, tarih yapıtlarının önemli yapıtasarcılık yapıtlarının çevresinde ya da yakınında, genellikle taşıt dolaşımına açık tutulmayan, herkesin oturup dinlenmesine elverişli duruma getirilmiş, dileyenlerin, gereğinde siyasal toplantılar yaptıkları genişçe düzlük olarak kullanılmaktadır.⁵ Alan, bölgeden hacim olarak daha küçük ve kısıtlıdır. Bölge ise; bir kentin, bilinçli bir bölgeleme yöneltisinin sonucu olarak, işleyim, tarım, konut, yönetim, tecim vb. işlevleri için, düzen için ayrılmış alanlardan her biri veya bir ülkenin, doğal güzellikleri, nüfus yapısı, kaynakları, çıkarları açısından türdeşlik gösteren, bir bütün olarak tasarlanmasında yarar görülen bölümüdür.⁶ Bölge coğrafi olarak da içinde türdeş özellikler gösteren toplu alanlar için kullanılmaktadır. Mekân; alan ve bölgeden daha küçük, sınırlı ve öznel bir kavram olup kelime manası itibariyle bulunulan yer, yer, ev ve hane olarak kullanılmaktadır.⁷ Mekân, çeşitli yaklaşımlarla farklı disiplinler içinde farklı ele alınmakla beraber geniş bir çerçeve ile insanı çevreden belli bir ölçüde ayıran ve içinde yaşamak, düşünmek ve üretmek gibi eylemleri sürdürmesine olanak veren yer olarak tanımlanabilir.⁸ Sosyolojik olarak mekân tek başına bir kavram olmayıp toplumsal yaşamın tüm imgelerinin doğduğu, palazlandığı ve karıştığı değerlerin toplamını ifade etmektedir. Mekânın kendisini oluşturan bileşenlerle yoğun bir şekilde işlenmesi gerekliliği genel bir kabuldür. Mekân ve mekânsallık üzerinden giden yaklaşımlar; toplumsal, kültürel, tarihsel bir fenomen olarak en ince ayrıntısına kadar farklı lokasyonlar ve zamanlarda toplumsal üretim

⁵ Ruşen Keleş, **Kentbilim Terimler Sözlüğü**, İstanbul, İmge, 1998, s. 15.

⁶ **Ibid.**, s. 15.

⁷ Büyük Türkçe Sözlük, http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts , 12 Mayıs 2012.

⁸ Oxford Dictionary, <http://www.oxforddictionaries.com/> 12 Mayıs 2012.

formlarıyla birlikte değerlendirilmektedir.⁹ Bu toplam klasik sosyolojiden günümüz sosyolojisine kadar geniş bir yelpazede birçok düşünür tarafından tanımlanmaya çalışılmıştır. Klasik dönem sosyologları kentin insan ve toplum yaşamı için nasıl yeni bir yer olduğu, ne çeşit özellikler barındırdığı üzerine çalışmalar yapmışlardır. Mekân sosyolojisinin temelini oluşturan bu yaklaşımlar; ilk önce sanayileşmenin getirmiş olduğu sınıfsal farklılıklar ve bölünmeleri açıklarken, toplumsal ilişkileri belirleyen yeni dinamikler ve tarım toplumundan sıyrılan ve yeniden yapılaşma geçiren insan-mekân ilişkisini çözümlemeyi amaç ediniyordu.¹⁰

2.2. Klasik Dönem Mekân Sosyolojisi: Makro Teori ve Mekân

Klasik dönemin sosyoloji anlayışı makro teorilerle toplumu anlamaya yönelikti. Sanayileşme ve onun kültürel sonucu olan kentleşme; sınıf, dayanışma, akılcılaşma, yabancılaşma, üretim tarzı temel araştırma nesneleriydi. Büyük boy teorilerin bünyesinde palazlanmaya başlayan sosyolojik düşünce akımları; mekânı doğrudan ele almak yerine, toplumsal değişme sürecinin gerçekleştiği ve bu değişmeden etkilenen doğal bir nesne olarak görüyordu. Bu değerlendirmeleri mekâna dolaylı bir bakış açısı olarak nitelendirmek daha doğrudur. Bu itibarla klasik sosyoloji düşünürlerinin mekâna dair fikirlerini makro teorileri içinde ele almaya çalışacağız.

⁹ Andrew Abbott, “Of Time and Space: The Contemporary Relevance of the Chicago School,” **Social Forces**, C. 75, 1997, s. 1170. <http://personal.psc.isr.umich.edu/yuxie-web/files/soc543-2004/Abbott1997.pdf> 07 Eylül 2012, Kevin Cox, **Political Geography: Territory, State, and Society**. Oxford, Blackwell, 2002, Thomas F. Gieryn, “A Space for Place in Sociology”, **Annual Review of Sociology** C. 26, 2000, s. 470; Derek Gregory; John Urry, **Social Relations and Spatial Structures**. New York, St. Martin's Press. 1985, Marcus Gottdiener, “A Marx for Our Time: Henri Lefebvre and The Production of Space ” **Sociological Theory** C. 11,1993, s 13; Henri Lefebvre, **The Production of Space**, çev. D. Nicholson-Smith, Oxford, Blackwell 1991; Albert Matias, “On Boundaries, Territory and Postmodernity: An International Relations Perspective”, **Geopolitics**, C.3, Sayı: 1, 1998, s. 58, Soja, **Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory**, 1989.

¹⁰ Alver, **Siteril Siteler**, İstanbul, Hece, 2010.

2.2.1. Karl Marx

Karl Marx'ın toplum teması; kapitalizmin yükselişi üzerine temellenen ve bu nedenle sınıf ayrımının gerçekleştiği bir toplumdur. Ekonominin toplumsal ve siyasal değişmeyi belirlediği tezinden hareket eden bu yaklaşım ekonomik determinizm olarak kullanılır. İnsanlık tarihinde değişik dönemlerde farklı üretim ilişkileri ve araçlarıyla süregelen kapitalist miras en son burjuvaya devredilmiş, ploreterya ise bu sürecin dışında kalmıştır. Ekonomi üzerine kurduğu bu tez sınıf çatışmalarına yol açacak şekilde tarihsel bir nitelik taşır. Tüm bu mücadele toplumların evrim sürecini de ifade eder. Karl Marx, toplumları ilkel, köleci, feodal, kapitalist ve sosyalist olmak üzere beşe ayırmıştır. Bu ayrımla; toplumların ekonomik mirası sürdürerek yeni ekonomik modellere göre şekillendiğini savunur. Marksist öğretilerde toplumların gelişmişlik düzeyini belirleyen değişkenler, üretim biçimi ve üretim ilişkileri gibi ekonomi ağırlıklı ölçütlerdir ve bu kademelenme içinde, kentin burjuvazi ile birlikte doğduğu görülür.¹¹ Bu nedenle kent, Marx için öncelikli bir konuma sahiptir.

Kentler, sanayileşmeyle belirginleşmiş olan özel mülkiyetin kimin tarafından sahiplenileceğine ve kimin özel mülkiyette söz sahibi olacağını belirleyebilecek en önemli etkenlerden biriydi. Kapitalizm dalga dalga kentlerin çeperlerinde kendine yer edinirken, özünde bulunan sınıf ilişkilerinin çatışma yoluyla şekillenmesi, işçi sınıfının özel mülkiyetten uzaklaşmasıyla sonuçlanıyordu. Bu uzaklaşma, işçinin üretim üzerindeki etkisini sonlandırırken, kendi ürünü üzerindeki tahakkümünü ortadan kaldırıyordu.¹² Mekânın işçiye yabancılaşması olan bu süreç, burjuvanın tahakküm gücü siyasal otoriteyi de beraberinde getiriyordu. Tüm bunlar birey açısından mekânın zamanla imha edilmesiyle, Marshall Berman'ın ifadesiyle de katı olan her şeyin buharlaşmasıyla sonuçlanıyordu.¹³ Mekânın; üretim ilişkileri, toplumsal kurumlar, sosyal yapı gibi onu çevreleyen, sabit zeminde tutan etkenlerden kurtulması onu ele almayı zorlaştırıyordu. Diğer taraftan mekân ve zaman, hem kendi başlarına kavranabilir olmalarını sağlayan sabit kategorilerini, hem de daha

¹¹ Ruşen Keleş, “Kent ve Kültür Üzerine”, **Mülkiye**, C. XXIX, Sayı: 246, 2010, s. 2.

¹² Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, s. 477.

¹³ John Urry, **Sociology beyond Societies**, Routledge, London, 2000, s. 8, Marshall Berman, **Katı Olan Herşey Buharlaşıyor**, 2001.

önce sahip oldukları düzenlilik içinde yerlerine yerleştirme/dağıtma güçlerini yitirmişlerdir.¹⁴ Bu kayıp sonu olmayan bir kazanımın da başlangıcıydı. Daha da önemlisi, birbirlerinden ayrı kategoriler olarak var olmak bir yana, birbirlerinin içine geçerek o tarihten bugüne geçen süreyi karakterize eden, henüz eksiksiz bir haritası oluşturulamamış ve olasılıkla hiçbir zaman da oluşturulamayacak yeni bir alan yaratmışlardır.¹⁵

Mekânın bu denli değişimi aslında mekânın doğal olandan yapay olana dönüşümüne işaret ediyordu. Sanayileşmeyle birlikte yarar sağlayan ve bir kıymet taşıyan emtialara izole edildikleri noktada değer biçilemezken, herhangi bir formda değerlendirildiğinde kullanım alanı ve karşılıklılık kıymeti belirlenebilirdi.¹⁶ Doğal mekânın modernlik sonucu doğallığını kaybederek kendini süreksiz bir değişim döngüsü içinde bulması piyasa dışında kullanım kıymeti kalmayan malların insandan uzaklaşmasına sebep oluyordu. Böylelikle doğrudan piyasaya sunulması gereken ürünlerle üretim araçlarını metalaşıyordu. Paranın tüm alışverişlerde bir an dışında sabit konuma geçmesiyle mekân, paranın öncelikli fonksiyonunu icra ediyordu. “Mekân içinde karmakarışık bir şekilde ve paralel olarak gerçekleşen alımlarda ve satımlarda, para, belli bir miktar fiyatı aynı zamanda gerçekleştirir ve meta ile ancak bir defa karşılıklı yer değiştirir.”¹⁷ Paranın doğal mekânı devreden çıkarması karşısında marksist teori bu dinamiklerin anlaşılmasına yönelik birincil ve ikincil doğa ayrımını getirmiştir. Birincil doğa sosyal öncesi doğayı, sosyalliği mümkün kılan ön etmen olarak fiziksel doğayı ifade etmektedir.¹⁸ Hegel için birincil doğa insan dışındaki var olan her şeyin dünyasıdır. İkincil doğa ise, Marx’ın üst yapı olarak nitelendirdiği üretim araçları ve tarzı dışında kalan devlet, hukuk, toplum, kültür ve dinin içinde olduğu dünyadır. Alt yapıda ise üretim ilişkileri ve tarzları bulunmakta olup alt yapı üst yapıyı belirlemektedir. İnsan ve toplum yaşamındaki

¹⁴ Bülent Tanju, “**Mekân-Zaman Ve Mimarlıklar, Felsefe Ekibi İnternet dergisi**” 2009, s. 1. http://www.felsefeekibi.com/dergi13/s13_y3.html 11.Aralık 2012.

¹⁵ **Ibid.**, s. 1.

¹⁶ Karl Marx, Capital 1, s. 34. <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-volume-I.pdf>. 29 Ekim 2014.

¹⁷ Karl Marx, **Ekonomi Politîğinin Eleştirisine Katkı**, çev. Sevim Belli, Ankara, Sol, 1976, s. 135.

¹⁸ Çetin, **Gecekondunun Kentle Bütünleşme Sürecinde Alan-Mekân Faktörü: İzmir Örneği**, 2010, s. 58.

ayrım ve bölünme birincil ve ikincil doğa arasında insan aracılığı ile doğa ve toplum tarafından oluşturulmuştur.¹⁹ Doğa ve toplumun geçirmiş olduğu değişimler hem neden hem de sonuç olmaktadır. Bu değişimler; kapitalizmin yükselişi ve onu kültürel değişimi olan kentleşmedir. Kapitalizmin kendini yeni ifade biçimi olarak ortaya çıkardığı sanayi kentleri, kırsal alanlar karşısında yükselişe geçerken; hane, işyeri, ibadethane gibi yerlerin yanı sıra dev işletmeler, şirketler, fabrikalar, eğlence salonları oluşmaya başlamıştır. Yükselen bu yapılar endüstriyel üretim fazlasının kültürel bir sonucu olmaktadır. Bu yapıların hızla çoğalması kapsamlı bir çalışma örgütlenmesini, uzmanlaşmış endüstrileri ve ticaret ile ulaşımda, ilkel de olsa bir örgütlenmeyi beraberinde getiriyordu.²⁰ Hegel'in metodolojisini ve felsefesini kendine ilham alan Marx insan ruhunun özgürleştirilebileceğini düşünerek bu örgütlenmeyi işçi sınıfının dayanışması ve bilinci şeklinde ifade ederek yabancılaşmaya karşı direnç gösterilmesi gerektiğini savunmaktadır. Sınıflı bir toplum tasavvuru geliştiren Marx'a göre işçi; hem emeğinin ürününü hem de kendi üretken etkinliğini, her ikisinde de sermaye tarafından el konulmasıyla yitirmekte, iş bölümü, özel mülkiyet ve kapitalist üretim biçimi gibi özgül yabancılaşma biçimleriyle özsel doğasına yabancılaştırılmaktadır.²¹ Dolayısıyla yabancılaşma kentin tüm çeperlerinde hissedilir ve üretim toplumuna geçişte işçiler ürettiklerine yabancılaşarak toplumsal lokasyonda işlevsiz kalırlar. Marksizm, kapitalizmin kentlerde meydana getirdiği patolojik etkilere karşı bir çözüm getirmemiştir. Özgül bir kent tasavvuru oluşturmak için çaba harcanmamıştır. Bu sebepten ötürü 20. yüzyıl, Marksizm için ideolojik kent tasarımlarının değil pragmatist kent tasarımlarının yüzyılı olmuştur.²²

¹⁹ Neil Smith, **Uneven Development, Nature, Capital and the Production of Space**, Basil Blackwell, New York, 1984, s. 20.

²⁰ Gordon Childe, "The Urban Revolution", **The Town Planning Review**, C.. 21, Liverpool University Press, 1950.s. 14. <http://faculty.washington.edu/plape/citiesaut11/readings/Childe-urban%20revolution%201950.pdf> 24 Ağustos 2012.

²¹ Raymond Williams, **Anahtar Sözcükler**, çev. Savaş Kılıç, İstanbul, İletişim, 2005, s. 45.

²² Kıvılcım Ertan Akkoyunlu "20.Yüzyıl Kent Ütopaları", **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 13, Sayı: 33, İstanbul, 2004, s. 1.

2.2.2. Emile Durkheim

Durkheim da Marx gibi sanayileşmenin büyük bir dönüşüme imza attığını ileri sürüyordu. Kırsal yaşam tarzına egemen olan mekânîk dayanışma ortak değerler ve gelenekler üzerine kuruluyordu. Oysa sanayileşmeyle birlikte kentlerde organik dayanışma gerçekleşiyordu. Organik dayanışmaya temel oluşturan birliktelik, ortak çıkar ve rasyonel ilişkilerin egemen olduğu yoğun nitelikte bir dayanışma çeşididir. Modern toplumun bireyleri toplumsal ilişkiler kurmakta artık bireyselci davranmakta ve modern hayatın baskısına karşı etkili bir direnç göstermektedirler. Kısacası gündelik hayattan soyutlanmaya karşı kolektif bilinç geliştirmektedirler.²³ Durkheim'ın esas entelektüel ilgisi toplumsal olguların gözlemlenebileceği üzerinedir. Ona göre sosyologlar sosyolojik yöntemleri bireylere uyarlamak yerine, toplumsal olguları toplum yaşamının, ekonominin durumu ya da dinin etkisi gibi; bireyler olarak bizim eylemlerimizi belirleyen ve onlara şekil veren yönleri incelemelidirler.²⁴

Durkheim'ın mekânla ilgili ortaya attığı sosyal morfoloji kavramı, mekânın biçimine yönelik analizlerine kaynak oluşturunuyordu. Kent mekânını biçimlendirebilecek bir yaklaşım ortaya koyarak sosyoloji bilimini de morfolojik bir disiplin haline getirmeyi amaçlıyordu.²⁵ Durkheim sosyal mekânın gerçek mekândan ayrıldığını ve farklı bir uzay olduğunu ileri sürmektedir. Buna göre sosyal mekân insanlar tarafından oluşturulan toplumsal olayların soyut alanıdır.²⁶ Hem toplumsal yapı biçimlerini hem de kentin fiziksel çevreleşmesini birlikte ele alıp çok disiplinli ilişkisel bir düzlem oluşturmaya çalışmıştır. Bu morfolojik argüman; mekânsal sentaksla yani bir başka ifadeyle mekânsal organizasyon biçimlerini ve araçlarını dinamik yoğunluk kavramıyla birlikte düşünerek bir sentez oluşturmaya dayanıyordu. Durkheim'ın mekânîk dayanışmadan organik dayanışmaya geçiş teorisinde temel nedensel faktör

²³ Van Joost Loon, "Space and Culture", **The International Journal and Weblog**, 2005, s. 1. <http://www.spaceandculture.org/2005/10/20/durkheim-on-katrina/> 27 Ağustos 2012.

²⁴ Anthony Giddens, **Sosyoloji**, çev. Cemal Balcı, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008, s. 47.

²⁵ Lasse Liebst, "Intensifying the Atmospheric: "A Postphenomenological Reappraisal of the Ambiance of Urban Space", **Eighth International Space Syntax Symposium, Santiago de Chile at the Pontificia Universidad Católica de Chile**, 2012, s. 6.

²⁶ Smith, **Uneven Development, Nature, Capital and the Production of Space**, s. 103.

olarak ele aldığı maddî toplumsal olgu dinamik yoğunluktur.²⁷ Bu yoğunluk; nüfus artışı, teknolojik ve bilimsel gelişmeler, üretim tarzı ve araçları gibi etkileşimi ve karşılaşmaları arttıran etmenleri ifade etmekte olup, toplumsallığın değişken doğasına işaret ederek tarım toplumlarının aksine sanayi toplumlarının ne kadar yoğun ve birleşik bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Modern toplumların yaşadığı yoğunluk, zamanın ve mekânın araç olduğu bir kaos olmakla birlikte, bütünlük olarak kabul edildiğinde devamlılığı esas olan bir *cosmostur*.²⁸ Durkheim da buradan hareketle mekândaki tüm farklılaşmaların sosyolojik boyutlarını incelemiştir.²⁹ Ünlü eseri *Dinsel Hayatın İlkeli Biçimleri*'nde mekânın toplumsal teorisine katkıda bulunarak mekânın iki temel esasını ortaya koyar; “Birincisi toplumda herkes kendini aynı yolla mekânda yansıtmaktadır, yani bazı eğilimlerin ve fikirlerin sebebi toplumsaldır ve toplumsal kökeni vardır. İkincisi de mekânsal temsiliyet, toplumsal örgütlenmelerin baskın modellerine ayna tutmaktadır.”³⁰ Burada mekânın belirli güç odakları tarafından biçimlendirildiği, düzen ve istikrar adına mikro toplumsal kurumlardan makro kurumlara bir sürecin başlatıldığı görülür. Toplumun zaman içindeki ritmini belirleyen sosyal sınıflar kolektif güçle mekânı adeta malzeme döşemek suretiyle işgal ederek toplumsal olguların önünü açarlar.³¹ Bu durumun gerçekleşmesiyle ortak bilinç diğer mevcut mekânlar üzerinde egemen olmak için kendini yerel çeşitlilikler üzerinde yükselmeye zorlar ve daha soyut bir hale gelir.³² Toplumun mikro unsuru olan bireyden başlayarak topluma makro olarak bağlamsal ilişki kurulur. Tüm insanların bilebileceği şekilde mekânlar belirlenir,

²⁷ Ritzer, **Sociological Theory**, s. 5.

²⁸ Emile Durkheim, **Pragmatism and sociology**, çev. J. C. Whitehouse, John B. Allcock (der.), Cambridge, Cambridge University Press, 1983, s. 25.

²⁹ Anne Buttmer, David Seamon, *The Human Experience of Space and Place*, London, Croom Helm, 1980, s.135, <http://books.google.com.tr/books?id=T0oOAAAAQAAJ&printsec=frontcover&hl=tr#v=onepage&q&f=false> 27 Ağustos 2012.

³⁰ John Urry, “The Sociology of Space and Place”, Judith R. Blau (der.), **The New Blackwell Companion to Sociology**, Madlen, Blackwell, 2004, s. 4.

³¹ Emile Durkheim, **On Morality and Society, Selected Writings**, Robert N. Bellah (der. and sun.), Chicago and London, The University Of Chicago Press, 1973, s. 215.

³² Emile Durkheim, **The Division of Labour in Society**, çev. W. D. Halls, Lewis Coser (sun.), Houndmills, Basingstoke, Hampshire R021 2XS and London, Macmillan s. 230.

bölünür ve farklılaşır.³³ Bu sayede birey→ kurum→ değerler→ gelenekler →toplum dizini başarıyla oluşturulmaya çalışılır.³⁴

Durkheim'ın mekânı sosyolojiye kazandırmada en büyük katkı şüphesiz sosyolojiyi bir bilim haline getirmeye çalışmış olmasıdır. 19. yüzyıl itibariyle mekânın toplumsal olguların gözlemlenebileceği ve anlaşılabilirliği bir yer olarak tasavvur etmesi kendisinden sonraki bilim adamlarına ilham olmuştur. Buna karşın devrinin bilim felsefesi olan pozitivism Durkheim'ı da etkisine almıştır. Metodolojik olarak pozitivist geleneğe bağlı olmakla birlikte idealist bir epistemolojiyle birleştirdiği pozitivismi, seçkin ve otoriter yapısından uzaklaştırarak dayanışmacı ve korporatist bir sentaks oluşturmuştur.³⁵

2.2.3. Max Weber

Max Weber de dönemi itibariyle toplumsal değişimin sebeplerini ve sonuçlarını açıklamaya çalışıyordu. Öncüleri gibi o da devrinin hâkim metodolojilerinden etkilenmekle birlikte kendisi yeni bir yöntem geliştirmiştir. Marx gibi kapitalizmin toplumsal değişimdeki rolünü kabul etse bile tarihsel materyalizm kavramını eleştiriyordu. Ona göre sınıf çatışmaları ve üretim tarzının belli aşamalardan geçerek tarihsel evrim sürecine girmesi sadece ekonomik eksenli toplumsal değişim olarak ortaya çıkıyordu. Her ne kadar ekonomik etkenler önemli olsa da Weber için toplumsal değişimde en büyük etken rasyonelleşmeydi. Toplumsal hayatın ve eylemlerin teknik bilgi ve verimlilik ölçüsünde örgütlenmesiyle akıl eksenli bir yaşam geliyordu. Rasyonelleşme, Aydınlanmadan itibaren mitlerin, hurafelerin, örf ve adetlerin tek meşrulaştırım kaynağı olarak oynadığı rolün bitmesi ve aklın birey ve toplum hayatına egemen olması süreciydi. Bu akılcılaşma sürecinde Durkheim'ın iddia ettiği gibi toplumsal yapılar değil toplumsal eylemler önemliydi. Durkheim'ın metodolojisi pozitivism kökenli iken; Weber Almanya'da neo Kantçı akımlardan etkileniyordu. Bu felsefe fenomenler (algıladığımız dışsal dünya) ile numenler

³³ *Ibid.*, s. 219.

³⁴ Jonathan H. Turner, Leonard Beeghley, Charles H. Powers, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Sentez, 2010, s. 390.

³⁵ Kabakcı, **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi**, s. 53.

(algılayan bilinç) arasında radikal bir ayırım yapmaktaydı.³⁶ Düşünce bazında değerlerin, kavramların, algıların hızlı ve süreksiz bir farklılaşma göstermesi bireylerin eylemlerini ön plana çıkarıyordu. Toplumsal olanın eylemle belirlendiği düşüncesi, yorumlayıcı bir sosyolojik düşüncenin gelişimini sağlıyordu. Durkheim ve Marx'ın inandığı gibi yapıların özgür ve dışsal korunaklı bir yapısı olmadığına inanarak bireylerin özgürce eyleme ve geleceğe yön verebilecek tercihleri elde etme gücüne sahip olduklarını savunuyordu.³⁷ Weber akılcılaşma paralelinde bilim, teknoloji ve bürokrasinin toplumu ileriye götüren dinamikler olduğuna inanıyordu. Rasyonelleşme bağlamında devam eden toplumsal gelişme akılcı bir şekilde örgütlenen kenti meydana getiriyordu. Ona göre kent, birbirine yakın konutların oluşturduğu, yerleşimcilerinin geniş ölçekte kişisel tanışıklılıkla biçimlendirdiği buna karşın komşuluk ilişkilerinin olmadığı büyük yerleşimlerdir.³⁸ Weber kenti; tüm sosyal yapısı, ekonomisi, siyasal, dinsel ve hukuk kurumlarıyla birlikte ele alarak geniş ilişkisel ağlar kurgulamıştır. Bunun yanı sıra kentlerin diğer kentlerle olan ilişkisi, toplumlarının sosyal ve siyasal düzeni içinde nasıl geliştiğine dair çözümlemeler yapmıştır.³⁹ Mekâna dair kavramları fazla kullanmamakla birlikte, Weber daha çok modernliğin bireyi sistem içine hapseden bir demir kafes işlevine odaklanıyordu. Weber'e göre toplumsal gelişmede asıl rol oynayan rasyonellik, zamanla insanı bürokratik yaşam kurmak suretiyle demir bir kafes içine alıyordu. Aşırı rasyonelleşmenin, sistemin ana güç kaynakları olan ekonomi ve devleti karar mekânizmasının başına getirmesi insanın toplumsal yaşamda işlevsizleşmesiyle sonuçlanıyordu. Kent yaşamında bireylerin eylem tercihleri, kapitalizm ve kentleşme arasında bürokratik bağların güçlenmesiyle kesintiye uğruyordu.

³⁶ Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, 1999, s. 792.

³⁷ Giddens, **Sosyoloji**, s. 53.

³⁸ Max Weber, **Şehir**, çev. Musa Ceylan, İstanbul, Bakış, 2000, s. 5.

³⁹ Ahmed, A.I. Uddin Mahbub, "Weber's Perspective on the City and Culture, Contemporary Urbanization and Bangladesh", **Bangladesh e-Journal of Sociology**. C.. 1. No. 1. January 2004, s. 1. <http://www.bangladeshsociology.org/Max%20Weber%20%20Mahbub%20Ahmed,%20PDF.pdf>. 07 Eylül 2012.

2.2.4. Georg Simmel

Klasik düşünürler arasında Simmel mekâna anlam kazandırarak, kentte mekâna dair açık ve formel bilgileri sağlayan ilk düşünürdür. *Mekân Sosyolojisi* ve *Sosyal Formların Mekânsal Tasarımları Üzerine* olmak üzere mekâna ait iki adet çalışması vardır. Simmel; makro teorilerin aksine, ayrıntıları ve toplumsal hayatın analitik ilişkilerini açığa çıkarmayı amaçlar. Makro düzeyde çalışma eğilimine sahip olan işlevselcilik ve Marksizm’de olduğu gibi, büyük boy teorileri geliştirmeye çalışan geleneksel sosyolojinin aksine psikolojik etkenleri, gündelik hayatta bireyin ruhunu yakalamaya çalışan bir sosyoloji anlayışı getirmiştir.⁴⁰ Onun da asıl ilgisi, sanayileşmeyle birlikte eşgüdümlü hareket eden kentleşme olgusu karşısında insanların verdiği tepkilerdi. Çalışmalarında izlerini sürdüğü toplumsal yaşamın imgelerinin analitik ve karmaşık yorumuyla toplumun sadece diğer insanlarla ilişkiye giren insanın zihninde var olan bir gerçeklik olduğuna inanıyordu.⁴¹ Mekân konusunda klasiklerin çalışmalarına konu olan yaklaşımlar toplumsal ilişkilerin gerçekleştiği değiştiği uzay olarak nitelendirirken; Simmel’de mekân, insan davranışlarının, eylemlerinin, tavırlarının değiştiğinin gösterildiği canlı bir alandı. Ünlü eseri *Metropol ve Zihinsel Hayat*’ta modern hayata dair kentin sakinlerinin davranışlarının mikro bir çözümlemesini yapıyordu.⁴² Metropolü modern hayatın en şiddetli etkilerinin yaşandığı yer olarak düşünürken, bireylerin metropolde çok çeşitli davranışları ve eylemleri gerçekleştirerek yeni taktikler ve stratejiler üretmek suretiyle toplumsal değişmeye yeni imgeler kazandırdıklarını düşünüyordu. Kent mekânında gerçekleşen bu yenilikler yeni gözlemler ve çıkarımlar için esin kaynağı oluyordu.⁴³ “Modern hayat, metropol kentin kalabalığının ortasında, özel meseleleri sır haline getirmeyi ve saklamayı mümkün kılan bir teknik geliştirmiştir” çıkarımında bulunarak, sır saklama üzerine düşüncelerini modern kent üzerine

⁴⁰ Slattey, *Sosyolojide Temel Fikirler*, s. 52.

⁴¹ Pampel, *Georg Simmel and Forms of Social Interaction, Sociological Lives and Ideas: An Introduction to Classical Theorists*, s. 137.

⁴² Simmel, *The Metropolis and Mental Life*, 1903.

⁴³ David Kim, *Georg Simmel in Translation: Interdisciplinary Border-Crossings in Culture and Modernity*, Cambridge, Cambridge Scholar Press 2006. <http://www.c-s-p.org/flyers/9781847180605-sample.pdf> 30 Ağustos 2012.

görüşleriyle ilişkilendirmektedir.⁴⁴ İnsanlar modernlik sürecinde, şekil değiştirmiş veya yeni oluşmuş kurumların oluşturmuş olduğu düzenekler karşısında kendilerine yabancılaşmakta ve maruz kaldıkları sosyal bombardımana karşı savunmasız kalmaktadırlar. Modern toplumsal hayatın işleyiş biçimi olarak gelişen kamusal, kent hayatında organik dayanışmanın getirmiş olduğu zoraki paylaşımları sağlayarak bir bütün oluştursa da, özel hayata dair kazanımları yok ediyordu. Özel hayata dair biçimler ve tercihler kamusal olan karşısında tutunamazken kamusal olan şey daha kamusal hale ve özel olan daha özel hale gelmekteydi.⁴⁵ Bu tür sistem ayrışması kent sakinlerine fırsatlar kadar, psikolojik ve toplumsal rahatsızlıklar getiriyordu. Artık birey ona özgürlük sağlayan modernliğe bağlanmış ve onun esiri olmuştu. Simmel; çevreleyici kent tecrübesinin duygusal yansımaları ve toplumun hızlı teknolojileşmesini, insan ruhundaki aşırı algısal ve duyumsal girdilerle bir sentez haline getirerek aşırı duyarlılıkla sinir zayıflığına uğrayan modern insanı resmetmekteydi.⁴⁶ Simmel'in mekân-insan-modernlik ilişkisini sentezleyen formel sosyoloji geleneği klasik sosyoloji geleneğinin modern sosyolojiye bir bağlantısı sayılabilir. Klasik sosyolojinin entelektüel birikimini modern sosyolojiye aktarmakta oldukça başarılı olan Simmel mekân konusunu da oluşturmuş olduğu sosyoloji geleneğine paralel olarak sistematize etmiş ve onu beş temel özelliğiyle kavramsallaştırmaya çalışmıştı.

“1- Ayrıcalıklık (exclusivity) veya benzersiz mekân: Bir mekânı iki beden işgal edemeyeceğine göre, sosyal mekân bağımsız bir ulus devlet veya evrensel Katolik kilisesi gibi onu işgal eden grupların konum ve ayrıcalığına göre değişir. Mekânın seçkinliği; küçük parçaların bütünleşmesiyle çerçeveli bir yapı olarak nitelendirilebilir.

2- Mekân sosyal amaçlara göre alt bölümlere ayrılabilir ve sınırlar içinde çevrilebilir. Doğal sınırların tersine, “sosyal sınır sosyolojik sonuçlarıyla birlikte mekânsal bir sebep değildir, fakat o bunun yerine mekânsal olarak formunu kazanmış sosyolojik

⁴⁴ Simmel, *The Metropolis and Mental Life*, s. 14.

⁴⁵ *Ibid.*, 15.

⁴⁶ David Frisby, *Simmel and Since: Essays on Georg Simmel's Social Theory*, London, Routledge, 1992.

bir sebeptir.” Bu ise sınırların deneyim ve etkileşim için özel tasarımlar sağladığı anlamına gelmektedir. Örneğin, politik sınırlarla birlikte sosyal düzeni güçlendirmek (ör. milliyetçilik için bir zemin olarak) ve sınırlar karşısında ilişkileri vurgulamak yoluyla bu insani buluşlar somutluğun bir duyumunu gerektirir. Amerikan sosyologları, özellikle Robert Park, sosyal sınırlar düşüncesini sosyal sınıf ve ırk konularına uygulayarak (Simmel bunu yapmamıştı) ilerletmişlerdir.

3- Sosyal etkileşimi mekânda konumlandırmak veya sabitlemek onun sosyal formasyonunu da etkiler. Örneğin, kilise çeşitli türlü öğeleri bir arada toplar. Kent gelişimi evlerin numaralandırılması, sokakların isimlendirilmesi, akışkanlığı gibi yerin sabitlenmesi ve bireyselleştirilmesine dayanır. Fakat, ulaşımın ve iletişim araçlarının modernizasyonu daha esnek ve özet etkileşimlere izin verirken, bireylerin aynı anda fiziksel bulunuşlarını da gerekli kılmaz.

4- Tüm sosyal etkileşimler yakınlığın yaklaşık derecesi ve bireyler ile gruplar arasındaki mesafeye göre karakterize edilebilir. Bu boyutlar Simmel’in metropolde sosyal yaşam deneyimi üzerine olan yazılarının merkezini oluşturur. Fiziksel yakınlığın artmasıyla birlikte, “kişisel mekân”ın da yönetilmesi gerekir. Bunun duygusal aşırılıklara da sebep olması söz konusu olabilir.

5- Mekânsal ilişkilerin beşinci boyutu konumların değişimini kapsar. “Yabancı” makalesinde Simmel mekânsal yakınlığa sahip bireylerin karşılaşma durumunu ele alır. Burada yabancı “mekânsal ilişkilerin insanlar arasındaki ilişki durumlarını tek başına belirlemediği, fakat bu ilişkilerin sembolleri oldukları bir durumu anlatır.”⁴⁷

Simmel’in çalışmalarını bir bütün olarak ele alırsak; farklı toplumsal ilişkilerin içeriklerindeki farklılıkların ötesine geçerek ve onların daha genel biçimlerini ortaya koymaya çalışarak, görünüşte farklı durumların temel benzerlikler sergilediklerini gösterebilmiştir.⁴⁸

Toprak aidiyetinin olduğu tarım toplumlarından, kentte kamusal alanın ortaya çıkışıyla kamusal aidiyetin başladığı sanayi toplumuna geçiş, tüm klasik dönem

⁴⁷ David Fearon, “Georg Simmel, The Sociology of Space”, **Center for Spatially Integrated Social Science**, 2008. <http://www.csiss.org/classics/content/75>, 26 Eylül 2012.

⁴⁸ Turner, Beeghley, Powers, **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, s. 312.

sosyal bilimcileri tarafından mekânın değişimi olarak kabul görüyordu. Toprak aidiyetinin sağlamış olduğu görünür ve somut mekân algısının sanayileşmeyle birlikte kırsaldan kente göç ile evrilmesi, yeni ve karmaşık ilişkileri beraberinde getiriyordu. Sanayi kentlerinin artan ihtiyaçlar ve nüfus artışı sebebiyle bürünmüş olduğu yapı; sınıf, kimlik, kültür, gündelik yaşamın renklenmesi, mekânsal kümelenmeler ve dayanışma gibi çok boyutlu ve çatallı bir niteliğe bürünüyordu. Bu yaşamı içinde barındıran temel çerçeve kamusal alandı. Kamusalılık; Aydınlanmadan gelen akılcılığın toplumsal yaşamda bireyi toplum için rol oynayacak şekilde dönüştüren sosyalliğin politikla belirlenmeye çalışıldığı bir kavramı ifade etmektedir. Kamusal olan siyasal erklerin meşruiyet, egemenlik ve otorite üçlemesini sağlamak suretiyle yürüttüğü politikaların bir bütünü olarak da ifade edilebilir. Toplumsal yapıyı koruyan ve gerektiğinde ona müdahale ederek örgütleyen devlet ve hükümet organları bu çalışmalarını sürdürmek için hukuki bir zemin oluşturmaktadır. Kamu hukuku denilen bu hukuk biçimi, toplumda yaşayan insanları bir düzen içinde kalmalarını sağlayarak, hem kendini hem de nasıl olması gerektiğini keskin sınırlarla belirlediği toplumu korumaktadır. İlk etapta politik bir süreç gibi anlaşılrsa da kendi toplumsal değişim süreçlerini barındırmaktadır. Bu süreci E.W. Böckenför de şu şekilde vurgulamaktadır.

“Devlet ile toplum’un birbirine karşı durma halinin oluşmasıyla birlikte, devletin karar erkinde ve bu erkin kullanımında toplumun payı meselesi ortaya çıkar. Devlet bireyleri ve toplumu vatandaşlık hürriyeti konumuna yerleştirdi, yarattığı yeni genel hukuk düzeni ve onun güvenceleri aracılığıyla bu konumu muhafaza etti, ama tek tek kişiler ve toplum siyasal özgürlüğe kavuşamadılar, yani devlette yoğunlaşan siyasal karar erkine katılamadılar.”⁴⁹

Kamusal alanın ortaya çıkmasıyla birlikte bireyin, değişmesini belirleyecek nesneleri ve dinamikleri etkileme gücü de azalıyordu. Modern siyasetin ve toplumun gelişim ivmesinin kamusal alan içerisinde sıkışması, devletlerin meşruiyet ve özgürleştirici rasyonalite açısından güçlenmesine sebep oluyordu. Devletlerin kuşatıcı ve dönüştürücü gücü, toplumun bir kalıba sokulmasını da gerektiriyordu. Modern

⁴⁹ Jürgen Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, çev. Tanıl Bora ve Mithat Sancar, İstanbul, İletişim, 1997, s. 26.

dönem mekân sosyolojisinde ayrıntılı inceleyeceğimiz kitle toplumu olgusu modernliğin bireylere ve toplumlara getirdiği bir kriz olarak nitelendirilecekti.

Özetle, Marx, Durkheim, Weber ve Simmel gibi klasik düşünürler; mekânı toplumsal döngü içinde aktif bir etken olarak görmekten çok, toplumsallığın gerçekleştiği yer ve sosyal güçler tarafından şekillendirilen ve dönüştürülen bir nesne olarak görmüşlerdir.⁵⁰ Burada Simmel'in mekânla ilgili analitik çalışmalarının ve öznel mekân yaklaşımlarının istisnai olduğunu belirtmekte fayda vardır. Simmel'in çalışmalarının modern döneme ait, yaşadığı dönemin de klasik dönem olduğu gerçeğinden hareketle Simmel'in düşüncelerini klasik dönemde ifade ettik. Klasik dönem sosyologları için mekân; oldukça kafa karıştırıcı olan sanayi toplumunun yaşam tarzını anlamak için tartışma platformu oluyordu. Bu tartışma alanı gözlemlenen toplumsal gerçekliğin tarihsel süreç içinde gelişen evrimle mekânın harmanlama girişimi olarak karşımıza çıkmaktaydı. Klasik sosyolojinin mekâna bakış açısının bu anlamda gizemli ve tam gelişmemiş olduğu söylenebilir.

2.3. Modern Sosyoloji

Sosyolojinin gelişme evrelerini açıklamak zor bir uğraş olmakla birlikte; bu evrelerin hangi şartlarda nasıl şekillendiği, giderek artan araştırmalarla oluşan zengin literatürle incelenebilmektedir. İncelemek istediği konuları araştıran, bu araştırma sürecinde belli kurallara uyan ve çıkan sonuçlara eleştirel yaklaşan bilim, aynı zamanda belli kurallara bağlı kalmak suretiyle daha normatif noktaları gözden kaçırmaktadır. Aslında en büyük bilimsel sorun yaşanılmış ve görülmüş gibi davranılarak geçmiş dönemler hakkında çıkarımlar yapmaktır. Tüm sosyal bilimler için geçerli olan bu nitelik; bilimin kendisine, incelediği konudan çok kendisini sorgulayan bir iç eleştiri geleneğini de getirmiştir. Sosyoloji de bu durumdan en çok etkilenen bilimlerdenidir. İncelediği toplumun süreksiz bir döngüde devamlı değişmesi; sosyoloji içinde metodolojilerin, kuralların, dinamiklerin de değişmesini zorunlu kılmaktadır.

⁵⁰ Çetin, *Gecekondunun Kentle Bütünleşme Sürecinde Alan-Mekân Faktörü: İzmir Örneği*, s. 69.

Sosyoloji sanayi toplumlarının bilimi olarak gelişmeye başlamış ve tüm düşünürler sanayileşmeye referans vererek toplumsal değişmeyi farklı değişkenlerle açıklamaya çalışmışlardır. Dolayısıyla klasik dönem, Sanayi Devrimi'ne bağlı kalınarak açıklandığı için daha kolaydır. Gerek klasik düşünürler gerekse de klasik dönemi anlamaya ve anlatmaya çalışan bilim adamları, Sanayi Devrimi'ni çok belirgin bir şekilde kullandıkları için ilişkisel gerçeklik tek bir bağımsız değişken olan Sanayi Devrimi'ne bağlanmaktadır. Fakat bu durum çok uzun sürmemiştir. Sanayileşme; en belirgin değişken olsa da, 19. yüzyıla getirdikleriyle değil 20. yüzyıla bıraktıklarıyla daha fazla dikkat çekmektedir. 19. yüzyıl Sanayi Devrimi'nin çağıyken, kendisinden sonraki döneme büyük kriz potansiyellerini miras bırakmıştır. Artık dünya bölüşülemeyecek ve tatmin edemeyecek kadar küçük bir alan haline gelmiştir. Devletlerin bitmez tükenmez hammadde, toprak, işgücü ihtiyacı küresel bir otorite mücadelesine dönüşmüştür. Artık 20. yüzyıl, dünyanın hiç yaşamamış olduğu büyük yıkımlarla ve krizlerle anılacaktı. Bu gerilimin ilk fitili ise 1914'te yakılıyordu. I. Dünya Savaşı her ne kadar siyasi tarih literatüründe kullanılıyor olsa da, hem sosyolojinin ele aldığı konular hem de sosyolojinin kendi iç gelişimini doğrudan belirlemiştir. Aşağıda daha ayrıntılı açıklayacağımız 20. yüzyıla; savaşların, rejim değişikliklerinin, en önemlisi de toplumsal değişimlere neden olan dinamiklerin bütünü olarak bakmak gerekmektedir.

20. yüzyılı I. Dünya Savaşı'yla birlikte yeni rejimlerin ve uluslararası dengelerin yeniden değiştiği, milliyetçiğin yayıldığı, Hitler ve Mussolini liderliğinde ırkçı ve faşist akımların genişlediği bir dönem olarak özetlemek mümkündür. 20. yüzyıl toplumları için bütünleşmeden ayrılmaya, durağanlıktan süresiz mobilizasyona ve homojenlikten heterojenliğe geçiş oldukça sancılı geçiyordu. 19. yüzyılda toplumlar Sanayi Devrimi'ni anlamaya çalışırken, 20. yüzyıl toplumları ileri sanayileşmenin ve buna bağlı olarak kapitalizmin getirdiği sancıları çekiyorlardı. Sanayi Devrimi toplumlara 19. yüzyılda çok hızlı ve kökten bir değişim getirmiş, buna karşın toplumsal mücadelede işçi ve burjuva arasında bir gerilim ortaya çıkarmıştı. Fakat 20. yüzyıl artık bu mücadeleyi daha geniş bir platforma taşımış ve aktörlerin sayısını arttırmış, arasındaki mesafeyi genişleterek küreselliğin temelini oluşturmuştu. 20. yüzyıl dünyanın olduğu kadar sosyolojinin de kuramsal krizine yol açıyordu. Klasik

dönem üzerinden çıkarımlar yapmak teori üretilebilirliğinin sınırlı kalmasına yol açıyordu. Bunun yanı sıra kapitalizmin yayılcı bir ekonomi politiği oluşturması devletlerarası ekonomik ilişkileri hammadde ve pazar payı noktasında gerilime düşürüyordu.

Ardı ardına toplumsal, siyasal, ekonomik ve diplomatik krizler yaşayan 20. yüzyıl sanayileşmeyle hızlanmaya başlamış toplum yapısını oldukça hareketli bir döngüye yerleştirmişti. Bu yüzyıldaki toplumsal gerçeklik; mekân olarak kenti, toplumsal yapı olarak sınıf ve kimlikleri, otorite olarak modern devleti ifade etmekteydi. Topluma yön veren modernliğin tüm araçlarıyla egemen olması ve kurduğu düzenin iç mantığını sağlam bir şekilde yerleştirmesi yeni bir toplum modeli oluşturuyordu. Bu model en kısa ifadesiyle kitle toplumdur. Kitle toplumu devamlı gözetlenen, yapmayı hayal ettiği, yaptığı ve yapacağı tüm eylemleri önceden belirlenmiş ve kontrol edilmiş bir yapıydı. Kitle toplumu sınırları oldukça belli ve devamlı izlenen bireylerden oluşuyordu. Aslında sadece birey değil toplum da izleniyordu. Bu durumun ortaya çıkmasında, savaşlarla birlikte değişen rejimlerin oldukça yıkıcı etkilere bizzat maruz kalmalarıyla birlikte, toplumu ellerinde tutabilme ihtiyacı da yatıyordu. Bir başka deyişle modern devletler bireyleri ve toplumlarını tam bir otorite içine almadan varlıklarını sürdüremeyeceklerini biliyorlardı. Bu gereksinim nüfus artışı, savaş kayıpları, teknolojinin gelişimiyle toplumun kontrolden çıktığı düşüncesinden kaynaklanıyordu. Akılcılaşıma sürecinde kendini kentsel hayatta yalnız hisseden birey için ikinci dalga olarak emniyetsizlik geliyordu. Artık bireyler kendilerini koruyamayacak, güvenli bir yere ulaşamayacak kadar etkisizdi. Kitle toplumunu ilerde Frankfurt Okulu kısmında daha ayrıntılı açıklayacağımız için burada yüzeysel geçiyoruz.

Modernliğin Aydınlanma'dan gelen akılcılaşıma geleneği düşünce ve eylemin ana sistemler olan devlet ve ekonominin hegemonyasında kalması düşünürleri fazlasıyla meşgul ediyordu. Bu durum karşısında toplumsaldan elde edilen bilginin yeni teoriler kurmak noktasında eksik kalacağı dönem düşünürlerinin ortak kanısıydı. Kısacası yeni bir teori üretmekten ziyade klasik teorileri yeniden kurmak, değerlendirmek ve geliştirmek modern dönemin sosyoloji geleneğini özetler niteliktedir.

2.4. Modern Dönem Mekân Sosyolojisi: Mekân ve Kriz

Modern sosyoloji klasik dönemin sosyolojik mirasından oldukça fazla yararlanmıştır. Çağın getirmiş olduğu toplumsal şartların daha ayrıntılı ve ilişkisel analizinin yapılabilmesi için, modern döneme ait çalışmalar; daha profesyonel ve teknik, özellikle daha akademik, uzmanlaşmaya yönelik olarak üniversitelerde ve araştırma merkezlerinde yapılmıştır.⁵¹ Klasik dönemin soyut teorileri nitel araştırmalar, hesaplamalar, karşılaştırmalarla ve ampirik araştırmalarla daha ileriye taşınmıştır. Modern sosyolojideki teoriler, üretim ve örgüt biçimi açısından daha gelişmiş, karmaşık ve dinamik bir yapıya sahip olan yirminci yüzyıl toplumları ile ilgili olduklarından klasik sosyolojideki teorilere nazaran daha karmaşık toplum analizleri sunarlar.⁵² Burada temel değişim noktası 20. yüzyıl toplumlarının Sanayi Devrimi'nin sürecinden çok sonucunu yaşamış olmalarıdır. Sanayi Devrimi'nin 19. yüzyılın ortasından itibaren kente yansıttığı durumlar; giderek artan imge ve uyarıcı yüklü organizasyon biçimlerine, psikolojik sorunlara, motivasyon krizlerine işaret ediyordu. I. Dünya Savaşı'nın ortaya çıkarmış olduğu ekonomik ve siyasal krizler eş zamanlı olarak tüm ülkelere hızla yayılırken özsel krizlere küresel krizler de eşlik ediyordu. Bu durum, kısıtlı bir platformda bulundukları lokasyona yönelik çalışmalar yapan klasik dönem sosyolojisi için oldukça yoğun ve anlaşılması zor bir durum haline geliyordu. Klasik dönemdeki çalışmaların eksik ve çağın getirmiş olduğu yeni şartlara uymadığını düşünen bilim adamları makro teoriler üzerinde çalışarak yeni akımlar ve anlayışlar inşa etme çabası içine girmişlerdir. Yeni sosyoloji geleneği içinde yeni tarz oluşturmak için çaba gösterilmekle birlikte, temel prensip klasik sosyolojideki makro teorilerin ötesine geçmek olmuştur. Makro teorileri haleflerinin tecrübeleri üzerinden geliştirmeye çalışan modern sosyoloji düşünürleri, klasik düşünceler içindeki temel unsurları birleştirerek yeni şartlara uydurmakla önemli bir mesafe kat edeceklerini düşünüyorlardı. Diğer taraftan da erken dönem 20. yüzyılında entelektüel akım bilimsel olarak interdisipliner bir yaklaşımla psikoloji,

⁵¹ *Ibid.*, s. 17.

⁵² Modern Sosyolojinin Gelişimi, <http://sosyolojinotu.blogspot.com.tr/2010/04/modern-sosyolojinin-gelisimi.html>, 20 Ekim 2013.

felsefe, siyaset biliminin ortaklaşa kullanıldığı yeni bir tarzdan meydana geliyordu.⁵³ Bu iki anlayışın birleştirilmesiyle her toplumun; birbirinden ayrı konumlanmış, mekânsallaşmış olduğu gerçeği daha normatif bir şekilde dile getirilmiştir.⁵⁴

İstisnası Talcott Parsons'ın yapısal işlevselciliği olmakla birlikte ekseriyetle makro teoriler kabul görmemiştir. Durkheim ve Weber'i ortak bir noktada birleştirme çabaları kendilerinden sonraki düşünürlerin ortak hedefi olsa da bu konuda başarılı bir düşünür ortaya çıkmamıştır. Her ne kadar Parsons bu konuda 20. yüzyılın Amerika'sına idol olmuş olsa da oldukça soyut ve toplumcu bu teori sıkça eleştirilmiştir. Modern sosyolojinin klasik sosyolojinin iskeleti üzerine kurulmuş olduğu gerçeğine karşın, sadece toplumsal sonuçlar çıkarma amacına yönelik profesyonelleşme eğilimleri başlamıştır. 1920'lerden itibaren başlayan iç kent araştırmaları, profesyonelleşme döneminin ilk işaretleri olan okullaşmayı başlamıştır. Modernliğin getirmiş olduğu kentsel tecrübeler ışığında yeni yapılanmalar Chicago Okulu'nu iç kent araştırmalarında insanın ve kentin durumunu ele almaya yöneltiyordu. Kent mekânı sadece klasik dönemde doğrudan incelenmemiş, dolaylı yoldan sanayileşme sürecinin dönüştürdüğü bir nesne olarak görülmüştü. Klasik dönem sosyolojisi asıl olarak sanayileşmenin en görünür ve belirgin sonuçlarına odaklanırken, modern dönem sosyolojisi sadece sınıf eşitsizliklerinden doğan eşitsizliğe değil, aynı zamanda kültürel, entelektüel eşitsizliklere, yoksulluğa, farklılıklara, güce, politikalara, etkileşimlere, topluluklara, eğilimlere, suça, hayat tarzlarına, tarihsel arka plana, hafızaya odaklanmıştır.⁵⁵ Bu denli yoğun ve çok fonksiyonel metodoloji gerek bu konuların gerekse de bu konulardan doğan ve ayrılan yeni konuların keşfedilmesi sonucunu doğuruyordu. Mekân konusunda modern yaklaşımlar; mekân görüntüsünün çok boyutlu bir küme olarak düşünülmesi özellikle de mekânın üstünlüğüyle⁵⁶, mekânsızlığın mekânı⁵⁷, ve modernlikle

⁵³ Nikolaus Fogle, **Social Space and Physical Space: Pierre Bourdieu's Field Theory as a Model for the Social Dynamics of the Built Environment**, Doktora Tezi, Temple University, 2009, s. 15.

⁵⁴ Urry, **The Sociology of Space and Place**, s. 1.

⁵⁵ Gieryn, **A Space for Place in Sociology**, s. 1.

⁵⁶ James Samuel Coleman, "The Rational Reconstruction of Society", **Annual Sociology Review**, Sayı: 58, 1993, s.4.

⁵⁷ Relph, **Place and Placelessness**, s. 17.

mekânın *phantasmagoric* (görüntü bilimiyle ilgili) ⁵⁸, harmanlanmasıyla geliyordu. Bu kavramlar; mekânın görünmesine engel teşkil edecek bulanıklıkların giderilmesini amaçlıyordu. Modern dönemde mekâna ait yaklaşımları Coleman; mekânın merkeze alınarak ona üst bir kavram olarak bakılması şeklinde açıklar. Mekânın klasik dönemde alt bir kavram olarak görülmesine karşı modern dönem mekâna değer verildiğini ileri sürer.⁵⁹ Relph; mekânsızlık içinde mekân aramaya koyulan modern sosyolojinin mekânı bulma çabasına vurgu yaparak krizi aşmanın yollarını arayan bir sosyoloji resmeder.⁶⁰ Giddens'a göre de modern dönemde; mekân nesnesinin *phantasmagoric* yani görünen bir nesne olarak algılanması ve gelişen şartlarla birlikte değerlendirilmesi düşüncesi vardır.⁶¹ Modern dönemde, toplumsal görüntünün daha net biçimde gösterilmesi için detaylı mekân analizi yapılması ihtiyacı hissediliyordu. Mekân analizinde takip edilen yol genel olarak küresel gelişmeler ışığında mekâna bakmaktı. Düşünörlere göre, 20. yüzyıldaki kültürel ve teknolojik gelişmelerin kıvrımları, modern hayatın mekânsal desteğini oluşturarak bir dönüşüm meydana getiriyordu.⁶² Bu dönüşümü anlamaya çalışan düşünörlere için başlangıç noktası ilk önce makro gelişmelerdi. Tüm dünyayı saran teknolojik ve kültürel gelişmeler makro çerçeve olarak tüm toplumlar için geçerliydi. İkinci aşama ise toplumların kendi iç dinamikleriydi. Her toplumun birbirinden ayrı konumlanmış kurumları, mekânsallaşmış yaşam alanları ve tarzları olması gerçeğine karşılık, 20. yüzyıldaki kültürel ve teknolojik gelişmelerin modern hayatın sürdürülebilirlik açısından mekânı belirlediği unutulmamalıydı.⁶³ Bu yaklaşımlar mekân üzerinde yürütölen çalışmalara nitelik kazandırırken, aynı zamanda mekânın iç farklılaşmasının da anlaşılma çabasıyla doğrudan ilişkiliydi. Sürdürülebilirlik açısından mekânı kavramsallaştırma, ona anlam yükleme, ilişkisellik yoluyla bir bütönsellik oluşturma çabası modern dönemin mekân anlayışını özetler niteliktedir.

⁵⁸ Anthony Giddens, **Consequences of Modernity**, Stanford, Stanford Univ. Press, 1990.

⁵⁹ **The Rational Reconstruction of Society**, s. 11.

⁶⁰ **The Placelessness of Place**, s. 17.

⁶¹ **Consequences of Modernity**, s. 28.

⁶² Urry, **The Sociology of Space and Place**, s. 1.

⁶³ **Ibid.**, s. 3.

Bu mekân analizlerini modern sosyolojinin ilk kurumsal yapısı olan Chicago Okulu bağlamında açıklamaya çalışacağız.

2.4.1. Chicago Okulu: Araştırmacılık ve Metodolojik Dikotomi

19. yüzyılın sonlarına doğru Chicago kenti çok hızlı bir değişim geçiyordu. Büyük göçler almak suretiyle barınma sorunu ortaya çıkıyordu. İşçi sayısının artışıyla da sanayinin hızla gelişmesi çalışma saatlerinin artışına yola açarken, ücretler düşüyordu. Sanayileşmeyle paralel giden bir kentleşme biçimi oluşmadığından toplumsal hayat yeni krizlerle karşılaşılıyordu. Chicago kentinde; toprak aidiyeti, kent ölçeği, toplum biçiminde meydana gelen niteliksel ve biçimsel farklılaşmalar kentin sorunlarını anlamak ve çözmek için birtakım girişimleri de beraberinde getiriyordu.⁶⁴

Chicago’da kenti merkeze alarak ilk defa kurumsal bir çatı altında birleşen düşünürler özellikle Simmel’in katkılarıyla 1900’lerin başında Albion Small yönetimindeki Chicago Okulu’nun ortaya çıkışında rol oynamışlardır. Bu kurumsal yapı 20. yüzyılın ilk yarısında modern sosyolojinin kurumsal temelini oluşturarak 1920 ve 1930’larda Robert Ezra Park ve arkadaşlarının kentsel Amerika çalışmalarını biçimlendirmiştir.⁶⁵ Bu dönemde Chicago ve çevresindeki üniversitelerde yapılmış kent araştırmalarıyla özdeşleşmiş olan okul, kent araştırmalarında bir ekol olmuştur. Chicago kentini bir çalışma alanı kabul eden okul kenti salt bir sosyal gerçeklik olarak kabul etmeyle paralel olarak klasik dönemden miras kalan kavramlarla birlikte yeni bir sentez oluşturmaya çalışmıştır. Birçok dinamiği ele alarak profesyonel bir araştırma geleneği başlatmışlardır. Saha üzerinden çalışarak soyut teorik yaklaşımları somutlaştırmışlardır. Bu katkı kent sosyolojinin kurumsallaşması olarak da değerlendirilebilir.

Chicago Okulu; sanayileşen Chicago kentinin toplumsal ekoloji, insan ekolojisi, kent sosyolojisi gibi referanslar eşliğinde coğrafya endeksli bir algılama biçimi

⁶⁴ Edward W. Soja, **PostMetropolis**, Oxford, Blackwell, 2000, s. 34

⁶⁵ Slaterry, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s. 18.

oluşturarak toplumsal fenomenler ve mekânsal dağılımını araştırmıştır.⁶⁶ Burada Chicago Okulu'nun sosyolojinin kriz döneminde yaptığı katkısı özellikle vurgulamak gerekmektedir. Sosyoloji açısından dönem geçişlerinde karşılaşılan en belirgin kriz değişen şartlara uygun yöntemler ve teoriler geliştirilememesidir. Oysa Chicago Okulu'nun mevcut açmazların karşılık entelektüel bir bakış ve düzenin içyapısına bağlamsal yaklaşımları modern sosyoloji için büyük bir katkı sağlamıştır.

67

Kente dair yeni yaklaşımların oluşturulması, sistematik olarak mikrolaşan araştırmaların bir başlangıcı sayılabilir. Yapılan çalışmalara bakıldığında dönem itibariyle çığır açıldığı ve gelecekte yapılacak çalışmalara temel oluşturulduğu söylenebilir. Okulun ilk eseri Thomas ve Znaniecki'nin 1918'de çıkardıkları “*The Polish Peasant in Europe and America*”dır. Thomas ve Znaniecki'ye göre Avrupa'nın sanayileşme bürokrasisinin sıkı denetimden kaçan Avrupalı göçmenler yeni kurulmaya başlayan fakat denetimsiz olan Chicago kentinin sınırsız rekabet ortamında birdenbire özgürlük ortamıyla karşılaştılar.⁶⁸ Sıkı bir denetimden özgürlük ortamına giren göçmenler hızla çoğalarak büyümenin temel dinamiğini oluşturmaktaydılar. İlerleyen zamanlarda temsilcileri olan Louis Wirth (1857-1952), Robert Ezra Park (1864-1944), Ernest Burgess (1886-1966) iç kent araştırmalarıyla kent sosyolojisi geleneğini de başlatmışlardır.

Chicago Okulu'nun kendi bağlamı içinde tanımlayıcı materyalleri kullanması ve nicel gözlemler yapması, yapılan çalışmalardaki kayıtları ve anketleri şüpheli hale getirirken okul temsilcilerinin hareketleri, yerleşmiş kalıplar içinde kalmak suretiyle

⁶⁶ Robert Faris, **Chicago Sociology** 1920–1932. San Francisco, Chandler, 1967, Ray Hutchison, “Chicago School”, George Ritzer (der.), **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**, C. II. Oxford, Blackwell, 2007; Ken Plummer, **The Chicago School: Critical Assessments**. New York, Routledge, 1997; Luigi Tomasi, (der.), **The Tradition of the Chicago School of Sociology**. Aldershot, Ashgate, 1998, Patricia Snell, From Durkheim to the Chicago school: Against the ‘variables sociology’ paradigm **Journal of Classical Sociology** C. 10, 2010. <http://jcs.sagepub.com/content/10/1/51.full.pdf+html> 28 Ekim 2012.

⁶⁷ Abbott, **Of Time and Space: The Contemporary Relevance of the Chicago School**, s. 1151.

⁶⁸ Erhan Kurtarır, “**Kentin Büyümesi Chicago Okulu**”, 2012, s. 21. http://www.yildiz.edu.tr/~kurtarir/pdfs/D11%20KentinBuyumesi_Chicago_Okulu.pdf, 20 Ekim 2012.

yüksek seviyede makro analizlerin kapısını açıyordu.⁶⁹ Bulmer’e göre bu okul kalitatif metodolojisi ve öznelci teorik anlatımıyla uyumsuzluk ve çelişkilere karşı bir duruşla etkileşimci, yorumlayıcı ve öznelci bir akımı içinde barındırarak doğa bilimlerinin teknik altyapısının toplum çalışmalarında taklit edilmesini reddetmiştir.⁷⁰ Klasik sosyolojide uygulanan metotların çok ötesinde bir araştırma geleneği oluşturan okul büyük ölçekli araştırma pratikleri geliştirerek, toplum-saha-insan faktörlerini buluşturan ampirik çalışmaları başlatmıştır.⁷¹ Chicago Okulu bünyesinde; 1910-1930 arası doğrudan gözlem, gayri-resmi görüşmeler ve belgeler ya da resmi kayıtların okunması dâhil olmak üzere örnek olay incelemesi veya yaşam öyküsü yaklaşımına dayalı çeşitli yöntemler kullanılmıştır.⁷² Bilgiyi elde etme adına yeni yöntemler keşfedip, metodolojik bir dikotomi oluşturmuşlar ve özelde kent sosyolojisine genelde de sosyoloji alanına katkıda bulunmuşlardır. Okul bünyesinde gelişen anlayış ikinci nesil okul temsilcileri tarafından daha mikro ve ilişkisel bir şekle dönüştürülmüştür. İkinci nesil düşünürler; 1940’larla birlikte anlamı, yorumlamayı, kalitatif metodolojiyi daha fazla vurgulayarak birinci dönem anlayışının bulanık çizgisini berraklaştırmaya çalışmışlardır.⁷³ “1940’lardan 1960’lara kadar Chicago Okulu, ayrı bir teknik olarak katılımcı gözlemi geliştirmiş ve antropolojik modelini araştırmacının toplumundaki gruplarda ve ortamlarda kullanılmak üzere genişletmiş ve üç ilke ortaya çıkarmıştır:

- 1- İnsanları kendi doğal ortamlarında inceleme
- 2- İnsanları doğrudan onlarla etkileşime girerek inceleme

⁶⁹ Joseph R. Gusfield, “Preface: The Second Chicago School”, Gary Alan Fine (der.), **A Second Chicago School? The Development of a Postwar American Sociology**. Chicago: University of Chicago Press, 1995, s. 45.

⁷⁰ Martin Bulmer, **The Chicago School of Sociology: Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research**. Chicago, University of Chicago Press, 1984, s. 65.

⁷¹ Abbott, **Of Time and Space: The Contemporary Relevance of the Chicago School**, s. 1151.

⁷² Chicago Okulu, http://yapiuretimi.redbilisim.com/images/cust_files/090328025353.pdf, çevrimiçi, 13 Mayıs 2013.

⁷³ Patricia Snell, “From Durkheim to the Chicago school: Against the ‘variables sociology’” paradigm **Journal of Classical Sociology**, C. 10, 2010, Sayı: 14. <http://jcs.sagepub.com/content/10/1/51.full.pdf+html> 28 Ekim 2012.

- 3- Üyelerin bakış açısına dayalı olarak toplumsal dünyaya dair bir anlayış kazanma ve kuramsal bildirimde bulunma. ’’⁷⁴

Okul için mekânı betimlemenin yolu, ona anlam kazandırarak sosyal bir niteliğe dönüştürmekten geçiyordu. Bunu yaparken Amerika toplumunun geçirdiği dönüşümlerin dramatik boyutlarına inerek Amerikan sosyolojisinin doğasını etkileyen bir sürecin de önünü açıyorlardı. Temel olarak sembolik etkileşimci ve kalitatif yöntemi benimsemekle birlikte, okulun asıl karakteri; hem kantitatif hem de kalitatif yöntemi bir arada kullanarak toplumu ampirik bir bilimsellik ile ifade etmeleriydi.⁷⁵ Amerikan sosyolojinin uygulamalı sosyoloji olarak anılmasının sebebi de budur. Klasik sosyologların toplumsal değişimin gerçekliğine yaklaşım tarzları, zamana ve mekâna aitlik noktasında sıkışırken, Chicago Okulu düşünürleri bu krizi aşmanın yollarını aramaktaydı. Bu aşamada tercih edilen anlayış, toplumsal olguların toplumsal mekân ve zamanda var olduğunu basitçe tartışmak yerine toplumsal durum seviyesinde anlık araştırmalar yapmaktı.⁷⁶ Anlık toplanan veriler ise mekânsal olarak haritalandırılıyordu.⁷⁷ Bu anlayışa; bağlamsal ilişkilere kapı açan ve kentin mekân ve zaman kurgusuna daha etkili, ilişkisel, öznel bakış açısı kazandıran fikrî bir yenilik olarak bakmak da mümkündür.

Chicago Okulu’nun bağlamsal ilişkiler bazında oluşturduğu düzlem, mekân sosyolojisi açısından bazı ilkleri barındırmaktadır. Chicago kentini, yaşamış olduğu morfolojik ve demografik değişim ve dağılım, düşünürler tarafından sosyolojik amaçla kalitatif yöntem tercihiyle değerlendirilmiş ve dönem itibarıyla derin analizler yapılmıştır. Mekânı sosyal bir niteliğe dönüştürmek ve mekânsallığı sosyal bilim üzerinde götürmek Chicago Okulu’nun mekân sosyolojisine kalıcı bir katkısını oluşturmaktadır. Mekâna gösterilen bu ilgi, salt bir gerçeklik olarak ve sosyolojik perspektifle mekânın incelenmesine işaret ediyordu. Düşünürlere göre

⁷⁴ Chicago Okulu, http://yapiuretimi.redbilisim.com/images/cust_files/090328025353.pdf , çevrimiçi, 13 Mayıs 2013.

⁷⁵ Snell, **From Durkheim to the Chicago school: Against the ‘variables sociology’ paradigm**, 2010, s. 15, Hutchison, “**Chicago School**”2007, s. 34.

⁷⁶ Abbott, **Of Time and Space: The Contemporary Relevance of the Chicago School**, s. 1151, Frederick M, Thrasher, **The Gang**, Chicago, University of Chicago Press, 1927, s. 32.

⁷⁷ Faris, **Chicago Sociology**, s. 56.

sanayileşmekte olan Chicago kenti doğal olarak büyümesinin yanı sıra yeni sosyal ilişkilerle de dönüşüm yaşıyordu. Kenti doğal bir alan olarak kabul ederek sosyal ilişkileri tanımlamak mümkündü. Robert Ezra Park’a göre doğal alan; coğrafi ifadenin akrabalık ve komşuluk ilişkilerine dönüştüğü bir yerdir, bunun yanı sıra yeni duygusal ilişkilerin, geleneklerin ve tarihsel ortaklıkların birlikte yerellik oluşumuna da işaret etmektedir.⁷⁸ Doğal alanlar birçok seviyede organize olmanın veya olamamanın gerçekleştiği yer olarak anlam kazanır ve bunun yanı sıra bireyi ve bireyin eylemlerini anlamada lokasyon önemli bir değişkendir.⁷⁹ Dolayısıyla Park’ta, mekânın toplumsal hayatın içinde daha bağımsız ve öznel bir nesne olduğu görülmektedir. Bireylerin eylemlerine yön veren temel dinamik yaşadıkları mekândır ve bu dinamik kaçınılmaz olarak toplu bir yaşama ev sahipliği yaptığı için sosyal problemlerin de doğduğu ve büyüdüğü kümedir. Doğal alan, modernlik sonucu toplumsal ve bireysel ilişkilerin yoğunlaşmasına tanık olmuş ve bu artışa paralel olarak çevreleşme yaşanmıştır. Çevreleşmeyi yaşamak tekli veya çoklu ortamda temas kurma, çatışma, asimilasyon durumlarında zamana ait modeller oluşturmaktadırlar.⁸⁰ Böylece sürekli bir etkileşim gerçekleşmektedir. Kent mekânında sadece büyük ölçekli farklılık oluşturmakla kalmaz, küçük ölçekli hareketlilik ve ekonomik bağlılık oluşturarak etkileşim alanı genişler.⁸¹

Chicago Okulu, dönemi itibariyle öne çıkan kentin morfolojik ve sosyal yapısının belirli bir yöntem dâhilinde incelenmesiyle bir ekol olmuştur. İçerik ve özellikle metodoloji konusunda gelişim ivmesi, Chicago Okulu düşünürlerini ilk kent sosyologları olarak adlandırmayı zorunlu kılmaktadır. Aslında okul; dünya savaşları öncesi ve sonrası siyasal, sosyal ve ekonomik krizlerin açıklanması noktasında krizlerden kurtulma reçetesi üretmiştir. Her ne kadar Chicago Okulu’nun ilk nesil düşünürlerinin biyolojik analogi yoluyla kentsel hayatın uyarıcılarına ve imgelerine doğa bilimlerinden ilham alarak pozitivist bir görüntü verdiklerini söylesek de ikinci

⁷⁸ Burgess; Park **The Growth of the City**, s. 6.

⁷⁹ **Ibid.**, s. 6.

⁸⁰ **Ibid.**, s. 7.

⁸¹ Abbott, **Of Time and Space: The Contemporary Relevance of the Chicago School**, s. 1156.

nesil düşünürler doğa bilimlerinin metodolojik etkinliğinden sıyrılarak sosyal bilimlerin metodolojik doğuşuna katkı yapmışlardır.

Özetle pozitivist nitelikte deney ve gözleme dayalı tümdengelimci teorilerden bir süre sonra vazgeçen okul; kentle ilgili klasiklerin makro yaklaşımlarını mikro kent araştırmalarıyla destekleyerek fonksiyonel bir yaklaşım oluşturmalarının yanı sıra, kültürel etkileşimlerin de izini sürerek kentsel örgütlenme biçimlerini araştırmışlardır. Chicago Okulu; dönem itibarıyla ortaya koymuş olduğu etkileşimci, yorumlayıcı ve öznelci yaklaşımlarla modern sosyolojinin en yaygın mikro teorisi olan sembolik etkileşime de tarzıyla karakter kazandırmıştır.⁸² Sembolik etkileşim teorisinin gelişimi tıpkı Chicago Okulu'nun başlatmış olduğu sosyal etkileşimin imgelerini yorumlama ve analiz teşebbüsleriyle başlamıştır. Mead, Dewey ve Blumer Chicago Okulu bünyesinde öncül düşünürler olarak sembolik etkileşimcilik teorisi geliştirmişlerdir. Toplumsal ilişkilerin anlamları üzerine vurgulama getiren bu teori; toplumsal olguların anlaşılmasına yönelik determinist bir yaklaşım getiren yapısal işlevselci teoriye karşı gelişmiştir.

2.5. Postmodernlik Öncesi Dönem

Modernleşmenin toplumsal sonuçları birbirine bağımlı üç dönemle ifade edilir. 19. yüzyılın ortalarından itibaren 20. yüzyılın başına kadar olan klasik dönem, 20. yüzyılın başından 1960'lara kadar olan modern dönem ve 1960'lardan günümüze kadar olan post-modern dönem sosyolojinin üç temel dönemini ifade eder. Bu dönemler kendilerine has devrimleri, hareketleri, gündelik yaşamları, olaylarıyla birlikte anılmaktadır. Klasik dönem olarak adlandırılan dönem, 19. yüzyıldaki Sanayi Devrimi'nin sonuçları üzerine odaklanıyordu. 20. yüzyılın başından itibaren I. Dünya Savaşı, Büyük Ekonomik Bunalım ve II. Dünya Savaşı'nın getirdiği değişimlerin analizleriyle de modern sosyoloji dönemi oluşuyordu. Modern dönem sosyoloji adına büyük bir kazanımdı. Kurumsal çatılar altında yürütülen akademik çalışmalar, kalitatif yöntemin kullanılmaya başlanmasıyla betimsel analizler, saha araştırması,

⁸² David Lewis; Richard L. Smith, **American Sociology and Pragmatism**. Chicago, University of Chicago Press, 1980, Paul Rock, **The Making of Symbolic Interactionism**. Lanham, MD: Rowman and Littlefield, 1979.

tarihsel karşılaştırmalı çalışmalar gerçekleştirilmişti. Yıllar geçtikçe güçleşen ülkeler arası uzlaşma II. Dünya Savaşı'yla yerini gerginliğe bırakacak ve kısa bir süre sonra gerçekleşecek büyük öngörülmezliklere ve denemelere sahne olacaktı. 1960'larla başlayan yeni bir süreç, günümüzü de anlatmak için post-modern kavramıyla birlikte anılacaktı. Bu dönemi anlamak için özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısına odaklanmak gereklidir. 1960'larda tekrar hızlı bir dönüşüm yoluna giren dünya birçok sistemi sinayacağı, yine aynı şekilde denemekten vazgeçtiği sistemlere alternatif üretme yerine onu değiştirmek için taktik ve stratejilerini çeşitlendirdiği bir döneme tanıklık ediyordu. II. Dünya Savaşı sonrası ABD ve Sovyetler Birliği arasında gerçekleşen soğuk savaş tüm dünyayı çevreleyecek şekilde genişlemiş, diğer ülkeler iki ülkenin oluşturmuş olduğu iki kutuplu dünyadan birini seçmek zorunda kalmışlardı. Siyasi tarihte iki dünya arasında kalan ülkeler için kapitalizm ve komünizm arasında tercih yapmak oldukça güç olmuştur. Bu uluslararası politik, toplumları doğrudan etkileyen ve kimi zaman da başkaldırıya yol açacak gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Uluslararası politiğin sadece iki ülkenin hegemonyasına girmesi dünyayı kendilerine bağlamak isteyen ABD ve Sovyetler Birliği'ne sınırsız olanaklar veriyordu. Nükleer silahlanma küresel boyutta tehdit oluşturuyordu. Teknolojinin paralelinde iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle dünya toplumları için eş zamanlılık gerçekleşiyordu. ABD ve Sovyetlerin karşılıklı restleşmesinin çevreleme politikasına dönüşmesi, küreselleşmenin siyasal olarak doğmasına neden oluyordu. Tüm ülkelere karşı çevreleme politikası izleyen bu iki ülke, coğrafi olarak sıkıştırdıkları ülkelere kendi rejim ve siyasetlerini ihraç ediyorlardı. Ülkelerin Batı dünyasını temsil eden kapitalist gruba veya sosyalist Sovyetler Birliği'ne yakınlaşmak zorunda kalmaları dünya toplumları için bir travma oluşturuyordu. Küresel düzeyde siyasal tehdit ilk defa hissediliyordu. Bilim, teknoloji ve bürokrasinin etkin kullanılması kontrol altına alınmak istenen dünya toplumlarını kolayca ikna etme yolunu açıyordu. Weber'in toplumsal değişmeyi sağlayan olarak öne sürdüğü bu dinamikler rasyonel bir temel üzerine kurulmuş bir projeydi. Bürokratik olarak diplomasi, teknolojik olarak nükleer silahlanma, bilim olarak da iletişim teknolojisi oldukça verimli biçimde kullanılıyordu. Siyasal gelişmelerin ışığında toplumsal yaşama bakıldığında, bireylerin daha savunmasız kaldıkları, etkisiz ve vasıfsız üyeler olarak kitle toplumunda yaşamlarını sürdürmeye çalıştıkları görülüyordu.

Frankfurt Okulu; Marksizm'e, kitle kültürüne, Aydınlanma ve iktidar olgusuna getirdikleri eleştirilerle postmodern düşüncenin gelişiminde önemli rol oynamışlardır. Modernliğin getirdiği, barındırdığı ve beslendiği dinamiklere eleştirel yaklaşarak eleştirel teoriyi sosyal bilimlere kazandırmışlardır. Diğer taraftan mekân konusundaki düşünceleriyle postmodern dönemde kendini ayrı bir disiplin olarak oluşturan mekân sosyolojisine temel oluşturmuştur.

2.5.1. Frankfurt Okulu, Kitle Toplumu ve Modernlik Krizi

Modern sosyolojinin kurumsal bir nitelikte geliştiğini önceden belirtmiştik. Frankfurt Okulu da modern sosyoloji dönemine damgasını vurmuş öncül okullardan biridir. Frankfurt Okulu, Almanya'da 1923 yılında kurulan ve sosyoloji, siyaset bilimi, psikoloji, tarih, estetik gibi farklı disiplinleri bir araya getiren Toplumsal Araştırma Enstitüsü'nün düşünce akımını ifade eden ve eleştirel teori olarak bilinen yaklaşımların bütününe ifade etmektedir. Başlıca temsilcileri Theodor Adorno, Max Horkheimer, Walter Benjamin, Herbert Marcuse, Jürgen Habermas'tır. 1970'lerde Adorno ve Horkheimer'in ölümleriyle etkisi azalan okul ikinci nesil temsilcisi olan Habermas'ın çabalarıyla yeniden canlanmıştır.

Önceden de belirttiğimiz gibi 20. yüzyıl tüm dünya toplumları için sancılı olmasına karşın, Avrupa açısından daha şiddetliydi. Modernliğin Sanayi Devrimi'yle baş döndürücü bir şekle bürünmesi ve daha sonraki yıllarda küresel çapta savaşlara ve gerilimlere yol açması, düşünürleri oldukça zorluyordu. Savaşların yanı sıra köklü rejim değişiklikleriyle totaliter ve diktatör yönetimler iktidara geliyordu. “Nazilerin 1933'de iktidara gelmesi, 1934'de Avusturya işçi hareketinin dağılması ve İspanya İç Savaşı'nda Franko'nun zaferleri, Rus Devrimi'nin Stalinizm'e dönüşerek yozlaşması, Avrupa'da sol kanat hareketlerin yenilgisi ya da düşüşü, giderek yükselen Nazizm ve Faşizm olguları, kapitalist sistemde baş gösteren yeni iktisadi ve siyasal ivmeler, Okul'un ortaya çıkış koşullarını göstermekteydi.”⁸³

⁸³ İsmail Hira, Mustafa Kemal Şan, “Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi”, 2011, s. 2. <http://www.daplatform.com/images/frankfurtokulu.pdf>, 25 Ağustos 2012.

Özellikle Marksizm'in ekonomik determinizmini değişen şartlara uyduramayan ve ortaya çıktığı dönemi de anlatmakta yetersiz kaldığını düşünen okul temsilcileri yeni bir arayış içine giriyorlardı. Bu arayışta temel eksen toplumun bir kitle olarak görölmesiydi. Okulun temel araştırma konularını birkaç başlıkta özetleyebiliriz:

Kitle Toplumu Eleştirisi: Modern toplumu anlamak ve anlatmak onu bir bütün halinde kabul etmekle mümkündür. Bu toplum tipi, vatandaşlarını en kolay ve çabuk ikna edebilen modern devletin arzuladığı bir toplumdur. Çıkması muhtemel gerilimleri, isyanları ve protestoları asgariye indirmek için modern devletlerin tasarladıkları bir toplum çeşidi olarak da ifade edilebilir. Bu toplumun bireyleri çoğunlukla birbirinin benzeri, farklılaşmamış ve birbirinin kopyası olup hiçbir bireysel özellik göstermezler; modern iş hayatı rutinleştirici ve yabancılaştırıcıdır.⁸⁴ Sistemin ana kaynakları olan devlet ve ekonominin buyruklarına uyan ve onun yönlendirmesiyle hareket eden bireyler için kaçınılmaz son hâkim otorite kaynaklarına olan bağlılığın sürmesidir. Bu toplum tiplemesinde anonim ilişkiler kurarak organik dayanışma kuran bireyler komşuluk, akrabalık, meslek ilişkileri kurmakta yetersiz kaldığı gibi bu ilişkileri sürdürmekte de oldukça zorlanmaktadırlar. Kitleler olarak çeşitli tarzlarda gösterilen tepkiler bürokratik ve hukuksal açıdan anında cezalandırılmakta ve kitle terbiye edilmektedir. Bireylerin üretim gücünün bürokratik güçler tarafından özellikle de kültürel açıdan sınırlandırılması bireyi topluma yabancılaştırmaktadır. Yani sanat, edebiyat, spor, roman, şiir, bilim bile insani olmaktan çıkarılmış ve sistemin buyruklarına hizmet edecek şekilde düzenlenmiştir. Burada kitle toplumunun oluşum aşamasına da bakmak gerekmektedir. Klasik dönemden itibaren modernlik sürecine paralel olarak geliştirilen kitle toplumu adlandırması; tarım toplumlarından sanayi toplumlarına geçişteki sancılar üzerine kuruludur. Weber, Marx, Durkheim, Simmel ve Tönnies'in temel endişeleri bu hızlı ve sancılı sürecin görsel olarak kent üzerinden toplumu okuma biçimlerini oluşturuyordu. Klasik dönem düşünürleri çeşitli açılardan kitle toplumuna dolaylı olarak yer vermişlerdir. Marx sınıf ayrımıyla ilişkilendirdiği yabancılaşma, Durkheim'ın iş bölümünün ve toplumsal olguların değişimine ayak uydurulamaması olarak ortaya attığı anomi, Weber'in rasyonelleşmenin bir sonucu

⁸⁴ Nazım Ekren, **Kitle Toplumu**, <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/k/037.htm>, 25 Mayıs 2013.

olarak bürokratik kurumların bireyi işlevsizleştirdiği üzerine geliştirdiği çelik kafes kavramı, Tönnies'in cemaat ve cemiyet dikotomisi ve son olarak da Simmel'in bireye yönelik zihinsel saldırıyı çalışmalarında sıkça işlemeleri, kitle toplumu kavramının sosyolojide temel bir kavram olduğunu göstermektedir. Kitle toplumu kavramı klasik dönemde toplumsal değişme karşısında bireylerin bir bütün olarak izlenmesiyle geliştiği görülürken, modern dönemde Frankfurt okulu tarafında yeniden formüle edilmiştir. Avrupa'dan çıktığı düşünölmekle birlikte asıl gelişim, okul temsilcilerinin çalışmalarını sürdürdükleri Amerika'da gerçekleşmiştir. Amerika'da 1930'larda gerçekleşen olaylar dizini parçalanmış, ayrıışmış ve yabancılaşmış bir toplum izlenimi veriyordu. Önceden de işlediğimiz 20. yüzyıl gerçekliği, kitlesel savaşlara ve krizlere tanık olan ve aynı şekilde kitle olarak kontrol edilmesi düşünölen toplumu ortaya çıkarıyordu. Avrupa bu aşamada daha yavaş bir seyir izliyordu. Oysa Fordist kitlesel üretim mekânizmalarının tetiklediği tüketim toplumu olgusu, kitle iletişim araçlarının artan baskı ve etkisi ve özellikle politik amaçlar için kitle iletişim araçlarının kullanılıyor olması, yeni sanat kolu olarak hızlı bir süreç içinde olan sinemanın geniş kitleler nezdindeki itibarı, eğlencenin adeta bir endüstri halini almış olması, hâsılı Amerikan ekonomisinin ve hayat tarzının gelişim süreci, Amerika toplumunun bu perspektifi; Frankfurt Okulu düşünürlerinin kültür endüstrisi konusunda düşöncelerinin berraklaşmasını sağlamıştır.⁸⁵ Modern toplumu bir kitle olarak gören okul düşünürleri ikna ve kontrol etmede toplumu bir olgu haline getirmişlerdi. Onlara göre parçalarına ayrılmış bir toplumsal yapı, kaçınılmaz olarak Toplamiterliği cazip hale getirecekti.⁸⁶ Hem büyük çaplı krizlerin hem de buna mukabil toplumun parçalanması diyalektik olarak Toplamiter rejimleri destekleyecek ve bireyler üzerinde tahakküm oluşturulacaktı. Modernliğe temel dayanak oluşturacak kültür endüstrisi yine Aydınlanma'dan gelen araçsal akla hizmet eden bir nitelik kazanmıştı. Modernliğin gelenekten kopuşunun ve çözüm arayışının tezahürü olarak durmaksızın baş döndürücü yenilikleri üretmesi, modernliğin sınırsızlığı ve devamsızlığını göstermektedir. Fakat bu süreç Aydınlanma felsefesinin bir bakıma dönüşümüne de tanık olmuştur. Aklın insan davranışlarının ve

⁸⁵ Thomas Krogh, "Frankfurt Okulunun Kültür Analizi", Mehmet Küçük (der.), **Medya İktidar İdeoloji**, Ankara, Ark Yayınları, 1999, s. 259.

⁸⁶ Hira ve Şan, **Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi**, s. 2.

eylemlerinin merkezine yerleşmesiyle birlikte aklın insandan soyutlanarak kendini merkeze alan bir konuma geçtiği görülmektedir. Akıl mitlerden, metafizik öğelerden kurtularak mitlerin ve metafizik değerlerin yerini almıştır. Araçsal akıl Horkheimer ve Adorno'ya göre de Aydınlanma'nın öngördüğü düşünce biçimiyle bir kopuşu ifade etmektedir.⁸⁷ “Çünkü Aydınlanma ile birlikte akıl, araçsal akla indirgenerek tahrif edilmiş, doğayı ve toplumu denetleyen despotik bir güce dönüştürülerek kendisinde içkin olan özgürleşime yönelme potansiyellerinin önüne geçilmiştir.”⁸⁸ Modern dünyada kültür endüstrisi hüküm sürmekte ve kültür endüstrisinin aklın özerkliğini müthiş bir şekilde dumura uğrattığına bunun sonucunda da bireyin çöküşüne yol açtığına işaret edilmiştir.⁸⁹

Marksizm eleştirisi: Kapitalizmin sınıf ayrımı getirdiğini vurgulayarak yayılan Marksizm ideolojisi, özellikle de Sovyet Devrimi'yle rejim karşıtı grupların sloganı haline gelmişti. İdeolojik olarak kitleleri harekete geçirmesine karşın, toplumsal sorunları ve ihtiyaçları anlama amacından uzaklaşmıştı. Marksizm'in özellikle de sınıfsal kategorizasyon içeren Ortodoks özelliklerine dönem itibariyle itiraz ediliyordu. Okul için Marksizm, kültürel öğelerden yoksundu ve sadece ekonomik olarak toplumu bölmesi, düşünsel olarak yeniliğin önünde büyük bir engeldi. Marksizm'in yeniden yapılandırılması ve özellikle de kültür imgesinin keşfiyle Neo Marksizm olarak şekillenecek yeni bir akımın öncüsü olan Frankfurt Okulu, yeni gelişmeler ışığında Marksizm'i yeniden yorumluyordu. Bu akım Marksizm'i salt ekonomik Ortodoks kalıptan kurtararak siyasal, kültürel ve ideolojik analizlere kapı açıyordu.⁹⁰ Marksizm'in özünde bulunan anlayışa karşı yürütülen bu çalışmalarda temel pragmatist düşünce; kurulumunu ve meşruiyetini Marksizm'den ilham alan yeni rejimlerin niteliğinin sorgulanmasıydı. Marksizm'e olan bu özel ilgi Sovyet sosyalizmini ve onun hareketlerine karşı Batılı kapitalist devletlerin vermiş olduğu karşılıkların oluşturduğu diyalektik ilişkiydi. Şöyle ki Sovyet sosyalizminin Marksizm'i kitleler üzerindeki ideolojik hakimiyetlerinin (buna fiziksel şiddet, baskı

⁸⁷ Ahmet Çiğdem, **Aydınlanma Felsefesi**, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1993.

⁸⁸ Erol Göka, **Önce Söz Vardı**, Ankara, Vadi Yayınları, 1996, s. 58.

⁸⁹ Theodor Adorno, Max Horkheimer, “The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception”, **Dialectic of Enlightenment**, London, Verso, 1979, s. 120.

⁹⁰ Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, s. 180.

ve angarya da dahildir) temeli olarak kullanırken, Batı kapitalizmi de Amerika, Britanya ve Batı Avrupa'daki emekçi sınıfları yanlış bir bilinç ve maddi tatmin duygusu içinde etkisizleştirmek için tüketimcilik ve bireycilik gibi daha incelikli ideolojilere başvuruyordu.⁹¹ Eleştirel teoride Marksizm, öncül teorilerle birlikte topluma yansıtılış biçimleriyle inceleniyordu.

Pozitivizm ve Ampirik Eleştiri: Pozitivizm klasik döneme damgasını vurmuş en güçlü bilimsel yöntemdi. Her ne kadar modern dönemde de pozitivizme karşı durulmaya çalışılsa bile yine de etkili bir bilimsel yöntem olarak kullanılıyordu. Frankfurt okulu için pozitivizm oldukça determinist ve esnek olmayan bir yöntemdi. *Geleneksel Eleştirel Teori* (1937) ve *Akıl ve Devrim* (1941) temel eserlerde Horkheimer ve Marcuse pozitivizmi insan davranışlarını analiz etmede oldukça determinist ve bağlamsız buluyorlardı. Pozitivizm önceden belirlenmiş neden sonuç ilişkilerinde değerler ve eylemleri ayırmayı başaramıyordu ve toplum içinde gerçekleşen tüm düzenekleri meşrulaştırıyordu.⁹² Burada pozitivizmin amacı, toplumsal hakikatleri ortaya çıkarmak ve sunmak değildi, Asıl amacı modernliğin Aydınlanma'dan gelen düşünsel kaynağı olan araçsal akla hizmet etmektir. Pozitivizmin tarihsel ve gelişimsel sürecine bakıldığında açıkça görülen bu durum, kitleleri ikna etmede temel faktördü. Asıl vurgulanması gereken nokta pozitivizmin sadece bilimsel bir yöntem olmadığıdır. Çünkü pozitivizm salt felsefi bir düşünce sistemi olmaktan çıkıp ideolojik, bilimsel, siyasal boyutlara ulaşarak çok fonksiyonel bir güç olmayı başarmıştır.⁹³

Yeni Egemenlik ve Otorite Kaynakları Biçimlerinin Eleştirisi: Kitle toplumu bölümünde işlediğimiz kitle olgusu modern toplumun biçimlendirilmiş bir durumunu ifade etmektedir. Frankfurt Okulu'nda modern toplum için genel kanaat; modern bireyin yabancılaştırılmış, devlete hizmet etmek için tek boyuta indirgenmiş ve sindirilmiş bir nesne olduğudur. Herbert Marcuse ünlü eseri *Tek Boyutlu İnsan*'da gelişmiş sanayi toplumunun bireyini işlevsizleştirmiş ve gelecek adına tahmin edilebilir nitel değişimlere haiz olduğunu öne sürer. Aslında bu değişimler modernliğin getirisi

⁹¹ Slaterry, *Sosyolojide Temel Fikirler*, s. 52.

⁹² Slaterry, *Sosyolojide Temel Fikirler*, s. 205.

⁹³ Kabakcı, *Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi*, s. 42.

olarak yeni egemenlik biçimlerinin şekil değiştirerek bireyi çevrelediği ve toplumun düzeninin parçalandığını öne sürer.⁹⁴ Bireyi bağlı bulunduğu toplumdan bu denli uzaklaştıran hâkim güç görünür, belirgin ve algılanabilen bir nesne değildir. Artık hâkimiyet burjuva veya elit gruplarda değil, bilimsel teknolojik rasyonalitenin kişisel olmayan güçlerin elindedir.⁹⁵ Dolayısıyla muhatap alınacak bir otorite kaynağı olmadığı gibi bu hâkim güçlere karşı koyabilecek bir muhalefet anlayışı da gelişmemektedir. Bunun daha da ötesi bireyin düşünsel ve zihinsel kabiliyetinin zayıflatılmasıdır. Şöyle ki birey teknolojik ve bilimsel gelişmeler karşısında bilgisiz kalmakta ve yine bu yoğun ve sert değişime özgürlüğünü feda ederek katkıda bulunmaktadır. Yani bireyin insani kabiliyetleri olan düşünme, duygulara sahip olma ve kullanma, üretkenlik devre dışı bırakılmaktadır. Bu kabiliyetleri elinden alınmış birey yanlış tercihler yapmak için yanlış bilinçlendirmeye maruz kalmaktadır. Kısacası birey ihtiyaçlarının bile farkında değildir. Gerçekte ne fiziksel kontrolden (açlık, kişisel bağımlılık ve güç) ziyade idarenin kullanımına, ne de ağır işlerin karakterinin değişimine, ne de mesleki sınıfların asimilasyonu süreçlerinde bireyin herhangi bir kontrolü yoktur.⁹⁶ Yeni egemenlik biçimlerinden gelecek adına kötümser bir yaklaşım geliştiren düşünürler bu konuda kültür kuramına özel bir anlam yüklemektedirler. Hâkim güçlerin toplumsal düzen mekânizmasını bireyleri gerçekliğin farkına varamadan engellemesinde temel araç kültürdür. İnsanların ürettiği tüm değerlerin bütünü olan kültür, modernlikle birlikte hâkim güçlerin himayesine girmiş ve onun çıkarlarına hizmet etmeye başlamıştır. Kültürün endüstrileşmesi tıpkı sanayileşme sürecinde insanın yerini makinenin, mesleki bilgi ve birikimin yerini teknolojik gelişimin alması gibi, kültür de insanları bireysel ve toplumsal hazları alma ihtiyacının yerine geçerek teknolojik ve kapitalist gelişmelerin aracı haline geliyordu. Adorno'ya göre kültür endüstrisi, “modern sanayi toplumunun homojenleşmiş ve rasyonelleşmiş dünyasının düzgün işlemesine yardımcı olma işlevine sahipti ve bu nedenle vardı. Bu amaçla, kültür endüstrisi,

⁹⁴ Herbert Marcuse, **One-Dimensional Man**, London, Beacon Press, 1964, s. 6.

⁹⁵ Slattey, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s. 207.

⁹⁶ Erhan Atiker, **Modernizm ve Kitle Toplumu**, İstanbul, Vadi, 1998, s. 45.

“vaat ettiğini yerine getirmeyen sahte tatminler dağıtmakta”, insanları kandırmaktaydı.⁹⁷

2.5.1.1. Karamsar Perspektiften Mekân

Frankfurt Okulu’nun mekânla ilgili belirgin bir yaklaşımları olmamakla birlikte modern insanın hâkim güçler karşısında çaresiz kaldığı düşüncesinden hareket ettikleri görülmektedir. Kültür endüstrisinin gerçekleştiği ortam, bireyleri direkt olarak etki altına alan oldukça kuralcı bir mekândır. Toplamiter rejimlerde kapitalizmin bazı taktik ve stratejilerle kendini idame ettirmesi ve meşruiyetini sağlayan araçları oluşturması, dayatma şeklinde ortaya çıkmaktadır.⁹⁸ Adorno’ya göre kültür, insanın kendine yaraşır bir toplumda yaşadığı sanısının uyanmasına yardımcı olmakta, insanı rahatlatıp uyuşturmaktadır. Bu da “kurgulanmış mekânın hâkim güçlerin doğrultusunda hareket etmesine yardımcı olmaktadır.”⁹⁹ Mekânın içinde barındırdığı insanlara yönelik sunduğu imkânlar; modernlik felsefesine esas oluşturan araçsal aklın hâkim güçlerin eline geçmesiyle sınırlandırılmaktadır. Oysa araçsal aklın Aydınlanma’dan itibaren gerçekleştirilmek istenen bireysel faaliyetlere meşruiyet zemini oluşturduğu ve sınırsız olanaklar sunduğu düşünülüyordu. Adorno ve Horkheimer’in Aydınlanma’nın Diyalektiği aslında araçsal aklın geçirmiş olduğu dönüşümleri olumsuz olarak kabul eden bir eserdir. Burada Adorno ve Horkheimer; Aydınlanma’nın modern hayata miras bıraktığı araçsal aklın ortaya çıkış felsefesinden uzaklaştığını ve modern hayata dair krizlere yol açtığını dramatik boyutlarına inmektedirler. Modern hayatın geçtiği mekân, kamusal tepkinin gösterilememesine yönelik tedbirlerin alındığı ve bunun yanında sisteme karşı gelenlerin daha teşebbüs edemeden belirlenebilmesini sağlayacak özelliktedir.¹⁰⁰

Hâkim güçlerin kamusal alanın yanı sıra özel ve öznel hayatın derinliklerine de inebilme kabiliyeti vardır. Bu güçler toplumsal kurumlardan olan kültürün yanı sıra

⁹⁷ Murat Kayıkçı, “Adorno’nun Kültür Endüstrisi Kavramı Üzerine”, **Üniversite ve Toplum**, C. 7, Sayı: 2, Haziran 2007, s. 11. http://www.universite-toplum.org/pdf/pdf_UT_311.pdf, 17 Ekim 2012

⁹⁸ **Ibid.**, s. 11.

⁹⁹ Adorno, Horkheimer, **The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception**, s. 166.

¹⁰⁰ **Ibid.**, s. 167.

aile, din, sanat, eğitim ve sağlık gibi kamusal alandan başlayarak özel hayatın da içine nüfuz edebilmektedirler. Modernliğin bu denli bir krize dönüşmesi yine modernliğin sunduğu imkânların yozlaşma neticesinde gerçekleşmektedir. Burada modernliğin sağladığı imkânların toplumsal huzur ve güveni sağlamadaki işlevinin sona erdiği ve bireyi ve toplumu hedef alan bir niteliğe büründüğü söylenebilir. Bu kriz durumunu bazı açılardan özetleyebiliriz.

1. “Bireysellik düşüşle tehdit edilmektedir. Bireysel korunmacılık sağlayabilecek herhangi araç bulunmaması, yerini özgürlükten ve serbestlikten fedakârlık yapılmasıyla hâkim güçlerinin toplumsal korumacılığı harekete geçirmesine olanak vermektedir.
2. Dayanışma ortak çıkarlar doğrultusunda başkalarıyla birleşip hareket etme motifi ya da bakış açısı olmaktan çıkmıştır. Otoriteler algıyı ve topluluğun gerçekliğini saptırmıştır. Otorite ve egemenlik birey için değil, devletin menfaatleri içindir.
3. Bilimler bu olumsuz gelişmelere karşı mücadele etmek yerine onları pekiştirirler”¹⁰¹ Bilim belli kurallara bağlı kalmak suretiyle daha normatif noktaları gözden kaçırmaktadır.¹⁰²

Sonuç olarak Frankfurt Okulu kitle toplumu-modernlik krizi-Toplamiter rejimler üçgeninde eleştirel teori geleneğini başlatmıştır. Metodolojik olarak toplumsal değişimin gizli kalmış dinamiklerinin ortaya çıkarılması ve mevcut dinamiklerin ayırt edilmesi noktalarında önemli katkılar sunmuşlardır. Geliştirdikleri eleştirel yaklaşımlarla makro ve mikro modern yaşamın hangi düzen üzerinden gittiğini, bu düzenin iç mantığının bireye ve topluma nasıl yansıtıldığını çarpıcı bir şekilde dile getirmişlerdir. Özellikle Adorno var olan kültürdeki birbirinden kopuk momentleri yeni bir düzene sokmaya çalışırken; sanat, ekonomi ve bilim gibi toplumsal gerçekliğimizin tikel momentlerine hakiki anlam ve işlevlerini kazandırmak

¹⁰¹ Willem V. Reijen, **Adorno: Bir Giriş**, çev. Mustafa Cemal, İstanbul, Belge Yayınları Düşünce Dizisi, 1999, s. 43.

¹⁰² Modern bilim geleneği ulus devletin sınırları içinde kaldığı ve çıkacak sonuçları kendi bağlamsal ilişkilerinde belirlediği için yeni ve beklenmedik sonuçların çıkması muhtemel değildir. Bu konuda Gulbenkian Komisyonu’nun “Sosyal Bilimleri Açın” çalışması önde gelen çalışmalardan biri olup, incelenebilir. Gulbenkian Komisyonu, **Sosyal Bilimleri Açın**, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Metis, 1996, s. 11.

istemiştir.¹⁰³ Ayrıca felsefe uzmanı olmadan da sosyal bilimlere felsefe katılabileceği göstermişlerdir. “Adorno ve Horkheimer Aydınlanma’nın Diyalektiği’nde; felsefenin o döneme kadar ürettiğinin çok ötesinde, teori ve pratiğin arasındaki ilişkiyi yeni baştan belirlemeyi denemiş salt felsefe ile formel bilimler arasındaki resmi ayrımı aşmaya çalışmıştır.”¹⁰⁴ Frankfurt Okulu temsilcileri karamsar bir perspektifte dünyayı resmederek oldukça korku ve endişe yaymış olmalarına rağmen, derin analizler yapıldığı takdirde oldukça pragmatist bir felsefe kullandıklarını da göstermişlerdir. Frankfurt Okulu için modernliğin bir kriz halini alması, daha geniş olarak toplumsal mekândaki tüm tahakküm ve baskı biçimleri tam da onlarla mücadele biçimi geliştirmeye yardımcı olmaktadır. Mekân bağlamında Frankfurt okulunun çalışmaları mekânın ne olduğuna dair tüm imgeleri ortaya çıkarma ve ilişkisel bakabilmeye olanak vermektedir.

Özetle, modern döneme ait mekân algısı; modernliğe yüklenen anlamlar ölçüsünde şekillenir. Mekânın ve zamanın belirli bir yaşam tarzıyla özdeşleşmesi ve uyum sağlaması bağımsız değişken olan modernlikle sağlanır. Modernlik sadece belli bir yaşam tarzı oluşturmasıyla değil; yaşamı mekân ve zaman arasında kurma mantığını sunmasıyla ön plana çıkmaktadır.¹⁰⁵ Mekân örgütlenmesinin 20. yüzyılda özellikle kentin yeni konfigürasyonunda etkin hale getirilmesi modernliğe yüklenen egemenlik işlevinden öte bir şeydir. Sanayileşmeyle büyüyen ve anonim ilişkileri merkeze alan kent toplumu sadece üretim, tüketim, mal ve hizmet dağıtım alanlarında değil, estetik açıdan da göze hoş gelen, huzur veren yapıları oluşturmada mekânsal tasavvura öncelik verir. Kentte boş zamanı değerlendirme, sanatsal ve kültürel faaliyetlere katılma gibi eylemler mekânın bu yönde değerlendirilmesini gerektirir. Mekâna kültürel ve sanatsal olarak bakan Frankfurt Okulu postmodern döneme ait çalışmalara katkıda bulunmuşlardır.

Frankfurt Okulu’nun ortaya koyduğu daha sonra diğer düşünürler tarafından da kabul gören kitle toplumu ve onun bileşenleri olan modern bireyin düşüşü, birey ve toplum

¹⁰³ *Ibid.*, s. 134.

¹⁰⁴ Peter Schiefelbein, **Adorno: Bir Giriş**, çev. Mustafa Cemal, İstanbul, Belge Yayınları Düşünce Dizisi, 1999, s. 1.

¹⁰⁵ Berman, **Katı Olan Herşey Buharlaşıyor**, s. 45.

tasarımları, sanayi ötesi toplum algısı yeni bir dönemin haberciydi. 20. yüzyılın ikinci yarısından sonra modernlik dışı gelişen olayların ve yeniden yapılanmaların bir sonucu olarak düşünürler farklı bir platform oluşturmuşlardır. Postmodernliğe temel olan bu gelişmeleri birkaç başlıkta özetleyebiliriz.

1- Postmodernlik kavramının ortaya çıkmasında en büyük etken şüphesiz modernizm tartışmalarıydı. 19. yüzyıldan itibaren yeni ve yabancı bir metafor olarak kabul edilen ve kuşkulu yaklaşılan modernlik, çok geçmeden 20. yüzyılın ilk çeyreğinden itibaren eleştirel bir açıdan değerlendirilerek toplumsal sorunların kaynağı olarak görülmeye başlıyordu. Modernliğe yönelik düşüncelerin değişimi 20. yüzyılın ilk yarısında kitlesel olarak baş gösteren krizlerin modernleşme krizleri olarak görülmesinden kaynaklanıyordu. Modernleşme sancılarının özellikle yeni egemenlik biçimlerinin kitlesel tahakküm mekânizması oluşturan yapısıyla özdeşleştirilmesi Frankfurt Okulu'nun eleştirel teorisinin temel eksenini oluşturuyordu. Modernliğin özgür ve serbestlik getirdiği düşüncelerine karşı, modern otorite biçimlerini bireyi pasifleştiren ve bir kitle haline getiren ana sistem olan devlet ve ekonomi daha fazla vurgulanıyordu. Bireyin hem özgürlük kaybına hem de gündelik yaşam bilgisinin anlam kaybına uğrayarak işlevsizleşmesi ve sindirilmesi modernleşme sürecinin aksadığı düşüncesine yol açıyordu. Frankfurt Okulu'nun temelini attığı eleştirel modernlik düşüncesi daha sonraki yıllarda postmodernist yazarlar tarafından geliştirilecekti.

2- İster kapitalist ister komünist olsun tüm egemenlik biçimleri, özellikle II. Dünya Savaşı'ndan sonra tüm muhalefet ve sivil toplum aktivasyonlarını engellemeye yönelik tedbirler alıyordu. Bu tedbirler de oldukça sert ve acımasızdı. Ulus devletin tek kimlikli yapıları değişen dünyanın değişen toplumlarına artık yetmiyordu. Uluslara giydirilmeye çalışılan bu elbise kalıpları artık dar geliyordu. Modern ulus devletlerin kimlik senaryoları artık düşüşe geçiyordu. Dünyada eş zamanlı olarak gelişen bir akım hızla yayılıyordu. Yeni sosyal hareketler denilen bu akım tüm ulus devletler için ortak bir tehdit haline geliyordu. Yeni sosyal hareketler; özellikle ulus devletlere ve onun egemenlik aygıtlarına karşı geliştirilen, modernleşme sürecinde bir ateş olarak ortaya çıkarak; yapısal krizlere ve ekonomik istikrarsızlıklara tepki olarak ortaya çıkan, bunların yanı sıra gay, lezbiyen, çevreci, etnik, feminist kimlik

mücadelelerinin örgütlü biçimini ifade etmektedir.¹⁰⁶ Yeni sosyal hareketler esas itibariyle kimlik eksenli mücadele biçimleri olarak tanımlanabilir. Kimlik bu sosyal hareketlerin aidiyet ve kültür noktasında birleşimini sağlıyordu. Yeni sosyal hareketler kuramcıları bu hareketleri; kimlik üzerine mücadele vererek kültürü merkeze taşıyan, özel ve kamusalın tanımlarını değiştirerek, Devrimci bir değişim talep eden ve resmi kurumların dışında çalışan hareketler olarak tanımladılar.¹⁰⁷ Modern ulus devletlerin küresel ölçekli kültür biçimlerine olan direnişi, içinde barındırdığı farklı etnik ve dini grupları devlete karşı tepkiyi artırıyor ve bir taraftan da kimliğe dayalı hakları alma mücadelesini cesaretlendiriyordu. 1960 ve 1970'lere ait Devrimci, yıkıcı ve kolektif bilince dayalı düşünceler ulus devletler için çok büyük bir tehdit oluştuyordu. Modernliğin hem kültürel olgularla hem de Devrimci bir nitelikte eleştiriye uğraması yeni bir dönemin habercisiydi. Postmodernliğe kaynaklık eden gelişmelerden kapitalizmi ayrı bir başlıkta incelemek yerine, yeni sosyal hareketlerle ilişkisel bir bütünlük kurarak açıklamaya devam edeceğiz.

Modern dönemde sıklıkla tekrar ettiğimiz ekonomik ve siyasal krizler karşısında gelişen yeni ekonomik sistem olan komünizm hızla taraftar toplamaktaydı. Sovyetler Birliğinin II. Dünya Savaşı'ndan sonra ABD ile girdiği soğuk savaş diğer dünya toplumları için bir fırsat olmaktan çok gerilim nesnesi haline gelmişti. Zamanla egemen kapitalist sistemi görüp onun sıkıntılarını yaşamaları, bunun akabinde de alternatif bir ekonomik sistem olan komünizmi görmeleri bireyleri ve toplumları patlama noktasına getiriyordu. Çünkü alternatif olarak ortaya çıkmış olan Komünizm insanlığın derdinde درمان olmaktan çok kapitalizmle paralel bir tahakküm ve baskı aracı haline gelmişti. Dahası Kapitalizmin çökeceğini sanan sosyalizmi bir umut olarak gören anlayışlar karşısında Kapitalizm yükselmiş ve Sosyalizm çökmeye başlamıştır. Tam bu noktada artık hak ve özgürlük taleplerinin yerine getirilmeyeceğini düşünen gruplar çeşitli alanlarda mücadeleye girişmişlerdir. Yeni sosyal hareketler denilen bu faaliyetler modernliğin getirdiği kısıtlara bir karşı geliş olduğu gibi, küresel olarak da yayılan bir hareketler bütünüdür. Kısa zamanda tüm

¹⁰⁶ Kenan Çayır, (der.), **Yeni Sosyal Hareketler**, İstanbul, Kaknüs, 1999.

¹⁰⁷ Göle, **Melez Desenler**, s. 3.

dünyada yayılarak kimlik, etnik, feminist, gay, çevreci gibi değişik alanlarda protesto akımları ortaya çıkmıştır.

Bu dönemi en geniş ifadeyle klasik ve modern dönemde meydana gelen tüm gelişmelerinin paralelinde küresel dönüşümlerin yaşanması olarak ifade edebiliriz. Bu yeni dünya; küreselleşme temelli giden, milliyetçi akımların etkisini kaybettiği, ulus devletlerin yerini anti-ulusçu rüzgârlara maruz bıraktığı bir dönemdir. Toplumsal değişim açısından sancılı bir dönem olarak görülse de bilim açısından büyük kazanımların elde edildiği bir dönem olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Bilgi, teknoloji ve bilim geleneğinin çok yönlü olarak değerlendirilmesiyle çok zengin bir bilim literatürü oluşmuştur. Bilgi birikimin artması modernliğin analitik incelenmesini de kolaylaştırmıştır. Modernliğin temel eksen kabul edilerek yeni bilgiler ışığında yorumlanması kısa zamanda, sosyolojinin sınırlarını genişletmiştir. Bu temelinde modernliğin eskimeyen; devamlı kendini yenileyen yapısı rol oynamaktadır. Modernliğin başlangıcı konusunda düşünürler hemfikirdirler, fakat evrilme ve rotasında henüz bir mutabakat mevcut değildir. Bu mutabakat zemini, modernliğin tüm boyutlarıyla birlikte değerlendirme süreciyle halen oluşturulmaya çalışılmaktadır. Sosyal bilimlerin gelişmesine paralel olarak analitik ilişkiler üzerinden modernliğe bakış detaylı bir biçimde devam etmesine karşılık modernliğin gelişimine ayak uydurulamamaktadır. Burada; modernliğin yaşanmakla tecrübe edilip, taktik ve strateji geliştirilerek toplumsal yapıları her zaman yeni bir modele dönüştürme potansiyeli barındırması gerçeği yatmaktadır. Modernliğin zamana ve mekâna dair şekil değiştirmesi ve bunun yanında geçmişe ve günümüze dair çözümlemelerin artması diyalektik bir durumdur. Yaşandıkça ilişkisel gerçeklik kurulan modernlik, geçmişe dönük toplumsal yapıların ve eylemlerin yapı sökümlerini gerekli kılar. Post yapısalcı ekolün temsilcilerinden Derrida'nın ürettiği bu kavram modernizm eleştirisinin büyük bir ivme kazanmasında ve postmodern bakış açısının yerleşmesinde son derece büyük bir katkı sunarak, modernliğin temel mantık yürütme biçimini masaya yatırmakta ve bu düşünme biçimini *yapısöküme* uğratmaktadır.¹⁰⁸ Modern yöntemin izini takip edip, önceden belirlenmiş hedefe yönlendirme stratejini bütünsel bir yıkıma uğratan Derrida; merkezi düşünceler ve

¹⁰⁸ <http://tr.scribd.com/doc/44348539/derrida-yap%C4%B1sokum>, 20 Mayıs 2013.

tezler üzerinden değil, bir çok düşünürün gözden kaçırdığı marjinal metaforlar ve retoriksel aygıtlar üzerinde durur.¹⁰⁹ Bilgi kaynaklarını okuyarak bir sonuca varma hedefinde olmayıp metni okumanın olanaksız olduğu görüşündedir. Dolayısıyla metin bazlı bir değerlendirme zaten olanaksız olduğu için yeni bir yöntem gereklidir. Fakat bu yöntem modernizm bilincinde var olan belli değerler, açılar, çerçevelerin tam aksi yönde bir çabaların sonunda gerçekleşir. Modernizm bilimci, olgucu, determinist bir algılama ve yorumlamayı öngörürken, postmodernizm ve Derrida'nın yapı sökülümünde determinist bir algılama ve yorumlama, nedensellik, nesnellik, hiyerarşik bir gerçeklik, tek bir doğru yoktur.¹¹⁰ Dolayısıyla Derrida için mevcut dil ve toplumsal yapıların anlaşılmasına yönelik çaba bilgi kaynaklarının salt bir okuması değildir. Bu yaklaşım sadece sosyal için geçerli değildir. Postmodernlik olan sadece toplumsal alanda değil; edebiyat, sanat, sinema, mimarlık, kent alanlarında geliştirilen akımları da içermektedir. Modernliğin getirmiş olduğu tüm olanakların yansıma biçimleri olarak gelişen postmodernlik, ileri sanayi toplumların sahip oldukları çeşitlilik olarak da düşünülebilir. Postmodernlik kavramını sosyolojiye kazandıran önde gelen düşünürlerden Lyotard postmodernizmi; “yalnızca yeni bir yaratıcı kuram tarzı ya da bütünü olmadığı, aynı zamanda genel bir toplumsal durum (yani geçmiş iki yüzyıldaki bilimsel faaliyetlerin sosyal bilimsel faaliyetler dâhil olarak meşrulaştırdığı iki büyük mit ya da “üst anlatı” ya duyulan inancın artık geniş çaplı olarak geçerliliğini yitirdiğinin geç de olsa farkına varıldığı bir durum) olduğunu ilan etmektedir.”¹¹¹ Postmodern düşüncenin gelişiminde modernliğin ötesinin, öngörülmezliklerinin ve eleştirilerinin temel bir rol oynadığı görülür. Jean Baudrillard için modern Batı toplumları belirgin bir krizle karşı karşıyadırlar. Her ne kadar modernlik, ideolojik, kültürel ve bürokratik olarak yayılmış olup; geri kalmış toplumları etkisi altına almış olsa bile, gelişmiş Batı toplumları kesinlikle bir durağanlık yaşamaktadırlar.¹¹² Bu durağanlık yükselişin

¹⁰⁹ Quentin Skinner, **Çağdaş Temel Kuramlar**, çev. Ahmet Demirhan, Konya, Vadi, 1991, s. 59.

¹¹⁰ Hilmi Uçan, “Modernizm/postmodernizm ve j.derridanın yapısökümcü okuma ve anlamlandırma önerisi” **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic** C. 4, Sayı: 8, Sonbahar 2009, s. 2292.

¹¹¹ Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, s. 593.

¹¹² Jean Baudrillard, **Simülakrlar ve Simülasyon**, çev. Oğuz Adanır, İstanbul, Doğu Batı, 2008, s. 10.

sonu olduğu gibi çöküşün de habercisidir. Her kültür ve uygarlık gibi Batı modernliği de evrenselleşerek ortadan kaybolmak durumundadır. Baudrillard için postmodernlik sadece modernlik üstü bir süreç olmayıp Batı toplumlarının düşünsel krizidir. Düşünsel krizin yapıtaşları; Batı'nın kendi iç dinamikleri ve deneyimleriyle evrensel bir noktaya taşıdığı modernliğin zirve doygunluğudur. Bu doygunluk yaşandıktan sonra hızla ve beklenmedik bir şekilde düşüşe geçmesiyle boş bir dünya ortaya çıkmaktadır. Baudrillard'ın çözümlemesi iletişim, sinema, medya, reklam ve bilimkurgu alanların insan yaşamını tahrip etmesine üzerine odaklanır. Teknolojinin elektronik medya araçlarını ileriye taşıması toplumların kültürel belleğinin günümüz yaşam pratikleriyle bağıı kopartmasıyla sonuçlanmaktadır. İlk başta Marx'tan etkilenen Baudrillard; daha sonra elektronik iletişimin ve kitlesel medyanın yayılmasının, toplumu ekonomik güçlerin biçimlendirdiği şeklindeki Marksist teoriyi değiştirdiğini öne sürmektedir.¹¹³

Post kelimesi etimolojik olarak “sonraki-sonrası” anlamında olsa da postmodern tanımı önceki post-modern düşünürlerle göre doğası, yapısı, zaman-mekân mefhumu bakımından daha önceki bütün tarihsel dönemlerdeki toplumsal yapıdan belirgin bir farklılık sergiler.¹¹⁴ Önde gelen post-modern düşünürler olan Michel Foucault, Jean Baudrillard, Jean-François Lyotard post-modern tasavvuru çizmekte, apayrı bir dünyevi gerçeklik sunmaktadırlar.

Oysa postmodern tabiri tüm düşünürlerce kabul edilmemektedir. Anthony Giddens postmodern olarak adlandırılan dönemi geç modern olarak adlandırmaktadır. Liberal bir çerçeveden yazan Giddens için modernleşme sürecinin sancıları modernliğin kendini aşması olarak kabul eder. Çünkü modernlik, artık elden çıkmış bir nevi Juggernauts'a (Cehennem Kamyonu) benzemektedir. Nereye gideceği belli olmayan, neleri yıkıp geçeceği belli olmayan bir düzenektir. Bu durumdan birey daha fazla etkilenecektir. Ona göre modernlik; modern çağın kurumlarının yeni bireysel-kimlik mekânizmalarının ortaya çıkışıyla benliğin anlamında gerçekleşen değişimleri beraberinde getirmektedir. Benlik, dış etkiler tarafından belirlenen pasif bir varlık değildir; insanlar kendi bireysel-kimliklerini biçimlendirirken, eylemlerinin özel

¹¹³ Giddens, **Sosyoloji**, s. 153.

¹¹⁴ Slaterry, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s. 24.

bağlamaları ne kadar yerel olursa olsun, sonuçları ve içerikleri bakımından küresel düzeydeki toplumsal etkilere katkıda bulunur ve bu etkileri doğrudan artırır.¹¹⁵ Modernlik tek başına bir kavram olarak değerlendirilmemelidir, çünkü modernlik bireye, bireyin benliğine ve topluma egemen olmayı amaçlayan çok boyutlu bir kümedir. Gelişen şartların modernliği ortadan kaldırması söz konusu olmadığı gibi, modernlik kendini gerektiğinde yenileyebilen, ortamında farklı tarihsel süreçlerle birlikte farklı sonuçlar doğurabilen bir metafordur. Modernliğin risk barındırma kabiliyeti karşısında; risklerine karşı değerlendirme yapmak, karşı olgusal eğilimleri geleneksel sistemlerdekinden daha önemli hale getirmektedir.¹¹⁶ Küresel dünyanın bize getirdikleri insanı ve doğasını içine alarak genişlemekte ve nüfuz etmektedir. Tüm bu düşüncelerinin yanında modernliği Aydınlanmaya götürecek kadar iyimserliğiyle modernliğin eski şaşalı dönemine döneceğini düşünmektedir.

Postmodern tanımlamasını kabul etmeyen bir diğer düşünür olan Jürgen Habermas modernliği tamamlanmamış bir proje olarak kabul etmektedir. Ona göre araçsal us sonucu devlet ve ekonominin güdümüne girmiş olan birey, hem özel hem de kamusal yaşamda iletişimsiz yaşamaktadır. Bu iletişimsizlik; özel yaşamın sistem buyruklarıyla sömürülmesi ve iletişimsel güncel yaşam pratiğinin parasallaşması ve bürokratikleşmesidir.¹¹⁷ Habermas, sivil toplumun gelişmesinin önündeki engeller neticesinde yaşam dünyasının kolonileştirildiğini öne sürerek araçsal akıl karşısında iletişimsel eylemin gerekliliğini vurgulamaktadır. Modernliğin özgürlük vaat etme durum özgürlük ve anlam kaybını getirmektedir, fakat bu durum iletişimsel eylemle çözülebilecektir.

Bir diğer modernist düşünür Alain Touraine ise modernliğin en büyük sorunlarından birinin araçsal akıl olduğunu kabullenirken, yapılması gerekli olanın araçsal akla karşı mücadele biçimi geliştirmekten çok onun etkilerine yönelik taktikler geliştirmekte daha doğru olacaktır.¹¹⁸

¹¹⁵ Anthony Giddens, **Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Say, 2011, s. 3.

¹¹⁶ *Ibid.*, s. 4

¹¹⁷ Atiker, **Modernizm ve Kitle Toplumu**, s. 27.

¹¹⁸ *Ibid.*, s. 27.

Modernist düşünürler için postmodern tabirinde temel muhalefet noktası postmodernliğin modern dünyadan tamamen kopuk ve tekil bir dönem oluşu iddiasıdır. Onlar modernliğin bir kriz içinde bulunduğu noktasından hareket ederek, klasik ve modern döneme ait özelliklerin günümüzde de benzer yansımalarının olduğu düşüncededirler. Postmodernistler ve ona karşı çıkanların belirgin farklılıkları birkaç başlık altında toplanabilir:

1-Postmodern düşünürler için bu dönem oldukça yıkıcı ve kopuk ilişkiler getirmektedir. Bireysel ve toplumsal çabalar bu iletişimsizliği ve kopukluğu düzeltme kabiliyetinden yoksundurlar. Dolayısıyla onlar dünya toplumlarına umutsuz, kötümser ve iç karartıcı bir gelecek tahayyülü çizerler. Oysa modernistler için birey ve toplum için bir sorun olduğu açıktır, fakat bu durum geçicidir. Özellikle Giddens ve Habermas düşüncelerini ve teorilerini Aydınlanma'ya kadar götürecek kadar iyimserlikleri, akla ve rasyonelliğe olan inançlarıyla temellendirdikleri düşüncelerini bireyi ve toplumu sağduyuya davet ederek dünyanın kontrolünün tekrar ele geçirebileceğine inanırlar.¹¹⁹

2- Postmodern yaklaşımlar modernist akımların aksine belli bir yöntem, tarz, sıra gözetmezler. Postmodernist bakış açısı dünyanın zaten yitirilmiş olduğunu öne sürer. Postmodernistler için belli bir zaman ve mekân algısı yoktur. Modern yaklaşımlar, her ne kadar itiraf edilmese de bir mekânsallık görüşüne sahiptirler, yani modern sosyologlar hayatın içinde örgütlendiği düşünülen mekânsal yapıları, tümü ile birlikte dünya siyasal haritasını oluşturan egemen toprak parçaları olarak ele almaktadırlar.¹²⁰ Bilimin sınırını çizmekle birlikte ulus devletler, yapılacak bilimsel çalışmaları kendine tabi olacak şekilde organize etmişti. Postmodern yaklaşımlar ise, modernist dönemin epistemolojisine eleştiri geleneği başlatarak toplum bilimleri alanında dış gerçekliğin nesnel temsiliyetinin olanaksızlığını ortaya koyarak bir temsil krizi yaşatmışlardır.¹²¹ Modern bilimsel yöntemin ilişkisel gerçeklik yerine pozitivist yöntem geliştirmesi modern toplumsal dönüşüm senaryolarının belli bir

¹¹⁹ Slaterry, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s. 25.

¹²⁰ Gulbenkian Komisyonu, **Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, s. 32.

¹²¹ Tekeli, **Toplum Bilimlerin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak**, s. 13.

açıdan bakılmasını zorunlu tutarken; postmodern senaryolar belli bir modelde takip edilen toplumsallığın olmadığı görüşündedirler.

2.6. Postmodern Dönem Mekânsallığı: Mekânsal Tasavvur

Mekânla modernlik arasındaki ilişki her zaman devam etmiştir. Modernliğin ortaya çıkardığı, yok ettiği veya dönüştürdükleri doğrudan mekâna yansımıştır. Bu nedenle modern topluma ait ilk önerme belli bir düzende kalmasıdır. “Modernlik insanı ve onu toplumsallaştıran öğeleri belirleyici bir nitelikte dönüştürdüğü için modern toplumların gelişimi kurallı, bürokratik, sürekli ve belirli bir şekilde ilerlemiştir.”¹²² Modernliğin sanayileşmeyle ve kentleşmeyle yayılması toplumların modernliği tanınmasına olanak verirken, yeni olan bu metafora düşünürlerin yaklaşımı, resmin bütününe görmeye çalışmaktan ibaretti. Dolayısıyla klasik ve modern döneme ait yaklaşımlar bu açıdan mekânla irtibatlandırıldığında montajlanmış ve yapıştırılmış bir mekân algısının ortaya çıkarıldığı görülür. Bu iki döneme ait mekân; ister akılcılaşıma ister ekonomik determinizm isterse de yapısalcı gitsin belli bir bütün içinde dolaylı olarak ele alınır. Bu durum sadece bu dönemlerin olayları ve gelişmeleri değil modern bilim geleneği ile de yakından ilişkilidir. Modern bilim anlayışı; modernliğin doğasından ilham alıp şekillenerek toplumun içine hapsediği bir kutu işlevi gören devletlerin yarattığı sayılmasa da, onlara tabi nitelikte kaldığı için bu çizginin dışına çıkamamıştır.¹²³ Tüm sosyal bilimler için geçerli olan bu yaklaşımla düşünürler, kendilerine verilmiş ve zorunlu olarak kullanmaları istenen imgelerle öngörülen sonuçları çıkarmışlardır. Sosyologlar için toplum, tarihçiler için ulus, siyaset bilimciler için siyasal sistem, iktisatçılar için ulusal ekonomi belli bir mekânsallık içine hapsolarak standart parametreler içinde kalmıştır. Mekân kendisine çizilen sınırlarla, sanayileşmeyle başlayan zamanla modern devletin ve toplumun şekillenme sürecinin gerçekleştiği yer olarak dolaylı bir yaklaşıma maruz kalmıştır. Klasik ve modern dönem mekân sosyolojisinde de işlediğimiz gibi açık, net ve öznel bir mekân düşüncesi gerçekleşmemiştir.

¹²² Gencay Şaylan, **Postmodernizm**, İstanbul, İmge, 2002, s. 228.

¹²³ Gulbenkian Komisyonu, **Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, s. 32.

Postmodern yaklaşımlar ise mekân sosyolojisi için büyük bir kazanımı ortaya çıkarmıştır. Sosyoloji’de mekân tartışmalarının ana eksenini oluşturan postmodern dönem, mekâna ait değerlendirme biçimlerini alt üst etmiştir. Klasik ve modern dönemden oldukça farklı bir yapıda seyreden postmodern dönem mekân yaklaşımları, mekânı salt bir gerçeklik olarak ele alıp doğrudan toplumsal ilişkiler alanına taşıyarak, klasik ve modern dönemdeki yaklaşımlardan sıyrılıp interdisipliner alana doğru evrilmiştir. Kent, Din, Kurumlar, Aile, Siyaset, Hukuk, Suç gibi sosyoloji dalları karşısında mekân sosyolojinin bu dönemde belirgin bir yükselişi vardır. Esas itibariyle içinden çıkılması zor olarak düşünülen, kimilerine göre modernliğin farklı bir aşaması kimilerine göre de postmodern denilerek yeni bir dönem olarak kabul edilen 1960’lar sonrası dünya mekân çalışmaları için uygun bir niteliğe bürünmüştür. İster modernist ister postmodernist olsun yaşam dünyamızın ne ölçüde biçimlendiği hakkında görüşler içinde mekânın sıklıkla işlendiği görülür. Mekân konusunda önemli düşünürlerin görüşlerini açıklamaya çalışacağız.

2.6.1. Michel Foucault

Michel Foucault 20. yüzyılın ikinci çeyreğine damga vuran öncü postmodern düşünürlerden biridir. Oldukça karamsar fikirleriyle modernliğin toplumsal sonuçlarını ve dönüşümlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Foucault’nun modernlik ve akılcılık eleştirisi esas itibariyle, araçsal akıldan beslenen modernliğin toplumsal yaşama getirdiği düzenin iç düzeneklerinin nasıl şekillendiği üzerinde durur. Modernliğin bireyselleşme, özgürleşme, akılcılaşma getirmiş olduğu varsayımı karşısında kitleleşme, anlam ve özgürlük kayıpları çok geçmeden anlaşılmıştır. Modernliğin kendini yenileme becerisi ve hızına karşı farklı metotlar ve stratejiler üretmek zorunda olduğundan hareket eden Foucault, yerleştirilmek istenen düzenin iç mantığını ve gizemli yapısını çözmeye koyulur. Gücün doğası ve gelişimiyle paralel olarak modern örgütsel biçimlerin iç düzeneklerinin nasıl işlediğini ortaya koyar.¹²⁴ İktidar ve bilgi üzerine kurduğu sistematik modernlik ve hümanizm eleştirisinde esas olan; Aydınlatma’dan gelen akıl, özgürleşme ve ilerleme

¹²⁴ Giddens, **Sosyoloji**, s. 154.

düşüncesinin bir tür baskı ve tahakküm aracı olduğu gerçeğidir.¹²⁵ Foucault'nun modernlik eleştirisi, kendinden önceki yapısalcı teorilere karşı çıkmakla ön plana çıkar. Foucault'nun oldukça ilişkisel ve analitik felsefesi, tarihsellik vurgusu onu son dönemlerin en çok konuşulan düşünürlerinden biri haline getirmiştir. İktidarı büyük bir güç olarak kabul eden Foucault kendinden önceki düşünürlerin işlediği güç kavramını genişletir. Gücün sosyolojide temel bir bileşen hale gelmesi klasik dönemde de kendini gösterir. Weber ve Marx gücün kendi dönemlerinde ne şekilde kendini gösterdiği üzerinde yoğun bir şekilde çalışmışlardır. Marx için gücün temsiliyetini para yapmaktadır. Para kendini ilahi bir güç atfederek toplumsal sınıf eşitsizlikleri oluşturmuş ve insanlığın yabancılaşmış bir kabiliyeti haline gelmiştir.¹²⁶ Başka bir ifadeyle para ekonomik determinizmin öz kaynağıdır. Zamanla kapitalist politik ekonominin doğuşuna yol açan bu süreç burjuva ve ploretery arasında keskin bir ayrımı getirmiştir. Weber ise güç kavramını bir aktör kabiliyetine sahip olmakla isteklerini diğer aktörlere yaptırabilme becerisi olarak görmüştür. Birbirini tamamlayan ekonomik, siyasal ve yasal güçler egemenliği kurmak için birada kullanılan bir mekânizma bütünüdür.¹²⁷ Foucault ise güç kavramını daha çok iktidar, bilgi ve söylem aracılığıyla birleştirerek anlaşılması güç bir süreci işlemektedir. Buna göre söylem, bilginin güç elde etmek için kullanılmasıyla araçsallaştırılan bir nesne haline gelir. Foucault söylemi merkeze almasına modern toplumun yapısına dair düşünceleri yol açar. Ona göre modern toplum; çok disiplinli, sosyal kontrollerin arttığı ve keyfi olarak değil, aksine teknolojinin yayılması ve teknolojik bilgiyle ve onlara temel teşkil eden ve ilerlemelerini sağlayan mantık ve ilişkilerle gelişmesini sürdüren bir niteliktedir.¹²⁸ Bu tür toplumun tarihsel bir süreç içinde bazı şartlardan ötürü modern bireyi ortaya çıkarması Foucault'nun metodolojisini imgelerini belirler. Foucault modern tarzda gelişen bireyi delilik, cinsellik, tıp, hapishane kurumlarının simgelenmesiyle bir dünya tasavvuru içinde ele alır. Bu kurumlar tarihsel süreç içinden gelerek filizlenen bir yapı ortaya çıkarır. Modernlik süreciyle birlikte

¹²⁵ Şaylan, **Postmodernizm**, s. 255.

¹²⁶ Karl Marx, The Power of Money, **Economic and Philosophic Manuscripts of 1844**, s. 1 <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/manuscripts/power.htm>, 15 Kasım 2012.

¹²⁷ Weber, **Sosyoloji Yazıları**.

¹²⁸ Slaterry, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s. 479.

söylemler akıllı, deli; normal anormal karşıtlıklarına dayanırken, akıl bir ölçüt haline geliyordu.¹²⁹ Delilik aklını toplumsal olarak doğru kullanamayan insanlara atfedilen, onların damgalanmasıyla sonuçlanan bir olgu olarak süregelmiştir. Çünkü Aydınlanma’dan gelen araçsal akıl Foucault’ya göre bir ayırım ve otorite nesnesine dönüşmüştür. Toplumu ve insanı inşa eden akıl iyiyi ve doğruyu temsil etmekle birlikte akıllı olmayan, akıl dışı, saçma olanın da karşısındadır. Yani aklını kullandığını düşündüklerini akıllı, aklını kullanamadıklarını düşündükleri kişileri deli diye nitelendirmektedir. Bununla birlikte akıl ve rasyonellik doğruyu, ahlakı ve güzelliği ölçen, hesaplayan, yargılayan ve nesnelleştiren güçlerdir.¹³⁰

Cinsellik, yine benzer şekilde güç kavramı üzerinden gider. Cinsellik eski zamanlarda kolay ve serbest iken, modern zamanda sınırlı ve kısıtlanan bir ihtiyaç haline gelir. Modern toplum gözetim toplumu olduğu için her yer kontrol edilir ve kısıtlanır. Modern toplumun disipline edilmesi, en öznel alanlardan biri olan cinselliği bile kontrol altına almaya dönüşür, cinsel dürtülerin ve ihtiyaçların izin verildiği ölçüde bireylere sunulmasıyla gerçekleşir.¹³¹

Cinsellik temel bedensel bir ihtiyaç olmaktan sıyrılmış, gücün en öznel ve gizli hayatları kontrol etmesi için bir mekânizmaya dönüşmüştür. İktidar cinselliği mülkleştirmiş onu kendi amaçları doğrultusunda araçsallaştırmıştır. Foucault modern toplumda; insan bedeninin makine tarzı bir üretim aracına dönüştüğünü öne sürerek onu gerçek söylem üretmek için kullanır.¹³² Bu söylem kamusallığın oluşumuyla paralel ilerleyerek iktidara nüfuz gücü sağlamaktadır. Şöyle ki cinsel davranışlar sık sık kamu sağlığını ve insan sağlığını tehdit edecek boyutlara ulaşır.¹³³ Bu durumda üreme kontrol altına alınır ve cinsellik tıbbi gelişmelerin etkisiyle farklı araçlarla daha etkin bir gözlem nesnesine dönüştürülür. Doğum kontrol yöntemleri, kürtaj,

¹²⁹ Şaylan, **Postmodernizm**, s. 259.

¹³⁰ Mark Philip, “**Michel Foucault**”, çev. Ahmet Demirhan, Quentin Skinner (der.), **Çağdaş Temel Kuramlar**, Ankara, Vadi, 1991, s. 92.

¹³¹ Michel Foucault, **History of Sexuality**, fran. çev. Robert Hurley. New York, Vintage, 1978, s. 34.

¹³² **Ibid.**, s. 34.

¹³³ Giddens, **Sosyoloji**, s. 302.

evlilik, nikâh gibi eylemler devamlı üretilmekte ve söylem yoluyla farklı zaman ve mekânlarda kendini göstermektedir.

Foucault'nun tıbbın fonksiyonunu işleyiş biçimi de, modern toplumun kontrol edilebilirliğiyle ilişkilidir. Tıbbın insanların sağlıklı olmaları yönünde gelişim göstermesi 19. yüzyılda oldukça hızlanmış ve tıp da iktidarın hizmetine girmiştir. Tıbbi hizmetlerin verildiği hastanelerin hastaları iyileştirmek gibi bir misyona sahip oldukları düşünülse de hastalığı ortadan kaldırmak; iktidarın sunduğu bir hizmetten ziyade iktidara güç sağlayan bir niteliğe bürünür. Bireyler arasında sağlıklı olanlar bile, iktidarın onlara hasta oldukları yönünde oluşturduğu yanlış bilinçle kendilerini hasta kabul ederler. Hastalar; tedavi olacaklarını, sağlıklı birey olarak toplum içine girebileceklerini düşünüp hastaneye gitmekte, bazen hastanede yatmakta ve hastaneden taburcu olsalar bile hastalığın tamamen bitmemesi durumunda sık sık kontrole gitmek durumunda bırakılmaktadırlar.

Foucault toplumu disipline etme çabalarını cezalandırmanın doğası üzerinden giderek araştırır. *Disiplin ve Ceza*'da geleneksel toplumdan modern topluma geçişte cezalandırma felsefesinin ve uygulamalarının izlerini sürer. Modernlik öncesi cezalandırma, anlık kararlara veya basit bir yargılamaya göre yapılıp halk karşısında cezanın infazına yönelik iken, modern çağda bu cezalandırma hukuk ve siyaset arasında bürokratik düzenlemelerin yapılmasıyla polis, savcı, hâkim, avukat, bilirkişi ve hapisane görevlilerinden oluşan uzman kadrosu ortaya çıkar. Her biri devlet hizmetinde güç, söylem ve otoriteyi sağlayabilecek kabiliyette olan profesyonel görevliler sadece cezanın infazına değil suçun işlemesine engel olacak faaliyetleri de yürütmektedirler.¹³⁴ Disiplin Foucault'ya göre, modern toplumu anlamaya yarayan en belirgin imgedir. Disiplini cinsellik, tıp, hapisane, delilik kurumları üzerinden götürerek, modernliğin kurumsallaşma geleneği çıkardığını gösterir. Disiplin ise bu kurumların oluşturmuş olduğu mekânizmaların temel felsefesini oluşturmaktadır.

Modernliğin uzmanlaşmış kadrolar aracılığıyla gelişim sağlaması Foucault için disiplin ve kontrol mekânizmasına yönelik tezlerin gelişimde temel rol oynar. Profesyonellik kadro, profesyonel iş bölümünü bu iş bölümü de toplumun kontrol ve

¹³⁴ Slaterry, *Sosyolojide Temel Fikirler*, s. 478.

disipline edilmesi ihtiyacını ortaya çıkarır. Foucault disipline edici üç güç biçimi belirler:

“Hiyerarşik gözlem: Uzmanların hastalarının bütün özellikleri ve öznel hayatlarını gözleme gücü ve yetenekleri; klinikte doktor, kanepede psikiyatr, gözetleme kulesinde gardiyan.

Normatif yargı: mahkûmların nasıl tutuklanacakları veya hastaların nasıl muayene ve tedavi edilecekleri konusunda keyfi yargılardan rasyonel, nesnel ve üzerinde uzlaşılan düzenlemeler ve kurallara geçiş.

Hastalar veya kurbanların bir tedavi veya karar tavsiye edilebilecek profesyonel araçlar, yöntemler ve teşhislere başvurularak incelenmesi.¹³⁵

Sonuç olarak delilik, cinsellik, tıp ve hapisane mekânizmaları modern devletin bireyleriyle kurduğu ilişkinin araçlarıdır. Bu kurumlar toplumsal ilişkileri sadece düzenlemekle kalmaz iktidarın bilgiyi elinde tutma ruhsatının da gösterir. Cinsellik, tıp, disiplin, delilik kavramları; hastane, akıl hastanesi, hapisane, aile, okul, gibi kuruluşları modern yöntemle biçimlendirir. Biçimlendirme iyi, doğru, güzel, akıllı, uysal gibi adlandırmaları iktidarın istediği iyi insan, normal çocuk, uysal vatandaş, uyumlu çift, sabıkasız vatandaş tiplerine dönüştürür. Foucault’nun bilim geleneğine olan eleştirisi de buradan hareket eder. “Beşeri bilimlerin; egemenlik ve haklara dayalı eski politik düzeni alt üst ettiğini ve disipline edici mekânizmalar ve insan davranışları için normatif değerler oluşturması aracılığıyla uygulanan yeni bir iktidar rejimini kurumsallaştırdığını ileri sürer.”¹³⁶

Buraya kadar Foucault’nun modern devletin ve onun nesnesi modern toplumun tarihsel olarak nasıl şekillendiği, hangi araçlarla iktidar öznesine nasıl hizmet ettirildiğini açıklamaya çalıştık. Foucault’da mekân; iktidar ve bilginin ortaklaşa gelişerek yeni toplumsal ilişkiler üretmesinde temel rol oynar. İktidarın bilgiyi güç üretme aşamasında kullanması bu işlemi yerine getirmek için bir uzaya ihtiyaç duymasına yol açar. Mekân da bu bağlamda Foucault için odaklanılması gereken bir

¹³⁵ **Ibid.**, s. 479.

¹³⁶ Philip, **Michel Foucault**, s. 91.

kavram olarak önem kazanır. Mekâna ait düşünceler onu mekân sosyolojisi konusunda ilerilere taşımıştır.

Mekânın bir güç unsuru olduğu birçok düşünür tarafından dile getirilmiştir. Mekânın *sui generis* bir güç odağı haline gelmesi, güce sahip insanların organizasyon kurarak ele geçirmeleriyle oluşur.¹³⁷ Bu organize olma biçimlerinin zamanları ve araçları belli bir plan ölçüsünde kurulur ve işlevleştirilir. Kurulmak istenen bu bütünlük mekânsallığı bir bütün halinde değerlendirmeyi de gerektirir. Mekânın güç temelinde kurgulanması sürecinde fiziksel müdahalelerle başlar. Coğrafi lokasyonun belirlenmesi, binaların ölçek, mimari, boyut noktalarında planlaması ve en son inşa süreci başlatılır. Bu fiziksel inşa sürecinin sosyal pratiğe dönüşmesi mekânın karakter kazanmasında başlangıç aşmasını oluşturur.¹³⁸

Foucault bu inşa sürecinden hareket ederek mimarinin kuşatması, görüntüsü, ayrışması, gözetimi ve sınıflandırmasıyla mekânsallaşmasının normal veya patolojik sonuçlar çıkardığını ve temel simgeseller olan hastane, hapishane, okul, barınaklara kişisel olmayan ve otonom bir güç vererek uysal topluluklar üzerinde kontrol olanağı verdiğini savunur.¹³⁹ Mekânın bir bakıma canlanmasına işaret eden bu yaklaşım modern toplumun bir gözetim aygıtı panoptikonu¹⁴⁰ ortaya çıkarır. Panoptikon hapishane mimarisi olarak ortaya çıkmış ve sonra Foucault tarafından modern toplumu temsil eden bir sosyal sembol haline gelmiştir. Panoptikonun tasavvur edilmesinden mimarisine, inşa sürecinden faaliyete geçişine kadar tüm süreçler modern toplumun yapısını ve işleyişini anlatır. Panoptikonun bir mekân kurgulama olduğu, aynı zamanda da sosyal ilişkileri çözümlemek adına dolaylı bir yaklaşım olduğu da düşünülebilir.

¹³⁷ Gieryn, **A Space for Place in Sociology**, s. 475.

¹³⁸ Thomas A. Markus, **Buildings & Power: Freedom and Control in the Origin of Modern Building Types**. London, Routledge, 1993, s. 3.

¹³⁹ Michel Foucault, **Discipline and Punish: The Birth of Prison**, çev. Alan Sheridan New York, Vintage, 1979, s. 34.

¹⁴⁰ İngiliz filozof ve toplum kuramcısı Jeremy Bentham'ın 1785 yılında tasarlamış olduğu hapishane inşa modelidir. Tasarımın konsepti gözetlemeye izin verir. Bir halka içinde etrafını 360 derece görebilen merkezi bir kuleyi saran tek hücreli ve pencereleri kuleye bakan bir hapishane modelidir.

Mekân Foucault'da bir güç sembolü olarak görülür. İktidar ve bilginin örgütlenmesiyle birlikte coğrafi özelliklerin de katılımı mekânı oluşturur.¹⁴¹ Mekânın iktidar ve bilgi açısından örgütlenmesi aslında bireyleri kontrol eden ve gözetleyen meydanın hayati bir parçasıdır.¹⁴² Teknolojinin hâkimiyet kurmak için araçsallaştırılmasıyla mekân yaşam alanının sembolü olarak bütünsel bir nitelik kazanır. Mekânın bu bütünselliği, mekânı oluşturan tüm öğelerin bir toplamı olduğu gibi; ondan daha da öte bir şeydir. Bu noktada araştırmaya koyulan Foucault heterotopya kavramını geliştirir. Heterotopya, fonksiyonları ve yapısı itibarıyla diğerlerinden ayrı olarak tekil mekânın içinde mevcut bulunan mekânları ifade eder.¹⁴³ Bu kavram; mekânı tündengelim prensibiyle küçük mekânizmaların işleyiş biçimini çözümlemeyi amaçlar. Mekânın çoğul bir değer olduğundan hareketle, iç içe geçmiş kümelenmeler işlenir. Toplumsal ihtiyaçlar ve davranışlar ekseninde toplu olarak gezilebilecek, stres atılabilecek, eğlence alanları olan müzeler, panayırılar, fuarlar, kütüphaneler bunlara örneklerdir. Heterotopya, Foucault'nun mimarlarla mekâna ait olan düşünce farklılığından beslenir. Mimarlar mekânın reaksiyonel ve kapitalist olduğunu, tarihin ve gelişmenin ise Devrimci olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu yaklaşım karşısında Foucault mekânın fiziksel karakterine karşılık sosyal karakterini kazandırmaya çalışmıştır. Mimarlar herhangi bir kurumun mimarisini çizerken disipline edici ve kapsayıcı bir amaç belirlerler. Hapishane inşa ederken duvarların geniş ve sağlam olması, hastane inşa ederken hastaları kontrol edebilecek şekilde uzun koridorlu ve aynı tipte odalar şeklinde tasarımları bu yüzdendir. Foucault'ya göre duvarlar, koridorlar, odalar kurumun bir tarafını temsil ederken hatta kurumu temsil ederken, mekân boşlukta kalmaktadır ve karakterize edilmelidir.¹⁴⁴ Buradan hareketle özel şartların getirmiş olduğu sosyal ilişkilerin gerçekleşme koşullarını bularak mekânı tanımlamaya çalışır. Foucault mekânın fiziksel olarak inşası sonrası insanlar arası ilişkilerde yeni kanalların açılmasıyla özel

¹⁴¹ Stuart Elden, Jeremy Crampton, **Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography**, Hampshire, Ashgate Publishing, 2007, s. 5.

¹⁴² *Ibid.*, s. 5.

¹⁴³ Foucault, **Discipline and Punish: The Birth of Prison**, s. 4.

¹⁴⁴ *Ibid.*, s. 45.

mikro ilişkiler doğduğunu ileri sürer.¹⁴⁵ Binaların fiziksel olarak inşa edilmesiyle sosyal iletişim kanalları oluşurken, sadece öz mekân elementleriyle değil sosyal ilişkilerin alanına özel etkiler getirilmesiyle de zengin toplumsal ilişkiler doğar. Bu zengin ilişkilerin bazı semboller, işaretler, izlerle iktidarın her yerdeliğini ideolojik olarak yansıttığı görülür. Bu yansıma tebaanın iktidar tarafından disipline edildiği ve iktidarın isteklerinin kabul ettirilmeye çalışıldığı bir çatışma alanına dönüşür.¹⁴⁶ Bu çatışma alanı; karşılıklı olarak mücadele edilen bir görünümde olmayıp, aksine iktidarı meşrulaştıracak, onu doğal bir görünümde sunarak bireyi ikna edebilecek niteliktedir.

Foucault'nun mekân sosyolojisine iktidar eksenli yaklaşması ona karşı geliştirilen eleştirilerin temelini oluşturur. Bireyi oldukça basit ve sindirilmiş bir varlık olarak kabul edip; onun toplumsal becerilerini göz ardı etmesi eleştirilir. Tüm bireysel faaliyetleri iktidarın belirlediği ve bireyin de iktidara hizmet ettiği tezini işlemesi iktidarı yücelten bir anlayış olarak kabul edilir. Manuel Castells'e göre iktidardan öte bilgi ve bilişim çağı vurgulanmalıdır.¹⁴⁷ Teknolojinin gelişimi iktidar, bilgi ve mekâna artı bir değer katar. Fakat bu katkı coğrafi temsiliyetin krizinin ve kartografik kaygının oluşumuna neden olmaktadır. Çünkü bilgi artık mekândan bağımsızlaşmış ve bilginin ulaşılabilirliğinin önündeki engellerin özellikle internet ve iletişim teknolojilerinin gelişmesiyle kalkmıştır.

2.6.2. David Harvey

Kimileri tarafından modernlik sonrası, kimileri tarafından postmodern olarak kavramsallaştırılan günümüz dünyasının en önemli düşünürlerinden olan David Harvey, gerek yeni dünyanın değişen yüzünü mevcut kavramlarla açıklamak gerekse de bazı kavramları yeni dünyaya uyarlamakta oldukça başarılı olmuştur. İster modern ister postmodern olsun günümüz dünyasını anlamada temel faktör Aydınlanma'dır.

¹⁴⁵ *Ibid.*, s. 45.

¹⁴⁶ Esra Dicle, "Modern Ulus Devlet Projesinde Bir İdeal Mekân Temsili Olarak Köy Ütopyası", *Turkish Studies*, C. 7, Sayı: 1, Kış 2012, s. 860. http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1729436325_42_dicleesra_t.pdf 13 Mart 2013.

¹⁴⁷ Manuel Castells, *Ağ Toplumunun Yükselişi -Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür* C. 1, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.

Modernlik sürecinin getirmiş olduğu yeni dünya düzeni, eski dünyanın yıkılmasına olanak verecek kadar cesur bir süreç olarak gelişiyordu. Düşünürlerin cesaret gösterip eskiye dair tüm değerleri ortadan kaldıracak yeni düşünceler ve akımlar geliştirmeleri her şeyden önce entelektüel düzeyi yükseltip yeni düşüncelerin yayılmasına olanak veriyordu. 18. yüzyıldan bugüne değin geçen sürede gerçekleşen tüm küresel değışimleri anlamak için tarihsel arka plana dönmek gerekmektedir. David Harvey'in çalışmaları, tarihsel arka plandan günümüze politik ve ekonomik evrimlerin zaman ve mekâna dair neler çıkardığı üzerine odaklanmaktadır. Postmodernizmin doğası onu bugünkü şekliyle incelemek, bugünün şartlarıyla değerlendirmekten öte bir şey olmalıydı. Ünlü eseri *Postmodernliğin Durumu* politik ekonomik arka plandan başlayarak, kapitalizmin tarihsel ve coğrafi muhayyileden geçerek güçlenmesi ve dinamizm kazanmasıyla zamana ve mekâna karşı olan mücadelesinin kültürel ve ideolojik çözümlemesini yapmaktadır.¹⁴⁸ Postmodern toplumun sadece sanayi ötesi toplum, bilgi toplumu, risk toplumu olarak adlandırılmayacağını öne sürerek bu tür ekonomik ve politik determinizmden bakmaya karşı çıkmaktadır. Harvey için esas olan, kapitalizmin nitelik ve nicelik olarak değışim göstermesiyle zaman ve mekânın durumsallığıdır. Harvey esas itibariyle kapitalizm eksenli gelişen teorilerle Marx'ı güncel gelişmeler karşısında yeniden yorumlar. Marksizmi yeniden yorumlarken coğrafya alanına sıkça giriş yapar ve kentleşmenin özünü coğrafi etkenlerle yeniden biçimlendirmeye çalışır. Ona göre kapitalist formülasyonların oluşumuna coğrafi etkenler üzerinden bakmak daha doğrudur. *Sosyal Adalet ve Şehir* eserinde coğrafyanın mekânlaşma, genişleme ve demografik dağılımlarını incelerken, sosyalist formülasyonlar da mekânın öznel içeriklerini ve olgularını incelemektedir.¹⁴⁹ Mekânın kendisine atfedilen anlamlardan öte bir şey olduğu düşüncesinden hareketle mekânı bağımlı değışken olarak gören Harvey, bağımsız değışken olarak, teknolojinin ve bilişimin ilerlemesiyle kendine farklı konumlar ve stratejiler seçen kapitalizmi görmektedir. Bu açıdan neo-Marksist coğrafyacı olarak anılmaktadır.

¹⁴⁸ David Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, çev. Mehmet Moralı, İstanbul, Metis, 1996, s. 1.

¹⁴⁹ David Harved, **Preface, Social Justice and the City**, (Ira Katznelson), London, Edward Arnold, 1988, s. 1.

İster post-endüstriyel ister post-fordist olsun kapitalizm merkezi bir konuma her zaman sahip olmuştur. Kapitalizm vazgeçilmez bir role sahiptir ve etkinliği her yeri sarmaktadır. Bütünüyle bundan sıyrılmak mümkün olmadığına göre bu aşamada yüzeysel olarak gerçekleşen durumların tespiti gerekmektedir. Harvey'in başlangıç noktası postmodernliğin tespit edilmesidir. Ona göre temel problem; postmodernliğin gerçekten ele alınabilecek ve anlamlı bir sistem içine yerleştirebilecek bir durum olup olmadığıdır. Bu yaklaşım, modernlikle postmodernliği ayıran veya ayrıştıran çizgileri net olarak ortaya koymayı da amaçlar. Birçok düşünürün bu çizgileri makro kavramlarla ele alıp mevcut sonuçları çıkarmaları tekrarlamacılıktan başka bir şey değildir. Dolayısıyla özellikle de kent ve insan odaklı çalışmalarda ilişkisi az olduğu düşünülen kavramları postmodernliği okunabilir bir metnin haline getirmeyi amaçlar. *Sosyal Adalet ve Şehir* eserinde sosyal adalet kavramını coğrafyanın belirleyiciliği üzerinden götürerek planlı ve kurgulanmış bir gerçekliği ortaya çıkarmayı amaçlar. Kentleşmenin geri planında çevreleşme vardır ve kent bu plana ve programa göre şekillenir. Sosyolojik şartlar içinde genelde değerlendirilmeyen coğrafi muhayyile Harvey için kent ve insan arasındaki ilişkiyi ve sorunları kendi sorunu ilintilendirmeyi amaçlayarak pragmatist bir nitelik de taşır. Harvey'in mekân sosyolojisine olan katkısı da burada başlar. Mekânın toplumsal bağlamının tartışılabilmesi ve sosyal bilimlerin merkezi kavramlarından biri haline gelebilmesi için 'sosyolojik muhayyile' ile mekân bilinci yahut 'coğrafi muhayyilenin karşılıklı bağlam içinde değerlendirilerek birleştirilmesi gerektiğini öne sürer.¹⁵⁰ Mekânın bu kadar önemli olması sadece düşünürler için geçerli değildir. Harvey'e göre tüm insanlar mekânı anlamaya çalışırken ve onu kendi anlayabilecekleri hale getirmeyi amaç edinirler. Bunu yaparken de mekânı basitleştirmeye ve onu hacim, büyüklük, yoğunluk, biçim, şekil, homojenlik gibi nesnel ölçütlerle tanımlamaya çalışırlar.¹⁵¹ Bu nedenle mekân kamusal anlamı dışında öznel anlama da sahiptir. Mekâna dair çıkarımlar sıradan bireyin kabiliyeti gibi görünse de tam olarak beceriyle açıklanamaz. Bireyler mekânı; öznel deneyimleriyle hafıza, kültürel bellek, karşılaşmalar üzerinden taşısalar da bilişim ve teknolojiye ortaya çıkan yenilikler

¹⁵⁰ Alver, **Siteril Siteler**, s. 26.

¹⁵¹ Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, s. 229.

bireyin bu tercihlerini oldukça belirgin bir biçimde şekillendirmektedir.¹⁵² Dolayısıyla zamanla mekânın kapitalizmle ne ölçüde ilişki kurduğunu zaman-mekân sıkışması kavramıyla ifade Harvey geçmişten bugüne yaşamakta olduğumuz hayatın da çözümlemesini yapmaktadır.

2.6.2.1. Zaman-Mekân Sıkışması

Zaman ve mekân birbirinden ayrı düşünülemez kavramlardır. Modernliği, sanayileşmeyle birlikte ortaya çıkan seri üretim ve sermaye birikimi olarak gören Harvey kapitalizmi mekânı şekillendiren en güçlü dinamik olarak resmeder. Mekân kapitalizmle örgütlenerek onun himayesinde üretimin büyümesi ve genişlemesi için düzenlenir ve hazır hale getirilir.¹⁵³ Yani üretimin arttırılması, ürün pazarının genişletilmesi, kar marjının yükseltilmesi ve iş gücünü yeniden yapılandırılması için mekân kapitalizmin aracı haline dönüştürülür.¹⁵⁴ Modernliğin sunmayı vaat ettiği özgürlük zaman ve mekânın sıkışmasıyla bireyler açısından kaybolur. Şöyle ki ilerlemenin kamusal görünürlüğü olan teknolojik gelişmeler, bürokrasi, bilimsel gelişim kapitalizm tarafından yerleri değiştirilerek öncelik bireylerden alınıp yine kapitalizme verilir. Zamanın ve mekânın sıkışması dünyadaki gelişmelerin paralelinde küreselliğin baskısına işaret eder. Mekâna dair sınırların kalkmasıyla küresel bir köy haline gelen dünya adeta bir uzay gemisini andıracak şekilde ekonomik ve ekolojik olarak karşılıklı bağımlılıklarla örülmüş, zaman ufkumuz son derece daralmış ve mekânsal-zamansal dünyalarımızın sıkışması duygusunun hakimiyetiyle başa çıkma zorunluluğuyla karşı karşıya kalırız.¹⁵⁵ Böylece kapitalizmin gerektirdiği ölçüde onun dünyasında kendimize yer bulmaya çalışırız.

Mekânı sermaye biçiminden bağımsız olarak düşünölemeyeceğini önce sürerek Marks'ın mekânın imhası üzerine olan tezini geliştirir. Ona göre mekâna bağlı Fordizm'den Post-fordizmin esnek üretim biçimine geçiş, zamanın ve mekânın

¹⁵² **Ibid.**, s. 231.

¹⁵³ Urry, **The Sociology of Space and Place**, s. 8.

¹⁵⁴ **Ibid.**, s. 3.

¹⁵⁵ Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, s. 270.

sıkışmasına yol açar ve hem insan davranışları hem de toplumsal yönelimi krize sokar. Kapitalizmin bazı dönemlerde krize girmesi ilk önce zaman ve mekân mefhumunun ileriki aşamalarda sermaye birikimiyle birlikte dönüşüm geçirmesine sebep olur.¹⁵⁶

Mekâna dair izlenimleri güçlü bir ekonomik determinizmle birleştiren Harvey güncel kalmayı bu şekilde başarır. Onun kentsel gelişimde kent sorunlarına yeni yaklaşımlar getirebilmesi de bu yüzdendir. Kentte meydana gelen toplumsal değişme yeni mekânların yeni biçimleriyle doğrudan ilişkilidir ve mekânsal biçimler yapısalcı görüşlerin aksine cansız nesneler değil toplumsal süreçlerin içinde canlı varlıklardır.¹⁵⁷ Mekânın tanımından başlayarak, mekânın hangi araçlarla kavranabileceği üzerinde duran Harvey mekânın tanımında ontolojik bir yaklaşım oluşturur. İnsan ihtiyaçlarının bir sonucu olarak gelişen mekân gerçekliği her şeyden önce bir toplumsal farkındalığı gerektirir. Mills'in de ortaya koyduğu sosyolojik muhayyile toplumsal sorunlara ve ilişkisel dinamiklere olan ilgimizde doğrudan ilişkilidir. Bu sorunlarla kendimizi ilintilendirdiğimiz ölçüde onlara nüfuz etme olanağı elde ederiz.¹⁵⁸ Harvey'e göre "kentsellik ve toplumsal süreç-mekânsal biçim konularını anlamak, insan faaliyetlerinin belirli mekân kavramları ihtiyacını nasıl doğurduğunu ve günlük toplumsal pratiğin mekânın doğasına ve toplumsal süreçle mekânsal biçim arasındaki ilişkiye dair derinmiş gibi görünen felsefi sınırları nasıl kolayca çözü verdiğini anlamamız gerektiği ileri sürer."¹⁵⁹ Marksist anlayışın toplumsal süreçlerle mekânsal biçimler arasındaki bağlantıyı üretim biçimlerine ve sınıf bileşenlerine aktaran düşüncesine karşı çıkan Harvey tutarlı bir toplumsal amaç bulma çabası içine girer. Mekân tartışmalarının içine siyasi bir görüş ekleyerek siyasal süreçlerin planlama, uygun hale getirmek için dönüştürme, icra, pazarlama dinamiklerini çözmeye çalışır. Çünkü kentsel faaliyetler esas itibarıyla bir otorite ve idare tarafından sürdürülür. Harvey'i neo Marksist olarak gösteren de budur. Kentsel gelirlerin ne ölçüde dağıtılacağı, bu süreçten hangi sınıfların ne ölçüde

¹⁵⁶ Urry, **The Sociology of Space and Place**, s. 8.

¹⁵⁷ Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, s. 16.

¹⁵⁸ Göle, **Melez Desenler**, s. 10.

¹⁵⁹ Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, s. 19.

yararlanabileceği ve ne ölçüde dışlanabileceğini ortaya koyarak sınıf mücadelelerine vurgu yapar. Kentsel alt sınıfların maliyeti paylaşmasına karşın gelir ve yatırımlardan yeterli payı alamamaları her şeyden önce sınıf mücadelesini ortaya çıkarır. Küreselleşmenin hızına bağlı olarak da son yıllarda bu mücadele kızışmıştır ve bu devam edecektir. Bu mücadele kapitalizmin kendi krizinden meydana gelir. Kapitalizm krizler karşısında yeni arz ve talepler oluşturarak kent sakinlerini konut sahibi olmaları yönünde teşvik eder. Kredilendirme, borçlandırma ve mortgage gibi yollarla konut sahibi olmayı tek mutluluk kaynağı olarak özendirir.¹⁶⁰

Toplumsal değişimi sermayenin belirleyici üzerine kurarken kültürel değişimi de unutmayan Harvey kamusal alanın özgürleştirilmesi gerektiğini düşünür. Sosyal adaletin sağlanması noktasında sermayenin ekonomik politisinin çıkardığı güçlükler sınıfsal grupları mücadeleye yöneltir. Sınıfsal gruplar homojenleştirilmeye çalışılan toplumsal yapıya karşı çıkacak nesneleri zaten kapitalizmle almışlardır. Pahl'a göre yüksek gelirli ve eğitilmiş gruplar mekânı kontrol etme ve onu biçimlendirmeye daha meyilli iken, alt gelir grupları nispeten mekânın esiri gibidirler.¹⁶¹ Ekonomik olarak farklılaşan mekân kültürel olarak da değişimi aynı anda yaşamaktadır. "Kent sistemi içindeki kültürel evrimin, kısmen içinde barındırdığı toplumsal uyarıcıların yeniden düzenlenmesi yoluyla oluşacağı düşünülebilir."¹⁶² Kentte fiziksel düzenlemelerin; inşaat şirketi, emlak şirketleri, şirket konsorsiyumu sahipleri gibi az sayıda kapitalist sınıf üyeleri tarafından gerçekleştirilmesi bu gruba yüksek kar marjı sağlamak ve kentsel rantlar pekiştirilmektedir. Bu duruma tersten bakıldığında alt gruplara yönelik uyarıcıların çoğaldığı görülür.¹⁶³ Dolayısıyla bireylerin kentte antikapitalist mücadeleyi sürdürmek için kaynakları artmaktadır. Mekânı biçimlendirirken zaman ve mekân sıkışması yaşayan insanlar kendilerini sonu gelmez bir mücadelenin içinde bulmaktadırlar.

¹⁶⁰ David Harvey'in 13 Haziran 2012'de ODTÜ'de yaptığı "Kapitalizmin Krizi ve Kentsel Mücadele" başlıklı konuşmasından alınmıştır.

¹⁶¹ Raymond Pahl, "Urbs in Rure" **Geographical Papers**, London, London School of Economics, Sayı: 2, 1965, s. 47.

¹⁶² Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, s. 81.

¹⁶³ **Ibid.**, s. 81.

2.6.3. Henri Lefebvre

Henri Lefebvre mekân konusunda çığır açmış bir düşünürdür. Mekâna ait düşüncelerinde Hegel, Marx ve Engels'den etkilenir. Bu düşünürlerden aldığı ortak miras üretimdir. Üretimden yola çıkarak Hegel'in idealizmini ve Marx'ın materyalizmini karşılaştırır ve bunların çatıştığını öne sürer.¹⁶⁴ Hegel'in düşüncesinde uzun bir üretim süreci bulunur. Bu üretim sürecinin ilk aşaması fikirlerdir. Fikirler dünyayı, doğa da insanlığı üretir. Bunun akabinde insanlığın işgücü ve mücadelesi tarihi oluşturur, daha sonra da bilgi ve özbilinç üretilir. En son olarak da nihai düşünce yeniden üretilir.¹⁶⁵ Marx ve Engels için ise üretim belli ve verimli bir fikirden doğmamaktadır. Üretimin iki boyutu vardır: Birincisi esas üretim; insanların sosyal olmanın neticesinde hayatlarını, bilinçlerini ve dünyalarını üretmeleri, ikincisi ise sınırlandırılmış ve belli olan üretim olup, yaratıcılık ve tasavvur olarak kimin nasıl, kim için ürettiğidir.¹⁶⁶ Marx *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı* yapıtının önsözünde, insan ve toplumuyla ilgili temel kuramsal yaklaşımını şöyle açıklamaktadır: “Ulaştığım ve ulaşıldıktan sonra incelemelerime kılavuzluk eden genel sonuç, kısaca şöyle özetlenebilir: Varlıklarının toplumsal üretiminde, insanlar, kaçınılamaz bir şekilde, aralarında kendi arzularından bağımsız, belirli ilişkilere girerler; yani, onların maddi üretim güçlerinin belirli bir gelişme seviyesine uygun üretim ilişkilerine girerler. Bu üretim ilişkilerinin tümü, toplumun ekonomik yapısını, oluşturur, yasal ve siyasal üstyapının yükseldiği ve belli sosyal bilinç biçimlerinin tekabül ettiği gerçek temeli oluşturur.”¹⁶⁷ Lefebvre'in Hegel ile Marx'ın görüşlerini daha da ileri taşıyarak mekânı bir üretim süreci olarak görmesi, neo-marksist düşünür olarak adlandırılmasını sağlar. Mekânın üretilmesi hatta bu üretimin devamlı olması toplum yaşamını anlama adına büyük bir fırsattır. Özellikle de mekân ve kent özelinde oluşturduğu sosyal teorisi, mekânsal süreçleri farklı

¹⁶⁴ Stuart Elden, **Understanding Henri Lefebvre, Theory and the Possible**, London, Continuum, 2004, s. 16.

¹⁶⁵ Lefebvre, **The Production of Space**, s. 68.

¹⁶⁶ **Ibid.**, s. 68.

¹⁶⁷ Marx, **Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı**, s. 1.

aşamalarla açıklayarak postmodern teorilere yeniden düzenlemeler getirir.¹⁶⁸ Bununla birlikte tüm mekânsal fenomenler olan alan, bölge, yer toprak mekân ve mekânsallılığı aynı diyalektik yapısıyla anlaşılabilir.¹⁶⁹ Doğa insanoğlu tarafından siyasal, yasal, dinsel, sanatsal ve felsefi formlarla sürekli üretilmiş ve kazanılmıştır ki bu üretim; insanoğlunun toplum yaşamını ve tarihi nasıl oluşturduğunu gösterir.¹⁷⁰ Doğanın sade ve yüzeysel olarak ele alınamayacağını öne süren bu düşünce insan var olduğundan beri üretme kabiliyetini elinde bulundurduğunu savunur. Lefebvre ünlü eseri *Mekânın Üretim*'inde mekânın doğal, tarafsız ve geometrik olmayan bir nesne olarak kabul ederek onun devamlı üretilen bir nesne olarak görür.¹⁷¹

Mekânın, bir üretimin sonucu olarak görülmesi, keşfetmeye müsait bir yapıya sahip olduğunu gösterir ki bu keşifte en önemli hamle üretimin bileşenlerine odaklanmaktır. Mekânla ilgili geliştirilen teorilerin yanında onu üretimle ilişkilendirmek gündelik hayatın değerlendirilmesine yönelik yeni bakış açıları geliştirilmesine olanak verir. Mekânın üretimi kavramı gündelik hayata dair basit algıları ve düşünceleri alt üst etmiştir. Mekânın üretilme biçimleri ve gündelik hayatta bize yansıyış şekilleri bireysel ve toplumsal eylemleri anlamayı kolaylaştırmıştır. Lefebvre; modern hayatta gündelik hayatın bize çok aşina gelen, ancak oldukça gizemli ve karmaşık olduğunu söylediği yapısının en somut haliyle, toplumsal bir süreç olan mekân üretiminin analizi sayesinde anlaşılabileceğini göstermiştir.¹⁷² Gündelik hayatı keşfetmek sadece sosyal bilimciler için değil sıradan insanlar için de vazgeçilmez bir uğraştır. İnsanlar postmodern, sanayi ötesi, risk, geç modern gibi değişik kavramlarla ifade edilen zor bir hayata sahiptirler. Nasıl ifade edilirse edilsin günümüz hayatının bireyi zor duruma sokan, huzursuz eden ve kısıtlayan bir tarafı vardır. Bu nedenle tüm insanlar bu zorluktan kurtulma adına

¹⁶⁸ Christian Schmid, "Henri Lefebvre's theory of the production of space: towards a three-dimensional dialectic", çev. Bandulasena Goonewardena; Kanishka Goonewardena; Stefan Kipfer; Richard Milgrom; Christian Schmid (der.), **Difference, Everyday Life Reading Henri Lefebvre**, London, Routledge, 2008, s. 28.

¹⁶⁹ Urry, **The Sociology of Space and Place**, s. 11.

¹⁷⁰ Lefebvre, **The Production of Space**, s. 68.

¹⁷¹ Urry, **The Sociology of Space and Place**, s. 11.

¹⁷² Ali Ekber Doğan, "Mekân Üretimi ve Gündelik Hayatın Birikim ve Emek Süreçleriyle İlişisine Kayseri'den Bakmak", **Praxis Dergisi**, Sayı: 16, 2007, s. 3. <http://www.praxis.org/wp-content/uploads/2011/07/AliEkberDogan.pdf>, 26 Mart 2013.

çevrelerini kolaçan etmeye, onu anlamaya ve zorluklardan kurtulmaya çalışırlar. Bireylerin düştüğü bu durumu Ulrick Beck'in ortaya attığı risk toplumu kavramıyla birlikte düşünmek mekânın üretimini daha net algılamamızı sağlar. Ulrick Beck'in 1992 de *Risk Society: Towards a New Modernity* adlı kitabıyla literatüre giren bu kavram postmodern dünyaya ait bir eleştiri niteliğindedir. Toplumsal değişimi açıklarken günümüz dünyasının ne medyanın ne de sosyal bilimcilerin gösterdiği modernlikle ifade edilemeyeceğini savunur. Modernliğin ortaya çıktığı 19. yüzyıl Sanayi Devrimi'ndeki belirginliği artık kaybolmuştur. Beck'in toplumsal değişim dönemleştirmesine göre, basit modernlik sanayi toplumunun gelişimiyle eşanlamlı görülürken, yeni düşünümsel modernlik artık risklerle dolu bir dünyanın ortaya çıkışıyla; yani bilginin çoğalmasının ve her yerde imal edilmiş belirsizlik yarattığı dolayısıyla bilimsel uzmanlıktan, giderek bilimin daha önceki uygulamalarının etkilerini katlanılabilir hale getirmesinin istenildiği bir durumla eşanlamlıdır.¹⁷³ Bunların gösterdiğinden çok daha farklı bir modernliğe sahip olduğumuz gerçeği vurgulanır. Günümüz dünyasında etnik, dinsel, ekonomik, sınıf gibi herhangi bir aidiyet grubunda devamlı kalmamız mümkün değildir. İçinde bulunduğumuz dünya çok farklı riskleri barındırmaktadır ve tercih yapma zorunluluğuyla bizi baş başa bırakmaktadır. Sık sık aidiyet grubunu, merkezi ve egemen kültürel kodları bazen kabul etme zorunda kalmamız bazen de reddetmemiz risk odaklı yaşamı göstermektedir. Beck'in bu analizi sadece felaketlerin, dertlerin, kitlesel depresyonların ortaya çıkışıyla sınırlı değildir. Teknolojinin bilgisinin toplumsal bilgiyi belirlemesiyle sosyal, ekonomik, siyasal hayatın biçimlendirilmesidir. Küresel olarak gerçekleşen bu durum teknolojinin ve buna bağlı olarak kapitalizmin sınıf ve cinsiyet rollerinin değişimine yol açması, siyasal iktidarının kararlarını etkileme gücüne sahip olması toplumsal çatışmanın ve gerilimin merkezine nüfuz etmesine yol açar.¹⁷⁴ Bireylerin riskler karşısında kültürel kayba uğrarlar. Bu da kültürel bir körlük meydana getirir. Toplumda her birey riskleri ve tehlikeleri kamusal olarak görünür yapmaya çalışarak ve ayrıntılara dikkat ederek yaşadığı mekânı belirlemeye

¹⁷³ Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, s. 169.

¹⁷⁴ Ulrich Beck, **Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru**, çev. Bülent Doğan, Kazım Özdoğan, İstanbul, İthaki, 2011.

çalışır ki bu da kültürel körlük karşısında otonom bir kazanım getirir.¹⁷⁵ Risk toplumuyla birlikte vurgulanması gereken diğer bir noktada bilgi üretimidir. 21. yüzyılın bilginin egemenliğinde kurumsallaşması ve örgütlenmesi bilgi toplumu kavramının da ortaya çıkarmaktadır. Bilginin, bir üretim faktörü niteliğini kazandığı ve teknolojiye dönüşerek doğa, emek, sermaye ve girişimcinin verimliliğini etkilediği bilgi toplumu yapısı; hız, kalite ve esnekliğin sürekli değiştiği, ancak bunların gelişiminden bahsetmenin her zaman mümkün olmadığı bir yapıdır.¹⁷⁶

Lefebvre mekânı modernlikle ilişkilendirip daha sonra da onu bir çekirdek kabul eder. Mekânı sosyal bir niteliğe kavuşturma girişimi olan bu yaklaşım bilginin büyük ve geniş çeşitliliğine işaret eder.¹⁷⁷ Lefebvre daha sonra mekânın (sosyal olan) bilgi ve onun doğasıyla üretimi birleştirmesi çabasına girer. Öncül düşünürlerden aldığı¹⁷⁸ ve ilk mekânsal görünüm olarak Tanrı dünyayı yaratmış olduğu düşüncesinden hareketle mekânı ortaya çıkarmaya başlar. İnsanlar tarafından teslim alınan mekân saf ve katkısız özelliğini yitirerek zamanla yeni özellikler kazanıp görünmeye başlamıştır.¹⁷⁹ Mekânın, varlığın başlamasıyla bir kalıp halinden çıkıp bir karışım olmaya başlaması onun üretim sürecini gösterir. Bu üretim, mekân üzerinde gerçekleşen nesnel değişimler değildir. Nesnel görünümünün ötesine geçerek birçok üçlemeyle sorularına cevap arar. Mekânın üretimini açıklamak için ilk başvurduğu ilk üçleme sosyallik, tarihsellik ve mekânsallıktır. Mekân üzerinden varlığı anlamaya çalışan Lefebvre için bu üçlü insan yaşamını anlamaya yönelik bir üçlemedir.

¹⁷⁵ *Ibid.*, s. 23.

¹⁷⁶ Timuçin Yalçinkaya, Esin Özsoy, “Risk Toplumu: Bilgi Toplumunun Evriminde Yeni Boyut”, **II. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi**, Kocaeli Üniversitesi İİBF, Kocaeli, 2003, s. 3.

¹⁷⁷ Lefebvre, **The Production of Space**, s. 73.

¹⁷⁸ Mekânı Tanrının yarattığı fikri konusunda Kartezyenciler(Descartes, Malebranche, Spinoza, Leibniz) ve Post Kantçılar (Schelling, Hegel, Fichte) hemfikirdirler (Lefebvre, 1991).

¹⁷⁹ *Ibid.*, s. 73.

VARLIĞIN ÜÇLEMELERİ

Varlığın Üçlemeleri¹⁸⁰

Bu üçleme özellikle de kent koşullarında gerçekleşen yaşamın fragmanları bulmaya yöneliktir. Kent yaşamına özel bir ilgi gösteren Lefebvre zaman, mekân ve kenti kendi pozisyonlarına getirmeyi amaçlar. Varlığı kavramaya çalıştığı üçlemede mekânsallık, tarihsellik ve sosyallik terimleri özetle ve sırasıyla mekânın sosyal üretimi, zaman ve dünyada bulunmaya denk gelmektedir.¹⁸¹ Bu aşamalardan mekânsallığa ayrı bir önem veren Lefebvre diyalektik bir ilişkide ele aldığı mekânsallığı ikinci bir üçlemeyle tanımlamayı amaçlar. Diyalektik düşünmek Lefebvre'in metodolojik bir imgesidir. Kurduğu üçlemeler, çelişkilerle işaretlenen toplumsal gerçekliği tanıma ve bu çelişkileri kavramayla anlaşılabilir.¹⁸² Kısacası diyalektik düşünme, var olduğu düşünülen araçlarla toplumsal gerçekliği ortaya çıkarma çabasıdır. Lefebvre'in mekânın tarihsel ve sosyal anlamını birleştirerek elde ettiği bu üçleme toplumsal yaşamımızın merkezini belirleyecek kadar güçlü ve geniş

¹⁸⁰ Edward W. Soja, **Thirdspace, Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places**, Blackwell, Cambridge, 1996, s. 71.

¹⁸¹ Çetin, **Gecekonduunun Kentle Bütünleşme Sürecinde Alan-Mekân Faktörü: İzmir Örneği**, s. 78.

¹⁸² Schmid, **Henri Lefebvre's theory of the production of space: towards a three-dimensional dialectic**, s. 30.

olmakla birlikte bize basit gelen tüm yaşamsal faaliyetleri ortaya çıkaracak kadar geniş ve ayrıntılı bakış açısı sunar. Mekânı toplumsal alana çekerek onu devamlı üretilen ve sabit olmayan bir şema içine yerleştirir. Bu şema algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekânın toplumsal alanda birbiri ardına süreklilik içinde sonsuz değişmesi durumudur. Lefebvre'in çalışmalarında en dikkat çekici unsur sık sık üçlemelere başvurusudur. Bu üçlemeler, referans olarak öncül düşünürlerden alınan fikirlerle başlayıp Lefebvre'in kendi kavramsallaştırdığı üçlemelerle devam eder. Birbiriyle ilişkili olarak düşündüğü düşünürlerinin fikirlerini birleştirerek bir üçleme sentezi meydana getirir. Marx'tan aldığı toplumsal pratikler, Hegel'den aldığı düşünce ve Nietzsche'den aldığı şairsel ve yaratıcı davranış, Lefebvre'in mekân konusundaki çalışmalarında ilk sırada yer alır.¹⁸³ Bu kaynakları değerlendirmek suretiyle esin kaynağı olarak dil teorisine ve Fransız fenomenolojisine yönelir. Dil teorisi Lefebvre'in mekânı toplum yaşamında gerçekleşen egemen söylemleri ve uygulamaları semantik olarak açıklayabilmesinde başvurduğu ilk yöntemidir. Dili; sahip olduğu güç, iktidar, sınıf, kültür, mekân, fikir bağlamlarında yeniden işler. Temel hedefi, dili farklı bağlamlarda ele alarak mekâna ulaşmaktır. Nietzsche'ye göre metonomlar¹⁸⁴ ve insan biçimcilik (antropomorfizm)¹⁸⁵ insan ilişkilerini şairsel ve retorik olarak çoğaltır, aktarım yapar ve renk katar. Bu ilişkiler daha sonra uzun süreli olarak kullanılan, bağlayıcı ve geleneksel olarak doğrulanmış olur. Lefebvre'e göre ise, metonomlar ancak kullanıldığı zaman retorik figürler olur. Lefebvre toplumu bir mekânda kabul edip, kavramların mimarisi, formlar, kurallar ve normlarla birlikte soyut doğruları bedenler, duyular, arzular "İlk üçlü, Lefebvre'in üç-boyutlu dil teorisine dayanır. Lefebvre'in dil teorisinden giderek *mekânsal pratik*, dilin dizimsel (*sentagmatik*) boyutuyla benzeşiktir. Toplumsal eylem ve etkileşimin maddi boyutunu gösterir; bileşenlerin ya da eylemlerin eklemlenmesi ve

¹⁸³ **Ibid.**, s. 33.

¹⁸⁴ Bir sözcüğü benzetme amacı gütmeyen başka bir sözcük yerine kullanma sanatıdır. Düz değişmece, mecaz-ı mürsel ya da **metonomi** diye de adlandırılır.

¹⁸⁵ İnsan niteliklerinin, karakterinin ve davranışlarının başka bir varlığa atfedilmesi. Hayvanlar, cansız varlıklar, doğa güçleri ve çok ve tek tanrılı dinlerdeki tanrılar, melekler, şeytanlar veya cinler ve daha başka kavramlar, antropomorfizm konusu olabilir.

bağlantılanmasıyla kurulmuş bir sistem olarak alınabilir.”¹⁸⁶ Lefebvre’in Fransız fenomenciliğini ise Maurice Merleau-Ponty and Gaston Bachelard’dan hareket eder. Fenomenciliğin kurucusu Husserl ve öğrencisi Merleau-Ponty’i idealizmlerine sıkı sıkıya bağlı olmalarını eleştirir ve fenomenolojinin maddi biçimini savunarak mekânın üretim ve sosyal niteliğini diyalektikten kopmadan açıklamaya çalışır.¹⁸⁷ Fenomenolojiyi, duyu organlarımızla algıladığımız nesneler ve onları anlamlandırma gayretlerimiz olarak mekânın üretimine katar. Algılanan, tasarlanan ve yaşanan mekânı bu yaklaşımla oluşturur ve mekânın üretim boyutu olarak şekillendirir. Aşağıda açıklayacağımız mekânın üretim süreçleri fenomenolojik bir nitelikte nesneleri duyu organlarıyla algılama, onları anlamlandırma ve mistik, hayali, ütöpik düşünceleri somutlaştırma girişiminde bulunur.

2.6.3.1. Mekânsal Pratikler (Algılanan Mekân)

Mekân içinde ve aracılığıyla üretimi ve tekrar üretimi sağlayacak maddi ve fiziksel akış, etkileşim ve aktarmaları ele alan bir süreçtir.¹⁸⁸ Bu fiziksel akış birbiriyle uyumlu birçok hareketliliğin maddi boyutudur. Çevremizde organik dayanışma araçları olarak bulunan nesnelerin karşılıklı etkileşimleriyle devamlı senkronizasyon yaşanır. Mekânsal pratikler de gündelik yaşamda gerçekleştirilen aktivitelerin ve araçların dil yoluyla birbirine eklemlendiği biçimlerin görünür hale gelmesidir.¹⁸⁹ Bireyler mekânsal pratiklerin fiziksel aşamalarını ve süreçleri görüp, onu duyu organlarıyla algılamaya ve anlamlandırmaya çalışırlar. Mekânı algılamak sıradan bireylerin bile gerçekleştirebileceği eylemdir. Malların üretimi, dağıtımı, tüketimi gibi ekonominin temel bileşenlerinin yanı sıra bilginin, ihtiyaçların, zevklerin ve risklerin sarmal oluşturmasıyla her zaman yeni formlar oluşur. Gerçekleşen bu üretim bizim algılamama çabamızla doğrudan ilişkilidir. Algılarımız ölçüsünde elde ettiğimiz fikirler, eylemler, kararlar bireysel olmaktan sıyrılarak toplumsal bir şekle

¹⁸⁶ Adile Arslan Avar, “Lefebvre’in Üçlü –Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân–Diyalektiği”, **Dosya**, TMMOB, Aralık 2009, s. 10.

¹⁸⁷ Schmid, **Henri Lefebvre’s Theory of The Production of Space: Towards a Three-Dimensional Dialectic**, s. 40.

¹⁸⁸ Harvey, **Sosyal Adalet ve Şehir**, s. 246.

¹⁸⁹ Schmid, “**Henri Lefebvre’s Theory of the Production of Space: Towards a Three-Dimensional Dialectic**”, s. 16.

dönüşür. Kentler bu açıdan çok güçlü donanımına sahiptir. Özellikle de küresel kentler içinde barındırdığı formel ve enformel ilişkilerle yeni boyutlara geçmeye imkan verirler. Bu hareketlilik içinde hem enformel hem de devlet sektörü bulunmaktadır. Kentler, ekonominin işleyiş ve akış mekânı olduğu için oldukça yoğun ilişkileri barındırır. Bu ilişkiler bireysel faaliyetlerden toplumsal ilişkilere kadar geniş bir yelpazeye işaret eder. Bireysel olarak rutin hareketlenmenin ötesine geçerek bölgenin veya yerin sistematik dönüşümüne imkân sağlayacak yapı tasarımcılık faaliyetleri kentlerin genel karakteristiğidir. Kentler; iş, ev, akrabalık çevreleri ve mekânları; birbirine eklemlenmiş akışları, karşılaşmaları ve değişimleri barındırır. Bu toplumsal ağlar yaşanılabilirlik açısından mekânın üretimine olanak verecek şekilde örgütlü bir sistemi oluşturur. Mekânın üretilmesi için gerekli ortam iki şekilde hazırlanır. İlk olarak arazinin hazırlanması, inşaat süreçleri, iç ve dış mimariler fiziksel olarak ortaya çıkarken, ikinci aşamada ise mekânın sosyal inşası başlar. Mekânın ulaşılabilirliği, mülk edinilmesi, daha sonra hâkimiyet ve kontrol altına alınması mekânın üretim bandını gösterir. Mekânın ulaşılabilirliğin sağlanması daha çok ekonomik nitelikte olup, yoğun kapitalist ilişkiler barındırır. Mal ve hizmetlerin devlet veya özel sektör tarafından idare edilmesi arz ve talep ilişkisini belirler. Formel olarak idarenin kentsel dönüşüm projeleri üretmesi ve bunları yürürlüğe koyması büyük ve geniş ölçekli morfolojik değişimlere yol açar. Arazilerin sık sık el değiştirerek yüksek fiyatları görmesi, yeni arazilerin imara açılması, inşaat şirketlerine verilen teşvikler kentsel rantları pekiştirir. Enformel sektör için oldukça cazip imkânlar belirir. Fiziksel olarak mekânsal pratikler birbiriyle sarmal olan birçok yapıyı ortaya çıkarır.

2.6.3.2. Mekânın Temsiliyeti (Tasarlanan Mekân)

Mekânın temsili olabilecek, onu kavramaya yönelik araçların kavramsallaştırma çabalarını içerir. Mekânın temsiliyeti onu tasarlama sürecinden geçirip toplumsal olarak kullanabilmesine olanak verir. Bu temsiliyeti sağlayacak aktörler akademisyenler, mimarlar, şehir planlamacıları ve bilim adamlarıdır. Bu meslek grupları uzmanlaşmış, bilimsel bilgiye sahip, teknoloji devamlı takip eden kişilerden oluşur. Mekânın varlığını gösteren kodlar, işaretleyiciler, ölçümler, gözlemler,

boyutların açığa çıkarılmasıdır. Mekânı temsil edebilecek kodlar, işaretleyiciler, görsel ve zihinsel haritalar dilin pragmatik değeri ve işleviyle gerçekleştirir. Mekân temsilleri zihinsel bir çabanın ürünü olduğu için soyut mekânlardır. Soyut mekânı üreten meslekler, disiplinler aslında kapitalist devletin rasyonel temellerini oluşturur ve nedenle de Lefebvre tarafından sermayenin mekânı olarak adlandırılır.¹⁹⁰ Bu mekânda gerçekleşen pratikler ve bilgi formları sıradan insanların aktörlük yapamayacağı bir şekilde sunulur ve bireylerden formları kabul etmeleri istenir. Bu mekânın yaratılmış bir mekân olduğu da söylenebilir.¹⁹¹ Mekânı temsil edebilecek kavramlar ve formlar anlık düşüncüler ve uygulamalarla değil, tarihsel arka plana inilerek günümüze dair çıkarımlar ve ihtiyaçlarla birlikte üretilir. Bu üretimde dilin pragmatik işlevi ve anlamı ortaya çıkar. Bilimsel bilgiyle dil zenginliği kavramsal bir tasarım ortaya çıkarır. Mekânsal temsiliyetin tarihsel geçmişten bugüne kadar tasarlanması mekânsal pratiklerinin sürdürülmesi, tekrar üretilmesi, yapı tasarımcılık faaliyetlerinin devam etmesini sağlar. Üretimin devamlı olması yoğun bir toplumsal hareketliliği ve ağları beslemekte, teknik, entelektüel hale getirilmiş, bilimsel mekânı canlı ve organik hale getirmektedir.¹⁹² İktidarın gücünün en fazla hissedildiği yer bu mekândır. Lefebvre'e göre bu baskın mekânlar epistemolojik bir güce sahip olmakla her toplumda kendilerine yer bulup, kontrol, gözetim, ideolojiyi sürdürecektir bir söylem geliştirirler.¹⁹³ Bu mekân tipi Foucault'nun iktidarın heryerdeliğini çağrıştıran bir nitelik de taşımaktadır. Hem bireyi hem de toplumu bir arada tutacak, kimi zamanlar onu terbiye edecek bilgi kaynaklarına sahiptir. Söylemin, verilerin artmasıyla sık sık şekil ve anlam değiştirmesi her şeyden öte söylemsel bir oluşuma işaret ederken birey verinin beslediği bilgi alanında kabullenmişliğe zorlanırken, diğer taraftan da doğruyu yanlış ayırt edecek olasılıklara yönelir.¹⁹⁴ Soja tarafından ikincil mekân olarak adlandırılan mekânın temsiliyeti ütöpik düşüncenin ve vizyonun

¹⁹⁰ Avar, *Lefebvre'nin Üçlü –Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân Diyalektiği*, s.12.

¹⁹¹ Urry, *The Sociology of Space and Place*, s. 4.

¹⁹² Lefebvre, *The Production of Space*, s. 43.

¹⁹³ Soja, *Thirdspace, Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, s. 67.

¹⁹⁴ Philip, *Michel Foucault*, s. 94.

öncül mekânı olup, bazı sanatçı ve şairlerin saf bir biçimde yaratıcı tasavvurların gerçekleştiği mekândır.¹⁹⁵

2.6.3.3. Temsiliyetin Mekânı (Yaşanan)

“Mekânsal pratikler için yeni anlam ve olanaklar hayal eden zihinsel icatlardır. Kodlar, göstergeler, ütöpik plan ve tasarımlar, hayali peyzaj ve mimariler, resimler, heykeller, müzeler ve benzeri türden maddi yaratılardır.”¹⁹⁶ Hayal gücünün yaşanılana dönüştürülmesi için gösterilen çabaları içerir. Gösterim mekânı da diyebileceğimiz bu mekân düzen şiddetinin disipline edici özelliklerine karşı geliştirilen alternatif düşünüş ve sembolleri içerir. Lefebvre için bu mekânlar hayal gücünün değişimi ve uygun olanı araştırma da pasif olarak tecrübe ettiği, az çok tutarlı sözlü olmayan sembolleri ve işaretler sistemi olup direkt olarak sembollerle ve imgelerle yaşanılmaktadır.¹⁹⁷ Hayal gücünün sembollere dökülmesi dilin semantik yönüyle sağlanır. Herhangi bir obje, bina, yapı gibi mekânların fiziksel görünüşleri değil, yükledikleri ilahi güç, logos, devlet, erlik, dişilik, kapital gibi sembolik üretim ve anlamlandırma ile ilgilidir.¹⁹⁸ Bu yönüyle heterotopik bir anlam taşırlar¹⁹⁹. Mekân temsilleri sadece hayal gücünün kullanılması değildir. Mekânsal pratikleri besleyecek, mekân etrafında onu çeşitlendirecek sembolik farklılıklar ve kolektif fanteziler üretilerek tahakkümün hayali mekânları gerçeğe dönüştürülür.²⁰⁰ Mekân temsilleri sistemin ana gözetim ve otorite kaynakları olan ekonomi ve devletin baskın

¹⁹⁵ 1996, s. 67.

¹⁹⁶ Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, s. 247.

¹⁹⁷ Lefebvre, **The Production of Space**, s. 39.

¹⁹⁸ Avar, **Lefebvre'nin Üçlü –Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân–Diyalektiği**, s. 10.

¹⁹⁹ Foucault'nun heterotopyasında olduğu gibi bize sıradan gelen ve tek görüntüsü olduğunu düşündüğümüz yerler farklı anları bir arada yaşatır. Müze, mezarlık, eski yerleşimler gibi.

²⁰⁰ Walter Prigge, “Reading the Urban Revolution”, çev. Bandulasena Goonewardena, Kanishka Goonewardena; Stefan Kipfer; Richard Milgrom; Christian Schmid (der.), **Space, Difference, Everyday Life Reading Henri Lefebvre**, London, Routledge, 2008, s. 54.

pratiklerine direnç olduğu gibi bu pratiklerinin sebep olduğu bireysel ve kolektif sınır aşım formlarının oluşturmaya olanak verir.²⁰¹

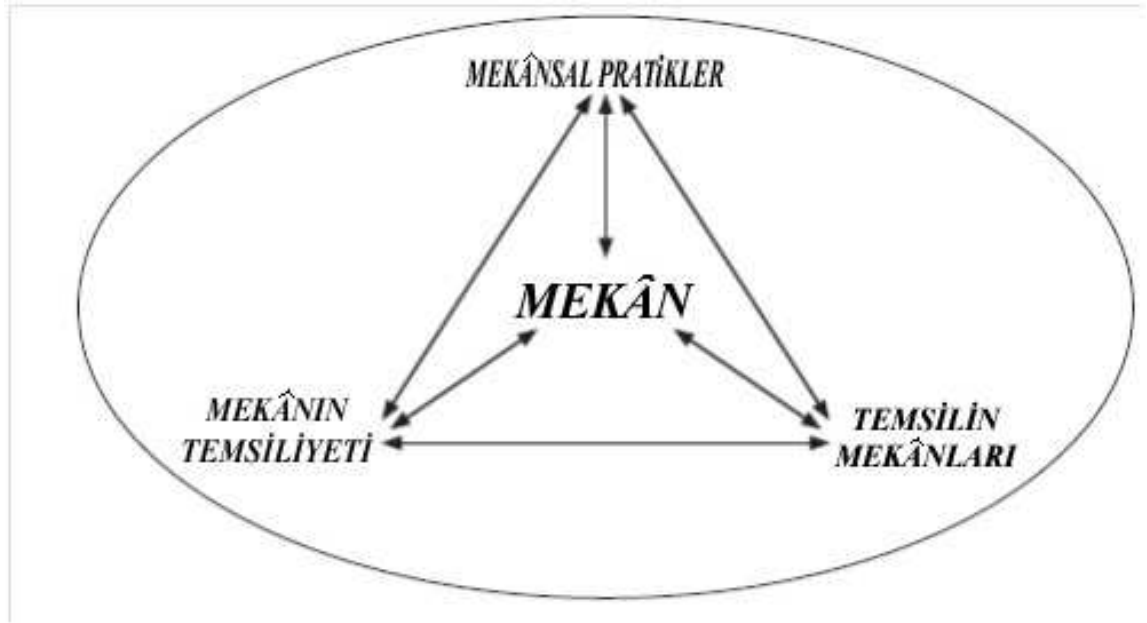
Mekânsal Pratikler	Mekânın Temsilleri	Temsilin Mekânları
Algılanan	Tasarlanan	Yaşanan
Fiziksel	Zihinsel	Toplumsal
Maddi Üretim	Bilgi Üretimi	Anlamın Üretimi
Dilin İfade Edilebilirliği	Dilin Pragmatik Değeri ve İşlevi	Dilin Semantik Yönü

MEKÂNSALLIĞIN ÜÇLEMELERİ

Mekânsallığın üçlemeleri²⁰²

²⁰¹ Klaus Ronneberger, “Henri Lefebvre and Urban Everyday Life”, çev. Stefan Kipfer ve Neil Brenner, Kanishka Goonewardena; Stefan Kipfer; Richard Milgrom; Christian Schmid (der.), **Space, Difference, Everyday Life Reading Henri Lefebvre**, London. Routledge, 2008, s. 137, John Urry, **Consuming Places**, London, Routledge, 1995, s. 25.

Sonuç olarak Lefebvre mekânın üretimin bilgisini oluşturarak mekân bilimine katkıda bulunmuştur. Ekonomik, sosyal ve entelektüel olarak ele alınan ve üretildiği düşünülen dinamiklerin bağlamı dışına çıkarak daha üretken bir anlayış geliştirmiştir.²⁰³ Gözden kaçan, hatta kaybolmaya yüz tutan bağlamları yeniden inşa ederek mekânın üretimini temellendirmiştir. Lefebvre'in teorisini, kapitalizmin etkisi altında doğanın sosyale dönüşümü değişik mekânsallıklarla ifade etmek olarak özetleyebiliriz.²⁰⁴

2.6.4. Michel de Certeau

Günümüz toplumunda birey birçok sosyal saldırıyla karşı karşıya kalmaktadır. Modernleşme sürecinin bireyi birçok imge ve uyarıcıya maruz bırakması bireyin düşüşüne işaret ederken birçok düşünürü de bu yönde araştırma yapmaya teşvik etmiştir. Bireyin bu düşüş karşısında korunma mekânizmalarını nasıl oluşturduğu kabul gören bir yaklaşım değildi. Özellikle de mekânda Foucault'nun egemen siyasal ve kültürel güçleri merkeze taşıyan görüşleri düzeni meşrulaştıran işlevi görürken de

²⁰² Soja, *Thirdspace, Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, s. 74.

²⁰³ Henri Lefebvre, *Writing on Cities*, çev. ve der. Elenora Kofman and Elizabeth Lebas, Oxford. Blackwell, 1996, s. 1.

²⁰⁴ Urry, *Consuming Places*, s. 25.

Certeau bu görüşlere karşılık bireyi düzene hizmetkârlık yapan bir nesne olmaktan çıkarıp ona sahip olduğu insani vasıfları geri kazandırmayı amaçlayarak yeni bir açılım getirmiştir.

Michel de Certeau felsefe, dilbilim ve mistik metinler gibi çalışmalarını çok çeşitli disiplinlerde yapmış olmasına karşın esas ilgisi; sıradan bireylerin, iktidar ve düzen mekânizmalarına karşı geliştirmiş olduğu taktiksel beceriler üzerinedir. Michel de Certeau bireyi baskın yapısalcı yaklaşımlardan kurtararak, onun yaratıcılığını açığa çıkarmaya çalışmıştır. Sistemin ana kaynakları olan devlet ve ekonominin anlam ve özgürlük kaybına uğrattığı bireyi, gündelik hayatta edindiği ve kullandığı taktikler üzerinden işleyerek aşına olunan fikirler yerine bireyi yeni hayat ve toplum düzen karşısında yeniden konumlandırmaya çalışmıştır. De Certeau'nun mekân ve insan arasındaki ilişkiyi çözümleme biçimi açıkça ifade edilen pragmatist bir amaçla başlar. Her ne kadar baskıcı düzenin temel mantığını kabul ediyor olsa da bireyin alternatif geliştirme kabiliyetini düzenin disiplini üzerinden değerlendirmeye çalışır. “Ona göre amaç düzenin uyguladığı şiddetin nasıl disiplin altına alıcı bir teknolojiye dönüştüğünü belirlemek değil, gözetimin filesine giren bireylerin ya da grupların, taktiklere dayalı, dümenci, hileci ve dağınık yaratıcılıklarının gizli biçimlerini toprağın altından çekip çıkarmaktır.”²⁰⁵ İnsanların mekân içinde gerçekleştirdiği eylem, uygulama ve ritüeller gündelik hayatın retoriğini üretmede temel bir işleve sahiptir. Bu üretim bireylerin baskıcı güçler karşısında mekânları özgürleştirebilme çabalarını gösterir. De Certeau'ya göre “mekânların, Foucault'nun sandığından çok daha kolay “özgürleştirilebilir” olmasının nedeni, tam da toplumsal pratiklerinin baskıcı bir toplumsal denetim şebekesinin bağrında yerel olarak sınırlamaktan ziyade mekânlar yaratmasıdır.”²⁰⁶ De Certeau bireylerin mekân deneyimlerini baskıcı düzen karşısındaki taktikleriyle ele alarak gündelik hayatın içinde bulmaya çalışır. Ona göre bireyler, baskıcı düzenin kendilerine hazır olarak sunduğu ekonomik, sosyal ve kültürel ürünleri tamamen kabul etme veya reddetme yerine bu ürünleri yeniden imal etme yoluna giderler. Bireylerden istenen bu ürünleri olduğu gibi kabul etmeleri veya

²⁰⁵ Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi I**, çev. Lale Arslan Özcan, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2009, s. 48.

²⁰⁶ Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, s. 241.

reddetmeleridir. Aslında sıradan insanın toplumsal mekânda gündelik kabiliyeti burada başlamaktadır. Sıradan insanlar, baskın sistemlerin onlara dayattıklarına karşı çıkmak için gerekli olan araç ve imkânlarla sahip olmadıkları için sistemle mücadele etmek yerine düzenden uzaklaşmadan küçük fırsatları değerlendirmek suretiyle kaçıp kurtulabilmişlerdir.²⁰⁷ Sıradan insanın bile eylem üretme noktasında göstermiş olduğu çabaya vurgu yapan de Certeau mekânda gerçekleşen tüm aktiviteleri rasyonel otorite kaynaklarıyla bireyler arasındaki bir oyun olarak görür. Bireyler otorite kaynaklarının çizmiş olduğu rasyonel çizgilere basıp geçmekten ziyade kurnazca hareket ederler. Belli bir mantıksal çerçeve olmaktan ziyade küçük farkındalıklarla ve kısa yollarla hareket ederler.

2.6.4.1. Mekânda Taktik ve Stratejiler

Bireyi yeniden keşfetmeyi mekân içinde gerçekleştiren de Certeau için gündelik hayat oldukça etkin bir role sahiptir. Gündelik hayat kapitalizmin ve kültürel formülasyonları bireyin sosyal ve bireysel haklarını istediği ölçüde belirlediği mekânların toplamıdır. Gündelik, bize her gün verilen, kimi zaman ezen, kimi zaman mutlu eden, tüm insani vasıflarımızı ve özelliklerimizi yaşadığımız bir bütünlüktür.²⁰⁸ Hem ekonomik hem de kültürel saldırılara maruz kalan bireyin yaşamının en uç sınırları dahi gündelik hayat içindedir. Bireyin sosyal ve bireysel haklarının istikrar ve düzen adına kimi zaman elinden alınması kimi zaman da sisteme fedakârlık adına bu hakların geri alınmasıyla rekabetçi ve pazarlık mekânı olmaktadır.²⁰⁹ Bireyin, hayatını geçirdiği bu yaşam alanında kendisini koruma adına gerçekleştirdiği yaratıcılıkları ele alan de Certeau Foucault'nun sormaya çalıştığı fakat çözüm sunmadığı toplumsal gerçekliğe ışık tutmaktadır. Foucault, düzeni hâkim kılmada disiplin mekânizmasının izlerini sürerken temel sorusu ne kadar güçlü bir otorite tarafından çevrelendiğimizdi. İktidar mekânizmalarının ne olduğundan öte sistem çarkının işleyişinin iç mantığını ortaya koyuyordu. Bu iktidar devlet,

²⁰⁷ Michel de Certeau, Luce Giard, Pierre Mayol, **Gündelik Hayatın Keşfi II**, çev: Çağrı Eroğlu, Erkan Ataçay, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2009, s. 46.

²⁰⁸ **Ibid.**, s. 24.

²⁰⁹ John Fiske, **Popüler Kültürü Anlamak**, çev. Süleyman İrvan, Ankara, Ark Yayınları, 1999, s. 34.

hükümet, yargı gibi farkına varılabilir, görünebilir kurumlar olmasının yanı sıra bireyin farkına varamayacağı ideoloji, norm ve gelenek de olabilmektedir. Bu nedenle de Certeau, Foucault'nun ortaya koyduğu fakat çözüm bulamadığı sorunsala bireylerin gündelik hayatını çözerek yaklaşmaktadır. Gündelik hayat; anonim, ticari, komşuluk, sosyal, siyasal ilişkilerin gerçekleştiği, şekil değiştirdiği ve keşfedilmeyle bitmeyecek kadar zengin bir birleşimdir. De Certeau tarafından gündelik hayatın dolayıcı bağlarına ve sosyal ilişkiler tabakalarına vurgu yapmak konformist yaklaşımlara da bir eleştiri niteliğindedir. Sosyal bilimlerde modernist yaklaşımların tahmin edilebilir sonuçlar çıkarma düşüncesine ve keskin kavrayışlara karşı çıkmaktadır.²¹⁰ Gündelik hayatı çözümlemede iki temel karşıtlık üzerinde durmaktadır: Taktik ve strateji. Taktik, bireyin gündelik yaşamda gerçekleştirdiği eylem, uygulama, retorik ve tüketim alışkanlıklarının içeren bir tarzı ifade etmektedir. Strateji ise yönetici erklerin önceden planlanmış hedeflere ulaşmak için izlediği yoldur. Strateji bir mülkiyetin veya mekânın var olmasıyla nitelendirilebilecek bürokratik, hantal, hiyerarşik bir yapıdır. Devlet, hükümet, ekonomik yapı, yasalar stratejik modeller üzerine kuruludur.²¹¹ Stratejide temel bileşen aidiyettir. Stratejinin uygulanmasında belli bir mekân olgusundan hareket edilir. Bu mekânsallık bireyi ve toplumu kontrol etme biçimlerini üretir. “Bu mekân, ilişkilere, belirgin bir biçimde dıştan bakabilecek bir idareyi mümkün kılan, bu idarenin meşruiyet zeminini oluşturan alandır.”²¹² Oysa taktikte belli bir mekân algısı yoktur. Aidiyet mekânın zamana karşı üstünlüğü olduğu için taktik her zaman karşılık vermeye hazırdır ve zamanı kendi lehine kullanarak hilelere, kaçak yollara, aldatıcı oyunlara, sızmalara, hedef saptırmalara ve gerilla savaşlarına başvurarak merkezileşmiş iktidar tekniklerine karşı direniş başlatırlar.²¹³ Stratejiler ait oldukları mekân, kural, yönetmelik, yasa aracılığıyla korunurlar ve bu nesnel dinamikler ardına saklanırlar. Taktik ise mekân ve mülkiyet olmadan oluşan hesaplı, nitelik değiştirebilen, ortama

²¹⁰ Gulbenkian Komisyonu, **Sosyal Bilimleri Açın, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılanması Üzerine Rapor**, s. 34.

²¹¹ Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi I**, s. 54.

²¹² **Ibid.**, s. 54.

²¹³ Ercan Şevket Kızılay, “Küreselleşme, Madun Kamusalılığı ve Taktikler: Afyon Çavuşbaş Mahallesi Örneği”, **İdealkent**, Sayı: 3, 2011, s. 4.

uyum sağlayabilen bütünlüktür. Belirgin bir mekânı olmadığı için mekânlar arası dolaşıma açıktırlar. Mekânlar arasında kısa yollar bularak güç ve erk öznesiyle direkt karşılaşmadan eylemini başarıyla tamamlar. Taktiğin belirli bir orijini yoktur, kendini muhafaza edecek, kazanımlarını saklayabileceği alanlara da sahip değildir. Bu nedenle serbest olarak takılır ve çabuk üretilip çabuk tüketilirler. Kullanılabilirlikleri ve raf ömürleri kısa olup yeniden üretime hazırdırlar. Taktik egemen sistemin gayri şahsi yapısına mekânları kişiselleştirerek ve onları çoğulculuşturarak cevap verir. Mekânların soğuk ve bürokratik yapısını insanileştirir. Özellikle de modern kentin tek tipleştirilen ve homojenleştirme girişimlerine karşı özgürleşme çabalarını içerir. Bu çabalar kitle toplumu oluşturmada dayatılan kültürel formasyonlara direniş oluşturur. Mobil, kolay uygulanabilir ve esnek taktikler bireyin merkezsizleşmesini ve mekânsızlaşmasını sağlamaktadır.²¹⁴ Stratejiler oldukça sert ve kurallı bütünlükle oluşurlar. Bu nedenle hareket etmeleri zordur. Mekânı otoriter bir sistem haline dönüştürerek çoğunluğun çizgi dışılığına engel olmaya çalışır. Kent taktik ve stratejilerin karşı hamlelerine olanak verecek şekilde örgütlenmiş olup, her iki tarafa da sürpriz imkânlar sunmaktadır. Bu üretimde insanın yürüme eylemi temel faktör olarak karşımıza çıkar. De Certeau mekânı kurucu bir unsur olarak yürümeyi ele alır ve bu kabiliyet yürüme tarzlarıyla değişik mekânlara ulaşmayı sağlar. Kentin coğrafi yapısına uyum sağlayacak şekilde hareket tarzları geliştirmek, bireyi değişik rotalar izleyerek kendi yaşam mekânının haritasını oluşturmaya olanak verir.²¹⁵ Yürümek ayrıcalıklıdır, çünkü istek ve arzuların bolluğuyla canlanır, bedensel hareketler, fantezi, hafıza ve kent dokusuyla bütünleşerek mekânın birey tarafından şekillendirilebilmesine olanak verir.²¹⁶ Mekân bireylerin bütün hareketleri ve süratleri toplamıyla aktive olur. Buradan mekânın yerine getirilen, canlandırılabilir bir bütünlük olduğu çıkarılabilir.²¹⁷

²¹⁴ **Ibid.**, s. 4.

²¹⁵ Ömür Harmanşah, “Mekânsal Hikâyeler,” **Mimarlık** Sayı: 274, 1997, s. 23.

²¹⁶ Urry, **Consuming Places**, s. 53.

²¹⁷ Meaghan Morris, “‘At Henri Parkes Motel’”, **Cultural Studies**, C. 2, 1988, s. 36. <http://sac.sagepub.com/content/8/2/214.full.pdf+html> 07 Haziran 2013; Tim Edensor, **Touring the Taj**, Doktora Tezi, Sosyoloji Bölümü, Lancaster University, 1996, s. 45. <http://ge.tt/3JUxEb/v/0V1>, 07 Haziran 2013.

2.6.4.2. Üretim Düzeneklerinden Kültürel Tüketime

Bireylerin egemen güçlerin stratejileri karşısında kültürel tüketici oldukları ilk göze çarpan nitelik olmakla birlikte kültürel tüketicinin kurnazlıkla ve dolap çevirerek kendine kısa yollar bulması kültürel üretime de işaret eder. Kent içindeki birey her zaman bir alışma ve uyum sağlama çabasındadır. Dolayısıyla bu çabalar strateji ürünlerinin yeniden imal edilmesini sağlar. Bu yeniden üretim yoğun kültürel kodlara sahiptir. Kültürel tüketicilerin gündelik yaşamda meydana getirdikleri tüketim düzlemi de Certeau tarafından izlek, taktik ve stratejiyle şekillenir. Bu modeller esas itibariyle kitle toplumu olarak adlandırılarak modernliği meşrulaştıran bakış açıları tarafından göz ardı edilen bireylerin üretim kısıntıları düşünülenden de daha görünür ve sağlam olduğu düşüncesine dayanır. Her ne kadar bu üretim sahipleri isimleriyle, kişilikleriyle, zevkleriyle tam olarak bilinmese de gerçekleştirmiş oldukları üretimlerle kendilerinden izler bırakırlar. “Tüketiciler içinde bulundukları uzamda yani belli bir uygulama tekniğiyle inşa edilmiş, yazıya dökülmüş ve çeşitli işlevler yüklenmiş bu uzamda, tüketicilerin izlekleri, kısmen anlamı çözilemeyen ‘yollardan geçerek’”, belli belirsiz tümceler kurarlar.”²¹⁸ İzlekler tüketicilerin gündelik hayatta ana yönelimlerini ifade eden bir kavram olup planlı bir harekete işaret eder. Modern yaşamın karmaşıklığı bireylere önceden planlanmış veya en azından düşünülmüş rota yapmayı zorunlu kılar. Taktik ve strateji ilişkisinde bahsettiğimiz gibi gündelik hayat aslında taktik ve stratejinin mücadelesi olarak geçer. Toplumsal yaşamın anonim ilişkilerle sürmesi ufak dengelerin de sıklıkla değişmesine sebep olur. Devamlı taktik değiştirerek işlevsel bir izlek oluşturma çabası içerisinde olan bireyler ayrıık olan gündelik yaşam araçlarını bir araya getirmeye çalışırlar. Bu nedenle taktik sahibi eylem, uygulama, izlek noktalarında devamlı çaba gösterendir. Kültürel tüketimin üretim sanatına dönüşmesi taktiksel birikimle doğru orantılıdır. Toplumlarda taktikler yerel ve küresel dengelerle uflanmış, yayılmış ve dolaşıma açılarak herkesin kullanabileceği şekillere dönüşmüştür.²¹⁹ De Certeau’nun bireyleri pasif tüketici olarak gören yaklaşımlara şiddetle karşı çıkmasında kullandığı temel argüman, bireylerin tekrar kullanılabilir taktik uzantılar bolluğu içinde

²¹⁸ Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi I**, s. 53.

²¹⁹ **Ibid.**, s. 53.

bulunmalarıdır. Sıradan insanın türlü türlü işletim yolları bularak gündelik hayatta karşılaştığı özne ve nesneleri anında bulup tekrar kullanması büyük bir başarı olarak görülmelidir. Sadece bulduklarıyla yetinmeyerek kent içindeki gezintilerinde mekânı değiştirebilecek donanımı da taşımaktadırlar. Gezinti sadece taktik parçaları ve türleri bulmak değil aynı zamanda objeleri kullanarak anlam üretme ve hayatımıza yön vermektir.²²⁰ Modernliğin gündelik hayata olan müdahalesi insanları ayırıştırır. Ögeler taşısa bile, bireyler basit ve kolay üretilebilen ilişkilerle iletişim kurabilmektedirler. Cemaat tipi toplum tipinden cemiyet tipi toplumsal yapıya dönüşüm kentte anonim ilişkilere dayalı bir yaşam ortaya çıkarmış ve kent sakinini yabancılaştırmış olsa bile, gündelik hayat bireylere bu sıkıntıları aşma fırsatını da barındırmaktadır. Selamlaşmak, insanlarla kurulan işitsel ve görsel temas, diksiyon, giyim, görünüş, anonim paylaşımlar bireylerin yaratıcılığını gösteren temel göstergelerdir. Toplum içinde davranış kurallarına uymak simgesel kazançları da beraberinde getirmektedir. Bu simgesel kazanç iyi, huzurlu, mutlu ve uyumlu olmaktır. Bu mutluluk basit bir mutluluk olmayıp, yaşanan mekânda pratikler geliştirerek alışkanlıkların getirdiği görgü, bilgi, doğruluk biçimleriyle çevremizde olup biteni kavramamızı sağlar.²²¹

Sonuç olarak de Certeau toplumsal yaşamı anlatmada kabul gören küresellik, modernlik, kapitalizm gibi makro yaklaşımlar üzerinden gitmektense içinde yaşadığımız fakat farkında olmadığımız gündelik üzerinden nasıl bir yaşantımız olduğunu göstermeye çalışıyor. Kültürü merkeze koyarak insanın ürettiklerini bütünüün gündelik hayat içinde bulmaya çalışarak bireysel ve kamusal mekânlarımızı belirginleştiriyor. Bireylerin tamamen kontrolden çıktığı, kendilerine dayatılanı kabul eden pasif objeler olarak gören yaklaşımları sorgulamaktadır. Tüm dünya toplumları ve bireyleri akılcılıktan beslenen kapitalizm ve modernlikle sınav olmaktadır. Bu sınav öylesine zordur ki George Ritzer'in iddia ettiği gibi büyüsü bozulmuş dünya tüketimciliği daha etkin kılmak isteyenler tarafından idare edilmektedir. Sonsuz ve sınırsız bir tüketimi körüklemek için sürekli planlar yapan güçler dünyayı sınırları

²²⁰ http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:L0IhM8gFwecJ:faculty.washington.edu/thurtle/Strangers/Lectures/Space_Lect5.ppt+de+certeau+space+is+a+practiced+place&cd=8&hl=en&ct=clnk&gl=tr, 13 Mayıs 2013.

²²¹ Certeau; Giard; Mayol, **Gündelik Hayatın Keşfi II**, s. 24.

kaybolmuş, iç içe geçmiş ve dev bir gösteri mekânı haline getirmişlerdir.²²² Postmodernistlerin tasavvur ettiği karanlık ve olumsuz toplum yaşamı de Certeau için halen umut verici dinamiklere sahiptir. Kent hayatı öylesine fantastik dinamiklere sahiptir ki, Marksistlerin sanayileşmeye ve üretim araçlarına aşırı ilgi göstermesiyle geri planda kalmaktadır. Oysa Marksizmin yeniden canlanması için Marksistler, sanayileşme ve üretim araçları kadar gündelik hayatın tüm bileşenlerine bakmalıdırlar.²²³ Bu bileşenler caddeler, sokaklar, meydanlar, parklar gibi mekânlar olduğu gibi, bu mekânlarda varlığı pek önemsenmeyen insanlardır. İnsanlar mekânlarla devamlı bir ilişki içerisinde bulunarak trans mekânları oluşturmaktadırlar.

Buraya kadar mekânın klasik sosyolojiden itibaren dünyadaki siyasal gelişmeler ve buna bağlı olarak gelişen toplumsal değişme bağlamında ortaya çıkışı ve gelişimi ele alınmıştır. Mekânın ele alınışı basit bir kavramsal açıklama şeklinde olmayıp dünyadaki savaşlar, krizler, toplumsal hareketler, ulus devlet, modernlik, postmodernlik ilişkileri birleştirilerek yapılmaya çalışılmıştır. Mekân üzerindeki vurgunun temelinde mekânın giderek yükselen itibarı vardır. Yaşadığımız dünyanın tüm kıvrımlarıyla kavranması ve hikâyesinin ortaya konulması diğer sosyoloji disiplinleri için de kılavuz niteliğindedir. Öte yandan modernlik sürecinde yaşanan sıkıntıların kaynağı olarak görülen gündelik hayata da itibar kazandırmak mekân fetişizminden de araştırmacıları uzak tutabilecektir. Bireyin yaşamının sadece üst akıntının izini sürerek görünen bir nesneye ulaşmakla analiz edilebileceği düşüncesi yerine farkına varılamayan veya bize basit gelen gündelik yaşamın tüm kaynakları ve imgelerinin birlikte düşünülmesi gerekmektedir. Yaşam dünyamızı gerçek manada görmek daha özgür bir yaşam sürmeyi sağlayacaktır.

²²² Ritzer, **Sociological Theory**, Baudrillard, **Simülakrlar ve Simülasyon**, s. 69.

²²³ Merrifield, **Metromarksizm**, s. 3.

3. BÖLÜM

KENT VE TOPLUM

Sanayileşme öncesi dönemlerde sulak ve verimli arazilere kurulan kentler, tarıma dayalı ve düşük yoğunluklu ticaretin merkeziyken; sanayileşmeyle birlikte toprak aidiyetinden koparak rasyonel ilişkilerin egemen olduğu mekânlar haline gelmiştir. Sanayileşmenin getirdiği değişimlerin mekânsal sonucu olan kentleşme olgusu da 19. yüzyıldan itibaren başlayan ve günümüzde de halen devam eden bir sürecin adıdır. Bu süreç, kırsaldan kente göçle birlikte düşüşe geçen kırsal yapı karşısında kentsel yapının yükselişiyle meydana gelen toplumsal değişimi ifade etmektedir. Batıda 19. yüzyılda Sanayi Devrimi ve kapitalizmin gelişimiyle kentler, toplumların modernleşme simgesi olarak hızla büyüyen, gelişen ve farklılaşmaya müsait yerler haline gelmişlerdir. Batıda sanayileşmeye paralel olarak değişen toplumsal koşulların analizinde temel faktör olarak görülen kentleşme, kentlileşme ve modernleşme zamanla tüm toplumlarda değişik şekillerde gerçekleşmiştir. Kentler; 19. yüzyılın ortalarına kadar düşünürler tarafından kırsal yerleşimlerden daha büyük ve geniş yerleşimler olarak algılanırken, kentlere bakış sanayileşmeyle birlikte ilk önce makro analizlerle değerlendirilmiş, daha sonra da mikro düzeyde iç kent araştırmalarına odaklanmıştır. Toplumsal nedenlerle ve sonuçlarla birlikte ele alınmaya başlanan kentleşme, toplumsal hayatın kalıplarındaki temel değişimleri temsil eden formları içererek bir sentez haline gelmiştir.¹

Makro düzeyde ilk yaklaşımlar sosyolojinin kurucu babaları tarafından ortaya konulmuştur. Sanayileşme sürecinde toplu bir şekilde değişime uğrayan Batı toplumlarının geçirmiş oldukları deneyimleri kavramsallaştırmaya çalışmışlardır. Fiziksel olarak görünebilen değişimlerin nasıl bir toplumsal anlam ortaya çıkardığı üzerine odaklanan bu yaklaşımlarda kent hayatının kır yaşamından oldukça farklı olduğu belirtilmiştir. Bu farklılık benzeri bulunmayan bir yaşam ve mekân tarzının anlaşılma çabasıdır. 19. yüzyılda toplumların baş döndüren değişimler karşısında maruz kaldıkları sorunlar, araştırmaları kentlerin gelecek adına nasıl işaretle-

¹ William G. Flanagan, **Urban Sociology**, Maryland, Rowman & Littlefield Publishers, 2010, s. 7.

gösterdiği üzerine odaklıyordu.² Emile Durkheim kentte insanları bir araya getiren uyum ve bağlılığı organik dayanışma ile ifade etmiş, bu tür dayanışmanın rasyonel olarak toplum örgütlenmesini ortaya çıkardığını iddia etmiştir. Fonksiyonel kentsel yaşamda bireyler, düzen ve istikrar adına birey-kurum-toplum düzlemi içinde kalmaktadırlar.³ Durkheim'a göre kent, işbölümünün yoğun bir biçimde yapıldığı ve insanları amaçsız ve normsuz kılan bir mekândır.⁴ Karl Marx'a göre kent; kapitalist ağırlığın açık bir biçimde hissedildiği, buna bağlı olarak da burjuva proletarya arasında sınıf çatışmasının yaşandığı mekânın ta kendisidir.⁵ Bu sınıf çatışması ekonomik sınıflar arasında kentte eşitsiz bir rekabet alanı oluşturmaktadır.⁶ Weber'e göre; toplumsal değişmeyi sağlayan temel etkenler olan bilim, bürokrasi ve teknolojinin merkezi olan kentler rasyonel olarak kurumsallaşmış mekânlardır.⁷ Klasik görüşteki bu türden yaklaşımlardan en fazla çıkır açanı Ferdinand Tönnies'in *Gemeinschaft* ve *Gessellschaft* kavramsallaştırmasıdır. Tönnies'in sosyolojik olarak modernleşmenin toplum yapısındaki en önemli değişimi cemaatten topluma geçiş olarak ifade ettiği yaklaşımı kentlerin nasıl bir toplumsal yapıya dönüştüğünün en temel referans kaynağı olarak kabul edilmektedir.⁸ Tönnies'in ortaya koyduğu sosyolojik olarak cemaat (*Gemeinschaft*) tarım topluluklarının yaşamını ifade etmektedir. Benzerliklere dayalı, mekânîk dayanışmanın olduğu bu sanayi öncesi toplumların kırsal tipteki genel yaşam biçimi, sanayileşmeyle birlikte toplum tipi (*Gesellschaft*) bir yaşam biçimine evrilmiştir. Kent tipi olan bu yaşam biçimi; rasyonel, işlevsel ve gayri şahsi uzmanlaşmış işbölümünü içermektedir.

² *Ibid.*, s. 65.

³ Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, s. 72.

⁴ Emile Durkheim *The Division of Labour in Society*, çev. W. D. Halls, Lewis Coser (sunuş), Houndmills, Basingstoke, Hampshire, and London, Macmillan, 1984, s. 203.

⁵ Karl Mar, *Capital I*, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-volume-I.pdf>, 29 Ekim 2014.

⁶ Ira. Katznelson, *Marxism and City*, Oxford, Oxford Universtiy Press, 1992, s. 45.

⁷ Flanagan, *Urban Sociology*, s. 57.

⁸ Ramazan Yelken, *Cemaatin Dönüşümü: Genç Modern Dönemler için bir Cemaat Sosyolojisi* Ankara, Vadi Yayınları, 1999.

1900'lerde George Simmel ile başlayan kentsel yaşam ve kentli insan psikolojisi üzerine dair düşünceler kent araştırmalarına ilham kaynağı olmuştur. Devrinin hâkim teorisyenlerinin aksine Simmel'in teorileri oldukça ayrıntılı, bireyselci ve analitiktir. Simmel'in temel ilgisi; modern kitle toplumunda hayatta kalma mücadelesi veren ve bürokrasi, işbölümü, kendini merkeze koymayı gerektiren rasyonel hayatın çelik kafesinde yaşamaya çalışan bireydir.⁹ Ünlü eseri *Metropol ve Zihinsel Hayat* insanın kentteki ruh halini yansıtan bir eserdir. Simmel'a göre kent; insanları imgeler ve uyarıcılar yoluyla bombardıman altına almaktadır.¹⁰ Kentte devamlı bir keşmekeş yaşanmakta ve insanlar bu etkilerden kaçma veya kayıtsız kalma adına içinde bulunduğu topluma yabancılaşmaktadır. İnsanların zihinsel hayatı son derece zayıflamış ve dayanıksız hale gelmiştir. En küçük olaylar karşısında bile tepkisiz kalabilmekte ve çözüm üretememektedir. İnsanlar enerjilerini, birbirleriyle olan mesafelerini koruyarak ve strateji üretmek için kullanmaktadır.¹¹ Dolayısıyla toplum, görüldüğü şekliyle değil insanların zihinlerinde oluşturdukları imgelerin toplamıyla bir bütün haline gelmektedir.¹² Simmel'in toplumsal hayatın psikolojik temelleri üzerine kurduğu düşünceleri kendinden sonraki araştırmaların yönünü de belirlemiştir.

Simmel'in bu düşünceleri 1900'lerin başında Albion Small yönetimindeki Chicago Okulu'nun ortaya çıkışında rol oynamış ve kent araştırmaları gelişimini hızlandırmıştır. Bu okul daha sonra 1920 ve 1930'larda Robert Ezra Park ve arkadaşlarının kentsel Amerika çalışmalarını biçimlendirmiştir.¹³ Bu dönemde Chicago ve çevresindeki üniversitelerde yapılmış kent araştırmalarıyla özdeşleşmiş olan okul, kent araştırmalarında bir ekol olmuştur. Temsilcileri olan Louis Wirth, Robert Ezra Park, Ernest Burgess iç kent araştırmalarıyla kent sosyolojisi geleneğini başlatmışlardır. Louis Wirth *Bir Yaşam Tarzı Olarak Kentlilik* eserinde kenti; nüfus

⁹ Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s. 34.

¹⁰ Georg Simmel, **The Metropolis and Mental Life**, 1903. http://www.blackwellpublishing.com/content/BPL/Images/Content_store/Sample_chapter/0631225137/Bridge.pdf , 16 Mart 2012.

¹¹ John J. Macionis, **Sociology**, Boston, Pearson, 2012, s. 523.

¹² Fred C. Pampel, **Georg Simmel and Forms of Social Interaction, Sociological Lives and Ideas: An Introduction to Classical Theorists**, Macmillan, Basingstoke, 2000, s. 34.

¹³ Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s. 45.

yoğunluğuyla, heterojenliğiyle ve büyüklüğüyle açıklamaktadır. Heterojen bir karışım olan kent, izole olmuş bir yaşam grubunu barındırmaktadır. İzole olmuş hayatlarla, kimliklerle ve kültürlerle insanların keşfetme zorunluluğu hissettiği kentler, bilginin ve işbölümünün değişik gruplar tarafından paylaşıldığı bir mekân halini almıştır.¹⁴ Her ne kadar insanlar yüz yüze temas kuruyor olsalar bile bu ilişkiler yüzeysel, süreksiz ve bölünmüş niteliktedir. Robert Ezra Park ve Ernest Burgess ise biyolojik olarak doğada var olan yaşam mücadelesini ve yaşam zincirini sosyolojik kent araştırmasına uyarlamışlardır. Bu teoriyi *İnsan Ekolojisi* olarak adlandıran Park ve Burgess ekosistemde baskın bir tür ortaya çıkıncaya dek bir dengesizliğin olduğunu ve baskın bir tür ortaya çıktığında birbirinin yerini alan türlerin ekosistemde en üst basamakta yer aldığını ileri sürer.¹⁵ Sosyal Darwinizm’den etkilenen bu teori doğada var olduğu şekliyle canlıların ayıklanma, hayatta kalma ve besin zincirinde yerini koruma prensiplerinin kentsel hayatta insanlar arasında da gerçekleştiğini ileri sürmektedir. Park’a göre toplumsal ilişkilerin altında yatan temel dinamik rekabet olmasına rağmen bu rekabet öngörülme ve planlanmayan işbölümü öğelerini de içermektedir.¹⁶ Dolayısıyla rekabetçi bir işbölümüyle insanlar birbirini idare etmektedirler. Burgess’in yaklaşımı ise kentin katmanlar halinde bölünen bir yapı olarak açıklanmasına dayanır. Tek merkezli çemberler modeli olan bu teori tüm büyük kentlerin merkezden dışarıya doğru halkalar halinde büyüyeceğini ileri sürmektedir.¹⁷

Chicago Okulu’nun yaklaşımlarını, biyolojik analogi yoluyla kentsel hayatın uyarıcılarını ve imgelerini doğa bilimlerinin metodolojisini kullanarak açıklamaya çalıştıkları şekliyle özetleyebiliriz. Doğa bilimlerinin metodolojisini sosyal bilimlere kazandırma teşebbüsü olarak gelişen bu okul bu yaklaşımlarıyla pozitivist bir görüntü vermektedir. Chicago Okulu; kentle ilgili klasiklerin makro yaklaşımlarını

¹⁴ Louis Wirth, “Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentleşme”, **20. Yüzyıl Kenti**, Bülent Duru, Ayten Alkan (der.), Ankara, İmge, 2002.

¹⁵ Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, 2008, s. 34.

¹⁶ Gordon Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat, 1999, s. 578.

¹⁷ Ernest Burgess, **The Growth of the City: An Introduction to a Research Project: The City**. Chicago: The University of Chicago Press, 1925. (http://home.uchicago.edu/~btm1/prelim_05-06/urban/Burgess_ChapterTwo_The%20City_Summary_KA.doc, 15 Mart 2012.

mikro kent araştırmalarıyla destekleyerek fonksiyonel bir yaklaşım oluşturmasının yanı sıra, kùltùrel etkileşimlerin de izini sùrerek kentsel òrgùtlenme biçimlerini araştırmışlardır.

Bu tür yaklaşımların Batı'nın kendi deneyimlerinin ve olaylarının etkisiyle şekillendiği açıktır. Batı'nın kendi kentleşmesiyle dùnyaya egemen bir kentleşme fenomeni oluşturma girişimine rağmen her coğrafyanın kentleşme sürecinde farklı etmenler òn plana çıkmıştır.

Tùrkiye'de kentleşme olgusuna bakıldığında Batıdaki kentleşmeden farklı olduğu gòr÷lmektedir. Tùrkiye'de kentleşme sürecinin nasıl başladığı, nasıl bir yol izlediği Tùrkiye'nin kendi iç dinamikleri ve gerilimleriyle açıklanabilmektedir. Tùrkiye'deki kentleşme sürecini sanayileşmenin başladığı 19.yùzyılın ortalarıyla başlatmak genel yaklaşım olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁸ (1850-1923) ilk dònem kentleşme süreciyle Osmanlıda modernleşme süreciyle paralel alacağımız bu dònem kentleşmenin ilk adımlarının atıldığı bir dònem olarak karşımıza çıkmaktadır. II. dònem (1923-1950) erken dònem Cumhuriyet Tùrkiye'sinde yeni kurulan devletin kentleşme serùveni ve sancıları ele alınacaktır III. dònem (1950-1980) kriz dòneminde hızlı ve d÷zensiz kentleşme modellerinin ve gelişimlerinin toplumsal karşılıkları ele alınacaktır. IV. dònem (1980 den gùnümüze) ise liberal dònem olarak kamusal ve ideolojik kısıtların çòz÷lmeye başladığı, kùresel politikaların tüm dùnyaya yayıldığı dònemdir.

3.1. Tùrkiye'de Kentleşme

3.1.1. 1850-1923 İlk Dònem Osmanlı Kentleşmesi

Osmanlı devleti 19. yùzyılın ortalarında Batı'nın teknik ve ekonomik üstùnlüęünü kabul etmiş bulunuyordu. Osmanlı devletinin ekonomik, sosyal ve siyasi sorunları gerilemekte olan devleti sorunlara çòz÷m bulmaya yòneltiyordu. Batı'nın sanayileşme hamlesini başlattığı bu dònemlerde Batı kentleri hızla büyüme ve

¹⁸ Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Kùresel ve Yerel Arasında**, çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis, 2009.

kapitalizmin seri üretimine ev sahipliği yapmaya başlarken Osmanlıdan eğitim için Avrupa'ya gönderilen öğrenciler ülkelerine dönünce Batı'nın bu hızlı değişimini, Osmanlı'ya kurtuluş reçetesi olarak uyarlamaya çalışıyorlardı. Batı'da bu dönemde gerçekleşen zincirleme toplumsal reaksiyonlar, Batı'nın kendini yenilemesini sağlıyordu. 19. yüzyılda, sanayi kapitalizminin toplumsal, mekânsal, ideolojik yansıması olarak ortaya çıkan modernite, ulus devletin oluşumu ve kentleşme süreçlerinin eş zamanlı ve birbirini destekleyen unsurlar olarak ortaya çıkmalarına neden olmaktaydı.¹⁹ Temel ekonomik sistem olarak kapitalizm hızla yerleşirken kapitalizmin işleyişinin yarattığı yayılmacı etkiler de insan-makine bütünleşmesini getirmekteydi.²⁰ Bu durum da sanayileşme, kentleşme ve kentlileşmenin ardı ardına yaşanması sonucunu doğuruyordu. Endüstri devrimi, Kuzey Amerika ve Avrupa'da modern şehirlerde hızlı bir kentleşme yaratmış, bu itibarla da belirgin ve açıkça tecrübe edilebilen bir kentleşme tarzı ortaya çıkarmıştı.²¹ Bu düzenli süreçte sanayileşmesini hızlı sürdüren ve çağa uygun pratikleri uygulayan Batı toplumlarında, kente göç eden insanlar az sayıda olmaktaydı. Daha düzenli, dengeli ve akışkan kentleşme içinde gerçekleşen arz talep dengesi birbiriyle uyumlu olabiliyordu. Bu durum sayesinde kent sakinleri kentsel hayata çabucak adapte olmuş ve kent kültürünü içselleştirebilmişlerdir. Fakat bu durum Osmanlı için aynı şekilde uyumlu gitmemiştir. Sanayileşmenin gerektirdiği makineleşme, iş ve işgücü ihtiyacı, imalathaneler gibi üretim araçları henüz seri imalat yapacak düzeyde olmadığı gibi bu araçların temini, geliştirilmesi ve dağılımı da oldukça yetersizdi. Sanayileşme karşısında kentsel tepkide gecikmeyen Batı toplumlarına karşılık Osmanlıda sanayileşme tam gerçekleşmediği için buna uygun kentsel bir tepki de gösterilememiştir. Arz-talep dengesi, kentsel yapı, imar ve inşaat gibi rasyonel ve işlevsel karşılıklar verilememiştir.

¹⁹ Hatice Kurtuluş; Asuman Türkün, “**Giriş**” Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam, 2005, s. 11.

²⁰ İlhan Tekeli, “Bir modernleşme Projesi olarak Türkiye’de Kent Planlaması”, çev. Nurettin El Hüseyini, Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba; (der.), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010.

²¹ Ray Hutchison (der.), **Encyclopedia of Urban Studies**, California, Sage Publications, 2010, s. 856.

19. yüzyılda Batı'nın ekonomik ve teknik üstünlüğünün kabul edilmesi Osmanlı için kendi öz kaynaklarından, yapısından ve tarihsel birikiminden feragat etmesine yol açıyordu. Yaşadığı sorunlar neticesinde uygun çözüm modelleri konusunda kendini Batı'ya mecbur hisseden Osmanlının modernleşme projesi, kent planlaması yapılmasını zorunlu kılıyordu. Üstelik bu modernleşme projesinin alanı da son derece dardı. Jön Türklerin İstanbul'u Batı'ya açılan kapı olarak görüp, modernleşme sürecini İstanbul üzerinden yürütmeye çalışmaları kentleşme olgusunun da mekânını belirlemiştir. Bu nedenle 19. yüzyıl ortalarında kentleşme olgusunun İstanbul üzerinden değerlendirilmesi daha isabetli olmaktadır. Ayrıca İstanbul'un başkent olması da kentleşmenin ana merkezi olmasını sağlıyordu. Başkent olması bürokratik olarak İstanbul'u ayrıcalıklı kılıyordu.

İstanbul 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren barındırdığı ekonomik cazibelerle yabancı tebaanın dikkatini çekiyordu. Zaten tarih boyunca ticaret yolları güzergâhında bulunmuş, liman kenti olarak düşük yoğunlukta da olsa üretim ve tüketim merkezi haline gelmişti. Bu özelliğinden dolayı Osmanlı yönetimi arz ve talep sistemini kontrol etmek için diğer kentler karşısında İstanbul'a ayrıcalık tanıyarak ticareti geliştirmeyi hedeflemiştir.²² Bir milyona yaklaşan nüfusuyla canlı bir metropol haline gelen İstanbul, Osmanlı yöneticilerini artan kentsel ihtiyaçlara yönelik çözüm üretmeye zorluyordu.²³ Bunun yanı sıra İstanbul'un 19.yüzyılın ikinci yarısından itibaren elde ettiği sermaye birikimi de kentsel işbölümünü ve dolaşımını artırıp kente yoğunluk kazandırıyor. Bu sermaye birikimi iki şekilde oluşuyordu. Birincisi jeopolitik olarak önemli bir kavşak noktası olan İstanbul yerli ve yabancı ticaret dolaşımından sermaye birikimi elde etmişti. Batı'daki kadar seri üretim gücü kazanmamışsa da palazlanmaya çalışan bir ticaret kenti görünümü veriyordu. İkincisi ise; "Balkanlardaki isyanlardan dolayı Osmanlı toprak kaybetmeye başlayınca Balkanlardaki geniş çiftlik arazilerini satarak İstanbul'a göç eden ve İstanbul çevresindeki özel mülk çiftlik arazilerini satın alarak ticari tarım işletmesine

²² Besime Şen, "Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi", Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam, 2005, s. 139.

²³ Çağlar Keyder, "Giriş: Arka Plan", çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 23.

dönüştüren çiftlik sahiplerinin elinde biriken sermayeydi.”²⁴ Bu ekonomik sermayenin yanında toplumsal sermaye olarak geleneksel-modern, Türk-Azınlık, Müslüman-Gayri Müslim değerleri de bir arada yaşamayı tecrübe ediyordu. Fakat eski dönemin aksine bu değerleri bir arada tutacak millet sistemi etkisini yitirmişti. İçinde barındırdığı değişik grup ve inançları bir arada tutmanın yolunu millet sisteminde bulmuş Osmanlı için 19. yüzyılın ortalarından sonra bu kalıp içinde duracak bir toplum bulunmuyordu. Bunalım; Osmanlı seçkinlerini çözüme zorladığında, kente fiziksel olarak müdahale etme seçeneği ön plana çıkıyordu. Çünkü Osmanlıyı kurtaracak Batılılaşma projesi biçimsel olarak kentleşme yoluyla gerçekleşmeliydi. Bu aşamada en hızlı ve mantıklı girişim bürokratik olarak kent planlaması yapmaktı. Rasyonel ilkelerle şehircilik mantığı oluşturulmaya çalışılıyordu. İlhan Tekeli’ ye göre “Osmanlıda kent planlaması, Batıda 1850’lerde sağlık yasaları çıkartılarak pragmatik kanaldaki gelişmesine benzer biçimde bir yasalar ve yönetmelikler şehirciliği biçiminde olmuştur.”²⁵

Artan temel fiziki ortam ihtiyaçlardan ötürü şehrin özellikle de altyapısının düzenlenmesi gerekiyordu. Ticaretin yürümesi ve gelişmesi için geniş yollara, atıkların toplanmasına ve yeni kuralların uygulanmasına gerek duyuluyordu. Geleneksel şehircilik anlayışının yetersizliği üzerine, kurumsal olarak şehrin temel altyapısı için belediyelerin kurulması da bu döneme rastlamaktadır.²⁶ Yerel hizmetlerin verilebilmesi amacıyla itfaiye, polis, halk taşımacılığı teşkilatları da kurulmuştur.

Osmanlıda kentleşme olgusu, sadece morfolojik gelişmeyle sınırlı kalmamış, düşük yoğunluklu fiziki kentleşme yanında İstanbul’un seçkinleri arasında mekânsal farklılaşmalar da yaşanmıştır. 19. yüzyıl öncesi etnik ve dinsel olarak ayrışan mekânlar 19. yüzyılın ortalarında itibaren seçkinler arasındaki kültürel farklılığa dönüşmüştür. İktidar seçkinleriyle, kentte doğmakta olan ticaret burjuvazisi kentin mekânsal ayrışmasının sembolleri olmuşlardır. “Galata, Pera ve Tarlabaşı’nda hızla çoğalan modern apartmanlarda Avrupalı tüccarlarla, dine dayalı ayrışmış eski

²⁴ Kurtuluş, **İstanbul’da Kapalı Yerleşimler: Beykoz Konakları Örneği**, s. 83.

²⁵ Tekeli, **Bir Modernleşme Projesi olarak Türkiye’de Kent Planlaması**, s. 162.

²⁶ Özaksoy, **Urbanization and Social Thought in Turkey**, s. 80.

mahallerinden, sınıfsal olarak ayrılmış bu modern yerleşim bölgelerine taşınan gayrimüslim ticaret erbabı mekânsal ayrışmanın bir tarafını oluştururken, diğer tarafta ise sarayın üst bürokrasisini oluşturan iktidar seçkinleri Fatih, Üsküdar gibi geleneksel yerleşimlerin yanı sıra Boğaz'ın kıyılarında ve sırtlarında yalılarda yaşıyorlardı.’’²⁷ İlk bakışta dine dayalı gibi görünen bu ayrışma kültürel farklılığa dayalı bir ayrışma görüntüsü veriyordu. İyice belirginleşen bu ayrışma biçiminde temel faktör; dünyadaki ekonomik gelişme sürecinde ticaret burjuvasının mesleki ve iş alanlarının gerektirdiği biçimde mekânsallaşmaya gitmesi idi, bunun yanında da iktidar seçkinleri ise zevk ve yaşam kalitesini artırma amacıyla mekânsal ayrışmaya gitmişlerdi. Öte yandan Anadolu'dan gelen bekâr erkeklerle birlikte ailelerin de göç etmesiyle 18. yüzyıldan itibaren İstanbul kalabalık bir şehir haline gelmiştir.²⁸ Bu yoksul insanların Eyüp, Üsküdar ve Kasımpaşa'da gecekondu yerleşimlerini başlatmaları neticesinde İstanbul'da modernleşmenin mekânsal sonucu olan sınıflar arası ayrışmanın ilk örnekleri ortaya çıkmıştır.²⁹ Bu gecekondu yerleşimleri İstanbul'un nüfusuyla uyuşmayan yerleşim genişliğinden meydana gelmiş ve 1945'lerden sonra hızla çoğalan gecekondu olgusunun temelini oluşturmuştur.

Sonuç olarak sanayileşme süreciyle birlikte aldığımız kentleşme olgusu Osmanlı'da düşük ve düzensiz yapıda seyretmiştir. Buna karşılık bürokratik yapının yeniden düzenlenmesi, iletişim ve taşımacılıktaki yeniliklerle, Batı tarzı şehircilik anlayışının Osmanlı kentlerinin gelişmesi adına kullanılmasıyla düşük profilde bir kentleşme tarzı ortaya çıktığı söylenebilir.³⁰ Batı'yı takip ve taklit etmeye çalışan Osmanlı'yı gözlemleyen Batılı düşünürler gizemli ve fantastik doğu görmeyi beklemişler fakat Osmanlı'nın modernleşme tarzını görmek bu düşünürleri şaşırtmıştır. Bernand Lewis Jön Türklerin çabasını “Jön Türkler anayasal hükümeti kurmakta başarısız olmalarına rağmen İstanbul'a kanalizasyonu kazandırmışlardır” şeklinde ifade

²⁷ Kurtuluş, **İstanbul'da Kapalı Yerleşimler: Beykoz Konakları Örneği**, s. 176.

²⁸ Münir Aktepe, “18. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: IX, 1978, s. 14.

²⁹ İlber Ortaylı, “İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimine Bir Bakış”, **Amme İdaresi Dergisi**, C. 10, Sayı: 2, 1977, s. 81.

³⁰ Didem Daniş, “İstanbul'da uydu Yerleşmelerin Yaygınlaşması”, Firdevs Gümüsoğlu (der.), **21.Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, İstanbul, Bağlam, 2001, s. 78.

etmektedir.³¹ 1900'lü yılların başında özellikle mimari açıdan Batı tarzı binaların inşa edildiğini gözlemleyen Avrupalı şarkiyatçılar ilk başta otantik ve gizemli yapılar görmeyi beklerlerken Jön Türklerin modernleştirici gündemlerini küçümsemişlerdir.³²

3.1.2. 1923-1950 Erken Dönem Cumhuriyet: Batı İstikameti

Osmanlı modernleşmesi, hasta devleti ayağa kaldırmak için o dönem parlayan yıldız olan Batı'nın kullandığı modernleşme metotlarını, araçlarını Osmanlıya uyarlamaya çalışmaktan ibaretti. 1923'te Cumhuriyet'in kurulması ise yeni bir dönemin habercisiydi. Osmanlı'nın dramatik bir şekilde gerilemesi ve bu gerilemenin çözümü olarak planlanan yenileşme projelerinin çöküşü, yeni Cumhuriyet'e farklı ve hiç denenmemiş bir modernleşme projesi uygulama ihtiyacı hissettiriyordu. Yeni Cumhuriyet Osmanlı modernleşme tarzını asla benimsemeyecek ve onun düştüğü hatalara düşemeyecekti. Bunun için en uygun seçenek; Osmanlı'nın külleri üzerine yeni bir ülke ve toplum inşa etmek olarak görülüyordu. Nitekim Türk modernleşmesi; mutakabata dayalı, Batıcı seçkincilerin yürüttüğü ve toplumsal kurumların sadece Türk olarak inşa edilmesine yönelik başarılı bir süreç olarak kabul ediliyordu.³³ Toplumsal kurumlardan kültür, eğitim, politika, din, ekonomi yapısal değişikliklerle yeniden şekillendiriliyordu. Osmanlıdan kalan saltanat ve hilafetin kaldırılıp Cumhuriyet'in önünün açılması, Mecelle'nin kaldırılıp yerine İsviçre medeni kanununun alınması, ölçü ve uzunluk birimlerin kaldırılıp Batı ölçü birimlerinin getirilmesi, Avrupai kıyafetin benimsenmesi modern olabilmenin ön şartları olarak kabul edilmekteydi. Bu ön şartlar sağlandıktan sonra başka bir sorun çıkıyordu. Acaba bu reformlar halka nasıl yansıtılacaktı, halkın bu reformları benimsemesi nasıl sağlanacaktı. Artık ulus devletin toplumun en küçük katmanlarına nüfuz etmesi gerekiyordu. Bunun için de en küçük toplumsal kurum olan aileden

³¹ Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kırıatlı, Ankara, TTK, 1996, s. 34.

³² Zeynep Çelik, **19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti, Değişen İstanbul**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1996, s. 67.

³³ Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, "Giriş", çev. Nurettin El Hüseyini, Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (der.), **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 10.

başlandı. Yeni Türk ailesinde erkeğe yeni ataerkillikle (yurttaş ve modern koca, modern baba) cinsiyet rolleri kazandırılıyordu.³⁴ Kadın ise Türk modernleşmesinin araçsal olarak en güçlü figürüydü. Nilüfer Göle'ye göre Türk modernleşmesi aslında kadını dönüştürmüş, kadın rollerini erkek rolleri karşısında yükselterek modernleşmeye destek olacak şekilde yapılandırmıştı.³⁵ Bu durumda geleneksel erkeğin zorlansa da modern kadının peşinden gitmesi sağlanacak ve zamanla rollerini benimseyecekti, fakat Kemalist seçkinlerin bu tutumu kadınları sınıflandırmasından ötürü gerçekleşmeyecekti.³⁶ Çünkü Kemalist seçkinler, eğitilmiş modern kızların kamusal alanda aktif olmalarını istemiş, onların öncü kadın yurttaşlar olarak toplumu yönlendirmelerini istemişti. Eğitimi yetersiz ve işsiz kadınları ise geri planda tutmak, yeni ev kadınlığı rolü vererek onlardan modern ve uyumlu yurttaş çocuklar yetiştirmelerini beklemişti. Bu kadınlar rasyonel, düzenli, toplumsal bilincini ön plana koyan bir aileyi simgeliyordu. Kent yaşamında kadınların isteklerini göz ardı eden bu yaklaşım kentin cinsiyet rollerine kapalı bir mekân olmasına yol açıyordu. Kent hayatının yabancıları olan kadınlar sadece araçsal ve işlevsel olarak dönüşümünde rol almışlardır.

Yenileşme hareketinin sürdürülebilmesi için yeni bir mekân inşası gerekiyordu. Osmanlıdaki mekânsal modernleşmenin aksine Türk mekânsal modernleşmesi; kentin sorunlarının çözülmesine yönelik tedbirler almayı değil, kenti yeniden dizayn etme üzerine yoğunlaşıyordu. İstanbul zaten kentleşme tecrübesini tam olarak yaşayamamış, Batı'ya entegre bir kentleşme tarzı ortaya çıkaramamıştı. Osmanlı hanedanıyla İttihad Terakki arasında baş gösteren iktidar mücadelesi İstanbul'u oldukça yıpratmıştı. Reformların kurgulanması, uygulamaya konulması ve görünür kılınması adına yeni bir şehir inşa etmek CHP iktidarı için daha kolay olacaktı. Anadolu'da en iyi aday şehir Ankara'ydı. Siyasal açıdan iki temel sebep Ankara'yı ön plana çıkarıyordu. Birincisi, Kurtuluş Savaşı sürecinde Kuvay-ı Milliye

³⁴ Deniz Kandiyoti, "Parçaları Yorumlamak", çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti; Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları**, İstanbul, Metis, 2005.

³⁵ Göle, **Melez Desenler**, s. 12.

³⁶ Yeşim Arat, "Türkiye'de Modernleşme Projesi ve Kadınlar" çev. Nurettin El Hüseyini, Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, (der.), **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik** İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 100.

hareketinin ana karargâhı olmuştu. Örgütlenme büyük ölçüde Ankara’da şekillenmiş, kurulması düşünülen yeni devletin ön hazırlıkları Ankara’da yapılmıştı. İkincisi ise, İstanbul siyasal açıdan hala Osmanlının izlerini taşıyordu ve bu izlerin yok edilmesi gerekiyordu. Sadece siyasal açıdan değil Batı modernliğinin pozitivizmini alan Türk modernleşmesi için İstanbul’un dini sermayesi de bir tehdit olabilirdi. İstanbul halen İslam’la birlikte Hristiyanlığın ve Yahudiliğin izlerini taşımakta, bu dinlerin mensuplarına da ev sahipliği yapmaktaydı. İstanbul Doğu-Batı, İslam-Hristiyanlık, Türk-Azınlık, simgesel karşıtlıklarını barındırmakla aslında Türk kimliğinin oluşumuna engel teşkil ediyordu.³⁷ Bu karşıtlık değerleri Cumhuriyet’in arzuladığı modernleşme projesine aykırı bir durum içeriyordu. Türk modernleşmesi; karşıtlıkları içinde içselleştiren değil, bilhassa bu karşıtlıkları ortadan kaldırmayı hatta bir bakıma da kendi bünyesinde düzeltip yeniden kurgulamaya dayanıyordu. İstanbul’un bu durumu Türk modernleşme ethosuna³⁸ engel oluşturuyordu.

20. yüzyıl başında siyasal açıdan çalkantılı dönemi yaşayan İstanbul demografik açıdan da düşüş gösteriyordu. 1897 de 1.1 milyon olan nüfus 1922 de 710 bine düşmüştü.³⁹ Bununla birlikte savaşımlardan dolayı nüfus kaybı yaşamış Türkiye’de Cumhuriyetçi nüfus politikaları yürürlüğe konularak ülke nüfusunun arttırmaya çalışılıyordu. Buna rağmen erken dönem Cumhuriyette İstanbul’un nüfus artışı, azınlıkların göç etmesiyle birlikte henüz yoğun kırsal göç almaya başlamaması nedeniyle oldukça düşük seyrediyordu. (Tablo:3).

1927-1935	7000
1935-1940	10000
1940-1950	12000
1945-1950	25000

Tablo:3- İstanbul’da yıllık ortalama nüfus artışı⁴⁰

³⁷ Keyder, **Giriş: Arka Plan**, s. 17.

³⁸ Bir kavramı meydana getiren tüm değerler

³⁹ İlhan Tekeli, “Development of Urban Administration and Planning in the Formation of İstanbul Metropolitan Area” **Development of İstanbul Metropolitan Area and Low Cost Housing**, İstanbul, 1992, s. 21.

⁴⁰ **Ibid.**, s. 37.

19. yüzyılın son çeyreğinden itibaren nüfusu azalan İstanbul'un tekrar eski haline dönmesi için yaklaşık bir asır beklemek gerekiyordu.⁴¹ İstanbul'un sosyal, siyasal ve demografik açıdan düşüşüyle Türk mekânsal modernleşmesinde İstanbul'un devre dışı bırakılması ve onun yerini Ankara'nın alması kaçınılmaz oluyordu. Ankara Türkiye'nin daha az gelişmiş bölgelerini modernleştirme ve İstanbul odaklı ekonomisini merkeziyetçilikten kurtarma umuduyla başkent komuta merkezi olduğu gibi, aynı zamanda da iktidar aygıtının vatandaş, kent, kültür dönüştürme fonksiyonlarının denendiği ve icra edildiği bir şehir özelliği kazanıyordu.⁴² Dolayısıyla aktif yenileştirme hareketlerinin karargâhı konumunda idi. Fiziki olarak da geniş bulvarların, kültür merkezlerinin, parkların, restoranların, opera, bale ve tiyatrolarının yapılmasıyla modernleştirmenin simgesi haline getirilmeye çalışılıyordu.⁴³ Böylece toplum dönüştürme sürecinin anlaşılabilir kılınabilmesi amacıyla kentleşme modernleştirici bir üslupla sürdürülüyordu. Ulus devlet ulus şehir bütünleşmesiyle Batı modernleşmesinin ilerlemeciliğini örnek alan Cumhuriyet seçkinleri için bu inşa süreci kolektif bir yapılandırma girişimi olarak sürdürülecekti. Bu amaçla sürdürülebilir ilerleme adına tek aktör olarak ulus devlet toplumsal ilişkileri kuracak ve Osmanlıdan kalan tüm toplumsal doku gericilikle özdeşleştirecekti.⁴⁴ Tam da burada ilk dönem Cumhuriyet ütopyacılığı oluşturuluyordu. Batıyla benzerlik kurularak yerleştirilmeyeceğe çalışılan ütopya gerçeklikten uzaklaştıkça dogmatikleşmişti.⁴⁵ Uyumlu ve bağımlı olarak süren sanayileşme, kentleşme, modernleşme üçlemesi ulus ortaya çıkarma sürecinin temel dinamiklerini oluşturulmuştu. Birbirini besleyen bu dinamikler sürekli bir ilerlemenin göstergesiydi. Batıdaki ulus devlet, kapitalizmin önünü açarak sanayileşmeyi planlı ve istikrarlı hale getirirken, Türkiye'deki ulus devlet ise, tamamen siyasal bir nitelik taşımaktaydı ve kendini toplumsal bilinç üretmeye

⁴¹ Cem Behar; Hakan Ercan; Sema Erder; Murat Güvenç; Oğuz Işık, **Türkiye'nin Fırsat Penceresi - Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, İstanbul, TÜSİAD, 1999.

⁴² Gül Özyeğin, "Kapıcılar, Gündelikçiler ve Ev Sahipleri: Türk Kent Yaşamında Sorunlu Karşılaşmalar", Deniz Kandiyoti; Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları**, İstanbul, Metis, 2005, s. 60.

⁴³ Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, "**Giriş**", s. 11.

⁴⁴ Nilüfer Göle, **Melez Desenler**, İstanbul, Metis, 2008, s. 44.

⁴⁵ **Ibid.**, s. 44.

adamıştı.⁴⁶ Mekânsal modernleşme de bu bilinç noktasında önemli bir rol oynamaktaydı. Kendi öz dinamiklerinden yoksun olan yeni Cumhuriyet, modernleşmenin siyasal sürecine çok önem vermiş ve bürokratik ve dinsel kurumları temelli kaldırarak geçmişle bağını kopartmıştı.

Erken dönem Cumhuriyet Türkiye'sinin kentleşme emeklemeleri 20 yıl gibi kısa bir sürede istenilen başarıya ulaşmaktan uzak kalmıştır. 1929 dünya ekonomik bunalımının yanı sıra ekonomik gelişimin ve sürdürülebilir kalkınmanın tam olarak kurumsallaştırılamamış olması, kentleşmenin sadece mimari açıdan Batı'ya benzer modelde binaların yapımıyla kaldığı sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Erken dönem kentleşmede kent gelişimi rasyonel ve planlı olarak sürdürülmeye çalışılmış fakat bunda başarılı olunamamıştır. İstanbul erken dönemde yüzyıllardır sürdürdüğü siyasal kimliği kaybetmiş olmakla birlikte düşük yoğunlukta da olsa mekânsal modernleşmesini sürdürmüştür. Yeni yolların ve sokakların yapılmasıyla birlikte raylı sistemlerin de gelmesiyle Pendik-Kadıköy arasında altkentleşme yerleşimleri genişlemiş Göztepe, Kızıltoprak, Bağdat caddesi, Maltepe yeni dış yerleşimler olmuştur.⁴⁷ Orta gelir seviyesindeki insanların yerleştiği bu yerler alt kent apartmanlaşmasının başlangıcını oluşturmuştur.

3.1.3. 1950-1980 Kentleşen Şehir ve İnsan

Erken dönem Cumhuriyet'te, Mustafa Kemal'in direktifleriyle Cumhuriyet Halk Partisinin toplu bir modernleşme ve medeniyet projesi gündemin birinci sırasını alıyordu. Evrensel modernlik karşısında milli bir modernlik oluşturma teşebbüsü Atatürk'ün vefatı ve İkinci Dünya savaşıyla sekteye uğramıştı. 1946'da tek partili sistem yerini çok partili sisteme bırakmış, 1950'de Demokrat Parti'nin seçimi kazanmasıyla Türkiye'de yeni bir dönem açılmıştır. Erken dönem Cumhuriyet'in sanayi hamleleri, sermaye artışının yeterince gerçekleşmemesi ve uzmanlaşmış kadroların yetersizliği yüzünden yarım kalmıştı. Demokrat Parti iktidarı siyasal ve ekonomik refahı getirmek üzere yeni bir sanayileşme projesi başlatıyordu. Bu

⁴⁶ Hatice Kurtuluş; Asuman Türkün, “Giriş”, s. 12.

⁴⁷ Daniş, *İstanbul'da uydu Yerleşmelerin Yaygınlaşması*, s. 52.

projede temel argüman makineleşmeydi. Erken dönem Cumhuriyet'te kısmen de olsa makineleşme başlamıştı ve dünyadaki gelişmelere paralel olarak sanayi hamlesi ancak makineleşme üzerinden yürütülmeliydi. Tarımda makineleşme döneminin başlaması ve artan kırsal nüfusa paralel olarak arazilerin bölüşülmesiyle kırsalda iş imkânları azalmaya başladı. Bu durum kırsalın düşüşünü ve kentin yükselişini başlatan bir yeni bir süreci ortaya çıkarıyordu. 1950'lere kadar kırsal nüfus, ülkenin temel tarım ve hayvancılık politikalarını yürüten bir güçtü. Kentler ise kırsal yapının daha gelişmiş bir çeşidi görünümündeydi. Erken dönem Cumhuriyet'te Ankara'nın kent imarı ve dizaynı üzerine yürütülen çalışmalar diğer kentlerde yayılma imkânı bulamamıştı. Dolayısıyla kentleşmeyi oluşturacak dinamiklerden en önemlisi olan kent tam olarak rasyonel, endüstriyel, kurumsal, bürokratik kazanımları elde edememişti. “Ernst Reuter, Ömer Celal Sarç ve Sadun Aren 1945-1950 yılları arasında yapmış oldukları çalışmalarda, o tarihte Türkiye’de güçlü kentleşme eğilimleri bulunmadığı görüşünde birleşmişlerdir.”⁴⁸ Demokrat Parti'nin sanayi hamlesi başlatmasında sadece CHP'nin gerçekleştiremediği hamleleri yapmak istemesi değil, dünyadaki gelişmelere paralel politikalar geliştirmek istemesi de rol oynuyordu. İkinci Dünya Savaşı dünyanın en büyük ekonomik güçlerini karşı karşıya getirmiş ve büyük bir yıkım yaşanmıştı. Savaş sonrasında bu ülkeler toparlanmak için birbirlerine ihtiyaç duymuşlardır. Ulusal ekonomilerin tek başına başarılı olamayacağı ancak uluslararası düzeyde işbirliği yapıldığı takdirde krizin aşılabileceği görüşü hâkim olmuştur. İkinci Dünya Savaş'ında ekonomik olarak çöken Avrupa devletleri karşısında ABD ekonomik olarak dünyaya hâkim olmuştu. ABD, gelişmekte olan ülkelere Marshall planı dahilinde fonlar sağlamak ve onları kendine bağlamaktaydı. Türkiye'nin de aralarında bulunduğu ülkeler, 1950'ler sonrası sanayileşme çabalarında bulunurken, sanayileşmede mesafe kat edebilmeleri özel ve resmi yabancı fonları alınabilmelerine bağlıydı.⁴⁹ Bu fonların alınmasında bu fonları sağlayan ülkelerden ithalat yapmayı zorunlu kılıyordu. Bu fonların alınması için tek yetkili kurum olan devlet mecburen piyasayı şekillendirmeye çalışıyordu. Keynesçilik denilen, özel ve kamu sektörünün yer aldığı ekonomik dairede kamu

⁴⁸ Ruşen Keleş, **Kentleşme Politikası**, İstanbul, İmge, 2010, s. 54.

⁴⁹ Çağlar Keyder, **Kriz Üzerine Notlar, Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984, s. 32.

sektörünün daha egemen ve belirleyici olduğu bu ekonomik model, gelişmekte olan ülkelerin vazgeçilmeziydi. Bu model küresel ekonomi devi olan ülkelerin kendi ekonomik gelecekleri adına da vazgeçilmezdi çünkü bu yolla ihracatlarını arttırdıkları gibi gelişmekte olan ülkeler üzerinde etkili bir hegemonya kurmuş oluyorlardı. Dünya'nın yeniden yapılanması Amerika'nın öncülüğünde gerçekleşirken, yaygın ve kitlesel olarak üretilen refah devleti politikalarıyla özellikle orta sınıflara yeni yerleşimler sunma fırsatı doğuyordu.⁵⁰ Batı'da gerçekleşen alt kent yerleşimleri için Türkiye biraz daha beklemek zorunda kalacaktı.

Türkiye'de ise 1950'lerden itibaren kırsaldan kente yoğun göçlerle kentler hiç olmadığı kadar hızlı bir nüfus artışına tanık olmuşlardır. Bu yoğun göçlerin en karakteristik özelliği ise yoksul grupların hareketleridir. Sosyal ve ekonomik sermayeleri yetersiz insanların herhangi bir hazırlık yapmadan kente gelmeleriyle kentte yeni bir yerleşim fenomeni ortaya çıkmıştır.

3.1.3.1. Gecekondu

Gecekondu denilen ve kentin çeperlerinde hazine arazilerine kurulan bu yerleşimler mantar gibi çoğalıp kenti çevrelemiştir. İstanbul'da Osmanlı'nın son dönemlerinde de görülen bu tür yerleşimler, kente ilk defa gelip yerleşen yoksulların kente eklemlenme aracı olmuştur. Gecekondu terim olarak kentin uzak ve sınır bölgelerinde hazine arazilerine veya özel kişilerin toprakları üzerine bayındırlık ve imar kurallarına aykırı olarak kısa bir sürede inşa edilen, barınması devlet veya kent yönetimi tarafından karşılanamayan yoksul ya da dar gelirli ailelerin yaşadığı barınak olarak tanımlanmaktadır.⁵¹ Sosyolojik olarak gecekondu da sanayileşmesi yavaş ilerleyen toplumlarda çeşitli sebeplerle köyden kente göç eden nüfusun sosyo-ekonomik ve sosyo kültürel olarak kent merkezi yerine kentin imara açılmamış sınır bölgelerine sosyal tutunma aracı olarak yerleşimlerini ifade etmektedir. Gecekondu yerleşimleri sosyo ekonomik durumları iyi veya yeterli olmayan insanların kentle

⁵⁰ Hatice Kurtuluş; Asuman Türkün, “**Giriş**”, s. 12.

⁵¹ Keleş, **Kentbilim Terimler Sözlüğü**, s. 53.

yerleşim olarak ilk ilişki kurdukları mekânlardandır. Yoksul grupların kendilerini kent merkezinde yerleşim kurmaktan uzak tutan sebepler arasında sadece kendi toplumsal durumları değil, üst sınıflar tarafından kendilerine yönelik oluşturulan algı da rol oynamaktadır. Üst sınıfların yoksul gruplar için oluşturdukları öz algılar yoksulların kendilerini algılayış biçimlerinden daha berraktır. Sosyal dışlanma denilen bu olgu mekânsal ve sınıfsal olarak bir grubun diğer bir grubu sosyo ekonomik algılarla kendilerinden uzak tutma isteğidir. Gecekondu sosyoekonomik hatta kültürel sermayeleri ve fonksiyonları yetersiz grupların mecburiyetten bir araya gelip yaşamak zorunda oldukları yerleşimlerdir. Bu sebeple sosyal dışlanmanın kaynağını oluşturmaktadırlar. Mekânsal ve toplumsal ayrışmayla diyalektik ilişki içinde bulunan gecekondu hem mekânsal ayrışmanın sebebi hem de sonucu olabilmektedir.⁵²

Kentin çevresine kurulan bu yerleşimler; zamanla kent özeğinin yani, kentin işleyiş mekânizmalarını barındıran özel ve kamusal alanına engel olacak şekilde kentleşememe veya aşırı, hızlı ve düzensiz kentleşme sorunsallarını ortaya çıkarmaktadır. Bu sorunsallar Batı dışı toplumlara has bir durumdur. Çünkü gecekondu yerleşimi Batı şehirlerinde gerek sosyal tabaklaşma gerek hayat tarzları bakımından ayrılmış ve farklılaşmış sınıfların barındıkları *slum*, *shanty town* gibi yerleşimlerden farklılık taşımaktadır.⁵³ Bu farklılığı oluşturan bileşenler; Türkiye'nin kendisine has olan demografik değişimleri, politik hayatı, belediyeciliği ve kentleşmesidir. Gelişmiş ülkelerde kentin dokusuna uygun olmayan bu tür yerleşimlere pek rastlanılmamaktadır. Sanayileşmiş toplumlarda; sanayileşme, kentleşme ve toplumsal değişim ardı ardına yaşanmakta olup düzenli bir süreç işlemektedir. Dolayısıyla sanayileşmesini hızlı sürdüren ve çağa uygun pratikleri uygulayan toplumlarda kente göç eden insanlar az sayıda olmaktadır.

Türkiye'deki yoksul gruplar gecekondu için ellerindeki tüm parayı gecekondu arazisi satın almak için rant sahiplerine veya mafya mensuplarına vermekte tereddüt göstermemektedirler. Arazi satın almanın yanında gecekonduarını inşa etmek için de

⁵² Peter Marcuse (der.), **Desegregating The City, Ghettos, Enclaves, Inequality**, Albany State University of New York Press, 2005, s. 22.

⁵³ Kasım Karaman, "Türkiye'de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondu Sorunu", **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi**, C. 2, Sayı: 1, 2003, s. 116.

tüm parayı bitirmekle birlikte borçlanmaktan da çekinmemektedirler. Paranın ekonomik değerinden feragat edilerek hane kurmak, kalıcı yerleşim amacıyla gecekonduya gelindiğini göstermektedir. Dolayısıyla Türkiye’de gecekondular sakinleri tarafından tek yaşam değeri olarak görülebilmektedir. Toplumsal yapı itibariyle ana tema yoksulluk olmasına rağmen gecekondularda etnik ve hemşerilik kökenine bağlı yerleşim de azımsanamayacak kadar güçlü olgudur. Özellikle aynı köyden ve kasabadan ardı ardına göçlerle birçok hemşerilik bağıyla oluşmuş gecekondulu mahalleleri vardır.⁵⁴

Batı’daki yoksul grubu yerleşimlerinden olan *slum*, *shanty town* ise gelişmiş sanayi ülkelerine has yerleşimlerdir. Gecekondulu ve *slum*, *shanty town* yerleşimlerindeki temel fark ülkelerin sanayileşme kapasitesi ve sürecidir. Gecekondulu yerleşimleri sanayileşememe veya yetersiz sanayileşme sürecinde sosyal ve ekonomik rol kapma becerisinin bir sonucu olarak ortaya çıkar, başka bir ifadeyle göçmenin kendini kent hayatıyla bütünleştirme çabasının umutlu bir başlangıcı olarak düşünülebilecekken, *slum* göçmenin buna ulaşmadaki başarısızlığını simgeleyen bir şey olarak düşünülebilir.⁵⁵ Gecekondulu yoksullar kentle bütünleşmekten korkmamakta ve kente nasıl adapta olunacağını mücadelelerini vermektedir. Bir sonraki aşamada varoş yoksulu haline gelen gecekondulular umutlarını daha da ileriye taşımışlardır. Melih Pınarcıoğlu ve Oğuz Işık da varoş yoksulların hayata umutla tutunduklarını, kendilerine sunulan imkânlarla yetinmek istemediklerini belirtmektedir.⁵⁶ Buna karşın *slumlarda* yaşayan kent yoksulları kent hayatında kendilerine verilen olanaklardan yararlanmaktan umudu kesmiş olmakta ve başarısız bir deneyim kazanmaktadırlar. Kendi lehlerine gelişebilecek olanaklardan bile umudu kesmişlerdir. Ayrıca *slumlarda* etnik ve dil konusundaki engeller *slum* sakinlerini kısıtlamaktadır.⁵⁷ Gecekondulu mahallerinde ise bu tür dil ve etnik kısıtlar son derece azdır. Varoş dayanışmasıyla birbirlerini idare eden ve birbirleriyle kenetlenen gecekondulu sakinleri kente eklemlenme mücadelesinde psikolojik ve kamusal

⁵⁴ Esenyurt Tokat Mahallesi, Gaziosmanpaşa Gazi Mahallesi buna örnek gösterilebilir.

⁵⁵ Kemal H. Karpat, **Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003, s. 52.

⁵⁶ **Nöbetleşe Yoksulluk**, s. 43.

⁵⁷ Ercan Tatlıdil, “Kentleşme ve Gecekondulu”, **Ege. Üniv. Edebiyat Fak. Yayınları**, no:47, İzmir, Ege Üniv. Basımevi, 1989, s. 17.

çözülüşünü engellemektedir.⁵⁸ Burada gecekondular ile bazen birlikte kullanılan getto kavramına değinmekte fayda vardır. İki kavram bazen birbirine karıştırılmaktadır. Uygulamalı Amerikan sosyolojisi *getto*, *slum* ve *banliyö* konusunda net bir ayrım yapamamış olup bu durum Türk kent sosyolojisine de yansımıştır.⁵⁹ Getto da gecekondular gibi yaşam standartlarındaki zorunluluktan bir arada yaşayan insanları kastetmektedir. Birlikte yaşamda, kentin gerektirdiği yaşamsal fonksiyonları icra etme adına bir bütünleşme ve dayanışma vardır. Gecekondu ile getto kavramı arasındaki temel fark yaşam felsefesinden ileri gelmektedir. Umutlu, girişken ve faal bir yaşam felsefesi benimseyen gecekondular sakinleri karşısında gettolar tamamen izole olmuş, hayatın asgari olarak yaşanması için gerekli olanları yapmakla özdeşleşmiş yerleşimlerdir.⁶⁰ Gettolar sürgün edilmek istenenlerin yeridir. Marcuse, getto terimini “egemen toplum tarafından aşağı tabakada görülen ve ikinci derecede muamele edilen, genelde ırksal, etnik veya yabancı olarak tanımlanan, egemen güçler tarafından belirli bir yerle sınırlandırılmış ve ayrıştırılmış mekânsal toplanmayı ifade eden bir olgu olarak tarif eder.”⁶¹ Nitekim getto kavramı kendisinden sosyo kültürel, ekonomik olarak oldukça uzak olan adacık (enclave) yerleşimleriyle bile karıştırılabilmektedir.

3.1.3.2. Apartmanlaşma

Gecekondu yerleşimleri, kentlerin düzensiz ve çarpık yerleşimlerini temsil ederken aynı anda kentsel arazileri de daraltıyordu. Kentsel mekân darlığına neden bu yapılar zamanla kentin çevresine saçaklanarak kentin rasyonel ve işlevsel büyümesine engel teşkil ediyordu. Kentin nüfus artışı, iç göçler ve arazi işgalleri nedeniyle mücadele etme gücü kalmayan kent sakinleri için tek yol, tek katlı ev inşa etme yerine çok katlı apartmanlar inşa ederek birçok aileyi aynı anda barındıracak bir hane oluşturmaktan geçiyordu. Apartmanlaşma; Türkiye’de 1900’lerin başında başlayan bir yerleşim

⁵⁸ İhsan Çetin, **Gecekondu Kentle Bütünleşme Sürecinde Alan-Mekân Faktörü: İzmir Örneği**, s. 113.

⁵⁹ Ceri Peach, “The Ghetto and The Ethnic Enclave”, David Varady (der.), **Desegregating The City, Ghettos, Enclaves & Inequality**, Albany, State University of New York Press, 2005, s. 31.

⁶⁰ Karpat, **Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm**, s. 13.

⁶¹ Peach, **The Ghetto and The Ethnic Enclave**, s. 17.

tipidir. İstanbul’da Avrupalı tüccarlara ve yeni oluşmaya başlayan ticaret burjuvasına ev sahipliği yapan Tarlabası, Pera, Galata’daki modern apartmanlar apartmanlaşmanın ilk örnekleridir. Apartmanlar Kat Mülkiyet Kanunu’nun kısıtlayıcı etkileri yüzünden uzun bir süre halkın geleneksel kesimleri tarafından benimsenememiştir. 1954’te değişen Kat Mülkiyet Kanunu’yla tek arsaya tek bina yapılması zorunluluğu sona ermiştir. Türkiye’de kentleşmenin hızla artmaya başladığı Demokrat Parti dönemi kentlerin iç göçlere karşılık veremeyecek kadar sıkıştığı dönemlerdi. Zamanla ev inşa edecek arazi bulmakta zorlanan orta sınıflar bulunan arsanın maliyetini birden fazla orta sınıf ailesinin bölüşmesine olanak veren çözümler aramışlardır.⁶² Kat Mülkiyet Kanunu’nun da çıkmasıyla rahat nefes alan orta sınıflar kentsel dönüşümün gecekonduyla birlikte giden ikinci yerleşim tipinin oluşumuna öncülük etmişlerdir. Fakat bu konut tipi gecekondudan bağımsız olmayıp zamanla tek katlı olarak inşa edilen gecekondulara kaçak olarak çıkılan katlarla gecekondulu apartmanları da oluşturmuştur.

Apartmanlaşmanın Türkiye’de geç yaygınlaşmasında temel sebep geç sanayileşme sürecidir. Kırsal kesimden göçle gelen aile eşrafının apartman inşa edip yerleşmesiyle kan bağına, benzerliğe ve geleneklere dayanan mekânîk ilişkilerin olduğu mahalleler haline gelmiştir. Bu apartman örgütlenmesiyle kente tutunan insanlar belli bir sosyal ve kentsel kültür edindikten sonra uzaklaşma eğilimi taşımışlardır.⁶³ Mekânsal pratikler bölümünde vereceğimiz alt kentleşme sürecinde bu uzaklaşmayı ele alacağız. Apartmanlaşma sürecinde en önemli dinamiklerden biri de kentsel rantlardır. Gecekondulu talebine karşılık verme suretiyle edinilen enformel sektör tecrübesi konut piyasasında belirleyici olmuştur. Kentsel rantların enformel sektörü beslemesiyle zamanla müteahhitlik ve kooperatifçilik ortaya çıkmıştır. Mimarlık ve mühendislik tecrübesi gerektirmeyen bu bayındırlık ve iskan işleri büyük bir ekonomik pasta ortaya çıkarmış, konut talebine paralel olarak bu sektörlerde büyük oranda müteahhit ve kooperatifçi birlikleri arzı oluşturmuştur. Tecrübesiz ve plansız müteahhitlerin konutçuluk girişimleri müteahhitlerin ekonomik

⁶² İlhan Tekeli, “Geleneksel değerler evlerde de apartmanlarda da üretilebilir” **Mostar Dergisi**, Sayı:74, 2011, s. 15. [http://www.mostar.com.tr/Detay.aspx?Sayi=36&YaziID=751\(29.03.2012\)](http://www.mostar.com.tr/Detay.aspx?Sayi=36&YaziID=751(29.03.2012)).

⁶³ **Ibid.**, s. 16.

pastadan pay almayı tek amaç edinmeleri, konut talebinde bulunan insanların da sadece içine girip yaşayabilecekleri bir ev istemeleri nedeniyle post gecekondular denilen apartman yığınlarıyla dolu yerleşimler ortaya çıkmıştır. İstanbul’da Bağcılar, Şirinevler gibi yerler bu tür yerleşimlere örnek gösterilebilir. Bu yerler; merdiven altı işletmeler, konfeksiyon atölyeleri, küçük çapta üretim yapan işyerleriyle hem ticari yaşamın hem de sosyal yaşamın iç içe geçtiği yerlerdir. Bu yerleşimlerde yaşayan insanlar bir sonraki bölümde yer vereceğimiz alt kentleşme sürecinde öncü göç aktörleri olmuşlardır.

3.1.4. 1980-2000 Liberal Dönem: Ekonomik ve Sosyal Dönüşüm Politikaları

1970’lere kadar milli kimlikler üzerinde toplum dayanışması üreten, milli ekonomiyle kalkınmacı bir yaklaşımı benimseyen ülkeler ortaya çıkan ekonomik krizlerin yıkıcı etkilerinden kurtulmak için yeni politikalar geliştirmeye yöneldiler. Bu yeni politikalara yöneliş, bu dönemlerde ortaya çıkan kimlik eksenli ve mücadeleli yeni sosyal hareketlerin de etkisiyle köklü çözümlere ihtiyaç duyulduğu izlenimi yarattı. Bu nedenle 1970’lerin başında dünyadaki ekonomik sistemin tıkanması, bütün dünyayı kapsayacak bir dizi politikanın gelişmesine olarak veriyordu. Tüm dünyada ulus devletçi ekonomi modelinin yerini küresel şirketleşmeler, yeni dijital pazarlar, devletlerarası ticari bloklar ve anlaşmalara dayalı birçok yenilikçi ekonomi modelleri alıyordu. Diğer taraftan sanayi kentlerinin tek merkezli yapısında köklü bir değişiklikler meydana geliyordu. “Sanayi toplumunun tek merkezin hâkimiyetindeki metropoliten kentlerinden, büyük bir alana yayılan, her parçası küreselle ilişkilendirilmiş, çok merkezli bir kentsel bölge haline dönüşüyordu.”⁶⁴ Kapitalizmin 1970’lerden itibaren içine girdiği krize bağlı olarak bütün dünyada üretimin ve mekânsal yapıların radikal olarak yeniden yapılandırıldığı ve ölçeklendirildiği küresel dönem, tüm dünyayı etkisini altına alarak yayılcı ve müdahaleci bir şekle bürünüyordu.⁶⁵ Bilgi akışlarına ve risk paylaşmaya olanak

⁶⁴ <http://yerelce.wordpress.com/2012/10/17/kentsel-donusume-farkli-bir-bakis-acisi-modernite-asilirken-kent-planlamasi/> çevrimiçi, 18 Ağustos 2014.

⁶⁵ Hatice Kurtuluş; Asuman Türkün, “Giriş”, s. 13.

veren entegrasyon süreci, beraberinde küresel yatırımı tüm dünyada geçerli kılan hizmet sektörünün uzmanlaşmasını sağlamıştır. İş çeşitliliğine ve sermaye yayılımına imkân veren neoliberal dönüşüm politikaları geniş çaplı toplumsal değişimleri de beraberinde getirmiştir. Mekânsal dönüşümün de hızlandığı bu dönemde yeni yatırım ve tüketim alanları açılarak neoliberal politikalar çerçevesinde 1970’lerin ekonomik krizine kısmi bir çözüm oluşturulmuştur.⁶⁶

Türkiye bu kaotik dönemi en şiddetli yaşayan ülkelerden biriydi. Artan işsizlik, ekonomik darboğazlar, siyasi istikrarsızlıklar; uzun süre devlet eliyle gerçekleştirilmeye çalışılan ithal ikameci sanayileşme sürecinin de sonunu getiriyordu. Dış piyasa ile rekabet sürecinde iç piyasayı korumayı amaçlayan milli ekonomi modeli çöküş yaşıyordu. Ekonomik liberalleşme 1980’de siyasal bir kararla başlayacaktı. 24 Ocak 1980’de alınan kararlarla uygulanmaya başlayan istikrar paketi ilk aşamada tüm öğeleriyle uygulanmaya konulmamış fakat bu ilk teşebbüs Türkiye’nin önünün açılması adına milat olmuştur.⁶⁷ Bu istikrar paketinde yer alan temel karar şöyle sıralanabilir:

- ✓ “Para arzının kısılması ve “*serbest faize*”e geçilmesi,
- ✓ Türk Lirasının yüksek oranda devalüe edilmesi,
- ✓ Kamu harcamalarının kısılması, bütçe açığının küçültülmesi,
- ✓ KİT ürünlerine açıklarını kapatmaları için zam yapma yetkisinin verilmesi,
- ✓ Sübvansiyonların asgariye indirilmesi ve fiyat kontrollerinin azaltılması,
- ✓ Esnek kur, günlük döviz kuru uygulamasına geçilmesi,
- ✓ Yabancı sermaye girişini hızlandıracak önlemlerin alınması,

⁶⁶ **Ibid.**, s. 15.

⁶⁷ İlhan Tekeli, **Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak İçin İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları, Türkiye’de ve Dünya’da Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984, s. 12.

- ✓ İhracata dayalı sanayileşmeyi özendirirken, ihracata (vergi, ucuz kredi ve döviz kullanım kolaylıkları) sürekli destek verilmesi’’

68

Dünyada küreselleşmenin ve neoliberal politikaların tüm prensipleriyle emek ve üretim örgütlenmelerinin ve düzenlemelerinin yapıldığı bir ortamda Türkiye bu dönemleri kendi iç dinamikleri ve potansiyelleriyle şekillendiriyordu.⁶⁹ Bu şekillenme sürecinde kentler toplumsal değişimin en belirgin olarak gözlemlenebildiği saha olarak göze çarpmaktaydı.

1980'lere kadar ithal ikameci ekonomi politikalarıyla popülist sosyal politikaların şekillendirdiği kentler, yatırımların küçük ölçekli gerçekleştiği yerler olarak sınırlı alanlar olarak büyümekte iken, 1980'lerle birlikte kentler; popülist politikaların yerini kayırmacı ilişkilere bıraktığı, akışkan olmayan ekonominin ise yerini küresel yatırımlara, geniş ölçekli kentsel projelere bıraktığı alanlar haline gelmiştir. Türkiye neoliberal küreselleşmecî ve ihracat odaklı bir büyüme stratejisini benimserken bu uygulamaların mekânsal yansımaları kısa bir zamanda ortaya çıkmıştır.⁷⁰ Artık kentler yeni konsept binalara, oldukça işlevsel ve faydacı olarak inşa edilmiş site yerleşkelerine ve küresel şirketlerin yerel pazarları haline dönüşmeye başlamıştır. Kentlerin küreselleşme karşısında geçirmiş oldukları büyük ve iddialı gelişmeler kentlere de küresel kent imajı kazandırmıştır. Ekonomik ve küresel bir sermayeyle karşılaşan kentlerin Özellikle 1980'li yılların ortalarından itibaren başta İstanbul olmak üzere birçok Anadolu ve kıyı kenti, küresel ekonomi ile entegrasyonu birincil hedef olarak benimsemiştir. Türkiye’de küreselleşme temsilinin en belirgin ve aktif lokomotif olan İstanbul kısa zamanda küresel ekonomi modeline uygun bir kent olmaya çalışırken, birçok küresel şirketin temsilciliğini alıyor ve aynı zamanda yurtdışına açılan Türk şirketleri için de koordinasyon merkezi oluyordu. Gerçekleşen bu köklü değişimlerin İstanbul açısından özel bir anlamı vardır. İstanbul neoliberal ekonomi modeli için coğrafi konum, artan iç göçler, en çok sanayileşmiş kent

⁶⁸ <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>, 28 Ağustos 2012.

⁶⁹ Hatice Kurtuluş; Asuman Türkün, “**Giriş**”, s. 13.

⁷⁰ Şerife Geniş, “Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayrışma”. **Sivil Toplum**, Sayı: 17-18, 2007, s. 74.

olmasının getirdiği birikimle küresel kent vizyonu ve misyonu açısından biçilmiş kaftandı. İthal ikameci sanayi hamlesinden vazgeçen Türkiye için, İstanbul'un küresel ekonomiyle canlanması hem kentsel hizmetlerin kalitesinin artışı hem de kapitalizmin kendine farklı yollar bulmasından dolayı küresel şehir için en uygun kent imajına sahipti.⁷¹ İstanbul'un mekânsal yapısındaki dönüşümlerin arkasında küresel kent söyleminin büyük payı vardır.⁷² Küresel kent söylemi İstanbul'un çok kısa bir zamanda uluslararası iş dünyasının merkezi olmasından dolayı kullanılmaktadır. Özellikle Şişli, Maslak, Mecidiyeköy, Büyükdere küresel şirketlerin Türkiye temsilciliklerine, bankacılık, finans, sigorta sektörüne ev sahipliği yapmaktadır.

Küresel yatırımların yanı sıra enformasyon teknolojilerinin gelişimiyle yatırımlar artmış, tüketimcilik en güçlü sosyal davranışlardan biri olarak insanlarda gözlemlenir olmuştur. Bu değişim siyasal olarak hükümetlerin ve siyasi partilerin plan ve projelerinde değişikliklere gitmesine de neden olmuştur.⁷³ Siyasal kurumlar vatandaşlara kentsel dönüşüm vaatlerini vermeye başlamışlardır. Kitleleri ikna etme adına daha temiz, daha düzenli bir kent imajı yaratmaya yönelik söylemler kullanmaya başlamışlardır. Büyük kentlerden özellikle de İstanbul, büyüklüğünden ve ekonomik gücünden dolayı kentsel müdahale için en uygun şehir olarak algılanmıştır. Çünkü dönüşüm politikalarına paralel olarak hızla nüfusu ve yoğunluğu artan bir kent meydana gelmiştir. Hızla göç alan, arazileri imara açılan, hem Karadeniz hem de Trakya bölgelerine kayan yerleşimler İstanbul'u hızla kapsayıcı bir kent haline getirmektedir. İstanbul'un küresel kent projesi, 1980'lerden itibaren iktidara gelen hükümetlerin ve sanayicilerin, Türkiye ekonomisinin dünya ekonomisine eklemenebilmesi için eş güdümlü politikalar üretme çabasıyla oluşturulmuştur.⁷⁴

⁷¹ Saskia Sassen, **The Global City: New York, London, Tokyo**, Princeton, Princeton University Press. 1991; Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, 1989.

⁷² Binnur Öktem, "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedi Rolü", Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam, 2005, s. 26.

⁷³ White, **İslamcı Kitle Seferberliği**, s. 43.

⁷⁴ Öktem, **Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü**, s. 28.

İlk etapta pozitif gibi görülen İstanbul kentleşme olgusuna toplumsal değişme ve sınıfsal ilişkiler merceğinden bakıldığında bazı deformasyonlar görülmektedir. Düzenli ve doğrusal bir büyüme yerine çarpık, düzensiz ve eşitsiz büyüme gerçekleşmesiyle kent alanları insanlar için kaotik bir dönemin başlangıcı da olmaktadır. Metropolleşme beraberinde kentsel sorunları getirerek mekânsal olarak kontrol edilemeyen ve güvenliği sağlanamayan yerlerin oluşumuna da zemin hazırlamaktadır. Ekonomik istikrarsızlık, kırsaldan kente göçü hızlandırmakla birlikte kentte eklemleme mücadelesi veren alt grupların mücadele alanlarını da yaratmıştır. Yatırımların alt gelir gruplarına ulaşmadığı gecekondu bölgeleri sokak olaylarının meydana geldiği, suç oranlarının oldukça fazla gerçekleştiği mekânlar haline gelmiştir. Yeni dönem liberalleşme hareketleriyle serbest piyasa ekonomisinin damarları, enformel piyasanın kayırmacı ilişkiler oluşturmaya olanak vermiştir. Dolayısıyla kayırmacı ilişkiler en çok gecekondu yerleşimlerinde gelişme göstermektedir. Bu olanak kentin çöküntü mekânlarına başka bir anlam kazandırmıştır. Gecekondu mahalleleri hızlı bir dönüşüme uğramış ve burada yaşayan varoş yoksulları kentin onlara sunduğu hizmetleri yeterli bulmayarak değişik yollarla ekonomik ve sosyal sermayelerini yükseltmişlerdir. Melih Pınarcıoğlu ve Oğuz Işık'ın *Nöbetleşe Yoksulluk* olarak kavramsallaştırdığı varoş yoksullarının zengin orta sınıfa yükselişini anlatan bu süreç gecekondu bölgelerinin sınıfsal konum açısından sıçrama tahtasına dönüştüğünü göstermektedir. Belli bir süre ve aşamada gecekonduya yaşayan ve bulunduğu bölgede hazine arazilerini gecekondu inşa etmek için talep eden insanlara gayri resmi ve kanunsuz olarak paylaştıran ve büyük ekonomik kazançlar elde eden gruplar gecekondulaşma fenomenini değiştirmiştir. Küresel ekonominin geniş ölçekli yatırımlarına imkân veren yapısı kentte hızla çoğalan site inşaatlarını öne çıkarmıştır. Kentsel dönüşümün belediyeler açısından kazanımı da bu tür siteleşmelerin yerel yönetimler açısından da cazip olması sonucunu doğurmuştur. Altyapısını, parklarını, otoparklarını, yeşil alanlarını, elektrik, su ve doğalgaz gibi yaşam kaynaklarını kendi yapan şirketler belediyelerin yükünü oldukça hafifletmiştir. Düzensiz ve kaçak yapılaşma, ruhsatsız ve tapusuz evler ve apartmanlarla çöküntü haline gelen kentte çarpık kentleşme mücadele eden belediyeler yeni nesil uydu kentleri memnuniyetle karşılamışlardır. Uydu kentler, vergilerin rahatça toplandığı, toplu taşıma araçlarının güzergâhta zarar görmediği,

açılan işyerlerinin ruhsat ve benzeri izinleri için yüksek miktarlarda para ödenen yerlerdir. Bu açılardan belediyeler için hem ekonomik hem de bürokratik olarak kazanım sağlamaktadır.

3.1.4.1. İstanbul’da Alt Kentleşme

Bu yeni yerleşimler; kent merkezlerindeki yoğun nüfusun daha kaliteli, seçkin bir yaşama kavuşma arzusuyla kent çevrelerine akın ettiği ve kent merkezlerinin boşalmasıyla sonuçlanan alt kentlerdi. Alt kentleşme (banliyöleşme) kentin merkezindeki keşmekeşten, gürültüden, çevre kirliliğinden kurtulmak isteyen orta sınıfların kentin çevresine daha güvenilir, temiz, homojen sitelere akın etmesi sürecidir. Alt kentler ise orta sınıflara ev sahipliği yapan, bahçeli, güvenli, temiz, planlı yerleşimlerdir. Alt kent yerleşimleri; yeni otoyollar, metro, tramvay gibi ulaşım imkanlarının gelişmesiyle Paris, Londra, Chicago, New York, Berlin gibi büyük kentlerde oldukça hızlı bir şekilde yayılmıştır.⁷⁵ Bu yerleşimlere plan dâhilinde ve estetik açıdan oldukça işlevsel nitelik kazandırılarak alt kent rüyası haline getirilmişlerdir.⁷⁶ Britanya ve Avustralya’daki bahçe kentlerle Amerika’daki romantik alt kentler buna örnektir. Bu orta sınıf yerleşimlerinin yanı sıra üst sınıflara hitap eden adacık (*enclave*) yerleşimleri ortaya çıkmaya başlamıştır.

İlk etapta tek tip, homojen ve toplu kültürel yapı içinde gibi görünen alt kent yerleşimlerinin aslında oldukça heterojen, biçimsiz, çok çeşitli kültürel fragmanlar taşıyan yerler olduğu görülmüştür. Yoksulların da zamanla ekonomik ve sosyal sermayelerini yükseltmeleri sonucunda bu lüks yerleşimlere gelmeleri nöbetleşe sınıf hareketlerinin oluşumunu göstermekle birlikte zaman içinde kontrol altına alınamayacak kadar genişleyen site yerleşimleri kentlere egemen olmuştur. Mekânsal ayrışmanın lüks alt kentlere kaçışla başladığı 2. Dünya Savaşı sonrası Amerika ve Batı kentlerinde bu kaçış zamanla başka bir süreci beraberinde getirmiştir. Türkiye’de alt kentleşme ise 1980’lerle başlayan bir süreçtir.

⁷⁵ Hutchison (der.), **Encyclopedia of Urban Studies**, s. 781.

⁷⁶Julit Bodnar, “On Fragmentation, Urban and Social, Critical Perspectives on Urban Redevelopment”, Ray Hutchison (der.), **Research in Urban Sociology**, New Orleans, Emerald Group Publishing, 2001, s. 181.

Batı'da İkinci Dünya Savaşı'nı izleyen süreçte, yeniden yapılanma gerçekleştiren ülkelerde merkezlerdeki nüfusun çevrelere olan kaçıışı olan alt kentleşme Türkiye'de bir dizi eş zamanlı değişkenin birbiriyle ilişkisiyle anlaşılabilir. Genel kabul Türkiye'de alt kentleşmenin 1980'lerle birlikte başladığıdır.⁷⁷ Önceden de belirttiğimiz gibi Türkiye'de 1980'lere kadar olan geçerli olan küresel bağlantısızlık ve içe kapalılığın sona erip yeni bir dönemin başlaması, aslında dünyayla eş zamanlı olarak kentsel dönüşümlerin ve uygulamaların yapılması fırsatını doğuruyordu. Alt kentleşme olgusunu başlatan süreçleri üç ayrı dinamikle açıklamak mümkündür. Birbiriyle ilişkili bu dinamikler hem ulusal hem de yerel düzeyde yayılmacı etkiler oluşturmuştur. Birincisi alt kentleşmeyi oluşturan ekonomik yapılardır. Ülkenin ekonomik politikasının değişmesinin en bariz toplumsal sonucu mekânsal ayrışmanın ortaya çıkmasıdır. 1980'lerle başlayan ve serbest piyasada hızla artan sanayi ve finans aktörleri, kapitalizmin kurumsallaşmasını sağlıyordu. Özel ve kamu sektörünün artan sermaye birikime aktif olarak katılması Türkiye'de sınıflar arası mesafeyi görünür hale getiriyordu. Hem ülke düzeyinde hem de kentsel düzeyde gerçekleşen ekonomi politiğin mekânsal sonucuna en rahat ve hızlı karşılığı veren orta sınıf, alt kentleşmede öncü olmuşlardır. İkinci dinamik kentin fiziki ihtiyaçlarıdır. İstanbul'un nüfus hızı 1980-1985 arası en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 1980'de 2.772.708 olan nüfus 1985'te 5.475.982'ye ulaşmıştır (Tablo: 4).

⁷⁷ Hatice Kurtuluş, Asuman Türkün, **Giriş**, s. 6, Geniş, **Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayrışma**, s. 74; Ayata, **Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı**, s. 44.

Yıl	Nüfus	Yıllık Artış Oranı
1914	909.978	-0,27
1927	680.857	-2,21
1935	741.148	1,07
1940	793.949	1,39
1945	860.558	1,62
1950	983.041	2,70
1955	1.268.771	5,24
1960	1.466.535	2,94
1965	1.742.978	3,51
1970	2.132.407	4,12
1975	2.547.364	3,62
1980	2.772.708	1,71
1985	5.475.982	14,58
1990	6.629.431	3,90
2000	8.803.468	2,88

Tablo:4- Yıllara göre İstanbul nüfusu, Kaynak: Türkiye İstatistik Kurumu, 2005.

Kentin merkezlerinde yol, su elektrik, kanalizasyon, çöp gibi altyapı sorunları günden güne artıyordu. Bu ihtiyaçlara konut sıkıntısı eşlik ediyordu. İstanbul sakinleri mekânsal çöküntüyü yoğun bir şekilde hissedip daha huzurlu ve rahat yaşayabilecekleri, çocuklarını daha iyi yetiştirebilecekleri alanlara gitmeyi arzuluyorlardı. Artan fiziki ihtiyaçlar geleneksel orta sınıfların konut ihtiyaçlarına uygun planlı konut alanları oluşturmak üzere kamu kaynaklarıyla desteklenen toplu konut projeleri ortaya çıkıyordu.⁷⁸ Alt kentleşmenin üçüncü dinamiği ise sosyal sınıf ve yapılarıdaki değişimdir. Hızla göç alan bir kent olarak İstanbul kültürel, sosyal,

⁷⁸ Kurtuluş, **İstanbul'da Kapalı Yerleşimler: Beykoz Konakları Örneği**, s. 78.

dini, etnik olarak birçok farklılığı barındırıyordu. Kentin artan nüfusu karşısında arazilerin yeterli gelmemesiyle mekânsal sıkışmalar hız kazanıyordu. Mekânlar esnekleşemeyecek kadar sıkışmıştı ve İstanbul, sakinlerine kentin ayrıcalıklarından yararlanma fırsatını sunamıyordu. Kentin bu durumundan oldukça rahatsız olan orta sınıflar imara yeni açılan ve kısa zamanda inşa edilen alt kentleri memnuniyetle karşılamışlar ve bu yerleşimlere akın etmişlerdir. Bu durum ilk etapta konut ihtiyacıyla özdeşleşen sosyal bir olgu izlenimi verirken, bu sınıfların yerleştiği alt kentler yeni bir toplumsal yaşam döngüsünün oluşmasına yol açıyordu. Diğer taraftan üst ve üst orta sınıflara seçkinlik kazandırmak için özellikle adacık tarzı yerleşimlerde hızla çoğalmaya başlamıştır. Bu iki tarzda alt kent örnekleri İstanbul’da aynı anda yaşanmıştır.

4.BÖLÜM

ARAŞTIRMANIN METODOLOJİSİ

4.1.Bilimsel Ön Kabullerden Eleştirel Gerçekliğe: Türdeşliği ve Haklılaştırımı Sorgulamak

Modernlik dünya toplumlarının yörüngesini keskin bir ivmeyle değiştirmiştir. İnsan hayatının tüm katmanlarına nüfuz ederek merkeze oturan modernlik, bilimi de çepeçevre saran bir yöntemi dayatmıştır. Modernliğin her alana yayılış başarısı kendisini bilimsel yöntemde de göstermiştir. Modern bilim geleneği Aydınlanmadan gelen araçsal akıllı merkeze koyarak metafizikten tamamen kopmuş ve onun tam tersi istikametinde yol almayı kendine amaç edinmiştir. Aristoteles ile birlikte başlayan bilim metodu üretme girişiminin daha da ötesine geçilmiş Descartes, Newton, Bacon, Galileo gibi filozoflar tarafından deneycilik, nesnellik, tümevarım, ampirizm, duyumculuk, rasyonalizm ve pozitivizmle modern bilim kurumsallaştırılmıştır.¹ Modern bilim denilince ilk akla gelen baskın akım pozitivizmdir. Pozitivizm ilk defa Auguste Comte tarafından doğa bilimlerinin deney ve gözleme dayalı, tekrar edilebilir veya uygulanabilir mantığı sosyal bilimlere uyarlanmıştır. Sosyolog kimliği nedeniyle sosyolojiye daha fazla müdahil olmasının sağladığı pozitivizmi konformist ve keskin kavrayışlı bir anlayışa dönüştürmüştür. Diğer taraftan pozitivizm sadece bilimsel bir yöntem olarak kalmamış modernlikle oluşan ulus devletlerin kendilerini korumak adına koyduğu meşruiyet zeminlerine sadık kalarak uzun bir süre egemenliği devam ettirmiştir. Pozitivizm ulus devletin koyduğu sınırları koruma ve gelecek eleştirileri bertaraf etmeyi kendine vazife edinmiştir. Pozitivizmin ulus devlete olan bağlılığı ona mekânsal bir ontoloji temeli kazandırmıştır. Pozitivizm ulus devletin kültürel, kimliksel, ideolojik temellerini ve amaçlarını koruma görevini üstlenmiştir. Bu yüzden sosyal bilimlere getirilen temel eleştirilerden en yıkıcı olanı

¹ Akan Yanık, “Pozitivist Modern Bilimsel Yaklaşımın Eleştirisi”, *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, Yıl: 7, Sayı: 3, 2012, s. 1.

tüm sosyal bilimlerin özünde özgün bir mekânsal ontoloji yattığı düşüncesidir.² Mekânsal ontoloji; tüm sosyal bilimlerin araştırdıkları olay ve olguları hem metodolojik hem de düşünsel olarak ulus devletin kendilerine çizdiği sınırlar içinde değerlendirmeleridir. Bu mekânsal ontolojinin zamanla evrenselci bir niteliğe bürünmesi çok uzun sürmemiş, dünyada ulus devletlerin benimsedikleri bir doğrulamacılık ve yanlışlamacılık anlayışını belirginleştirmiştir. Modernliğin temsiliyetini ontolojik düzenle sağlayan modern bilimsel yöntem; genel, nesnel, uyuma dayalı, bilimi merkeze alan bir tarza dayanır. Klasik bilim anlayışı olarak ifade edilen anlayış birkaç yönden sınıflandırılabilir.

“1. Gerçeklik tüm heterojen görünümüne rağmen homojendir; o bir kosmos’tur; onun akla uygun bir yapısı vardır; bilimin görevi, gerçekliğin bu akılsal yapısını gözlem/deney yoluyla ve evrensel doğa yasalarını bularak ortaya koymaktır. 2. Gerçeklik hiyerarşiktir; onun aşağıdan yukarıya doğru yükselen düzenli bir yapısı vardır. 3. Gerçeklik mekâniktir; doğada her şey bir makine düzeni içinde işler. 4. Gelecek ve gidişat bellidir; çünkü doğaya hâkim olan yasalar gelecekte de geçerli olacağından, olacak olanı şimdiden tespit etmek mümkündür ve bu husus, bilimin öndeyilerde bulunma (prediction) ve önceden bilme (prognosis) imkânına sahip olması anlamına gelir. 5. Bilim nesneldir; özne olarak gözlemci, nesne karşısında nötrdür ve nesneden kesinlikle ayrı durur; özne ile nesne arasında kesin bir mesafe vardır ve özne nesnesine her türlü göreneksel, dinsel, ahlaksal, siyasal, ideolojik kabullerden arınmış olarak çıkabilir. 6. Bilimin elde ettiği sonuçlar evrensel ve zorunludur; çünkü tam bir nesnellikle, deneysel ve matematiksel bir yoldan elde edilmiştir.”³

Modern bilim, akılcı yapısıyla istediği sonuçları bulmak istediğinden keşiften ziyade karşılaşım içerir. Keskin kavrayıcı, konformist bir nitelikte olup, bulduğunu iddia ettiği hakikati herkese kabul ettirme arzusundaır. Bu şekilde hakikati herkese kabul

² Oğuz Işık; Melih Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk**, İstanbul, İletişim, 2009, s. 31.

³ Doğan Özlem, “Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler”, Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu (der.), **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, s. 56-57.

ettirerek metodolojik bir kutuplaşmayla bilimsel despotizm üretmektedir.⁴ Popper'ın burada kastettiği evrenselci bakış açısının hem düşünümsel hem de dünyayı anlama noktasında bazı sakıncaları olduğudur. Popper pozitivizmin temelde karşıt olduğu metafiziğin tümüyle anlamsız olduğuna karşı çıkarak, şu anki bilimsel kuramların birçoğunun bilim öncesi mitlerden doğduğunu ileri sürmektedir.⁵ Buradan hareketle hakikatin sadece deneme yanılma yöntemiyle bulunamayacağı, bulunsa bile mutlak doğru olamayacağı ve metafiziğin de insan yaşamına dair birçok doğruyu bulma becerisini de sağlayabileceği söylenebilir.

Sosyolojik çalışmalarda özellikle sahaya dayalı araştırmaların genelde anket yönetimini tercih etmesiyle demografik, ekonomik, sosyal ve bireysel bilgilerin elde edilğinde kendini hissettirten nesnellik, “hakikati” bulmada ilk başvurulanan yöntem olarak karşımıza çıkar. Bu sayede birçok ayırık ögenin birleştirilmesiyle ontolojik ve bütünsel bazı sonuçlar bulunmaktadır.

Bu yaklaşımın birçok olumsuz sonucu olabilmektedir. Araştırmacı soyut ve karşılıksız kavramlarla düşündüğü zaman marjinalleşmekte, bu nedenle de güncel olaylar ve şahıslar üzerinden konuşulduğu zaman sosyal bilimci anlaşılabilir, en basit evet hayır sorularını bile cevaplayamayan, gerçek sorumluları teşhisten uzak bir görüntü sergilemektedir.⁶ Bu yüzden araştırmacının dili ile halk dili arasında kopukluk meydana gelmektedir. Bu durum insanlığın hizmetinde olan bilimin amaç yönünden işlevinin azaldığına işaret etmektedir. Klasik bilim anlayışı Aydınlanmadan 1945 sonrasına kadar etkinliği sürdürmüştür. 1970'lerle birlikte eleştirel gerçekliği savunan teorilerin ve bilimsel yöntemlerin gelişmesiyle klasik bilim anlayışı gücünü yitirmiştir. Özellikle Sanayi Devrimi'ni takip eden yıllarda dünyada büyük toplumsal ve bireysel krizlerin çıkmaya başlaması, bununla birlikte dünya savaşlarıyla sadece bölgesel değil küresel düzeyde çıkan krizler ulus devletler için büyük bir problem olmuştur. Halklarını bir arada tutmak isteyen ulus devletler,

⁴ Karl Popper, “Kestirimsel Bilgi: Tümevarım Sorununa İlişkin Çözümüm,” Cemal Güzel (çev. ve der.), **Sağduyu Filozofu: Popper**, 1996, s. 86.

⁵ Alfred Ayer, Mantıkçı Pozitivizm ve Kalıtı, çev. Aytaç Oksal, Bryan Maggee (der.), **Yeni Düşün Adamları**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1979, s. 186-187.

⁶ Ayşe Öncü, “Sosyal Bilimlerde Yeni Meşruiyet Zemini Arayışları”, Toplum ve Bilim ve Değer Dergileri Ortak Çalışma Grubu (der.), **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, s. 52.

bilimsel yöntemin sınırı ve çerçevesini belirlemekte oldukça disiplinli davranıp klasik bilim anlayışına en büyük desteği vermişlerdir. Klasik bilim anlayışı sosyoloji biliminde II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapısal işlevselcilikle tekrar önem kazanmış olmasına rağmen, 1970'lerde ulus devletlerin yaşadığı kimlik krizlerinin getirdiği ideolojik kimlik muhalefetleri, gelişen teknolojinin etkisiyle ciddi sorgulamalarla karşılaşmıştır.⁷ Bu sorgulamalardan en belirgin olanı fenomenolojik yaklaşımlar ve eleştirel teoridir. Frankfurt Okulu'yla özdeşleşen bu teori, sosyal bilimlerin tüm alanlarına nüfuz ederek kalıcı tarz oluşturmuştur. Eleştirel teori, pozitivist tahakküme hizmet eden ve muhalefet unsuruna engel olan bir yöntem olarak eleştirmiştir.

“Eleştirel teori bilimsel sorunların toplumsal kökenlerine, bilimin kullanıma sokulduğu şartlara ve bilimin hizmet ettiği amaçların bilime dışsal olarak değerlendirilmesine karşı çıkarken bilimsel her nesnenin kendisinde toplumsal tahakkümün ve bu tahakküme direnen beşeri gücün izini taşıdığına inanır.”⁸

Fenomenoloji ise ilk defa Edmund Husserl tarafından kullanılmış, Alfred Schutz tarafından ise yorumcu sosyolojiye kazandırılmıştır. Fenomen epistemolojik olarak iki anlama sahiptir. Birincisi duyu organlarımızla algıladığımız, hissettiğimiz, gördüğümüz ve kavrayabildiğimiz nesnelerken, ikincisi ise, sıra dışı bir şey, henüz açıklamakta ve algılamakta haiz olmadığımız duyular üstü, metafizik şeylerdir.⁹ İlk anlamdan da anlaşılacağı üzere algılanan şey pozitivist olanken, ikinci anlam düşünürün zihninde üretilen ve söz dağarcığına dönüştürülen yorumsamacılıktır.¹⁰ Schutz fenomenolojik yaklaşımı geliştirirken Max Weber'den oldukça faydalanmıştır. Weber'in yapısalci Durkheim karşısında etkileşimci bir yöntem geliştirerek insan davranışlarına yönelmesi ve ideal tiplerle çevremizi ve yaşamamızı

⁷ Oktay Özel, “Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliği”, Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri (der.), Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek** İstanbul, Metis, 2008, s. 147.

⁸ Çiğdem, Ahmet, “Eleştirel Teori, Bilim ve Akademi”, Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu (der.), **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, s. 262. Eleştirel teoriyi mekân sosyolojisi bölümünde ayrıntılı olarak verdiğimiz için burada yüzeysel geçiyoruz.

⁹ Slaterry, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s. 231.

¹⁰ **Ibid.**, s. 231.

anlamaya yarayan kavramsal modeller inşa ederek yorumcu bir sosyolojik yöntem geliştirmesi Schutz için fenomenolojik yaklaşımı geliştirmede rehber olmuştur. Weber'in bu alandaki katkısını; sosyal bilimlerin değer yargılarından kurtulması gerektiğini ilan etmesiyle ve sosyolojinin görevinin metafizik spekülasyonlar ilgilenmek değil de, hayatı ve toplumu basit ve doğru olarak tanımlama gerekliliğini ön plana çıkarması olarak ifade edebiliriz.¹¹ Weber'in anlamacı ve yorumcu sosyolojisini ilham kaynağı almakla birlikte Schutz için gündelik hayat oldukça önemlidir. Gündelik hayat yüz yüze iletişimin gerçekleştiği, insanların eylemde bulunarak anlam ürettiği bir sosyal bir düzendir. Gündelik hayatın sosyal düzeni Schutz için üç noktada yoğunlaşır. “Birincisi; sağduyu bilgisi, (gündelik hayatın sosyal düzeninde herkeste bulunan ve çevremizi yorumlamamıza ve nesnelere anlam yüklememizi sağlayan ideal tip olarak hem fiziksel ve kültürel objelerden oluşan ortak bilgi stokları), ikincisi tipleştirilmeler (yine bu ortak bilgi stokları içinde inşa edilen nesne ve deneyimleri sınıflandırma biçimleri) ve üçüncüsü de karşılıklılık (bireylerin birbirlerinin anlamak için yaptıkları empatilerdir).”¹²

Fenomenoloji pozitivistizmin mutlak olgu prensibine karşılık olarak çıkmış, mutlak olanın sadece basit bir gözlem sonucu tespit edilemeyeceğini ileri sürmüştür. İnsana dair her şeyi görelilik olarak kabul eden fenomenoloji pozitivist analizde belirtildiği gibi, toplumu salt bir varoluş sistemine sahip olan bir nesne olarak görmez. Fenomenolojide toplum, gündelik yaşantılarımız sırasında rutinlerimiz, etkileşimlerimiz ve diğerleriyle paylaştığımız ortak kabullerimiz aracılığıyla yarattığımız ve yeniden yarattığımız bir şeydir.¹³ Pozitivistizmin aksine fenomenoloji sabit, durağan, belli bir aşamadan geçen olgular üzerinden değil, tekrar üretilen, yeni oluşabilen, ayrık öğelerin birleştirilmesiyle yeni bileşenler ortaya çıkarmaya odaklanır. Fenomenolojinin tasvir ettiği dünya deneysel ve bireysel verilerden ve algılardan öte bizzat nesnelerin öz anlamları ve birlikte oluşturdukları anlamlarla oluşmaktadır. Pozitivistizm nesnelerin ideasını ve özünü yok sayarak ve anlık değerlendirmelerde bulunurken, fenomenoloji için nesneden önce idea ve öz

¹¹ Alfred Schutz, **The Phenomenology of the Social World**, çev. George Walsh ve Frederick Lehnert George Walsh, Northwestern, Northwestern University Press, 1967, s. 5.

¹² Slattery, **Sosyolojide Temel Fikirler**, s. 233.

¹³ **Ibid**, s. 232.

gelmektedir. Aydınlanmadan gelen muhafazakârlık bilimin pozitivist zincirlerine bağlı kalmasına neden olurken, fenomenoloji bütünüyle objeleri red etmekten ziyade fenomeni gelenekler, din, inanç hayaller, duygular gibi hayatın kullanılabilir ve gerekli bileşenleri olarak ele alır.¹⁴ Dolayısıyla fenomenoloji sadece felsefi bir düşünüş biçimi değil aynı zamanda sosyolojik bir araştırma yöntemidir.

Fenomenolojinin öznelliğe vurgu yapması bilimsel sosyoloji tarafından eleştiriye uğramıştır. En önemli eleştiri fenomenolojinin öznelliğe aşırı vurgu yaparak nesneleri geri planda bırakması ve buna mukabil hayalperest, gerçekçi olmayan, uyumsuz sonuçlar çıkardığı üzerinedir. Olgulardan ziyade olgular ötesi bir düşünme biçimi olarak heyecan verici, şaşırtıcı olduğu kadar, herkesin farklı düşünebilme yetisinden ötürü kışkırtıcı bir niteliktedir. Bir düşünür tarafından oldukça hayret verici kabul edilebilse de diğer düşünürler tarafından sıkıcı ve anlamsız da kabul edilebilir.

Çalışmamızda mekân, eleştirel gerçeklikle olgular arası ilişkileri ortaya çıkarmayı sağladığı gibi, mekânsal ayrışmanın ötesine geçmeyi de sağlamaktadır. Bilimsel sosyolojik yöntemin saha araştırmasında en belirgin unsur olarak kullandığı anketler olguların tahmin edilebilir sonuçlarını sunmak üzere tasarlanır. Böylelikle saha istenilen ve tasarlanan bilimsel çerçeve içine hapsedilir. Oysa bizim amacımız; hem Başakşehir sakinlerinin günlük tutum ve davranışlarına hem de toplumsal değişkenlere mantıksal ve kültürel meşruiyet kazandırmaktır.¹⁵ Bu düşünce sadece sosyolojik bir yöntem içinde kalmak olarak değil, toplumsal uzlaşmayı sağlayacak bazı koşulları oluşturma gayretidir. Başakşehir 4. ve 5. etaplarda yaşayan insanların huzur, mutluluk, mutsuzluk, haz ölçümlerinin tespiti nesnel ölçütlerle yapılamayacağı için anket ve derinlemesine görüşmelerde elde edilen bilgiler yorumlanmaktadır. Uydu kentlerin mekânsal ayrışmanın bir sonucu olarak düşünülmesi özellikle küreselleşmenin başat bir güç olarak merkeze alınmasıyla sağlanırken, uydu kente dair birçok özellik küreselliğin sonucu veya etkisi üzerinden tanımlanmaktadır. Oysa giriş bölümünde verdiğimiz mekânsal ayrışma

¹⁴ George Ritzer, **Sociological Theory**, New York, McGrawHill, 2011, s. 10.

¹⁵ Michel de Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi I**, çev. Lale Arslan Özcan, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2009, s. 51.

eleştirilerinden olan Anglo Sakson küreselciliğine aşırı vurgu araştırmacılar için bir handikap olmakla birlikte, sahada küreselin izlerini görmek evrenselci iddialara dayanak oluşturmakta, dolayısıyla modern bilim hegemonyasını sürdürebilmektedir.¹⁶ Başakşehir olgusu Batıcı anlamda bir mekânsal ayrışma yenilenmesinden öte mekânsal ayrışma geleneğinden bağımsızlaşma girişimi olarak mekânsal üretimin üzerinden okunabilir. Mekânı bu denli vurgulamamızın bir diğer nedeni de bilimsel sosyolojinin olguları arda arda dizerek kronolojik bir yapıyı sürdürmesidir. Oysa mekân bilimsel sosyolojinin oluşturma ve erişim girişimleri karşısında ontolojik değil toplumsal karşılık düzenini sağlayacak bir uzaydır. Bilimsel sosyolojinin evrenselleşmiş doğrularını mekân içinde ne ölçüde şekillendiği ve şekillendirici bir unsur olarak yer aldığını çözümlemek gerekmektedir. Çünkü, mekânsal ayrışma çalışmalarında sıklıkla gördüğümüz küresellik, modernlik, kapitalizm yaratılmakta, işlenmesi için teşvik edilmektedir.¹⁷

4.2. Mekânı Okumaya Başlamak

Bu çalışma bir tasavvur girişimi olarak başladı. Uydu kenti sosyolojik ekseninde inşa etmek uzun soluklu bir çalışmayla sorgulayıcı misyonu ve vizyonu bir arada götürmekle mümkün olabilirdi. Mekânda var olmanın yolu sosyal bilimci olarak epistemolojik bir kavramsallık üretmek ve pratik olarak veya pragmatist olarak ele alınan mekâna nüfuz etme girişiminden geçiyordu.¹⁸ Bu nüfuz etme girişimi meşruiyet sorunsalını ortaya çıkarıyordu. Bilimsel olarak yapılan saha araştırmasında en sık getirilen eleştiri araştırmanın meşruiyeti konusundadır. Birkaç ayrıık ögenin birleştirilmesiyle çalışılan mekânın kavrandığı düşünülse bile, mekânın ancak kapsamlı bir tasavvurdan sonra kendini teslim edeceği gerçeği gözden kaçırılır.

Başakşehir olgusunun ortaya çıkarılması aşına olunan bilgilerin yeniden harmanlanıp, bilgi ayrıştırmasına gidilmesiyle sağlanabilir. Dolayısıyla tasavvurun ilk aşaması, mekânın sınırlarını dünyadaki gelişmelerin Türkiye'deki izdüşümlerini

¹⁶ Özlem, *Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler*, s. 56-57.

¹⁷ *Ibid.*, s.64.

¹⁸ Öncü, *Sosyal Bilimlerde Yeni Meşruiyet Zemini Arayışları*, s. 53.

ve yansımalarını birlikte ele alarak çözmekle başarılabılır. Diğer aşamada ise mekânın sınırlarını belirleyen insan unsuru gözden geçirilmelidir. Uydu kentteki insan modelinin tekli tanımlara hapsedilmesi, bireyi bilimsel yöntemin çelik kafesine hapsedeceği gibi, çıkacak sonuçlarının insan modelini ve buna mukabil mekân kümesini yanlış anlamaya yol açabileceği unutulmamalıdır. Oysa insanın farklı açılardan konu edilmesi ve mekânın da dönüştürücü gücünün verilmesi, araştırmanın meşruiyetini arttıracaktır. Bu etapta insan-mekân ilişkisini üç farklı kulvarda sürekli değişmektedir. ‘‘Birincisi dünyada meydana gelen teknolojik ve bilimsel gelişmeler. Bu gelişmeler insanı değiştirmekte ve sınırlarını yeniden çizmektedir. Bu insanın tarihsel olmasıyla ilişkilidir. İkincisi; toplumsal gelişmeyle birlikte toplumun sürekli olarak farklılaşması ve karmaşıklaşması, yeni sorunların ortaya çıkması, yeni gereksinmelerin ortaya çıkması sonucu sürekli olarak yeni disiplinler arası alanların doğmakta olmasıdır. Üçüncüsü insanlığın sürekli olarak daha özgür ve eşitlikçi bir dünya arayışı içinde bulunması ve sürekli olarak yeni çok paradigmatlı bir toplum bilimleri gelişmesinin yaşanmakta olmasıdır.’’¹⁹

Mekân insan ilişkisini kurmada toplum bilimlerinin sunduğu tekli tanımlamalar bu ilişkiyi resmetmede yetersiz kalacağı gibi, disiplinler arası yaklaşım da bazı abartılara ve hayalperestliğe yol açar. Mekân; sosyoloji, astronomi, mimarlık, felsefe, ekoloji, geometri, fizik, biyoloji, kent ve bölge planlama gibi birçok alana konu olmasıyla eleştirel ve dekonstrüktif bir yaklaşımla irdelenen disiplinlerarasılığın ana nesnesi konumuna düşmektedir.²⁰ Bu durum ilk etapta verimli gibi gözükse de sıklıkla modern bilimsel yöntemi andırmaktadır. Özellikle iç tutarsızlıkları görmezden gelerek epistemolojik tutarsızlığa düşmektedir.²¹ Özne nitelikleriyle göreceli bir kavram olarak zamana ve insana göre farklı algılanabildiği gibi, kendi içerisinde de birçok alt parçaya sahiptir. Bunun yerine mekân üzerinden yeni bir disiplin üretme girişiminden ve tek bir disipline yerleştirmeden ziyade bazı

¹⁹ İlhan Tekeli, ‘‘Toplum Bilimlerin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak’’, Toplum ve Bilim ve Deftir Dergileri Ortak Çalışma Grubu (der.), **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, s. 27-28.

²⁰ Necdet Teymur, ‘‘Disiplinlerin Aralığında(ki) Mekân, Toplum ve Bilim ve Deftir Dergileri Ortak Çalışma Grubu (der.), **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, s. 275.

²¹ Tekeli, **Toplum Bilimlerin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak**, s. 27.

kavramlar üzerinden mekânın berraklığı sağlanabilir. Öncelikli olan mekânın ekonomik, kültürel, dinsel, sembolik parçalarının çıkarılmasıyla elde edilecek saf mekân ideasıdır. Başakşehir 4. ve 5. etapları bütünüyle disiplinlerarası bir mecraaya sürüklemekten ziyade mekânın kendi içinde ayrıık olan öğelerini birleştirerek mekân ideasını ortaya koymaya çalışacağız. Mekânda iktidar kurgusunda, mekânın üstünde bir iktidar olgusunun varlığını ve iktidarın tekrar tekrar ürettiği aygıtları, mekânda taktiksel becerilerde ise uydu kent sakinlerinin iktidar karşısındaki becerilerini ve taktiklerini vermeye çalışacağız.

4.3. Veri Toplama Süreci

4.3.1. Anket Uygulaması

Araştırmada anket kullanmak Chicago Okulu döneminde başlayan bir veri toplama tekniğidir. Bilimsel yöntemin en önemli aşamalarından biri olan araştırma safhasının nesnel sonuçlarını çıkarmak için geliştirilmiştir. Bilimin araştırma yöntemi; sorunun belirlenmesi, gözlem, hipotez kurma, hipotezi test etme, yasa ve kanuna ulaşma safhalarından oluşur. Sorunun belirlenmesinden sonra saha çalışmasında gözlem ve deney yoluyla insanların düşünceleri, demografik özellikleri, cinsiyetleri, yaşları, eğitimleri gibi değişkenler bulunmaya çalışılır. Pozitivist bir yöntem olan anketler saha konusunda ilk bilgileri sağlama fonksiyonuna sahiptirler. Ankete katılanlara sorulan sorularla sahaya dair sorunlar kavramsallaştırılabildiği gibi, hipotezi kurma aşamasında da sonuçlar üzerinden çıkarımlar yapılabilir. Özellikle kent, mahalle gibi büyük çaplı ve kalabalık sahalarda örnek küme oluşturmak için kullanılır.

Desteğini mekândan alan çalışmamızda demografik yapıya odaklanıp sıradan cevaplar almak yerine, ucu açık, fazla seçenekli çoklu cevap alma talebiyle hazırladığımız anket sorularında birçok açıdan sakinlerin düşüncelerini ve profillerini ortaya çıkarmaya çalıştık. Objektif olarak uydu kent sakinlerinin bilgisini oluşturmaya çalışarak devamında kültürel bakış açılarına sahip olmayı amaçladık. Toplam 49 sorudan oluşan anketimizde mekân-insan ilişkisini tespit etmek için birçok farklı soru çeşidi oluşturmaya çalıştık. Başakşehir 4. ve 5. etaplar 66000 nüfusuyla oldukça kalabalık bir uydu kent olup, sakinlerin genel karakterini ortaya

koyabilmek için anketler uygulanmıştır. Soruların zorluğu, yanlış anlaşılması ve hatalı doldurulmasını önlemek niyetiyle 30 adet pilot uygulama yapılarak muhtemel problemler görülmüştür. Bu anketlerin sonucunda bazı sorular değiştirilmiş, çıkarılmış ve yeni sorular eklenmiştir. Ana anket çalışmasında 305 tane anket uygulanmış, hatalı doldurulmuş 17 anket çıkarılmıştır. Anketler Kasım 2013-Ocak 2014 arası yapılmış olup, bu süre zarfında örnek uygulanmasının geniş dağılımlı olmasına özen gösterilmiştir.

Soruların uzun süre düşünmeyi gerektirecek tarzda oluşu başlı başına bir risk taşımıştır. Ankete katılanların cevaplanması en az yarım saat süren, birçok çeldirici ve kafa karıştırıcı sorudan oluşan anketi cevaplamakta isteksiz davranacakları düşünülmüştür. Bu yüzden anket çalışması tek kişi tarafından yapılmamış, sosyoloji bölüm öğrencileri, Başakşehir 4. ve 5. etaplarda tanışılan esnaflar, dostlar ve akrabaların yardımıyla uygulanmıştır.

Anketin ilk 11 sorusunda kişilerin cinsiyet, meslek, yaş, medeni durum, İstanbul'da ve Başakşehir'de yaşam süreleri sorulmuştur. Daha sonra eski yerleşim yerlerini terk nedenleri, Başakşehir 4. ve 5. etapları tercih etme nedenleri, boş zamanların değerlendirilmesi, komşuluk ilişkileri gibi basit sorularla uydu kent sakinlerinin ankete kolay sorularla başlamaları sağlanmıştır. 25. sorudan itibaren uydu kentin dokusuna daha net nüfuz etme gayesiyle daha zor ve ucu açık sorulara geçilmiştir. Başakşehir 4. ve 5. etaplarda baskı, mutluluk, iktidar ilişkileri, toplumsal ve fiziksel değişme, aktörler, İslamcı mekân ve İslami yaşam, mekânsal hafıza, dışsal algılarla Başakşehir, dayanışma, risk ve uydu kent kimliği gibi kültürel sorular sorulmuştur.

Anket sorularının zorluğu-kolaylığı ve ucu açık-kapalı oluşu bilimsel olarak iki sonuç doğurur. Eğer kolay, ucu kapalı ve nesnel sorular sorulursa istenilen cevaplar elde edilebilir ve beklenen sonuçlar kullanılabilir. Böylelikle elde edilen sonuçlar herkes tarafından bulunabileceği gibi, genelleyici sonuçlar sunulabilir. Oysa zor sorulardan oluşan ve özellikle ucu açık cevaplar beklendiği anketlerle karşılaşımından ziyade keşif yapma imkânı bulunur. Bireysel ve toplumsal yaşamın derinliklerine nüfuz etme girişimi bireyi ve toplumu tanımayla gerçekleşir. Dolayısıyla anketin amaçlarından biri de, Başakşehir'i nesnel ölçütlere göre değerlendirmenin aksine onunla ilgili fikirler yürütmektir. Diğer taraftan uydu kenti kavramak için ideal tipler

oluşturarak fenomenolojik çıkarımlarda bulunmak gerekmektedir. Anket, modern bilimsel bir yöntem olarak pozitivistlerin en önemli kozlarından biridir. Anketle elde edilen bilgiler pozitivistlerin elinde ideolojiye ve tahakküme hizmet için kullanılır. Modern bilimsel yöntem zaman, mekân ve konumlandırma açısından hiyerarşiktir.²² Bu hiyerarşi, olgular arası ilişkiyi bulmayı engellediği gibi Batı'nın meşruiyetini arttırmakta ve modernliğin yayılmacı ideolojisinin de öncü kuvveti olmaktadır. Bu yüzden ampirik bilgi pozitivist sosyolojiye emanet edilemeyecek kadar önemlidir. Bununla birlikte en az pozitivistler kadar önem görmeli, kültürel ve fenomenolojik çalışmalarda yardımcı bir unsur olarak yer almalıdır. Böylelikle fenomenolojik yaklaşımlara getirilen soyut, hayalci ve karşılıksız kavramlar kullanılması eleştirisine karşı durulabilecektir. Bu itibarla anket sonuçlarının eksik, hatalı olabileceği gerçeğinden uzaklaşmadan, modern bilimsel yöntemin hizmet ettiği ulus devlet sosyolojisinden uzaklaşıp geçişgenliklerin, çelişkilerin, yerelliğin sosyolojine doğru yol almak gerekmektedir. Ankete dayalı birçok sosyolojik araştırma anket sonuçlarını doğrudan ele alıp, çıkan sonuçları yorumlamaktan ibarettir. Oysa anket sonuçlarının değişken olduğu, başka zaman veya mekânda yapıldığı takdirde farklı sonuçlar doğuracağı gözden kaçırılır.

Biz de anket sonuçlarına bütünüyle yaslanmadan, örnek vermek, farklı bir çerçeve sunmak, sosyal ve kültürel yapıya dair ön bilgiler vermek için sınırlı sayıda frekans tabloları kullandık. Anket sonuçlarını; derinlemesine görüşmeler, saha gözlemleri ve yoğun teori okumalarıyla harmanlayıp teze dâhil ettik. Bu sayede ampirik bilgi temelli bir analizden uzak durmaya çalıştık. Böylelikle derinlemesine görüşmelerde anket sonuçlarını paylaşma imkânı bularak, görüşmecilerimizin fikirlerini alma ve onların akıllarına gelmeyen veya dikkatlerini henüz çekmemiş olguları aktarma fırsatı bulduk. Özellikle mekânsal ayrışmanın ötesine geçtikten sonra Başakşehir 4. ve 5. etaplara yöneltilen iddialara açıklık getirmeye çalıştığımız gibi, daha da ötesi Müslümanların kendini ifade ediş biçimlerini göstermeye çalıştık. Anketlerin sonuçlarına tamamen gömülme ve mekânı anketin sonuçlarına hapsedme gibi modern bilimsel yöntemden uzak durmaya çalıştık.

²² Nilüfer Göle, “Batı-dışı Modernliğin Kavramsallaştırılması Mümkün mü?, Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu (der.), **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008.

4.3.2. Derinlemesine Görüşmeler

Sosyal bilimlerin metodolojik olarak belirgin bir dikotomiye uzun bir süre yönelmemiş olması, halen modern bilimsel yöntemin geçerliliğine işaret etmektedir. Sosyal bilimleri açma adına yeni metodolojik yöntemler geliştirilmesi yetmemekte, bunun yanında alan çalışmaların niteliğinin de geliştirilmesi gerekmektedir. *Case study* (vaka çalışması), etnografik çalışma, örnek olay, gibi fenomenolojik araştırmalar betimleyici nitel araştırma yöntemleridir. Nitel araştırma; kişilerin yaşadıkları zaman ve mekâna göre şekillenen duygu, düşünce, eğilim, sapma gibi duygusal tepkilerin yanı sıra; kişisel ilişki kurdukları toplumsal kurumlar olan aile, okul, iş, akraba dinamiklerini ve sosyal yaşantılarını derinlemesine inceleyen bir yaklaşımdır. Nitel araştırmayla, toplumsal ilişkilerin düzeyi tarihsel birikimden yararlanılarak günümüzde gerçekleşen sosyal, kültürel ve ekonomik üretim biçimleriyle hemhal olan bir uzay betimlenir. Nitel araştırmayı nicel araştırmadan ayıran temel özellik; araştırma konusu olan birey, kurum veya grup hakkında yürütülecek çalışmada elde edilen verilerin sayılamayan, tamamlanamayan, hesap edilemeyen kısımlarının belli bir öznel değerlendirilmeye tabi tutulması ve içinde baskın bir öznellik bulunmasıdır.²³ Alan araştırmasında tüm aktörlerle görüşmek mümkün olmadığından ve verilerin toplanmasında çevresel faktörlerin yanı sıra kişilerin araştırmaya müspet veya menfi yaklaşımlarından ötürü, mevcut veriler üzerinden değerlendirme yapılır. Görüşmeler alan çalışması sırasında insan modelini ortaya koymada temel bir bileşendir. İnsanların davranışlarına, eğilimlerine, giyimlerine uzaktan bakarak bazı çıkarımlar yapılabilse bile, bu tür ön çıkarımlar kişilerle iletişim kurulduğunda tam tersi çıkabilmektedir. İnsanları belirli kodlar ve sınıflamalar üzerinden tartışmak sosyolojide üzerinde mutabakat sağlanmış bir yaklaşımdır. Belirli yapılar üzerinden uyum ve bağlılıkla insanı ikinci plana iten yapısalcılık, insanlar arası etkileşimlere bazı semboller üzerinden odaklanan sembolik etkileşimcilik gibi yaklaşımlar insanlar arasındaki farklara eğilebilme noktasında yetersiz kalmaktadır. İnsan modelinin benzerlikleri üzerinden değil de farklılıkları üzerinden gitmeye çalışmak daha verimli bir analiz imkânı doğurur.

²³ Ömer Miraç Yaman, **Apaçi Gençlik, Gençlerin Toplumsal Davranış ve Yönelimleri: İstanbul'da "Apaçi " Alt Kültür Grupları Üzerine Nitel Bir Araştırma**, İstanbul, Açılım Kitap, 2013, s. 103.

Bunu başarmak için insan modellerinin monadik²⁴ niteliğinin gevşetilmesi gerekmektedir.²⁵

Başakşehir 4. ve 5. etaplarda görüşmeciler farklı meslek gruplarından seçilmeye çalışılmış, böylelikle farklı düşünceler ve fikirler edinilmiştir (Tablo:5).

Ad	Meslek	Derinlemesine Görüşme Yapılan Birey Sayısı
Yelda	Eczacı	1
Ali	Diş Hekimi	1
Yücel, Murat	Emlakçı	2
Mehmet	Cafe Sahibi	1
Zeki	Kent Konseyi Başkanı	1
Ayşe, Zeynep	Ev Kadını	2
Sabahat	Öğretmen	1
Ömer	Muhtar (Başak Mahallesi)	1
Fatih Mehmet	Muhtar (Başakşehir Mahallesi)	1
Ahmet	Emniyet Görevlisi	1
Şenay	Okul Aile Birliği Başkanı	1
Rıza	Kiptaş üst düzey yönetici	1
Hatice	Muhtarlık sekreter	1
Zehra	Postacı	1
	İşadamı	2
Gizem, Büşra, Halime, Gürbüz, Merve	Üniversite Öğrencisi	5
Haluk	Belediye Başkan Yardımcısı	1
Alper	STK Başkanı	1
Halil	STK Temsilcisi	1

Tablo:5- Derinlemesine görüşme yapılan bireyler

²⁴ Görünüşte varlıkların bölünemez ve aşılmaz bir nitelikte olduğunu kabul etmek.

²⁵ Tekeli, **Toplum Bilimlerin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak**, 2008, s. 27.

İlk görüşmeler öğrenci aileleriyle yapılmış, böylelikle nüfuz edilmesi en zor mekân olan hanelere girilmiş, bu sayede hipotezler sorgulanabilmiştir. Görüşmelerde araştırmacının kimliği, çalıştığı üniversite ve doktora yaptığı üniversite açıkça belirtilmiş, tezin amacı, metodolojisi, hipotezleri ayrı ayrı açıklanmış, görüşmecilerin çekinceleri ve muhtemel endişeleri bertaraf edilmeye çalışılmıştır. Özellikle Başakşehir'in sorunları ve hakkındaki kimi iddialar ve önyargılar anlatılarak, Başakşehir uydu kentinin kendini ifade edebilmesinin yolunun bu araştırmaya yardımcı olunmasıyla gerçekleşebileceği anlatılmıştır. Görüşülen kişilere yaşadıkları yeri daha iyi anlamalarının ve sorunlarına çözüm bulabilmenin yolunun entelektüel bilgiye sahip olmakla gerçekleşeceği hissettirilmiştir. Nezaket çerçevesinde ve rica ile görüşme talepleri iletilen kişilerin hepsi görüşmeyi kabul etmemiştir. Bazı görüşme talepleri sebep belirtmeksizin reddedilmiştir. Ayrıca araştırmanın mahiyetini öğrenmeden ve sormadan önyargılı ve nezaket sınırlarına dikkat etmeyen bazı kişiler olmuş; araştırmacının motivasyonunu bozan bu davranışlar karşısında metanetli ve sabırlı olmaya gayret edilmiştir. Orta sınıf mensubu, hatırı sayılır derecede zengin insanların yaşadığı uydu kent, araştırmanın hikâyesi bölümünde anlatıldığı gibi oldukça meşakkatli ve sabır gerektiren bir saha olmuştur.

İkinci grup görüşmelerde emlakçılarla konut piyasası, ev sahipleri, kiracılar hakkında konuşulmuş, KİPTAŞ'la ise etaplarındaki iktidarı, fonksiyonu, girişimleri, eylemleri konuşulmuştur. Ayrıca İBB ve Başakşehir Belediyesi ile ilişkiler çoklu iktidar ve gerilimler konuşulmuştur. Uydu kentin sahibi olarak yönetimi elinde tutan KİPTAŞ, mekânda ana iktidar olgusu olduğu için eylem ve yapıların analiz edilmesinde hayati öneme sahiptir. Diğer taraftan mekânda bireylerin yaratıcılıklarında ve iktidarla kurdukları ilişkide oynadığı rolle çoklu bir eylemselliğe sahiptir. Diğer görüşmecilerden de duyumlar, karşılaşmalar, duygular aktararak ve alınarak bilgi yoğunluğu artırılmıştır. Derinlemesine görüşmelerde izlenen yol, anketlerin görüşmecilere yaptırılması ve anket sonuçlarının paylaşılmasıyla gerçekleştirilmiştir. Böylelikle anket yapılan görüşmecilerin reaksiyonları ve aktardıkları düşünceler derinlemesine görüşmeler yapılanlara kolayca aktarılabilmiş ve bu sayede her iki tip görüşmeciler arasında bağ kurulmaya çalışılmıştır. Derinlemesine görüşmeler genelde 1,5-2 saat sürmüş sorulan sorular ve alınan cevaplar görüşmecilerden izin

alınarak kayıt altına alınmış ve daha sonra dökümleri yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler yapılan kişilerin dışında tanışılan insanlarla ayaküstü sohbetler yapılmış, basit gibi görünen ve görülen fikirler değerlendirmeye alınmıştır.

Sonuç olarak hem anketler hem de derinlemesine görüşmeler birçok zorluk içinde gerçekleştirilmiştir. Araştırmacının reddedilen görüşme talepleri karşısında morali bozulsun ve bazı fevri davranışlara maruz kalmış olsa bile sosyal bilimlerine olan ilgi ve toplumsal olgulara gösterilen nüfuz bu olumsuzlukları perdelemiştir.

Mekânı canlı bir organizma olarak kabul ederek başlanılan araştırma yolculuğuna uydu kentteki yürüyüşlerle devam edilmiş, diğer taraftan medyada Başakşehir etaplarıyla ilgili tüm dokümanlar ve haberler incelenmiştir. Resim, video, haber, yorum ve daha da önemlisi Başakşehir etaplarıyla ilgili makaleler ve konferans videoları analiz edilmiş, bu videoların dökümleri çıkarılmıştır.

4.4. Veri Analizi

Tez dâhilinde toplanan tüm veriler belirli bir mekânsal muhayyile üzerine kurgulanmıştır. Bu muhayyile mekânın kavramsallaştırılabilecek, araştırılabilecek idealar bütünü olarak kabul edilmesine dayanmıştır. Toplanan tüm veriler sadece genel perspektiften bakılarak değerlendirme yoluna gidilmemiştir. Verilerin tümü bilimsel formasyondan geçirilmiş ve kurcalanmıştır. Özellikle anket sonuçlarının değerlendirilmesinde sonuçların yorumu pek çok risk içermiştir. Özellikle anketin güvenilirliği noktasında bizi belli bir çizgiye çekme potansiyeli vardı. Bu yüzden verilerin birleştirilmesi ve asli unsurların yanında mekânın tali gibi görünen kendini yeniden üretme becerileri de birlikte harmanlanmaya çalışıldı. Verilerin kurcalanması ve anlamlandırılması da sadece aşına olunan mekânsal ayrışma, neoliberal dönüşüm politikaları üzerinden yapılmamıştır. Aşına olunan bilgiler sorgulanmış, hem bireylerin hem de grupların bilgisi oluşturulmuştur. Başakşehir çalışmasında elde edilen veriler, Başakşehir sakinlerinin sosyal ve mekânsal gruba olan üyeliklerine odaklanılarak grup düzeyinde, kişilik, eğitim, tutum, şikâyetler, kimlik gibi bireye özgü faktörlerle birey düzeyinde analiz edilmiştir.²⁶ Bilim

²⁶ Nuri Bilgin, *Sosyal Psikoloji Sözlüğü*, İstanbul, Bağlam, 2007, s. 16.

dünyasının kent sosyolojisinde neoliberal politikaların baskınlığını her fırsatta dile getirmesi ve uydu kentin zaten mekânsal ayrışmanın doğrudan sonucu olmasını vurgulamasından uzak durulmaya çalışılmıştır.

4.5. Araştırmanın Amacı

Fernand Braudel ‘‘Hayatı dev bir sorun, bir denklem, daha doğrusu kısmen birbirlerine bağlı, kısmen de bağımsız bir denklemler yumağı olarak düşünün. Bu denklemlerin çok karmaşık, sürprizlerle dolu olduklarını ve çoğu zaman 'köklerini' keşfedemediğimizi de unutmayın’’²⁷ diyerek dünyamızın bize sunduğu zenginlik karşısında nasıl düşünmemiz gerektiğini anlatmaktadır. Dünyamızın bu kadar zengin olması; insanın bilme, öğrenme ve bildiklerini aktarma duygusunu sürekli beslemektedir. Çevremizde olup biteni en ince ayrıntısına kadar bilme arzusu; insanların birbirleriyle, doğalarıyla ve metafizik güçlerle kurdukları ilişkileri inceleyen sosyal bilimlerin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.

Başakşehir 4.ve 5. etaplarda hem sakinler hem de Türkiye halkı için geçerli olan gömülü özellikler, aşına olunan kavramlar üzerinden gidilmesiyle daha da derine gömülüyor. Bu çalışma uydu kenti, insan faktörünü dâhil ederek onu insan ihtiyacı üzerine gerçekleşmiş bir mekân olarak ele alarak kent yaşamına dair yeni bir yaklaşım getirmeyi amaçlıyor. Neoliberal politikaların kısılcısından kurtulamayan kent araştırmaları normatif bir düzen kurmakta oldukça ısrarcıdır. Kendi modernliklerinin yerini aldıklarını düşündükleri grupların yükselen mekânsal motiflerine karşı bilimsel tuzak kuran bilimsel kent sosyolojisinin aktörleri halen bu anlayışı sürdürüyor. Sadece üst sınıfların Cumhuriyet’ten beri sürdürmüş oldukları Ortodoks modernlik algısı ulus devletin kontrolcü stratejisiyle birlikte hareket ediyor. Bu yüzden bu otoriter paradigmalara tüm toplumsal grupları içine alacak bir şekilde yanıt vermek gerekiyor.

Bu çalışma temel olarak üç amaç üzerine kuruludur: Birincisi mekânsal ayrışma ve kente dair çalışmaların yeni site yerleşimleri üzerinden değerlendirilmesinde

²⁷ Gulbenkian Komisyonu, **Sosyal Bilimleri Açın**, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Metis, 1996, s. 11.

potansiyel yollar açmaktır. Mekânsal yapılanmaların iktidar ögesi ve insan becerisiyle harmanlanabileceğini göstererek ilerde yapılacak çalışmalara kaynak üretmektir. İkincisi; uydu kentin mekânsal bileşenlerini anket, derinlemesine görüşmeler ve uydu kentteki gezintilerle elde ettiğimiz verilerle aktarmaktır. Başakşehir 4. ve 5. etaplarını; kent bedeninde gerçekleşen duyular, duyular, karşılaşmalar ve kesişmeler ortamında teknik bilgiyi değişik süreçlerle harmanlayıp maksimum ve optimum düzeyde kullanmak suretiyle ele alınabilir hale getirmektir.²⁸ Başakşehir uydu kent sakinlerinin kimlik, bireysel ve mekânsal şikâyetleri ve bunalımları, mutluluk ve huzur, sosyal yaşantı veya dini yaşantı sorunsallarına kavram getirme, isim koyma gayretiyle hareket etmeye çalıştık. Mekânı saf ve katkısız bir değer kümesi olarak görmekten ziyade, onu örtülü bir küme olarak görmeye çalıştık. Örtülü mekânsallık var olan sabit mekânın üstüne giydirilmiş devamlı şekillenen göreceli mekânla benzeşiktir. Mekânın üstündeki bu görecelik örtüsünün mekânı disipline etme çabasıyla, yani mekânı bazı bileşenler yolu ile düzen, harmoni, tutarlılığa kavuşturmayla sağlanabilir.²⁹ Bu harmoni ve düzen tasavvuru; modern bilimsel yöntemin ulus devletin kendisine çizdiği yoldan sapmamak adına kullandığı bir kalıptan öte, modernliğin unuttuğu (cins, ırk, sınıf gibi ihmal edilen) öğeleri tarihsel bir perspektiften yorumsamacılığa dönüş ve eleştirel gerçekliği sahiplenmektir.³⁰ Üçüncüsü ise, tahakkümü meşrulaştırmak ve nesneleştirici olmaktan ziyade yansıtıcı olmaktır. Çalışmada hem iktidar olgusu hem de insan becerisi üzerinden gitmek bilimsel sosyolojiye bir eleştiri getirdiği gibi aynı zamanda eleştiriye açık olma potansiyelini de barındırmaktadır. Eleştirimiz kendi üzerimize de yansıtacak şekilde kurgulanmıştır, yani mekân üretimi üzerinden gerçekleştirdiğimiz çalışmamız kendi ortaya çıkışımızın ve uygulamalarımızın bilinçli bir açıklamasını da içermektedir.³¹

²⁸ Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi I**, 2009, s. 18.

²⁹ Teymur, **Disiplinlerin Aralığında(ki) Mekân**, s. 271.

³⁰ Gulbenkian Komisyonu, **Sosyal Bilimleri Açın**, s. 64.

³¹ Ferda Keskin, “İnsan Bilimlerinin Bir Telosu Var mı?”, *Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu (der.)*, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, s. 242.

5. BÖLÜM

MEKÂNA AÇILMAK

5.1. Mekânsal Pratikler

5.1.1. Morfolojik ve Tarihsel Arka Plan

Mekânsal pratikler; morfolojik olarak yalın bir şekilde mevcut olan mekânın toplumsal ilişkilerin gerçekleşmesi için ön koşul olarak, tüm toplumsal formasyonların gerçekleşmesine ve devamlılığına olanak sağlayan dinamiklerdir.¹ İnsanlar çevrelerinde olup biten tüm şeylere anlam yüklemeye çalışırlar. İktidar olgusunun ortaya çıkış koşullarını sağlayan mekânsal pratikler; insanların iktidara karşı taktiklerine ve tepkilerine kadar uzanan fırsatlar zinciridir. Mekânsal pratikler daha çok ekonomik tabanlı ve destekli olup mekânda iktidar kurgusunun ve insan becerilerinin oluşturduğu üst yapıya eklemlenerek mekânsal analizin önünü açarlar. Daha açık bir ifadeyle insanlar arasındaki bağımlılık ilkeleri olan etkileşimlere, farklılıklara, karşılaşmalara, kesişmelere odaklanmayı sağladığı gibi, iktidarın merkezde olduğu ve çevresel fonksiyonların da merkezle ilişki kurarak oluşturduğu sarmalı açığa çıkarır.² Başakşehir 4.ve 5. etapların bireysel ve toplumsal yaşamlarına ait izleri takip ederek ayrıştırılan bilgileri harmanlamak, kültürel ve ekonomik eksenleri çözmeyi kolaylaştıracaktır. Kültürel yapılanmaların kentleşme açısından ön koşul olmasının yanı sıra daha özel karede uydu kentin sosyal gerçekliğinin inşa edilmesinin tespiti mekânsal pratiklerin ortaya konulmasıyla yapılabilir.³ İstanbul ile uydu kent arasındaki ilişkiler toplumsal statü (eğitim, gelir, sosyal sermaye), morfolojik kentleşme ve ayrışma kombinasyonu içinde devamlı dönüşmektedir.⁴ Bu

¹ <http://alanistanbul.com/turkce/gecmis/la-production-de-lespace-kent-uzerine-bir-sergi>, 06 Ekim 2014.

² Manual Castells, **The Urban Question**, çev. Alan Sheridan, London, Edward Arnold, 1977, s. 118.

³ William Kolb, “The social structure and functions of cities”, **Economic Development and Cultural Change**, C. 3, Sayı: 1, 1954-55; Leo Schnore, “The city as a social organism”, **Urban Affairs Quarterly**, C. 1, 1966, s. 60.

⁴ Eshref. Shevki ve Wendell Bell, **Social area analysis**, Stanford, Stanford University Press.1955.

dönüşümde üretim, tüketim, karşılıklı değiş tokuş ve dağıtımlar ekonomik bir sistem gibi görünse de bunun daha ötesinde birçok kültür fragmanı oluşmaktadır.

5.1.2. Başakşehir'in Kentleşme Serüveni

Başakşehir uydu kenti 1994'te imara açılmış ve hızla konutlaşmaya başlamıştır.⁵ Başakşehir uydu kentinin hangi aşamalardan geçerek ve hangi süreçlerle oluştuğu, bugünü anlamada temel referans noktası olacaktır. Türkiye'de Kentleşme bölümünde genel çerçevesini verdiğimiz neoliberal politikalar, uydu kentin morfolojik ve toplumsal oluşumunda en güçlü ve belirgin unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Burada neoliberal dönüşüm politikalarını ve toplumsal sonucu olan mekânsal ayrışmayı uydu kentle olan ilişkisini doğrudan vermek suretiyle açıklamaya çalışacağız.

1980'lerde başlayan ekonomik ve sosyal liberalleşme çabaları 1990'ların başlarında Türkiye'de pozitif olarak algılanmıştır. Türkiye'nin artık kendisine dar gelen kabuktan çıktığı ve eskiye dönmeyecek kadar güçlü bir dinamizme sahip olduğu görüşü yaygındı. İlk etapta ekonomik açıdan olumlu göstergeler devleti ve iş dünyasını sevindirse de geri plandaki toplumsal gerçeklik dramatik bir şekilde ayrışmalara ve rekabete dönüşmüştür. Sermayenin akışkanlığı birbirini besleyen birçok dinamiği harekete geçirmiş, toplumsal sınıfların niteliğini de değiştirmiştir. Yıllarca dışarıya kapalı bir ülke konumunda kalarak mutakabata dayalı, uyum ve bağlılıkla sürdürülen ulus devlet kimliğini korumayı başarı gören Türkiye, serbest piyasa ekonomisini benimseyip, keskin toplumsal değişmelere de zemin hazırlamıştır. Çok geçmeden 1980'lerle başlayan süreç İstanbul'u küresel ekonominin Türkiye lokomotifliğine taşırken, daha derinlerde de sınıflar arası hareketlilikler artmıştır. İstanbul açısından gerçekleşen bu durumun kent toplumunda yarattığı keskin ve dalgalı dönüşümler sosyal bilimciler tarafından merakla karşılanmıştır. Türkiye'nin yeni küresel dünyaya eklemelenme gayretlerini İstanbul üzerinden okumaya çalışan sosyal bilimciler için genel kabul, alt, orta ve üst

⁵ İstanbul'un kentleşme sürecine son yıllarda dâhil olan Başakşehir, 1994'e kadar askeri birlik nedeniyle yerleşime açılmamış ve boş arazi olarak kalmıştır.

sınıfların mekânsal olarak bir değişim yaşadıklarıydı.⁶ Bu mekânsal değişimi belirleyen örüntüler Türkiye’deki modernliğin algılanış biçiminde kendini daha berrak gösterir. İlhan Tekeli’ye göre Türkiye’deki kentleşme, dönemleri itibariyle farklı şekillerde algılanmıştır. Erken dönem Cumhuriyet (1923-1950), kentleşme emarelerinin başladığı (1950-1980) ve 1980’lerden günümüze kadar olan dönem kentleşme fenomeni modernliğe göre şekillenmiştir. Erken dönem modernliğin radikal bir şekilde algılandığı ve toplum yapısından mekân yapısına kadar uzanan düzlemde yeni bir inşa sürecinin gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülür.⁷ Şengül ise bu dönemi ulus devletin kentleşmesi olarak ifade etmektedir.⁸ Bu dönemde Osmanlı İmparatorluğu’nun külleri üzerine yeni bir ülke ve onun Batılı olmanın gereklilikleri yerine getiren mutabakata dayalı, uyum ve birlikteliği ön plana çıkaran, milli ve yerli değerleri modernliğe göre yaşayabilen bir Türk toplumu yaratma tasavvuru vardır. Dünya arenasına yeni giren Türkiye için makro bir kent inşası gözlemlenir. 1950-1980 arası ise Tekeli’ye göre popülist modernlik dönemi olup toplumun tabanına inen ve kenti muhatap kabul eden bir anlayış hakimdir.⁹ Kırsaldan kente göçün başlamasıyla sadece kent insanı değil, kırsaldan, iç göçlerle gelen yoksul sınıfların kente eklenme ihtiyacının sonucu olarak kent planlamacılığı ayrı bir meslek haline gelmiş, eğitim mekânizmasıyla, meslek odalarıyla kurumsallaşmıştır.¹⁰ Şengül’e göre ise bu dönem emek gücünün kentleşmesidir.¹¹ Tekeli 1980’lerden bugüne dek olan süreci ise modernliğin aşınması olarak tanımlar.¹² Bu aşınmadaki temel fikir modernliğin normatif değerleri dışına çıkılması ve modernlik karşısında ortaya çıkan küreselliğe eklenmedir. Burada küreselleşme üzerinden modernleşme düşüncesi hâkimdir. Ne var ki modernliği arzu ettiği biçimde gerçekleştiremeyen Türkiye aynı durumun bir benzerini küreselleşmede yaşamıştır.

⁶ Kurtuluş; Türkün, “Giriş”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, s. 7.

⁷ İlhan Tekeli, “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, Yıldız Sey (der.), **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

⁸ Tarık Şengül, **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009.

⁹ Tekeli, **Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması**.

¹⁰ İlhan Tekeli, **Akılcı Planlamadan Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya**, İstanbul, İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 2007, s. 374.

¹¹ Şengül, **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, s. 34.

¹² Tekeli, **Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması**, s. 32.

Formel ile enformel arasında kimi zaman gerilim kimi zaman bütünleşme gerçekleşmiş olsa da İstanbul bu durumdan zarar görmüştür.

Küreselleşmenin toplumsal örüntüleri ve oluşturduğu ilişkiler ağı formel ve enformel güçler arasındaki ilişkiden açığa çıkarılabilir. Modernleşmenin ideolojisini taşıyan formel güç olan ulus devletin stratejisinden yararlanan enformel, taktiksel yapıları ve eylemleri inşa ederek karşılık vermiştir. Genel perspektifte modernliğin işlevsel kazanımları ve olanakları elde edilemediği gibi, devlet, hükümet, yerel yönetimler, iş dünyası ve kent sakinleri gibi aktörlerin de birlikte planlı bir şekilde hareket edemeyişleriyle de modernlik mutabakatı gerçekleşmemiştir. Hükümetler ve yerel yönetimler kente müdahale etmekte geç kalmışlar, 1980’ler sonrası müdahaleler ise istenilen modern kenti oluşturmada yetersiz kalmıştır. “Diğer taraftan Mollenkoph ve Castells’in ABD örneğinde belirttikleri gibi kamu, neoliberal politikaların getirisi olan kaynakları tüm sınıfsal ve mekânsal katmanlara ulaştırmakta yetersiz kalmıştır. Hatta fiziksel müdahaleyle kenti sosyal, ekonomik, ideolojik olarak yeniden yapılandırma amacıyla mekânsal ayrışma ve gelir eşitsizliğine sebep olduğu gibi, kentsel rantların ve fırsatlılıkların da önünü açmıştır.”¹³

Bu açıdan bakıldığında İstanbul’un modern bir kentleşme tarzından mahrum olduğu görülür. Alt katmanlarda ise 1950-1980 arası dönemde kente eklemlenmeye çalışan gruplar emeklerinin de karşılığı ve gereği olarak enformel sektörde rol almışlar, resmi kurumların bırakınız yapsınlar politikasıyla devrettiği kent emeği ve işgücü piyasasını yönlendirerek enformelin piyasalaştığı bir İstanbul oluşturmuşlardır. Burada bahsettiğimiz enformel, yapısal olarak resmi kurumlar ve iş dünyası dışında kalan sektör olmasının yanı sıra, yolsuzluk, kara para aklama, kayıt dışı bavul ticareti ve uyuşturucu trafiğinin geçiş notası olmasıyla birlikte para ekonomisinin oluşturduğu sistemdir.¹⁴ Enformel sektörün başarısı sadece kurumların işlevsizliği ile değil aynı zamanda idarenin boş bıraktığı alanları doldurma becerisiyle de anlaşılabilir. Diğer taraftan alt sınıfların yeni kent politikalarını benimsemeleri ve sisteme entegre olmaları; serbest piyasa ekonomisi, kredi, tüketim, reklam, ticari

¹³ Mollenkopf, John H. ve Castells, Manuel (der.), . Dual City: Restructuring New York. New York: Russell Sage Foundation, 1991, s. 404, Wacquant, **Kent Paryaları- İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi** 2011, s. 51.

¹⁴ **Ibid.**, s. 31.

faaliyetlerle dinamizm kazanan orta sınıfların toplumsal yapısında ciddi farklılaşmaların başlamasıyla açığa çıkmıştır. Modernleşmeye arabeskle karşılık vermiş gruplar elde ettikleri tecrübeleri bu zamanda iyi kullanmışlardır.¹⁵ Neoliberalizmin dışladığı alt sınıflara mensup kişiler bu akımların açtığı yolu iyi kullanmış ve sistemle mücadele biçiminin ona uyum göstermekle gerçekleşeceğine inanmışlardır.¹⁶

Küreselleşmenin özellikle de sermaye akışını modern türden hizmetlerle sermaye birikimine ve istihdam artışına dönüştüremeyerek öncü bir sektör oluşturamayan devlet ve hükümetler, yıllarca müdahale edilmemiş yapılaşmalar, niteliksiz kentleşmeyi enformel sektöre terk etmiştir.¹⁷ İstanbul, Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren formelin itibarsızlaştırma politikasına maruz kaldığı için enformel bir kent vizyonu ve görüntüsü taşımıştır. Enformel sektör burada formelin merkezîyetçiliği karşısında periferiyi temsil etmiştir. Özellikle kentin çöküntü bölgelerinde yasal olmayan bir şekilde yerleşimler kurulmasıyla enformel sektör kentin ekonomik ve sosyal yapısını belirleyen temel dinamiklerden biri olmuştur. İstanbul'da konutlaşmanın ve enformel sektör öncülüğünde gelişmesiyle kentin enformel küresel bir kent imajı kazandığı söylenebilir. Dolayısıyla İstanbul'da küreselleşmenin toplumsal taşıyıcılığını büyük ölçüde enformel sektör belirlemiştir.

Hızla nüfusu artan ve yeni yerleşimlerin açıldığı İstanbul için sermaye birikimi, gelişmiş ülkelerin mal ve hizmetlerin artışıyla kazandığı sermaye birikiminden farklı olmuştur. Tekeli'ye göre kentsel yerleşimin gelişmesiyle büyüyen altyapı yatırımları ve arsa spekülasyonları sermaye birikim sürecini belirleyen temel faktör olmuştur.¹⁸ Modern kent oluşturmada rasyonel olmayan, yerel ve küreseli bir arada uyumlu götürmekte yetersiz kalan kent politikası İstanbul için modern kent imajı gerçekleştirmemiştir. Her ne kadar Batı modeli içinde gerçekleştirilmeye çalışılsa da sermayenin kentleşmesi sınıf ayrımları mekânsal ayrışma düzeminde belirginleşmiş

¹⁵ Özyeğin, **Kapıcılar, Gündelikçiler ve Ev Sahipleri**, s. 70.

¹⁶ Tuğal, **Pasif Devrim-İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, s. 10.

¹⁷ Keyder, **Giriş: Arka Plan**, s. 1.

¹⁸ İlhan Tekeli, **Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009, s. 46.

ve bunun yanı sıra da ayrımcı politikalara dayalı yeni kamusal alanlar ortaya çıkmıştır.¹⁹ Son dönem itibariyle ayrışma temelli mekânsallıklar hem fiziksel (morfolojik) hem de toplumsal olarak görünür hale gelmiştir. İstanbul’da gerçekleşen bu değişimin mekân açısından iki ayağı bulunmaktadır. Küreselliğin merceğinden yeni mekânların oluşumu, sosyolojik mercekten ise mekânsal ayrışmadır. Bu iki fenomen İstanbul’a ait kozmolojiye daha etkin bakabilmeyi sağlayacaktır.

İstanbul’un 1980’lerden itibaren liberal politikalar nedeniyle kazanmaya başladığı yeni roller mekânsal olarak 1990’larda görünür hale gelmeye başlamıştır. Yeni mekânların oluşumunda boş arazilerin imara açılması kadar mevcut iskân arazilerinin de değişime uğraması söz konusudur. 1980’lere kadar kentsel yerleşim ve arazi kullanımı konularında oldukça esnek davranan merkezi hükümetler ve yerel yönetimler kentin aşırı ve plansız büyümesine izin vermişlerdir. Bu politika ülkenin iç huzursuzlukları ve istikrarsızları nedeniyle mecburen yürütüldüğü gibi, Ankara’yı modernliğin mekânsal temsili haline getirmek için uğraşırken, tek başına sanayileşme emaresi gösteren İstanbul’u kendi haline bırakmak da bu politikanın diğer yüzüydü.²⁰ Hem merkezde hem de çevrede küresel ekonominin getirmiş olduğu sınıfsal ve mekânsal ayrışmalar, yoksulluk, yeni sektörlerin ortaya çıkışı gibi etkenlerle İstanbul kendine yeni mekânlar edinmiştir. Yeni yerleşim alanları iki ihtiyaçtan ötürü imara açılmıştır. Birincisi; küresel ekonomiye eklemlenme çabasına dayalı kalkınma hamlesinin getirmiş olduğu işçi ihtiyacına paralel olarak gelişen nüfus artışı ve nöbetleşe yoksulluktan yeni orta sınıfa geçiş yapan grupların ve üst sınıfların mekânsal seçkinlik talebinde bulunmalarındır.²¹ İki farklı etkenin birleşimi olarak kümülatif nüfus artışı kentte orantısız bir şekilde gerçekleşmiştir. Nüfusun doğrusal olarak artışı karşısında arazilerin hızla azalması kent idarecilerini çıkmaza sokmuştu. 1980’lerin sonlarına doğru konut piyasasına müdahil olması gerektiğini düşünen devlet büyük hazine arazilerini imara açarak müteahhitlere ve kooperatiflere

¹⁹ Asu Aksoy, Kevin Robins, “İstanbul Between Civilization and Discontent”, **New Perspectives on Turkey**, C. 10, 1994, s. 58, Şengül, **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, s. 54, Murat Şentürk, **Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul**.

²⁰ Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası-Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür**, s. 16.

²¹ Türkiye’de kentleşme bölümünde daha ayrıntılı işlediğimiz için burada yüzeysel geçiyoruz.

vermiştir.²² Devletin toplu konut olgusuna bakışını revize etmesiyle beraber ademi merkeziyetçilik anlayışına geçilmiş, devlet bölgesel idarelere daha fazla yetki vermiştir.²³ Bu faaliyetler kapsamında TOKİ'nin önderliğinde alt sınıflara konut kazandıracak yerleşimlerin inşasıyla birlikte, KİPTAŞ'ın ve Emlak Konut'un öncülüğünde seçkin bir yaşam arzulayan orta ve üst orta sınıflara uydu kent tarzı yerleşimler inşa edilirken, kente yeni bir vizyon kazandırılmıştır.

İkinci değişim ayağı ise toplumsal boyutta mekânsal ayrışmadır. Yukarıda belirttiğimiz makro politikaların toplumsal yansımaları ise ekonomik olarak sermaye akışı, ve sosyal olarak liberalleşme girişimleridir. Burada mekânsal ayrışma olgusunda neoliberal politikaların Türkiye'ye nasıl etki ettiği hususunda tartışma başlamaktadır. Bazı düşünürler mekânsal ayrışmayı neoliberal politikalarla indirgeyerek Batı'nın merceğinden okumaya çalışırken, bazı düşünürler ise neoliberal politikaları geri plana atarak, yerelliği ön plana çıkarmakta ve post kolonyal bir anlayış benimsemektedirler.²⁴ Biz burada neoliberal politikaları; Türkiye'ye nüfuz eden Batı kaynaklı bir gelişme olarak kabul ediyoruz. Neoliberalizm, Türkiye'ye nüfuz ettikten sonra birçok pasif aktörü devreye sokmuş ve kentte mücadele etmek için kendine yeni yollar arayan formel ve enformelin yapısında birçok değişiklik yaratmıştır. Biz bu değişim içine yerel ve gelenekseli de dâhil ederek iktidar-insan ilişkilerini ele alıyoruz.

Neoliberal politikalar kentlerde yerel kaynakların öncülüğünde farklı iktidar ilişkilerinde oluşur.²⁵ Neoliberal politikaların nüfuz etme girişimi ekonomik ve sosyal koşullar dayatarak toplumsal sınıfları kutuplaşmaya ve ayrışmaya sürüklemesiyle gerçekleşir.²⁶ Oysa bu düşüncenin ötesine bakmak gerekmektedir. İstanbul'da neoliberal politikalar tarafından dışlandığı düşünülen alt sınıflar enformel

²² Ayata, **Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı**, s. 39.

²³ Wacquant, **Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi**, s. 267.

²⁴ Kandiyoti, **Parçaları Yorumlamak**, s. 17.

²⁵ Neil Brenner, Nick Theodore, "Cities and Territories of Actually Existing Neoliberalism", **Antipode**, C. 34, Sayı: 3, s. 367.

²⁶ Ayşe Öncü, Petra Weyland, "Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanı ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri", çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, s. 10.

sektörü ellerinde bulundurarak sistem dışına çıkmadan özellikle belediyeler üzerinden kazanımlar elde etmişlerdir. Yerel seçimlerde tapusuz ve ruhsatsız gecekonduların tapusunu alıp yasal zemine geçirmekten, yeni nesil site yerleşkelerinde lüks hayat kurmaya dek uzanan bir düzlemde üst sınıfların dikkatini dahi çekebilmişlerdir. Burada en önemli nokta yerelliğin öneminden gelir. Burada kastettiğimiz yerel; bir bölgeye ve alana ait olan değerler kümesiyle birlikte küreselliğin etkisi sonucu oluşumlardır. Küresellik tek başına bir üretim olmayıp, ancak yerele nüfuz ettiğinde üretim sonucu ortaya çıkan ürünle yani yerelde ortaya çıkanla anlaşılabilir. Küreselliği bir üretim gücü, yereli de üretimin gerçekleştiği yer olarak tanımlayabiliriz. “Bu üretim sadece ekonomik olmayıp, gündelik hayatın içindeki kültürel üretimlerle gündeliğin de kendisi olan değerler kümesidir.”²⁷ Yerel ve küresel devamlı olarak birbirlerine kenetlenmekte, eklemelenmekte, hatta kimi zaman da birbirleriyle çatışmaktadırlar. Dolayısıyla yerellik tek başına anlam kazanmakla birlikte küreselin hiyerarşik yapıları bozma neticesinde de oluşabilir.²⁸ Burada yerelliğin coğrafi veya morfolojik bir nesne olmaktan çok toplumsal öğelerin etkileşimine ve yoğunlaşmasına yarayan kesin sınırları olan fiziksel bir yer olarak tanımı daha isabetli görünmektedir.²⁹ Yerellik küreselliğin aktörleri ve mekânı değiştirmesi karşısında kent ortamında verilen bir karşılık ve bu ortamla başa çıkma girişimi olarak teorikten ziyade uygulama ve görüntüyle kendini ifade eder.³⁰ Yerel, küresellelikle girdiği ilişkide tümüyle edilgen olmayıp karşı mücadele başlatacak kadar da güçlüdür. Mekânsal ayrışma, göç, konut alım satımı, kentte yeni inşaların başlaması, ulaşım, ticaret, eğitim, sağlık, finans gibi sektörlerin varlığı yerel yansımalarıdır. Bu politikaların yayılcı etkilerinin Türkiye’ye nüfuz etmesiyle birçok dinamik harekete geçmiştir. Özellikle alt sınıflar için yereli kullanma ve

²⁷ Erhard Berner, “Metropol İnkilemi: Küresel Toplum, Yerellikler ve Manila’da Kent Arazisi İçin Yürütülen Mücadele” çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland(der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, s. 144.

²⁸ Petra Weyland, “Küresel Mekânlarda Cinsiyetlendirilmiş Mekânlar”, çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, s. 117.

²⁹ Anthony Giddens, **The Constitution of Society, Outline of a theory of Structuration**. Oxford, Polity Press, 1984, s. 375.

³⁰ Berner, **Metropol İnkilemi: Küresel Toplum, Yerellikler ve Manila’da Kent Arazisi İçin Yürütülen Mücadele**, s. 158.

modernliği yerele yansıtma fırsatı doğmuştur. Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren kamusal alandan çıkarılmaya çalışılan alt sınıfların neoliberal politikalar eşliğinde yerelliği mekânlar üzerinden tekrar üretmektedirler.³¹

Artan sermaye akışı İstanbul'da enformel sektörü canlandırmış, gecekondu bölgelerinde yaşayan gruplar bu akış sayesinde ekonomik sermayelerini yükseltmişlerdir. Her ne kadar devlet ve hükümetler neoliberal politikaları benimsemiş olsalar bile, bu politikaları etkili bir şekilde halka sunma ve uyumlu bir şekilde kente aktarmakta henüz yeterli değillerdi. Dolayısıyla toplumsal sınıfların mekânsal değişime gitmelerinde idare, İstanbul şartlarında bu toplu hareketliliği desteklemekle yetinmiştir.

5.1.3. KİPTAŞ: Mekânsal Pratiğin Öncüsü

Mekânın sosyal bir üretim olduğunu vurgulayan Lefebvre'e göre mekânsal pratikler hem mekânın temsiliyetlerini hem de temsiliyetin mekânlarını besleyecek formlar üretmektedir.³² Mekânsal pratiklerin ve faaliyetlerin sınırları, fizibilite, inşa, iç mimarlık ve çevre düzenlemeleri içerdіđi gibi, mekândaki iktidar kurgusuna ve gündelik yaşamın akışına kadar genişleyebilir. Bu açıdan mekânın fiziksel ve deneyimsel deşifresidir.³³

Bir mekânın üretim aşaması ilk olarak maddi üretimle başlar. 1994'te Başakşehir etaplarında başlayan inşaatlar; mekânın fiziksel üretimin ilk aşamasıdır. Hızla inşaata başlayan KİPTAŞ şehrin merkezinden uzak, TEM otoyoluna yakın, organize sanayi bölgesinin yanı başında boş arazide inşaata başlayarak İstanbul'da alternatif yerleşimlerin çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur. Mekânsal pratiğin oluşumu birbirine fiziksel olarak kenetlenmiş faaliyetlerle devamlı gelişir ve çeşitlenir.

³¹ Martin Stokes, "Kültür Endüstrileri ve İstanbul'un Küreselleşmesi", çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 156, Uydu kent sakinlerinin modernlikle yerelliği sentezleme olgusunu mekânda taktiksel üretimler bölümünde işleyeceğiz.

³² Lefebvre, **The Production of Space**, s. 33.

³³ <http://pegasus.cc.ucf.edu/~janzb/courses/hum3930b/lefebvre2.htm>

KİPTAŞ'ın 1994'ten itibaren başladığı yapı tasarımcılık faaliyetleri birçok açıdan oluşmaya başlayan sosyal mekânın tarihsel sürecini de açıklar. Alanın sosyal mekâna dönüşümü olarak ifade edilebilecek bu süreçte ilerde gerçekleştirilmesi arzulanan ve planlanan toplumsal yaşamı inşa etmede temel felsefe, Başakşehir etaplarını uydu kent olacak şekilde inşa etmeye başlamak olmuştur. Lefebvre'e göre mekânsal pratik, toplumsal pratiğin anlarını, boyutlarını, unsurlarını oluşturmada bir zemin hazırlamakta ve onu beslemektedir.³⁴ Dolayısıyla da ilk görünüşte kentin çeperlerinde palazlanan bu yerleşim; düzensiz, aşırı ve plansız kentleşmenin karşısında morfolojik bir düzen sanatı olarak ön plana çıkmakla birlikte soylu, cazibeli, ferah bir yaşam vaat ederek ikincil bir anlam üretmiştir. Başakşehir'in mekânsal karakterini oluşturan bu anlamlar devamlı beslenen bir mekânizmayı da ortaya çıkarır. Mekânsal pratikler sadece fiziksel eylem ve yapılardan öte, toplum yaşamının devam etmesi için gerekli olan dayanışma, uyum, örgütlenme gibi temel toplumsal özellikleri de yansıtır. Toplum içinde yer alan tüm insanlar belli bir ideoloji, sınıf, etnik köken, dini inanış gibi farklılaşma içinde yer alsalar bile geniş bir uzayda üretim sürecine dâhil olurlar. Bu üretim daha çok toplumsala olan katkı olarak düşünülebilir. Sıradan bir insanın bile hayatını garantiye almak için çaba gösterdiği düşünüldüğünde mekânsal pratiklerin toplumsal ilişkilerin üretiminin ön koşulunun olduğu görülür. İnsanların üretimde bu denli etkin olması sanayileşmeyle başlayan yoğun kent yaşamının bir sonucudur. Modern insanın psikolojik ve zihinsel haritasını çözümlemeye çalışan Simmel, modern insanın yaşadıklarını; sanayileşmenin ve özellikle de para ekonomisinin yarattığı keşmekeşin insanı zihinsel olarak dumura uğrattığına vurgu yaparken, insanın giderek artan imge, uyarıcı ve sorumlulukların bombardımana uğradığını iddia etmekteydi.³⁵ Kent, özellikle kapitalizmin edindiği tecrübe ve çözümler üzerinden artan yoğunluğun sonuçlarına katlanan insanların bulunduğu bir yer haline gelmişti. İnsanın zihinsel kapasitesi ve verimliliği giderek artan insan kalabalığı yanında göze çarpan unsurların artmasıyla azalmaktadır. Diğer taraftan bu yoğunluğun bu denli zarar vermesi ani değişiklik gösterme özelliğinden kaynaklanır. Kent insanı değişimi

³⁴ **Ibid.**, s. 8.

³⁵ Simmel, **The Metropolis and Mental Life**, s. 12-15.

anlamaya ve onunla mücadele etmeye kalkışana kadar çok kısa bir sürede aniden şekil değiştiren veya yeni oluşan bir etkiye maruz kalmaktadır. Modern hayata dair izlenimleri Simmel'i modern insanı umutsuz ve nesneleşmiş bir varlık olduğuna tam olarak inandıramamıştır. Dönemi itibariyle çığır açan Simmel modern insanın kentte hayata tutunabilmesi ve kent bombardımanından kaçabilmesinin olanaklarından da bahsetmiştir. Ona göre kent insanı bombardımandan kaçarken aslında kendini korumak zorunda olduğunu çok iyi bilmektedir ve bu farkındalık onu kentte tedbir almaya zorlamaktadır. Kentin kalabalık oluşu doğal olarak karşılaşmaları, yüzleşmeleri ve ilişkiler ağına katılmayı zorunlu kılar. Bireyler bu aşamada kendilerini korumak için diğerlerine karşı bazı dış rezervleri oluşturmaya girişirler ve etrafındakileri itme, onlardan hoşlanmama ve yabancı kalma gibi eylemlerde bulunurlar.³⁶ Bu eylemler sosyalleşme işlevi görür ve insan vücudundaki bağışıklık sistemi gibi çalışırlar.³⁷ Mekânsal pratikler kapitalizm, küresellik ve yerellik ekseninde oluşurken ilk etapta kurumsal bir niteliğe ihtiyaç duyar. Kamu kuruluşlarının müdahalesiyle başlayabileceği gibi, değişime uğrayabilir veya bitebilir. Mekânsal pratiklerde mekânın tarihi önemlidir, bu süreç daha çok politiktir.³⁸ Bu sebeple Başakşehir 4. ve 5. etapları inşa eden KİPTAŞ mekânsal pratiklerde ana aktördür.

Kenti sağlıklı, düzenli, kontrol edilebilir, bütüncül bir şekle dönüştürmek gayretiyle 1980'li yıllara kadar konut politikası uygulamayan kurumlar 1980'li yıllardan itibaren konut politikasına yönelmişlerdir. 1984'te TOKİ'nin kurulmasıyla kenti; düzensiz, kontrolsüz büyümeden korumak için yegâne yolun geniş ölçekli, yeni mekânlar oluşturmaktan geçtiğini keşfeden kent idarecileri toplu konut yasasının çıkmasıyla resmi olarak yeni alanları imara açarak kente yapısal müdahaleyi başlatmışlardır.³⁹ Bu toplu konut yasasıyla devlet gecekonduyu kentsel bir sistem sorunu olarak görmüştür.⁴⁰ Kentsel müdahale açısından bakıldığında, ilk olarak toplu

³⁶ Frisby, **Simmel and Since: Essays on Georg Simmel's Social Theory**, s. 52.

³⁷ Bağışıklık sistemi vücuda giren bakteri ve virüsleri iltihap üretmek, ateşi yükseltmek, kusmak gibi ilk etapta olumsuz gibi görünen mekanizmalarla hayat devam ettirilmeye çalışılır.

³⁸ Lefebvre, **The Production of Space** s. 54.

³⁹ 1984 yılında çıkan Toplu Konut Yasası kamunun kente müdahalesi için çıkarılmıştır.

⁴⁰ Şentürk, **Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul**, s. 332.

konut projelerinin başlatılmış, kontrol altına alınmayan düzenin nüfus artışına yapısal bir çözüm oluşturulmaya çalışılmıştır.

İstanbul’da 1960’larda kentte hızla çoğalan gecekonduların kanunsuz ve plansız bir şekilde kenti istila etmesine rağmen yerel seçimlerden önce tapu dağıtmalarla yasal bir statüye kavuşmalarıyla oluşturulan bırakınız yapsınlar politikasından “biz yapalım” politikasına geçilmiştir. TOKİ’nin kurulması diğer iller için çözüm umudu olsa bile İstanbul’un nüfus yoğunluğu ve büyüklüğü nedeniyle bu umut KİPTAŞ’la hayat bulmuştur. Bedrettin Dalan’ın belediye başkanlığı döneminde, 1987 yılında yabancı sermaye ortaklığı ile imar planı ve mimari projeler yapmak üzere kurulan İmar Weidleplan, 1994 yılında Recep Tayyip Erdoğan’ın Büyükşehir belediye başkanlığına seçilmesinin ardından İstanbul Konut İmar Plan Sanayi ve Ticaret Anonim Şirketi (KİPTAŞ) ismini alarak yeniden yapılandırılmıştır.⁴¹ Bedrettin Dalan döneminde yerleşim yerlerinin organize sanayi bölgelerine taşınması fikri Recep Tayyip Erdoğan’ın başkanlığı döneminde hayata geçirilmiştir.

1980 öncesi bırakınız yapsınlar politikasından kente müdahale politikasına dönen kamu için, İstanbul’un kangren olmuş yapılaşmasına bir çözüm bulmak gerekiyordu. Oysa ithal ikameci ekonomi anlayışı sebebiyle bilim ve teknolojiye uzak durmuş kamunun kenti yeniden inşa etme tekniği ve politikası bulunmuyordu.

1994 yılında Refah Partisi’nin yerel seçimlerde İstanbul dâhil olmak üzere birçok büyükşehir belediyesini kazanmasıyla İstanbul’da kent politikası alt sınıflara hizmet götürme amacıyla değişikliğe uğramıştır. Toplumsal alanda ise üst sınıflar yerine alt sınıflara hizmet götürmeyi amaç edinen Refah Partisi Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren mekânsal olarak dışlanmış gruplara hizmet götürmüştür. Bu politikada Necmettin Erbakan’ın milli görüş ideolojisi rol oynamıştır. Milli kaynaklar üzerinden milli bir proje olarak benimsenen milli görüş politikası Necmettin Erbakan tarafından kavramsallaştırılmıştır. 1970’lerde siyasal İslam bağlamında ortaya çıkan bu ideoloji, Refah Partisi’nin yerel seçimlerde başarıyla çıkmasıyla Refah Partili belediyelerin kent politikasının temel dayanağı olmuştur. Milli görüş politikası İslam’ın emir ve yasaklarına uyan Müslüman sermayesi ve kaynaklarıyla istihdam açma, proje

⁴¹ <http://www.kiptas.com.tr/tr/kiptas/kiptas-hakkinda>, 10 Haziran 2014.

geliştirme yoluyla adil düzen kurma amacı taşıırken, küresel vizyon taşıyan büyük sermaye gruplarını dışlamıştır. Buna karşın Türkiye'nin küresel kent olmaya aday en donanımlı şehri olan İstanbul istisnai bir duruma sahipti. Bu farkındalık kamuda kente üst düzey bir temsili kazandıracak müdahale yöntemi bulunmamasıyla da yakından ilişkiliydi. Recep Tayyip Erdoğan'ın büyük sermaye gruplarıyla uzlaşma çabasıyla lideri Başbakan Necmettin Erbakan'dan farklı bir yol izlemiştir. Sanayileşmenin öz dinamiklerle ve kaynaklarla yapılması gerektiğini milli görüş geleneği içinde işleyen Erbakan çizgisinden daha liberal bir duruş sergileyerek küreselleşen dünyayla bütünleşmenin uyum sağlanarak gerçekleşeceği yönündeki fikirleriyle KİPTAŞ'ı işlevselleştirmiştir.⁴² Refah Partili belediyelerin öncülüğünde neoliberal politikaların kent politikasına kalıcı olarak yerleşmesiyle, meta pazarlayan bir emlakçıya dönüşen idarenin taşıdığı potansiyel uydu kentlere hücum başlamıştır.

Kemalist modernleşme projesiyle ulus devletin öngördüğü İslamsız kamusal alanın dışına taşarcasına alternatif kamusal alanlarda özerklik elde eden gruplar kendi arzuladıkları ve Müslüman öğelerin yoğunlukta bulunduğu yerleşimlere kimlik kazandırmışlardır. Böylelikle küreselleşmenin sunduğu sınırsız alan imajı kitle hareketiyle nitelik kazanmıştır. Refah Partisi'nin gecekondu'lulara hizmet götürmesiyle kentsel hizmetlerin artması piyasayı canlandırdığı gibi, bu hizmetleri gören gecekondu'lular da daha nitelikli yerleşimlerde yaşayabileceklerini düşünmüşlerdir. Refah Partisi'nin kent politikasını daha da geliştiren Ak Parti piyasanın canlanması için hazine arazilerini imara açmış ve gecekondu sistemini tedavülden kaldırmak için kentsel dönüşüme hız vermiştir.

KİPTAŞ'ın Avrupa yakasındaki ilk projesi Başakşehir etaplarıdır. Aynı anda hem Avrupa hem de Anadolu yakasında başlayan projelerde, Avrupa yakasındaki konutlara Başak, Anadolu yakasındakilere ise Hilal isimleri verilmiştir.⁴³ Recep Tayyip Erdoğan'ın büyükşehir belediye başkanlığı döneminde imara açılarak Başakşehir etap yerleşimleri inşaatlarına başlanmıştır. (Tablo:6).

⁴² Tanıl Bora, Fatih'in İstanbul'u: Siyasal İslam'ın "Alternatif Küresel Şehir" Hayalleri, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 68.

⁴³ <http://www.İstanbulBüyükşehirBelediyesi.gov.tr/tr-tr/kurumsal/birimler/kiptas/documents/hakkinda.pdf>, 11.10.2013.

Etaplar	İnşaat Başlangıç Yılı	İnşaat Bitiş Yılı	Alan	Konut Sayısı	
1. Etap	1995	1998	47.3 hektar	79 blok 3004 daire	
2. Etap	1996	1998	5,2 hektar	62 blok 2304 daire	
4. Etap 1. Kısım	1998	2000	114 hektar	159 blokta 5.080 daire 358 Villa	
4. Etap 2. Kısım	1998	2000	36 hektar	52 blok 2.142 daire 126 villa	
5. Etap 1. Kısım	2002	2003		2232 daire	
5. Etap 2. Kısım	2002	2003		1360 daire	
Metrokent	2010	2012		13 Blok 1492 daire	

Tablo:6- Etap bilgileri⁴⁴

KİPTAŞ'ın İstanbul'daki ilk projesi olan 1 ve 2. etaplar daha çok işçi ve memurların konut ihtiyacını karşılayacak şekilde düşünülmüş ve daha sade inşa edilmiştir. 1998 yılında başlanan 4. etap, KİPTAŞ açısından bir dönüşüm olmuştur. Burada temel olarak iki dinamik etkili olmuştur. 1994-1999 dönemi itibariyle Refah Partisi'nde bulunan Büyükşehir Belediyesi ülkedeki ekonomik krizden ve siyasi gerilimlerden ötürü kredi bulmakta oldukça zorlanmıştır. Refahyol hükümetinin iktidarda olduğu bu dönem de (1995-1999) devletin tüm kuruluşlarının yanı sıra medyanın da yayınlarıyla başörtüsü, imam hatipler, kadrolaşma, irtica gibi söylemlerle ülkenin karanlığa doğru gittiği algısı yaratılmaya çalışılmıştır. Laik toplum modeli dayatılması ve İslamcıların kamusal hayattaki görünürlüklerin sona erdirilmesi politikası İstanbul'un mekânsal haritasının değişiminde oldukça etkili olmuştur.

⁴⁴ 3. Etaplar deprem konutları olarak inşa edildiğinden dâhil edilmemiştir.

KİPTAŞ kredi bulmakta yaşadığı sıkıntıyı halka arz yoluyla çözmüş, arazileri ve konutları satışa çıkarmıştır. İkincisi ise, Erdoğan’a güvenen sakinlerin yoğun talebiyle hızla artan konut satışı KİPTAŞ’ı şaşırtmış ve daha sonraki etaplar için politika değişimine gitmesine neden olmuştur. 4. ve 5. etaplar “nöbetleşe yoksulluğun” aktörleri olan kent yoksullarının tercihi olarak anlam kazanmıştır. Nöbetleşe yoksulluğun aktörleri olan varoş yoksulları kent yoksullarının aksine kendilerine sunulan imkânlarla yetinmeyip, daha fazla kentsel imkâna kavuşmaya çalışan, hayata ve geleceğe umutla bakan yoksullardır.⁴⁵ Bu yoksulların geçirdiği dönüşüm yaşadıkları mekânlar olan gecekondu üzerinden gerçekleşmiştir.

1950’lerde köylü olarak gecekondu, 1970’lerde sömürülen/dezavantajlı, 1990’larda haksız kazanç sahibi ve 2000’lerde sakıncalı öteki olarak görülen gecekonducular giderek riskli toplumsal gruplar olarak algılanmıştır.⁴⁶ Gecekondu, tarımda makineleşme ve toprak paylaşımının sonucu olarak toprakları küçülen köylü vatandaşların tüm aileleriyle kentlere göç etmesiyle kentlerin çeperlerinde hazine veya vakıf arazilerinin üzerine izinsiz tüm aileleriyle grupların başlattığı mekânsal yerleşimler olup, köy ile kent yaşamı arasına sıkışmış melez bir formdur. 1970’lerde ise kentsel hizmetlerden yararlanamayan veya bu hizmetlerin belediyeler tarafından ulaştırılamadığı gecekonducular toplum ve kurumlar nezdinde dezavantajlı yoksun sınıflar olarak görülmüşlerdir. Fakat neoliberal politikaların ekonomik paylaşım getirmesiyle gecekondu arazilerinin değer kazanması ve ticarileşmesiyle kentsel rantlar artmış hem gecekonducuların kiraya verilmesiyle hem de satışlarla nöbetleşe yoksulluğun ana aktörleri belirlemiştir.⁴⁷ Gecekondu piyasasının enformel sektör olarak ortaya çıkışını sağlayan toplumsal koşullar, bakış açısının berraklaşmasında oldukça önemlidir. 1990’lardan itibaren ise enformel sektör sayesinde kentin yerlilerinin ekonomik kazanımlarına yaklaşacak kadar zenginleşmişlerdir. Üçüncü ve dördüncü dönemin arasında ise nöbetleşe yoksulluğun aktörleri olan gecekondu

⁴⁵ Işık, Pınarcıoğlu, **Nöbetleşe Yoksulluk**, s. 31.

⁴⁶ Tahire Erman, “‘Gecekondu Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekondu Kurguları’”, **European Journal of Turkish Studies**, 2004, s. 1, <http://ejts.revues.org/85#tocto1n1> 12.03.2014.

⁴⁷ Sema Erder, “Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 66, 1995, s. 12.

mahallesi sakinleri ekonomik kazanımlarının yansira yeni site yerleşkelerinin KİPTAŞ tarafından halka arz şeklinde topraktan satışıyla birlikte sürece dâhil olmuşlardır. Başakşehir etapları kurulurken hem daha seçkin bir yerde yaşamak hem de ileriye dönük ekonomik bir yatırım amacıyla ev satın almışlar inşaatlar bittikten sonra ise uydu kente hücum etmişlerdir (Tablo: 7).

Daha önce oturduğunuz ilçe /semt	Frekans	Yüzde
Bağcılar	26	9,0
Şirinevler	6	2,1
Esenler	17	5,9
Küçükçekmece	20	6,9
Bayrampaşa	5	1,7
Gaziosmanpaşa	7	2,4
Güneşli	2	,7
Halkalı	2	,7
Maltepe	1	,3
Yenibosna	6	2,1
Hadımköy	1	,3
Avcılar	10	3,5
Kağıthane	4	1,4
Fatih	22	7,6
Pendik	1	,3
Şişli	4	1,4
Güngören	17	5,9
Zeytinburnu	6	2,1
Ataköy-Bakırköy	6	2,1
Anadolu Yakası	9	3,1
Arnavutköy	1	,3
Bahçelievler	31	10,8
Bahçeşehir	2	,7
Okmeydanı	3	1,0
Merter	2	,7
Başakşehir	14	4,9
Eyüp	6	2,1
Beylikdüzü	2	,7
Beyoğlu	2	,7
Silivri	1	,3
Sultangazi	2	,7
Toplam	238	82,6
Cevap yok	50	17,4
Toplam	288	100,0

Tablo:7- Başakşehir'e gelmeden önceki yerleşimler

1998-2002 arasında inşa edilen 4. etap değişen vizyonun mekânsal ifadesi olmuştur. 150 hektarlık araziye inşa edilen etapta ilk defa villalar inşa edilmiştir. Halka arz edilen yerleşimler konut piyasasını daha derinden etkilemiş ve İstanbul sakinleri kısa zamanda birçok daire satın almışlardır. Böylelikle KİPTAŞ gerek konut piyasasının getirmiş olduğu yoğunluk gerekse de Recep Tayyip Erdoğan'ın hüsnü kabul gören kişiliği ile İstanbul'da konut yapılanmasına yeni bir soluk getirmiştir. Özelde ise Başakşehir etaplarında iktidar olgusunun da başat temsiliyetini yerine getirmektedir.⁴⁸

Uydu kentler kente alternatif bir yerleşke kazandırma amacından çok kentin yoğun kalabalığını azaltmak ve kentin fiziksel ve toplumsal yükünü hafifletmek için inşa edilirler. Dolayısıyla uydu kent, kent yerleşiminde alt bir formdur. Diğer taraftan idarenin veya inşaat şirketlerinin sadece morfolojik inşasının yanında mekânı sosyal olarak şekillendirmedeki rolü yadsınamaz. Mekâna gelecek sakinlere kentin tüm keşmekeşinden uzak, soylu bir yaşam vaat ederek hem iş hem de aile hayatının hayal edilebilecek en güzel biçimde yaşanabileceği işlenir. Yoğun kentsel yaşamın insanı boğan yapısından uzaklaşılarak yaşam mekânı özgürlük ve eğlence üzerinden kodlanır. Yerleşimin heyecan verici ve özgün bir olduğu vurgulanarak mimarinin üst imaj yarattığı gösterilerek ütöpik bir temsil oluşturulur.⁴⁹

5.1.4. Uydu Kentte Bulunmanın Mekânsal Pratikleri

Başakşehir'e ilk yerleşim 1995'te başlamış ve 1. ve 2. etaplar dar gelirli aileler tarafından tercih edilmiştir. Dönem itibariyle basit bir site şeklinde inşa edilmiş olan bu etaplarda sosyal donatılar noktasında eksiklikler bulunmaktadır. Bizim çalışma sahamız olan 4. ve 5. etaplar ise zengin sosyal donatılarla ve site sakinlerinin ihtiyaçları düşünülerek inşa edilmiştir. Cafe ve restoranlar, koşu ve yürüyüş parkurları, yüzme havuzu, alışveriş merkezleri, oyun alanları mevcuttur. Bu donatıların çoğunu içinde barındıran Sular Vadisi parkı 4,5 km'lik uzunluğuyla iki

⁴⁸ Mekânda iktidar kurgusunda ayrıntılı olarak anlatacağız.

⁴⁹ Ulrike Gerhard; Ingo H. Warnke, "From Dreamland to Wasteland: The Discursive Structuring of Cities", Wolf-Dietrich Sahr; Heiko Schmid; John Urry (der.), **Cities and Fascination Beyond the Surplus of Meaning**, Farnham, Ashgate Publishing, 2011, s. 128.

etabı birleştirmektedir. Böylelikle uydu kent, buraya gelecek sakinler ile yeni bir mekân halini alır. Bir tarafta uydu kentteki siteler, parklar, yollar, yüzme havuzları, spor merkezleri, alışveriş merkezleri, işyerleri, hastane, okullar, camiler gibi tüm morfolojik unsurların yanı sıra Başakşehir sakinlerinin meslek, aile, sınıf, bütçe, beslenme alışkanlıkları, para harcama biçimleri, tarzları, tüketimleri, fikir ve kanaatleri mekânsal pratiklerin bütünü oluşturur.⁵⁰ Mekânsal pratikler birbirini harekete geçiren vektörlerden oluşur. Dolayısıyla kopuk bir varoluş olmadığı gibi, mekânın dokusuyla özdeşir.⁵¹ Başakşehir sakinleri için uydu kente göç etmek, kendi iç ve dış dünyalarının değişimi anlamına gelmektedir.⁵² Üretim tutkusu insanları rutinden uzaklaştırarak uydu kentteki mekânsal pratiklerin artışına yol açmıştır.

Kentler toplumsal ilişkiler açısından bir nevi takas mekânıdır. İnsanlar sadece kapitalizmin getirmiş olduğu karşılıklı para ve mal takası yanında sosyal bir takas içine de girerler. Kentte yürümenin, konuşmanın, karşılaşmanın, sosyalleşmenin içinde insanlar belleklerindeki anı, hatıra, duyumlar, dedikoduları “şehir efsanelerini” paylaşırlar ve bunu diğerlerine de yayarlar.⁵³ Gündelik hayata dair bu canlılık kent ruhunu meydana getirir. Uydu kentteki mekânsal pratikler kendini gündelik hayatta gösterir. Gündelik hayat sadece sıradan günlük pratiklerden öte; gücün, iktidarın, boş zamanın, değerlerin yargılandığı, şekil değiştirdiği, özümsemiği bir bütünlüktür.⁵⁴ Para ekonomisine dayalı ilişkilerin yoğunluk kazanmasıyla yeni imkânların ortaya çıkışı mekânın kazandırdığı cesaretle birleşmiş ve Başakşehir sakinlerinin mekânsal pratikleri üretme noktasındaki becerilerini arttırmıştır.

Başakşehir uydu kent yaşamında ilk ele alınması gereken nokta sakinlerin eski yerleşimlerinden ayrılmasıdır. Uydu kent sakinleri eski yerleşimleri olan gecekondu

⁵⁰ Lefebvre, **Kentsel Devrim**, s. 10

⁵¹ White, **İslamcı Kitle Seferberliği**, s. 43.

⁵² Merrifield, **Metromarksizm**, s. 162.

⁵³ Italo Calvino, **Görünmez Kentler**, çev. Işıl Saatçioğlu, İstanbul, Yapı Kredi, 2002, s. 56; Meltem AL, “Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme”, Emine Onaran İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay (der.), **Mekân ve Kültür**, Ankara, Tetragon, 2011, s. 18.

⁵⁴ Merrifield, **Metromarksizm**, s.166.

mahallelerinden ayrılma sebeplerini çoğunlukla mekânın kentsel hizmet noktasındaki yoksunluğuyla dile getiriliyor olsalar da kentsel mekânların çoğalması ve küresel kentlerin karakteristik özelliği olan çoklu piyasa merkezlerinin de artışıyla iş merkezleriyle hane arasındaki mesafeler artmıştır. Gecekondu mahallelerinin fiziksel yetersizliklerine paralel olarak iş ve hane arasındaki uzaklık da uydu kente geçişi hızlandıran etmenlerdendir (Tablo:8).

Daha Önce Oturduğunuz Yeri Terk Etmenizdeki En Önemli Nedenler Nedir	Frekans	Yüzde
İşime yakın değildi	60	20,8
Akrabalarımın yakın değildi	7	2,4
Ev kira ve fiyatları bana uygun değildi	13	4,5
Komşuluk çevrem bana uygun değildi	20	6,9
Akraba ve hemşerilerimden uzaklaşmak istediğim için	2	,7
Kentsel hizmetlerden yararlanabilmek için	32	11,1
Kalabalık ve gürültüden rahatsız olduğum için	60	20,8
Ev sahibi olmak istediğim için	35	12,2
Depreme dayanıklı yer değildi	40	13,9
Tayin/evlenerek geldim	46	16
Eğitim nedeniyle göç ettim	18	6,3
Güvenlik nedeniyle göç ettim	30	10,4

Tablo:8 -Eski yerleşimlerden ayrılma sebepleri⁵⁵

Uydu kent sakinlerinin eski yerleşimlerini terk etmelerinde temel sebepler işe yakın olmaması, kalabalık ve gürültüden rahatsızlıktır. Bu sebeplerin yanı sıra gecekondu

⁵⁵ Ankete katılanlara birden fazla cevap verebilecekleri bildirilmiştir.

mahallelerinin niteliği de bu yerleşimlerden ayrılma isteğini pekiştirir. Eski yerleşimleri olan gecekondu mahalleleri yaftalanmış ve damgalanmış mekânlardır. Önceden belirttiğimiz gibi özellikle 1970'lerden itibaren dezavantajlı, dışlanmış, hor görülmüş bu yerleşimler cezalandırılmış bir mekâna dönüşmüştür. Goffman'a göre damga topluma mal olmuş kimi davranış kurallarının, normların ve değerlerin dışında kalan özellik ve modellerdir. Damgayı fiziksel kusurlar ve deformasyonlar, ahlaki ve yaşamsal sıkıntılar ve yetersizlik ve belli bir ırk, inanç, etnisite, ulus, aile ve sosyal gruplara ait olmaya bağlı damga unsurları olarak üçe ayırır.⁵⁶ Birinci ve ikinci unsurlar doğuştan sonra kazanılabileceği gibi, daha sonra zengin olma, tedavi olma, gibi gelişmelerle ortadan kalkabileceği için geçici damga özelliğini taşıyabilmektedir. Oysa üçüncü unsur müdahale edilemeyen, tercih edilemeyen doğumla birlikte kazanılan özellikleri içerir. Bu nedenle büyük ve keskin değişimler haricinde değişimleri çok zordur. Hem özel hem de kamusal alanda dezavantajlı olmaya, dışlanmaya gidebileceği gibi çatışmalara varacak şekilde de sonuçlanabilmektedir. Gecekondu mahalleleri morfolojik olarak kötü ve korkulan bir mekân olarak algılandığı için, içinde yaşayanlar da kentsel hizmetlerden mahrum olmuşlar ve kent vatandaşı olma hakkından yoksun kalmışlardır. Neoliberal ekonomik ve sosyal dönüşümler eşliğinde önce haksız kazanç sahipleri ve sonra sakınılan öteki konumuna düşen gecekondu sakinleri için uydu kent bir arınma mekânizması olmuştur.

Gecekondu mahalleleriyle ilgili en temel algı altyapı sorunu ve yoksul grupları yaşadığı mekânlar olsa da bahsettiğimiz alanlar enformel ticaret kapsamında merdiven altı işletmeler, yoğun trafik, sıkışık binalardan oluşan post gecekondu mahalleleridir. Bu nedenle Başakşehir'e gelen sakinlerin birçoğu kalabalık ve gürültüden dolayı post gecekondu mahallerinden göç etmişlerdir.⁵⁷ Kadınların çoğunun ev hanımı olmasının yanı sıra erkeklerin sabah erkenden işe gidip gece eve geç gelmesi, kalabalık ve gürültünün tüm gün evde kalan kadınları daha fazla rahatsız ettiği görülür (Tablo:9).

⁵⁶ Erving Goffman, **Stigma**, London, Penguin, 1963, s. 23.

⁵⁷ Bkz. Tablo: 7, s. 177.

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Erkek	18	30
Kadın	42	70
Toplam	60	100

Tablo:9- Kalabalıktan ve gürültüden rahatsız olmanın cinsiyete göre dağılımı

Bu rahatsızlık durumu çocuklarla ilgilenme vazifesinin kadınlar tarafından üstlenmesiyle endişe halini de almaktadır. Kalabalığın ve gürültünün olması iş yerleri, trafik, işletmelerin yoğun olduğu post gecekondü mahallerinin olduğuna işaret etmektedir. Diğer taraftan iş yerlerine yakın olmaması sebebiyle eski yerleşimlerden ayrılma ile Başakşehir’in iş yerlerine yakın olması sebebiyle tercih edilmesi arasında sıkı bir ilişki vardır.

“ Burada yaşayan insanların % 70’i Laleli, İstoç, Masko gibi organize sanayi sitelerinde iş yeri olan esnaflar, buradan TEM otoyoluna bağlanıp iş yerlerine rahat ulaşabiliyorlar.”⁵⁸(Yücel, Emlakçı)

Başakşehir’i tercih etmenin de en önemli sebebi sakin olmasıdır (Tablo:10).

⁵⁸ Ankete katılanların % 26’ sı serbest meslek çalışanı ve işverendir. Yönetici ve müdür % 4,3 gibi oldukça düşük bir yüzdeye sahiptir. Ev hanımları ve emekliler çıkarılıp aktif çalışanlar göz önüne alındığında bu oran yaklaşık % 50’lere denk gelmektedir.

Başakşehir’de Oturmayı Tercih Etmenizdeki Nedenler Nelerdir	Frekans	Yüzde
Güvenlik	129	44,8
Sakin	148	51,4
Temiz	89	30,9
Medeni çevre	30	10,4
Komşuluk	19	6,6
Çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi	84	29,2
Ulaşım Kolaylığı	9	3,1
Açık ve Yeşil Alanlar	69	24
İşyerine Yakınlık	50	17,4
Dindar insanların çoğunlukta olması	39	13,5
Muhafazakâr bir mekân olması	65	22,6

Tablo: 10- Başakşehir’in tercih edilme sebepleri⁵⁹

Diğer taraftan uydu kentin yapısı gereği güvenli olması sakinliği sağlayan temel dinamiklerden biridir (Tablo: 10).

“Burada sokak riski yok. İnsanlar sokaklarda başlarına herhangi bir şey gelmeyeceğini, beklenmedik ve ani olaylarla karşılaşmayacaklarını düşünüyorlar. Yani burada sorunlar noktasında homojenlik var. Herkes birbirine yabancı olduğu için doğal olarak gerilim ve çatışma zemini olmuyor. Yani başka gruplardan kaçarak gelmiş insanlar burada kendi içlerine kapanıyorlar. Bir nevi öz dışlanma yani”(Yelda, Eczacı).

4.ve 5. etapların tercih edilmesinde mekânın muhafazakâr olması da etkilidir. Yeni bir yerleşime göç etmenin zorluğu karşısında dini öğelerin yoğun olduğu bir uydu kente gelmek sakinleri ikna eden önemli etkenlerdendir. Anket sonuçlarında muhafazakâr bir mekân olması % 22,6 iken, dindar insanların çoğunlukta olması %13,5’tir. Uydu kentte içkili mekânların olmaması, camilerin merkezi yerlerde bulunması gibi İslami öğeler dindar insanların varlığından daha önemlidir.

Uydu kente seçkinlik talebinden ziyade kalabalık ve gürültüden kaçma için gelmiş olması mekânda yabancılaşmayla birleşip insanları yalnızlığa itmektedir. Seçkinlik talebinin olması için yaşanan mekâna uygun ekonomik sermaye gerekmektedir.

⁵⁹ Ankete katılanlara birden fazla cevap verebilecekleri bildirilmiştir.

Oysa uydu kentte herkes ev sahibi değildir.⁶⁰ Başakşehir'i tercih etmede eski yerleşimlerin sosyo kültürel yapısının yetersiz fiziki koşullardan daha fazla zarar verdiği düşünülmektedir. Kendilerinden önce çocuklarının geleceğini kurtarmak adına risk faktörlerinden kaçmaya çalışan ailelerde, kadınların eşlerini uydu kente göç etmek için ikna etmeye uğraşmaları rasyonel tercihtir (Tablo: 11).

Cinsiyet	Frekans	Yüzde
Kadın	62	73,8
Erkek	22	26,2
Toplam	84	100

Tablo 11- Erkek ve kadınların uydu kenti tercih etmelerinde çocukların rolü

Uydu kente gelen sakinler için eski mekânlarıyla olan kültürel bağlarını tam olarak koparamamak özellikle boş zamanlar açısından sınırlı aktivitelerin yapılmasına neden olmuştur. Çoğunlukla evde vakit geçirme, yürüyüşe çıkma, parka gitme, alışveriş yapma, spor merkezlerine gitme gibi sıradan aktiviteler yapılmaktadır. Bu sıradanlık uydu kentte eksikliği görülenlerle kendini daha berrak gösterir. Özellikle sosyo kültürel tesisleri ve alışveriş merkezleri gibi tüketim ve eğlence merkezlerinin yetersizliği insanların pratiklerini sınırlandırmaktadır (Tablo: 12).

⁶⁰ Ankete katılanların % 34'ü kiracıdır.

Başakşehir’de En Çok Neyin Eksikliğini Hissediyorsunuz	Frekans	Yüzde
Kafe Restoran	20	6,9
Sosyo Kültürel tesisler	86	29,9
Alışveriş merkezleri	68	23,6
Lunapark	32	11,1
Spor merkezleri	24	8,3
Açık/Kapalı Otopark	58	20,1
Oturma ve dinlenme alanları	40	13,9
Atlı Spor Kulübü	12	4,2
Golf Sahası	4	1,4
Alışveriş merkezi içinde kayak merkezi	14	4,9
Kulüpler(Dalgıcılık, Yamaç Paraşütü, Dağcılık, Doğa Sporları, Rafting, Spor Balıkçılığı, Off Road, Kampçılık	29	10,1
Camii, Mescid, Kurân Kursu	10	3,5
Diğer	22	7,6

Tablo:12-Başakşehir’de eksikliği hissedilenler⁶¹

Ayrıca fiziksel olarak birçok eksikliğe sahip eski yerleşimlerinden umutla uydu kente gelip kısa zamanda fiziksel yetersizliklerle karşılaşan bireyler için mekân mutsuzluğu oluşmuştur.

“Burası aslında dışarıdan görüldüğü gibi lüks değil, lüks denilince akla KIPTAŞ’ın konut piyasasını canlandırması ve konut fiyatlarının aşırı şişmesi geliyor. Tamamen anlam yüklemeye ortaya çıkan bir lüks imajı var. Aslında sefer taşı mantığına göre inşa edilmiş birbirine benzer sıradan binalar var. Metrokentte her daire için bir tane park cebi veriliyor. 2 aracı olan veya misafir araç sahipleri sokaklara veya site içi yollara park etmek zorunda kalıyor. Yeşil alan aslında çok az ve sembolik olarak konulmuş.”(Yücel, Emlakçı).

Uydu kentte gündelik hayatın sıradanlığı sakinlerin uzun süren İstanbul tecrübesinde saklıdır. Anket sonuçlarında sakinlerin büyük bir çoğunluğunun Başakşehir’e gelmeden önce İstanbul değişik yerlerinde 15 yıl ve üzeri bir süre yaşadıkları görülmektedir. Eski yerleşimlerdeki bıkkınlığın ve tükenmişliğin uydu kentte sıfırlanmadığı ve henüz zengin çeşitliliğe dayalı bir gündelik yaşamın olmadığı görülmektedir. İstanbul’da 15 yıldan fazladır yaşamakta olan sakinler kendilerine Başakşehir’i tercih etme nedenlerini sorduğumuzda tüm seçenekleri (güvenlik,

⁶¹ Ankete katılanlara birden fazla cevap verebilecekleri bildirilmiştir.

sakinlik, temiz, medeni çevre, komşuluk, çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi, ulaşım kolaylığı, açık ve yeşil alanlar, dindar insanların çoğunlukta olması, muhafazakâr mekân olmasını) daha az süredir İstanbul’da yaşayanların toplamından daha fazla işaretlemişlerdir. Uydu kentin özellikle düzenli, sakin ve temiz olmasının tercih sebebi olması ve medeni çevre, kültürel yaşam, dindar insanların bulunması ve muhafazakâr mekân gibi kültürel, seçkinlik, sınıfsal ayrışma gibi olguların aslında çok fazla düşünülmediği ve bunlara anlam yüklenmediği anlaşılır.

“Buraya göç eden insanların çoğu gecekondu mahallerinden geldiği için, burayı tercih nedeni tamamen fiziksel koşulların belirleyiciliği üzerine kurulmuş. Seçkinlik talebi burada çok az kişiye atfedilebilir. Kalabalık ve gürültüden kaçma isteği ayrı, seçkinlik talebi ayrı”(Yelda, Eczacı), (Tablo:13).

Başakşehir Gibi Siteler Sizce Neyin Sonucudur	Frekans	Yüzde
Çarpık kentleşmenin	119	41,3
Hızla artan kalabalığın	174	60,4
Emniyetsizliğin	83	28,8
Zenginleşmenin	58	20,1
Ayrışma isteğinin	39	13,5
Dayanışma ihtiyacının	33	11,5
Seçkinlik talebinin	79	27,4

Tablo: 13- Uydu kentlerin oluşum sebepleri⁶²

“Burada yaşayan insanlar kendilerinin davranış kuralları, anonim ilişkiler kurma becerisi, insanlarla rahat iletişime geçme ve uzlaşma becerilerinin yetersiz olduğunu kabul ediyorlar”(Zeki, Kent Konseyi Başkanı).

Sonradan elde edilmişliğin izleri çok belli, saygı yok, hizmete karşı saygı yok, parayla her şeyi hallederim, saygı karşıdan gelmeli düşüncesi hâkim (Yelda, Eczacı).

Sakinlerin uydu kentte çevrelerinde olup biten pratikleri değerlendirme biçimleri yukarıdaki iddiayı destekler niteliktedir. Sakinlerin yarısına yakını fiziki çevre (yollar, parklar, binalar) seçeneğini işaretlerken anne-babalar, esnaflar, yöneticiler, komşuluk ilişkilerinin değiştiği düşünen grup %16 oranında, hepsinin değişmekte

⁶² Ankete katılanlara birden fazla cevap verebilecekleri bildirilmiştir.

olduğu işaretleyenler ise % 18'dir. Sakinlerin büyük bir çoğunluğunun yaşadıkları yerdeki aktif değişimle ilgili fazla düşünmedikleri ve henüz net bir fikir sahibi olmadıkları görülür.

5.1.5. Mekânsal Pratiğin Metalaşma Süreci

Uydu kentler, imara açılmasından yerleşimcilerin gelmesine kadar olan süreçte oldukça masraflı ve yüksek bütçeyle inşa edilebilen yerleşimlerdir. Morfolojik inşanın tamamlanması ve ekonomik değerinin artması için yerleşimcilere ihtiyaç duyan KİPTAŞ'ın 1994-2010 arasında hem maliyeti çıkarmak hem de kâr etmek için uyguladığı politikanın çıkış noktası, Refah Partisi'nin 1994'te yerel seçimleri kazanmasıdır.

Refah Partisi İBB'yi kazanmakla yeni bir kent politikası belirlemiştir. Yeni alanların imara açılması, çevre düzenlemeleri, metro, tramvay, gibi ulaşım ağlarının genişlemesi, uydu kent tipi yeni nesil site yerleşimlerinin açılması gibi yeni uygulamalarla İstanbul cazip hale getirilmiştir. Özellikle gecekondu mahallelerine hizmet götürülmesiyle kent piyasası para ile elde edilebilir unsurların artışıyla gündeme gelmiştir. KİPTAŞ ihtiyaç duyulan yerleşimcileri; Recep Tayyip Erdoğan'ın karizmatik otoritesinin insanları etkilemesinin yanı sıra Refah Partisi'nin post gecekondu mahallerine hizmet götürmesiyle karşılaşmıştır.⁶³ Post gecekondu mahallesi sakinleri Refah Partisi'nin kendilerine hizmet getirmesiyle muhatap alındıklarını düşünüp daha iyi mekânlarda yaşayabileceklerine inanmışlardır. Post gecekondu mahallerindeki toplumsal yapıyı mülk üzerinden okumak, uydu kentteki metalaşma fenomenini daha rahat okumamızı sağlayacaktır.

Mülksüzlük bakımından türdeş grupları tek bir yerde toplamanın, mülksüzlüğü arttıran bir niteliği bulunmaktadır.⁶⁴ Gecekondu mahalleleri ekonomik sermaye bakımından yetersiz grupların yaşadığı yerlerdir. Mülk bakımından türdeş bir yapıda olan, kent kaynaklarının yeterli biçimde ulaşmadığı, sağlık, eğitim, sosyal faaliyet, eğlence gibi imkânların sağlanamadığı bu yerleşimler kentlilik noktasında

⁶³ Bu konuda elde edilen bilgilerle görüşmecilerin söyledikleri bu fikri desteklemektedir.

⁶⁴ Pierre Bourdieu, **The Weight of the World, Social Suffering in Contemporary Society**, çev. Priscilla Parkhurst; Ferguson, Susan Emanuel, Joe Johnson and Shoggy T. Waryn, Stanford University Press, 1993.

homojenliği arttırmaktadır. Hem yerel yönetimlerin alt yapı ve diğer imkânları sağlamaması hem de ekonomik durumların yetersizliği sebebiyle gecekondu mahallelerinden kurtulmak uzun zaman alan ve zor bir süreçtir. Bu zorluk sadece mülk edinme noktasındaki ekonomik yetersizlikle sınırlı kalmayıp bundan öte, gecekondu mahallelerinde yaşarken komşuların ve tanıdıkların dedikoduları, çekememezlikleri nedeniyle yaşanmaktadır.⁶⁵ Oysa uydu kentteki seçkin yaşam tarzı mülk edindirme ve mülk elde etme sürecini karşı konulamaz biçimde beslemektedir.⁶⁶ Uydu kente geldikten sonra mekânın üretimi sürecinde mekâna özgü davranışlar, hareketler, zevkler, yönelimler simgeleşmekte, üretim aşamasına girmekte ve metalaşmaktadır.⁶⁷ Bu metalaşma uydu kentin büyük ölçekli bir yerleşim alanı olmasıyla birlikte mekânsallığı besleyen toplumsal ihtiyaçlara ve karşılanma biçimleriyle birlikte bir sarmal oluşturmaktadır. Böylelikle kent insanının ihtiyacı olan eğitim, sağlık, eğlencenin yanı sıra gündelik hayat, ekonomik yapı, nüfus artışı, konut artışı, ulaşım sistemlerinin çeşitlenmesi, medya, toplumsal duyarlılık gibi dinamikler uydu kentin bünyesindeki yeniden üretim süreçlerini oluşturmuş ve uydu kentin görünürlük kazanmasını sağlamıştır.⁶⁸ Serbest piyasanın gelişimine paralel olarak yani yaşamsal kamu malları ya da hizmetleriyle başlayarak toplumsal hayatın daha da metalaştırılmasıyla toplumun değerleri ve eylemleri somutlaşmıştır.⁶⁹ Uydu kente geldikten sonra sınıf konumlarını güçlendirmek adına uydu kentin yapısına uygun düşecek nitelikte davranışlar geliştirmek sakinlerin başlıca amacı olmuştur. Bu süreçte para en önemli imge olarak görünmektedir. Paranın, toplumsal ilişkileri belirleme ve yönlendirme gücü olarak ele alınabilecek metalaşma kavramı küresel dünyanın yerel değerleri ve bağları kökünden değiştirme gücünün yanı sıra yerel karşı koyma becerisini içine alacak bir sarmal oluşmaktadır. Burada asıl önemli nokta her şeyin parayla ilişki kurmaya zorlanmasıdır. “Pek az şeyin metalaştırmadan

⁶⁵ Görüşmecilerimizden bazıları bu durumu teyit etmişlerdir. Gecekondu mahallesinde yaşarken özellikle yeni araç almada ve evin önüne park etmede bir güvensizlik içinde bulunduklarını söylemişlerdir.

⁶⁶ Bourdieu, **The Weight of the World, Social Suffering in Contemporary Society**, s. 4.

⁶⁷ Çağlar Keyder, “Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına”, çev. Sungur Savran Çağlar Keyder (der.), **İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 174.

⁶⁸ Wacquant, **Kent Paryaları- İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi**, s. 51

⁶⁹ **Ibid.**, s. 246.

kaçabildiği hipermodernitenin hızlandırılmış dolaşım koşullarında metalaştırılamayacak kadar, bir tüketim nesnesi haline getirilemeyecek kadar her şeye baskın çıkabilecek kadar büyük ve kapsayıcı bir şey yoktur. Dev mimari projeler, hatta şehirlerin ya da kentsel alanların bütünü piyasa nesneleri olarak sunulabilir.’’⁷⁰ Burada Harvey metalaşmanın hayatın her alanına nüfuz edebilecek güce sahip olduğunu belirtmektedir. Para her şeyi karşılayabilen, hesaplayabilen, ölçebilen bir niteliğe kavuşturmuştur. Para insanın kendine has değerlerini bir kenara itip kendisi bir değer üreticisi haline gelmiştir. Simmel’e göre paranın damga vurduğu tüm ilişkilerin bir alışverişe dönüşmesi ve Marx’a göre paranın eşleştirme gücünün her şeyi değiş tokuş edilebilir kılması ve her şeyin alınıp satılır hale gelmesiyle, insanlık kendini diğer varlıklardan ayıran temel özellikleri yitirmiştir.⁷¹ Metalaşma gayri şahsi güçlerin toplumsal ve bireysel anlam dünyasının derinliklerine kadar nüfuz edip kültürel, toplumsal, dini değerler gibi para ile değişmeyecek veya ilişki kurulamayacak dinamikleri etkisi altına almıştır. Kültürel ürünlerin değiş-tokuş edilmesi ile, para ile ölçülemeyecek namus, haysiyet, seçkinlik gibi üst imaj ürünlerine fiyat etiketi yapıştırılmıştır.⁷² Uydu kentte gündelik yaşamın fiyatlandırılması kurumsallık üzerinden sağlanır. Bu kurumsallığı temsil eden KİPTAŞ ve bir alt güç olarak Başakşehir Belediyesi mekânın gerçek sahibi gibi davranmakta ve modern mimariyle inşa edilmiş uydu kenti hesapçı, çıkarıcı, kontrol edilebilir ve devamlı pazarlanabilir bir metaya dönüştürmektedir. Harvey’in zaman-mekân sıkışmasında da bahsettiği gibi mekân her türlü aşamada ve şartta ekonomik meta olarak zaman için düzenlenmekte ve üretim tüketime göre ayarlanarak metalaşma devamlı beslenmektedir. Diğer taraftan teknolojik yeniliklerin artışıyla insanın sistematik olarak risk artışına maruz bırakılmasıyla riskten kaçmak isteyen

⁷⁰ Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, s. 46.

⁷¹ Georg Simmel, **The Philosophy of Money**, çev. and ed. Tom Bottomore and David Frisby, New York-London, Routledge, 2005.

⁷² Ayşe Öncü, “İdealinizdeki Ev Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul’a Ulaştı”, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, s. 86.

insanların rasyonel dünya tahayyülleri onları korunmaya muhtaç nesnelere dönüştürmektedir.⁷³

Metalaşmanın ideolojik fonksiyonu; devamlı ileri gitmek, lüks hayat yaşamak, seçkin bir sınıfa dâhil olmak gibi arzuları devamlı besleyerek insanları belirli hedeflere yöneltmekte ve bu arada da kendisi bir otorite aracına dönüşmektedir.⁷⁴ Metalaşmanın temel felsefesi üretimi tüketim için dizayn etmesidir. Uydu kentte sadece inşa sürecinde değil, sakinler geldikten sonra da gündelik hayatın tüm derinliklerine tüketimi vurgulayarak nüfuz eden yapılar sakinlerin ekonomik durumunda da düşüşler meydana getirmiştir. Özellikle konutların giderek artan fiyatları ve dükkân kiralalarının artışı esnaf açısından son derece sıkıntılı bir durumdur.

“Burada esnaflar çok zor durumda dükkân kiralaları ödemekte güçlük çekiyorlar. Bu nedenle ürünleri pahalı satmak zorunda kalıyorlar. Esnaf olarak işlerimiz azaldı, iş hacmi azaldı.(Ali, Diş Hekimi).

Bazen bir-iki ayda bir dükkânlar boşalıyor ve yeniden kiraya veriliyor. Zaten pahalı olduğu için Başakşehir insanı eski yerleşimlerine gidip alış veriş yapıyor. Kısa zaman önce Ciğeristan Restaurant yoğun talep görmesine rağmen kapandı (Alper, STK Başkanı).

2 katlı ve 120 m2 işyerimize 25000 TL kira ödüyoruz. Oldukça yüksek bir miktar bu nedenle de teşhis ve tedavilerde yüksek tarife uygulamak zorunda kalıyoruz. Hem kira, elektrik, su, doğalgaz, personel maliyetleri ve vergilerle baş etmek mümkün değil (Ali, Diş Hekimi).

Uydu kentin oldukça pahalı bir yer olması esnaflar, STK temsilcileri, muhtarlar tarafından sıklıkla vurgulanmaktadır. Ankete katılanlar da bu durumu açıkça doğrulamaktadır (Tablo: 14).

⁷³ George Ritzer, **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, çev. Şen Süer Kaya, İstanbul, Ayrıntı, 2011.

⁷⁴ İktidar olgusunu mekânın iktidar kurgusu bölümünde ayrıntılı işleyeceğiz.

Uydu Kentte Risk Nedir		Frekans	Yüzde
Geçerli	Muhtemel kazalar ve olaylar	29	10,1
	Dışlanma	12	4,2
	Komşularla veya diğer insanlarla çıkabilecek tartışma ve gerilim	10	3,5
	Yabancılaşma ve yalnızlık	34	11,8
	Giderek artan pahalılık	158	54,9
	Kulaktan kulağa yayılan dedikodular	12	4,2
	Başakşehir’de ikamet etmeyip, Başakşehir’de çalışanların davranış ve hareketleri	12	4,2
	Toplam	267	92,7
	Cevap Yok	21	7,3
Toplam		288	100,0

Tablo 14- Başakşehir’de riskler

Uydu kentte gerçekleşen metalaşma baskıyı da arttırmaktadır. Uydu kentte baskı gördüğünü söyleyen katılımcıların büyük çoğunluğu çok zengin insanların baskısına maruz kaldıklarını belirtmektedirler (Tablo: 16). İnsani ilişkiler noktasında ciddi ekonomik engellerin var olduğunun düşünülmesi, ekonomik sermayenin bir ayrımcılık ve tabakalaşma getirdiğine işaret etmektedir. Gündelik hayatın parasallaşması en çok konut fiyatlarındaki artış sebebiyledir. İnsanlar uydu kentte parayla her şeyi yapabileceklerini düşünürler, hayatın pahalılaşması bile bunu kanıtlar (Tablo: 14). Diğer taraftan dindar insanların da baskısı metalaşma süreciyle ilişkilidir. Hem dini pratiklerini yerine getiren hem de zenginliğini teşhir eden sakinlerin davranışları diğer sakinler tarafından hoş karşılanmamaktadır (Tablo: 16).

Başakşehir’de Herhangi Bir Baskı Hissediyor Musunuz		Frekans	Yüzde
Geçerli	Evet	43	14,9
	Hayır	230	79,9
	Toplam	273	94,8
	Cevap Yok	15	5,2
Toplam		288	100,0

Tablo 15- Başakşehir’de baskı görme

Ne Tür Bir Baskı Görüyorsunuz		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Dindarların baskısı	16	5,6	35,6
	Laiklerin baskısı	1	,3	2,2
	Komşuların baskısı	2	,7	4,4
	Çok zengin insanların baskısı	19	6,6	42,2
	Modanın baskısı	5	1,7	11,1
	Resmi kurumların baskısı (Belediye, Kaymakamlık)	1	,3	2,2
	Diğer	1	,3	2,2
	Toplam	45	15,6	100,0

Tablo 16- Başakşehir’de baskı türleri

Giderek artan pahalılık dışlanma, yalnızlık, gerilimlerden çok daha büyük bir sorundur. Katılımcıların yaklaşık % 60’ı artan pahalılığı işaretlemişlerdir. Paranın tüm üretim süreçlerinde ve tüketim biçimlerinde kendini göstermesi, hatta daha da ötesi bu süreçlere kolayca yön veriyor olması, uydu kentin değişim doğrultusunun okunabilmesine olanak vermektedir. Sakinler, huzuru elde etmek için ekonomik durumlarından feragat etmektedirler.

“Metrokentte daire fiyatları 700000 TL’ye kadar çıktı. Kiralarda 2200-2500 arası seyrediyor. Özellikle zengin Suriyelilerin gelmesi fiyatları yukarıya çekti. Bu durum haliyle işyeri kiralarına, hizmet ve ürün ücretlerine anında yansıyor. Birçok aile maddi durumları bozulduğu için başka yerlere göç ettiler”(Yücel, Emlakçı).

Uydu kente göç ettikten sonra maddi durumu daha da yükselen aile yok denecek kadar azdır. Uydu kente göç ettikten sonra maddi durumu bozulan aile sayısı daha çoktur (Tablo: 17). Maddi durumlarında düşüş meydana gelmiş olsa bile uydu kente gelerek saygınlık kazanan ve huzura kavuşan sakinler maddi zenginlikten feraget ederek mekânsal sermayeyi elde etmişlerdir.

Başakşehir’de yaşamının en önemli sonucu nedir	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli			
Daha da zenginleştirdim	1	,3	,4
Sınıf atladım	6	2,1	2,6
Saygınlığım arttı	23	8,0	10,0
Huzura kavuştum	169	58,7	73,2
Huzurum kaçtı	14	4,9	6,1
Maddi durumum bozuldu	18	6,3	7,8
Toplam	231	80,2	100,0
Cevap Yok	57	19,8	
Toplam	288	100,0	

Tablo 17- Başakşehir’de yaşamının en önemli sonucu

Ekonomik hayatın bu denli metalaşmaya uğraması kültürel öğelerin metalaşmasını da getirmiştir. Toplumsal hayatın giderek simgeleşen ve somutlaşan nesneleri karşısında ortaya çıkan metalaşmanın farkında olan sakinler erkek ve kadın rollerini gündelik hayatta mekâna yansıtarak daha berrak göstermektedirler. Toplumsal ilişkilerde paraya sahip olma ve onunla doğrudan arzulara ve hayallere ulaşma anlayışı hâkimdir. Diğer taraftan ekonomik özgürlüğe sahip olmama sebebiyle mevcut para en verimli şekilde değerlendirilmek istenir.

“Burada para insan davranışlarını belirleyen temel ölçüt. Semt pazarlarında bile sebze-meyve alırken pazarlık yapılabiliyor. Bunun temelinde parasal özgürlüğün olmaması yatıyor. Dışarıdan bakıldığında herkes zengin deniliyor. Oysa erkekler çalışıyor kazanıyor, fakat ev hanımı olan eşlerine yeterli parayı vermiyorlar. Yani parayı kocalarından zorla alan kadınlar bu parayı herhangi bir ürün alırken çok değerli görüp az parayla çok daha kaliteli ve miktarının üstünde almaya gayret ediyorlar. Bunun temelinde yoksulluk kültürü var. Geçmişten gelen kültürü onu kazanımlarını tekrar kaybedeceği düşüncesine itiyor. Yoksulluk kültürü her zaman tetikte durmayı ekonomik seviyenin daha da aşağıya düşmemesine dayanıyor. Pazarlık eylemi biraz da esnaf eşi olmalarından kaynaklanıyor. Ticaret yapan eşlerinden öğrendiklerini çok kısa bir sürede gündelik hayat pratiklerine dönüştürebiliyorlar.”(Yücel, Emlakçı).

“Başakşehir’de ekonomik sermayenin sonradan elde edildiği ve bu durumun insanlarda ezilmişlik duygusuna yol açtığı çok açık olarak görülüyor Eczaneye gelip pazarlık yapıyorlar.” (Yelda, Eczacı)

Metalaşma, uydu kente egemen olan bir üretim sürecinin tüketimi belirlemesi ve ona dönüşmesine neden olarak dünyevileşme yörüngeli bir soyutlanmadır. Huzursuzlukların temel sebebi olarak da görebileceğimiz metalaşma toplumsal soyutlanmayı ve öz dışlanmayı da beraberinde getirebilmektedir. Eski yerleşimden ayrılmakla kültürel ve mekânsal bir kopuş yaşayanlar, yeni mekân ve kültür biçimleri elde etmeyi metalaşma üzerinden gerçekleştirmek zorunda kalmışlardır. Yeni hayatlarını sürdürmede simgeleşen değerlerin ağırlıklı olduğu uydu kent mimarisi ve yapı tasarımcılığı iktidar öznesi olan KİPTAŞ'ı görünür kılmaktadır.⁷⁵

İstanbul'da küresel politik ekonominin sağladığı fırsatları mekânsal ayrışma yoluyla kullanan sakinler için bu fırsat ilk başta heyecan verici olmuştur. Neoliberal ekonomi modelinin para bazlı bir ilişki içerisine hapsettiği toplumsal gruplar kendilerine vaad edilen huzurlu ve güvenli hayatı tecrübe etmelerine rağmen ekonomik ve sosyal yapılarda ciddi kırımları da aynı şekilde tecrübe etmişlerdir. Modern hayatın izdüşümlerini elde etmeye çalışırken büyük bir hareketlilik yaşayan gruplar kendilerini metalaşma içinde bulmuşlardır. Diğer taraftan metalaşma sadece sembollerin, değerlerin, kültürün somutlaşması ve görünür hale gelmesini üretmekle kalmamış, ekonomik kazanımlar için kültürel değerlerden feragat edilmesi sonucunu doğurmuştur.

Ekonomik nesnelerin kültürel değere dönüşmesi de somutlaşma üzerinden gittiği için kültürel bir metalaşma yaşanmıştır.⁷⁶ Her ne kadar belli bir seçkinlik talebi üzerinden tüketim yapma eğilimi olmasa bile, yeni mekâna gidildiğinde hayal edilen gündelik faaliyetlerin yerine getirilmesinde bellekteki eski yaşama ait izlerin giderilmesi amaçlanmaktadır. Uydu kent sakinlerinin yaşadıkları metalaşma Türkiye'deki kimlik politikasıyla daha net anlaşılabilir.

Sonuç olarak geçmişten gelmesi gereken kültürel ve sosyal birikimin yetersiz olması sebebiyle ütöpic gerçeklik dogmatikleşmiştir. Sakinler gerçekten ne istediğini net olarak ortaya koyamamışlardır. Kültürel beğeni eksiklikleri servetin teşhiriyle

⁷⁵ Bir sonraki bölüm olan mekânda iktidar kurgusunda bu konuyu ayrıntılı işleyeceğiz.

⁷⁶ Yael Navaro Yaşın, "Kimlik Piyasası", çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis 2005, s. 70.

geçştirilmektedir. Başakşehir sakinleri bu teşhirle estetik değerleri ve üst değerleri elde edebilecekleri düşüncesini taşımaktadırlar.⁷⁷

5.2. Mekânda İktidar Kurgusu

Lefebvre'in tasarlanan mekân olarak ifade ettiği mekânın temsilleri, kent planlamacısı, mimarlar, mühendisler, inşaat sektörü yöneticileri, belediye görevlileri, akademisyenler gibi uzmanlık sahibi insanların mekâna ait bilgi, kavram, işaretleyici, sembol ve kodları üretmesidir. Bu uzmanlar düzen mekânizmasının meşruiyetini oluştururlar. Tahakkümün üretildiği bu temsiller egemenliğin araçlarını devamlı beslemektedir. Başakşehir 4. ve 5. etapları inşa eden KİPTAŞ ana iktidar ögesidir. Bunun yanı sıra Başakşehir Belediyesi de yerel yönetim olarak mekânda iktidarını sürdürmeye çalışmaktadır. Bu bölümde KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi'nin iktidar olarak ortaya çıkışını ve bunun Başakşehir'deki toplumsal hayata ve bireylere olan yansımalarını vermeye çalışacağız.

5.2.1. KİPTAŞ: Kasti Müdahale ve Mülkleştirme

Recep Tayyip Erdoğan'ın konut sorununa kalıcı çözüm bulma ve aynı zamanda gettolaşmaya karşı bir önlem olarak ucuz konut yapma düşüncesi İBB'nin kurumsal kimliği altında hayata geçirilmiştir.⁷⁸ İstanbul sakinlerini daha temiz, düzenli, güvenli konutlarda ve sitelerde yaşatma ideali, alt sınıflar tarafından beklenmedik düzeyde talep görmüştür. 1990'larla hızla konutlaşmaya başlayan İstanbul'da maliyetinin yarısına konut teslim etmek, bunu yaparken de birçok konut projesini hayata geçirmek İstanbul'da başka türlü konut sahibi olamayacak gruplar için büyük bir olanaktı. TOKİ'nin kuruluş amacı konut sorununa çözüm getirmektir, oysa KİPTAŞ'ın amacı ise başka türlü ev sahibi olamayacak yoksulları ev sahibi yapmaktır. Halk tarafından oldukça rağbet gören Başakşehir 1. ve 2. etaplar daha

⁷⁷ Yael Navaro Yaşın, "Kültür Kehanetleri: Yerelliğin Toplumsal İnşası", çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 85.

sonra yapılacak projelerin halk nezdinde gördüğü kabulün bir yansıması olacaktı. Yerel yönetimin altında konut piyasasına yön verebilecek kadar güç kazanan KİPTAŞ 4. ve 5. etaplarda kuracağı iktidar için zemin hazırlamıştır. Zamanla konut piyasasının arz talep dengesinin talep lehine değişmesiyle konut metasını merkeze alan bir küresel ekonomi politiğinden de destek alan KİPTAŞ için tüm şartlar sağlanmıştır. Küresel ekonomi politiğinin tüm donanımıyla yereli dönüştürme kapasitesinin açığa çıkması, küresel bir kent olma imajıyla örtüşüyordu. Küresel kent olmanın gerekliliğini yeni siteler, iş merkezleri ve AVM'ler inşa etmekle gerçekleştireceğini düşünen kent idarecileri yeni sektörlerin eleman ihtiyacı olduğunun farkındaydı. Hizmet sektöründeki yeni iş kollarının ihtiyaç duyduğu profesyonel yöneticiler, uzmanlar, müdürler gibi; iş, dil, söz, ortam, teknoloji bilir, becerileri gelişkin, vasıflı, beyaz yakalı, profesyonel, farklı yollar bulabilen, yerleşik siyaset dışı biçimler geliştirebilen orta sınıf mensuplarına olan ihtiyaç her geçen gün artıyordu.⁷⁹ Diğer taraftan küresel kent imajı taşıyan kentlerde çoklu ticari merkezlerin oluşumuyla ortaya çıkacak işçi ihtiyacı yanında bu işçilerin barınması için konut sorunu da başlıyordu. İşçilerin ulaşım ve barınma problemlerinin çözüm yolunun organize sanayi bölgelerine yakın yerlere toplu konut inşa etme fikri Bedrettin Dalan döneminde başlamıştı. KİPTAŞ'ın inşa ettiği 1. ve 2. etaplar bu amaçla inşa edilmişti. Diğer taraftan 1. ve 2. etaplar MASKO ve İSTOÇ gibi organize sanayi ve ticaret merkezlerine yakın olması, ayrıca Laleli, Eminönü gibi eski kent merkezlerinde işyerleri olan esnafların da TEM otoyoluna kolayca ulaşip işyerlerine zamanında gidebilmeleri için de tasarlanmıştı.

Kamu gücünün Recep Tayyip Erdoğan'ın karizmatik otoritesiyle birleşmesiyle 1. ve 2. etaplarda başarı elde edilmiştir. Bu başarının yanı sıra arsa, inşaat malzemesi, işçi ücretlerinin artışının yanında konut talebindeki artış KİPTAŞ'ın site yerleşimi kurmadaki düşüncesini değiştirmiştir. Sitelerin inşaat kalitesini ve donatılarındaki yerleşik düşüncesini değiştiren KİPTAŞ bu stratejiden başarıyla çıkmıştır. Recep Tayyip Erdoğan'dan sonra 1998 yılında belediye başkanlığına gelen Ali Müfit Gürtuna döneminde konsept değişikliğine giden KİPTAŞ artık alt sınıflara yönelik sade, ucuz, küçük daireli konut yapma fikrinden vazgeçip daha büyük, kaliteli

⁷⁹ Tanıl Bora'nın 22 Mayıs 2014 tarihinde IFEA'da Türkiye'de Orta Sınıflar Kolokyumundaki sunumundan elde edilmiş notlardan derlenmiştir.

malzemenin kullanıldığı, hem bahçesi hem de genel çevre düzenlemesi profesyonelce ve itina ile yapılmış villa ve lüks konutlar inşa etmeye yönelmiştir. Küresel ekonomi politiğinin orta sınıf işletmeciler açısından en büyük artışı onlara uluslararası ticarete entegre olabilme cesareti kazandırdığı gibi, iç piyasaya da ithal mallara karşı daha kaliteli mal üretme düşüncesi kazandırmıştır. Bu sayede dünya bilir, kendini ifade etmeye gayret gösteren bir ekonomik sınıf meydana gelmiştir. Ekonomik sermayelerinde ki artışa paralel olarak sosyal ve mekânsal yaşantısında da değişiklik yapma ihtiyacı duyan bu gruplar KİPTAŞ'ın yapacağı lüks siteler için potansiyel sakinlerdi.

KİPTAŞ, Başakşehir etaplarında tek yetkili ve yüklenici olarak proje yürütmüştür. Bu nedenle mekânı tek başına oluştururken, herhangi bir ortaklık veya müdahale baskısı olmamıştır. İnşaat alanının imara açılması, hafriyat çalışmalarından 4.ve 5. etapları halen kontrol etmesine kadar geniş bir çerçevede egemen olan KİPTAŞ için müdahale ve mülkleştirmenin boyutu anlaşılabilir. Mekânı baştan üretme ve her zaman üretim sürecinde bulunulması mülkleştirme sürecinin elde tutulması ve kimseyle paylaşılmamasıyla sağlanmıştır.

Kentin herhangi bir yerinde konut inşa etme amacıyla toprağın mülkleştirilmesi gerekmektedir. Hazine arazilerinin kamusal mülk olmaktan çıkarılarak özel mülkiyet haline dönüşmesi süreci sadece kentin morfolojik yapısının değişmesine değil, aynı zamanda sınıflararası veya sınıf içi mekânsal ayrışmalara ve değişmelere de yol açmaktadır. Bu açıdan toprak basit bir meta olmaktan ziyade, mülk haline getirilmesi ve ekonomik değere dönüşmesi güç olan ve aynı zamanda da kapitalist birikimin ön koşulu olan bir niteliktir.⁸⁰ Başakşehir 4.ve 5. etapların imara kazandırılmasıyla KİPTAŞ'ın tapulu arazisi olan uydu kent iktidar olgusunun ortaya çıkış koşullarını göstermektedir. Uydu kentin inşa tarzı daha çok modern unsurların kullanılmasına dayanmaktadır. Kendi içinde oldukça düzenli, türdeş konut, bahçe, iş yeri, park, kaldırım, sokak, cadde gibi yapılarla iktidar için koruma ve kontrol amacıyla tasarlanmıştır. 4.ve 5. etapların mülkiyeti KİPTAŞ'a ait olduğu için bu mülkiyet mekânın zaman üzerindeki hâkimiyeti olarak KİPTAŞ'ın iktidarını ekonomik, sosyal

⁸⁰ Keyder, **Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına**, s. 172.

ve kültürel olarak devamlı beslemektedir.⁸¹ Bu mülkleştirme süreci sadece inşa sürecinden ibaret olmayıp 4. ve 5. etapların yönetimini de elinde tutmakla da sürmektedir (Tablo: 18).

Başakşehir’de Kiptaş Etkisi Nedir	Frekans	Yüzde
Geçerli KİPTAŞ Başakşehir’i inşa etmiş halen de Başakşehir’e istediği zaman müdahale etmektedir	109	37,8
KİPTAŞ Başakşehir’i bitirmiş sonra çekilmiştir	39	13,5
KİPTAŞ Başakşehir’de kısmen etkindir	116	40,3
Toplam	264	91,7
Cevap Yok	24	8,3
Toplam	288	100,0

Tablo: 18- Başakşehir’de KİPTAŞ’ın etkisi

İnşa süreci bittikten sonra da etapların yönetimini devretmeyen KİPTAŞ Boğaziçi Yönetim A.Ş. ile site yönetimlerini belirlemektedir. Site görevlileri seçme, konutlardaki yapı-onarım-tamirat işleri, kontörlü doğalgaz⁸², site giriş-çıkışları, güvenlik gibi tüm işler Boğaziçi Konut A.Ş tarafından icra edilmektedir. Mülkleştirmeyi uzun bir süreç sonunda elde eden KİPTAŞ, 4. ve 5. etaplarda halen aktif olarak yapı tasarımcılık faaliyetlerine devam etmekte ve yetkilerini Başakşehir Belediyesi’ne devretmemektedir.

Bizim iznimiz olmadan Başakşehir Belediyesi buraya çivi bile çakamaz. Biz burayı yaptık ve yapmaya devam edeceğiz (Rıza, KİPTAŞ Üst Düzey Yönetici).

Burada halen bir kütüphanemiz yok, ne zaman Başakşehir Belediyesi buraya bir şey yapmaya kalksa KİPTAŞ engeline takılıyor. KİPTAŞ sular vadisinin ruhsatını vermiyor, bürokratik bir ironi mevcut (Ömer, Başak Mahallesi Muhtarı).

KİPTAŞ’ın bu gücünü devamlı besleyen unsur sömürmeden ev sahibi yapma düşüncesidir. Çok az kâr ederek sattığı konutlar halk tarafından anında alınmış ve piyasa şartlarında fiyatlar birkaç kat artmıştır. Sadece ev sahibi olmak değil de aynı

⁸¹ Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi I**, s. 112.

⁸² Sadece Metrokent sitesinde yapılmaktadır.

zamanda yatırım amacıyla da konut alanlar kısa zamanda konut fiyatlarındaki artışla zenginleşmişlerdir. Diğer taraftan psikolojik üstünlük elde etmede Recep Tayyip Erdoğan'ın dindar kimliği ve siyasal alandaki direnişi sembolik olarak Başakşehir'de kullanılmıştır.

“4. ve 5. etapların tercih edilmesinde en büyük etken Erdoğan'a olan hüsnü kabuldür. Yani burayı Erdoğan'a inananlar tercih etmiş, inanmayanlar tercih etmemiştir” (Yücel, Emlakçı).

Burada KİPTAŞ'ın dindar veya İslamcı bir getto kurma amacının olmadığını sadece Recep Tayyip Erdoğan'ın dindar kimliğinin halka yansıtış biçimiyle oluşan bir algı olduğunu belirtmek gerekir (Tablo: 19).

Başakşehir'i İnşa Eden Kiptaş Sizce Ne Yapmaktadır		Frekans	Yüzde
Geçerli	Kenti yeniden inşa etmektedir	66	22,9
	Lüks konut ihtiyacını karşılamaktadır	60	20,8
	Birçok yere konut yaparak kenti istila etmektedir	48	16,7
	Büyük ölçekli bir inşaat ve konut piyasası oluşturmaktadır	60	20,8
	Kent içi göçlere neden olmaktadır	13	4,5
	Arkasına aldığı siyasi güçle İslamcı yerleşkeler oluşturmaktadır	24	8,3
	Toplam	271	94,1
	Cevap Yok	17	5,9
Toplam		288	100,0

Tablo: 19- KİPTAŞ'ın İstanbul'daki rolü

KİPTAŞ'ın iktidarını sürdürmesinde konut değiştirme olgusunun yeniden üretilebilirliği ön plana çıkmaktadır. Sırasıyla yapılan etapların kalitesi zamanla arttığı için bir üst model etaba göç etmek isteyen sakinlerle KİPTAŞ arasındaki ilişki derinleşmiştir. Konut satın almak için KİPTAŞ'a başvuran sakinler yaşadıkları sitelerin yetersizlerinden rahatsız olmuşlar ve yeni konutlardaki ve site etrafındaki yapılara özenmişlerdir. Artan ihtiyaçlar ve talepler doğrultusunda KİPTAŞ'ın

vizyonu da değişmiştir. 1.ve 2. etapta olmayan ısı yalıtımı, güvenlik merkezi, yönetim ofisleri 4. ve 5. etaplarda hayata geçirilmiştir.⁸³ Bu durum müşteri portföyüne de yansımış zamanla konuttaki ya da çevredeki sorunlardan dolayı şikâyet eden, hakkını arayan, nitelikli konut sakinleri gelmiştir. Birbirini besleyen bu ilişkide KİPTAŞ önce inşa et sonra yönet prensibini benimsemiştir. Fiziksel olarak biten ve sadece maddesel bir yapı olan uydu kenti belirli iktidar ilişkileri, kültürel yapılar, mekânsal ayrışma aktörleriyle birleştirerek kurumsallık üzerinden elde etme ve yönetme amacı taşınmıştır.⁸⁴ Bu prensibin sürdürülmesinde, İstanbul'da konut sektörünün hızlı yükselişine paralel olarak inşaat şirketlerinin inşa ettikleri siteleri ve konutları üst imaj söylemleriyle halka sunmaları rol oynamaktadır. İnşa edilen konutları ve siteyi pazarlamayı; ferahlık, seçkinlik, şehrin kalabalığından uzak, sessiz, güvenli, İstanbul'dan kopmadan İstanbul'da yaşamak üzerinden kodlayan inşaat şirketleri böylelikle halka da seçkinliğin nasıl olması gerektiğini öğütlemektedir. KİPTAŞ uydu kenti somutlaştırıp pazarlayarak, post gecekondü mahallelerinde arzulanması bile mümkün olmayan yeni yaşam biçiminin 4.ve 5. etapta elde edilebileceğine dair vaatleri uydu kenti endüstrileştirmiştir.⁸⁵ Ayrıca mekânın dönüşümünün prosedürlerini belirleyen KİPTAŞ oyunu kendisi kurmakta kimi zaman ise tek başına oynamaktadır.⁸⁶

5.2.2. Enformelin Dayanılmaz Hafifliğinden Formelin Baskıcı

Ağırlığına

Mekân insanın psikolojik, toplumsal, ekonomik durumunu doğrudan değiştirebilmektedir. Mekânlar modern unsurları barındırdığı ölçüde insanı şaşırtabilir ve geçici hevesler bırakabilir. Modern mekânın standart biçimleri, toplumsal yaşamı tekdüze yapmaya, şemalaştırmaya, akılla düzenlenmeye çalışarak

⁸³ Emlakçılar ile görüşmelerden elde edilmiştir.

⁸⁴ Allan H. Spear, Black Chicago: **The Making of a Negro Ghetto**, 1890-1920. Chicago: University of Chicago Press, 1968.

⁸⁵ Ayşe Öncü, ‘‘İdealinizdeki Ev’’ Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul’a Ulaştı, Ayşe Öncü, Petra Weyland(der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, s. 86

⁸⁶ Görüşmecilerin birçoğuna göre KİPTAŞ başına buyruk hareket etmektedir.

ve uydu kent yaşamını formel kurallara göre şekillendirerek netleştirilebilir ve hesaplanabilir kılmaktadır.⁸⁷

Uydu kentin modern bir şekilde inşa edilmesi ve kurgulanması buraya göç eden sakinler açısından panoptikonu akla getirir. Foucault'ya göre panoptikon modern toplumun tüm görünürlüğüyle izlenmesi ve kontrol edilmesine olanak veren politik teknolojinin figürüdür.⁸⁸ Enformel sektörün aktörlüğünde mekânsal ayrışmaya eklemlenen sakinler 4. ve 5. etaplara göç ederek KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi formeliyle karşılaşmışlardır.

Formelin sert, keskin, katı sınırlarına ve kurallarına dayanmayan enformel kendi mekânsal, sosyal, etnik dinamiklerine göre şekillenir. Post gecekondü mahallerinde formelin otoritesinden kurtulma ve onun ilgisizliği ve duyarsızlığı yüzünden enforme sarılmak zorunda kalan gruplar, kendilerinin inşa etmediği daha da ötesi inşa faaliyetlerine hiçbir şekilde dâhil olmadıkları uydu kente gelince formelin bombardımanına uğramışlardır. Enformelin dayanılmaz hafifliğinden formelin baskıcı ağırlığına düşmek bireyin krizine yol açmıştır. KİPTAŞ'ın iktidarını sürdürmek için gerekli gördüğü toplumsal formasyon uydu kenti seçkin bir yer halinde tutmak üzerine kuruludur. Burada 2 temel strateji bulunur: KİPTAŞ'ın neoliberalizmden beslenen piyasa şekillendiriciliği ve yasal gücü, ikincisi ise uzmanlık jargonunu iyi bilen entelektüel kişilerin kentsel planlama ve dönüşüm noktasında sağlamış oldukları bilimsel meşruiyettir. Bu meşruiyet sadece tavsiye değil aynı zamanda insanları iknaya dayalı bir süreçtir.⁸⁹

Bu formasyonun korunması buraya gelen sakinlerin KİPTAŞ'ın kurallarına uymak zorunda olmalarıyla sağlanır. Uydu kent sakinlerinin yapması gereken, otoritenin koyduğu kurallara harfiyen uymak ve bunun ötesinde baskın ideolojiye bilfiil rıza göstermektir. İdeolojik çerçeve sadece etkileyen-etkilenen arasındaki ilişkiyi çözümlemek değil, aynı zamanda metodolojik olarak da ideolojinin yönlendirdiği

⁸⁷ Wacquant, **Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi**, s. 282.

⁸⁸ Michel Foucault, “**Governmentality, Ideology and Consciousness**”, Sayı: 6, [çev. 1978], (1979) s. 205.

⁸⁹ Lefebvre, **Kentsel Devrim**, s. 76.

bilgilerin ayrıştırılmasıdır. Manuel Castells, Lefebvre'in boş bıraktığı ideolojik formları şu şekilde ortaya koymaktadır:

“1- Kentsel ve özgül mekân ayrı ayrı teşhis edilmeli ve tedavi edilmelidir. Değişik aşamalarda kolektif tüketimin süreci çözülmelidir.

2- Bu süreçlerin toplumsal determinasyonu analiz edilmeli, bu süreçte devletin müdahale aygıtlarının rolü açıklanmalıdır.

3- Mekânın örgütlenmesi Lefebvre'in toplumsal morfoloji bölümünde ifade ettiği şekilde çalışılmalı, formların özerkliğinin kurulma süreci verilmelidir. Bunu yaparken de tarihin yeni motifleri hesaba katılmamalıdır.

4- Son olarak, ideolojik bağlantının toplumsal tabanı ile mekânın problemiği ve iş gücünün yeniden üretimi açıklanmalıdır.”⁹⁰

Kentin blok olarak ele alınmasından ziyade, kent ve uydu kent arasındaki ilişkiyi tespit etmek için problemiği küçük parçalara ayırmak gerekmektedir. İktidar olgusunun devamlı olarak ideolojiden beslendiği düşünüldüğünde hem ana kentin hem de uydu kentin ayrı değerleri ve dinamikleri olduğu, bunların da kimi zaman uyumlu bir birlik oluşturdıkları, kimi zaman da çatıştıkları görülür. Giriş bölümünde geleneksel, modern, post modern temaları vererek bu ayırmadan söz etmiştik. Burada da KİPTAŞ'ın neoliberal politikalarının yansımalarını nasıl kullandığını vermeye çalışacağız.

Neoliberal politikaların kentin boş alanlarını piyasa ekonomisine dâhil etme mantığını yeni projeleri hayata geçirmede başarıyla uygulayan KİPTAŞ kent arazilerini istediği gibi kullanabilmiştir. Bu başarıda KİPTAŞ'ın kamu kuruluşu olarak devletin ona sağladığı kurumsallık gücünü kullanması bulunmaktadır. Çalışmamızda KİPTAŞ'a bu kadar yoğun ilgi göstermemiz uydu kentin tüm işleyiş sistemini ve özerkliğini, farklılığını anlama çabamızdan ileri gelmektedir. Son olarak da iktidarın ideolojik aygıtlarının hem beslendiği hem de otorite kurduğu toplumsal yapıyı ve onun sonuçlarını analiz etmek gerekmektedir. KİPTAŞ'ın ideolojisini çözümlemek iktidarını çözümlemeyi daha da kolaylaştıracaktır.

⁹⁰ Castells, *The Urban Question*, s. 94.

İdeoloji; geçmişten gelen, statükolarla beslenen, ütöpik bir amaç edinerek mevcut toplumsal formasyonu sürdürmek için toplumsal ve siyasallar roller üstlenmiş, zihinsel bir tasarım olmasının yanı sıra maddi pratiklere de sahiptir.⁹¹ İdeolojiyi Marksist bir yaklaşımla ele alan Karl Mannheim ve Louis Althusser ideolojiyi sınıfsal ve ekonomik bir nitelikte ele alıp, baskın otoritelerin korunmasını arzu ettiğı mevcut toplumsal formasyonları hangi iç mantıkta koruduğunu ortaya koyarlar. İdeolojinin sınıfsal olarak bir üstünlük kurma amacıyla devlet tarafından üretilmesine odaklanan düşünürler, formelin toplumsal değişmeyi yönlendirmesini konu edinirler. KİPTAŞ uydu kenti inşa ettikten sonra burada oluşması muhtemel yaşam biçimleri belirlemede ve bu formasyonu korumada burjuva mantığına sahiptir. Bu mantık tek düşünen, hareket eden, tartışmaya girmeyen bir baskınlıkla otorite mekanizmasına dönüşür.⁹² Kent arazilerini doğrudan ticari nesne haline getirerek yüksek kârlarla piyasaya sürmektedir. Üretimi tüketime göre endeksleyerek konut ticaretini devamlı geliştirmektedir. Böylelikle tamamen kendi zihinsel tasarımının yansıması olarak modern bir yerleşim inşa ederek çıkması muhtemel muhalefet unsurlarını bertaraf edebilmiştir. Hazine arazilerini imara açma ve bu arazilere konut inşa etme gibi yasalarla elde ettiğı ayrıcalık KİPTAŞ'ın iktidarını sürdürmesini sağlar. KİPTAŞ yüksek bütçeyle ve konut üretimiyle insanların karşısına zengin bir donanım ile çıkar. Site isimlerinin seçilmesi, camilerin merkezi yerlere inşası, içkili mekânlara izin verilmeyişi⁹³, Sular Vadisi gibi yoğun sosyal donatılara sahip alanların inşası gibi faaliyetlerle KİPTAŞ'ın başlı başına ideolojik bir aygıt olduğu söylenebilir.⁹⁴

KİPTAŞ'ın site projelerini kent sakinlerine pazarlamada göstermiş olduğu başarıda neoliberal ideolojinin de büyük bir payı vardır. Neoliberal ideoloji, piyasa içi sirkülasyonun maksimizasyonunu öngörür ve bu sağlamak için profesyoneller, uzman kent planlamacıları, kent idarecileri, iş dünyasının patronları gibi neoliberal

⁹¹ Karl Mannheim, **Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge**, çev. Louis Wirth ve Edward Shils, London, Routledge & Kegan Paul, 1979, s. 10; Louis Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, çev. Alp Tümerterkin, İstanbul, İthaki, 2006, s. 35.

⁹² Mannheim, **Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge**, s. 109.

⁹³ KİPTAŞ'ın içki içilebilecek mekânlar açmaması, İslamcı bir yerleşim kurma isteğıyle açıklanamaz. Uydu kent sakinlerinin içki satan bir büfeyi şikâyet etmeleri bunu göstermektedir.

⁹⁴ Althusser, **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, s. 62, Lefebvre, **Kentsel Devrim**, s. 76.

politikanın aktörlerini verimli bir şekilde kullanır.⁹⁵ Konut ticaretinin ve arsaların imara açılmasıyla kentte rant ve kayırmacı ilişkiler egemen olur. Bu sayede formel üzerinden mülkiyet devri yapılarak piyasa neoliberalize edilir.⁹⁶ Toplumun tüm sınıfları bu rant ve kayırmacı ilişkiler içine girmeye zorlanır. KİPTAŞ uydu kenti hem inşa ederken hem de konutları pazarlama sürecinde entelektüelleri dolaylı olarak kullanmıştır.⁹⁷ Mekânsal ayrışma, uydu kentler gibi konuları çalışan kent sosyologları ve şehir planlamacılarının oluşturduğu farkındalık medyada da yer almış ve İstanbul halkı uydu kentlere ilgi göstermiştir. 1994-1998 yıllarında bütünüyle neoliberal politikalarla hemdem olmayan KİPTAŞ neoliberalizmin dışladığı alt sınıflara yönelik bir politika geliştirmiş, fakat 1998'den itibaren neoliberal politikalara uygun hamleler gerçekleştirerek orta ve üst sınıflara yönelmiştir.

KİPTAŞ'ın oluşturduğu ve sürdürdüğü formel 4 ve 5. etaplara göç edenlere sorumluluk yüklemiştir. Buraya gelen insanlar uydu kente yakışacak davranışlarda bulunma, uydu kentte yaşamının gerektirdiği seçkinliğin temsilini yapmada sorumludurlar. Diğer taraftan uydu kent sakinleri için profillemeye süreci başlatılır. 4. ve 5. etaplarına daha çok gecekondulu mahallelerinden gelmiş, sosyal ve kültürel sermayesi henüz çok gelişmemiş, ekonomik sermayenin getirdiği ayrıcalıklı dünyanın nimetlerini tadamamış; düzensiz, çarpık kentleşmenin sıkıntılarını göğüslemek zorunda kalmış gruplar göç etmiştir. Bu yüzden uydu kente yakışır şekilde yeni tip uydu kent sakini üretme girişimi ön plana çıkar. Yüksek kültürel ve sosyal sermayeye sahip olmayan sakinleri güç-iktidar-bilgi ekseninde devamlı olarak işlemek iktidara dayalı bir hegemonya kurmayı ve sürdürmeyi gerekli kılmaktadır. Bu hegemonyayı kurmanın yolu da mekândan beslenen bilgiyi oluşturmak ve sakinlerin bu bilgiyi kullanmasını sağlamaktır. Bu şemayı Doğu-Batı ilişkisinde kuran Edward Said Gramsci'nin hegemonya kavramıyla Foucault'nun güç-iktidar kavramlarını

⁹⁵ Peter Evans and William H. Sewell, Jr., 'The Neoliberal Era: Ideology, Policy, and Social Effects', Peter A. Hall and Micehele Lamont (der.), **Social Resilience in the Neoliberal Era**, Cambridge, Cambridge University Press, 2013, s. 4

⁹⁶ Kuyucu, **Urban Transformation' as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul**, s. 1481.

⁹⁷ Entelektüellerin iktidarın önlerine koyduğu olguyu tarihsel, toplumsal bir formasyonda yine iktidarın istediği kıvama getirmeleriyle oluşan tasarlama sürecidir. Lefebvre mekanın temsiliyetini bu şekilde formüle eder.

birleştirmiştir. Batı, Doğu'ya ait bilgiyi üreterek ve Doğu'nun kendisinden aldığı bilgiyle kendini anlamaya çalışmasını sağlamıştır.⁹⁸ Batı kendi gücünü korumak ve sürdürmek için bilgi ve güç kombinasyonu içinde ürettiği Doğu bilgisini ötekileştirme üzerinden kodlayarak yine Doğu'ya sunmuş ve onu metalaştırmıştır.⁹⁹ Sitelere *Kanlıca, Emirgan, Kalamış, İstinye* gibi İstanbul'un tarihi ve kültürel zenginliğinin sembolü olan mekânların isimlerinin verilmesinin yanı sıra uydu kentin Başak kelimesiyle yumuşak, kulağa hoş gelen, heyecan ve mutluluk verici bir kelime üzerinden kodlanmasıyla sakinler uysallaştırılır. Uydu kent sakinleri özel bir yerde yaşadıkları hissine kapılırlar ve iktidarın onlardan istediğini yerine getirirler.

5.2.3. Uydu Kent Tipi İnsan

Hazır mekâna adım atmak uydu kent sakinleri açısından yerleşim sözleşmesini imzalamak anlamına gelmiştir. Mekânda yaşayacak olmanın gerektirdiği sorumluluklar uydu kent hakkına sahip olmayan yerleşimciler için karar verme mekânizmalara dâhil olamayacakları anlamına gelmiştir. Post gecekodu mahallelerinde enformelden etkilenme kadar onu etkileme ve birikime katkı sunmada hünerli olan yerleşimciler; formelin muntazam bir şekilde dizayn edilmiş, hesap edilebilir, öngörülebilir ve iktidarı sağlamlaştıracak kontrol mekânizmalarına sahip olduğu uydu kentte bu sürece dâhil olamamışlardır. Lefebvre şehir hakkını “sözleşmeye dayalı, genişletilmiş, dönüştürülmüş, somutlaşmış, sistemin içerisine şehir hakkının (yani merkezden ve merkezin hareketinden dışlanmama hakkının) dâhil edilmesi” şeklinde tanımlar.¹⁰⁰ Uydu kent hakkını baştan inşa eden, toplumsal olarak kurgulayan ve biçimlendiren KİPTAŞ bu hakkı elinde tutmaktadır. Uydu kent hakkına sahip olamama durumu sakinlerin yaşadığı sorunlarda daha net görülür. Dışarıdan bakıldığında oldukça lüks, insanların ihtiyaçları gözetilerek inşa edilmiş, sakinlerine hizmet eden bir yer olarak algılansa bile sakinler bazı sorunları sıkça konuşmaktadır.

⁹⁸ Deniz Kandiyoti, “Parçaları Yorumlamak”, Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, s. 16.

⁹⁹ Edward W. Said, **Şarkiyatçılık**, çev. Berna Ülner, İstanbul, Metis, 2013.

¹⁰⁰ Lefebvre, **Kentsel Devrim**, s. 141.

“Sosyal donatılar da aynı şekilde yetersiz, yeterli oyun, spor alanı yok. Kültürel faaliyetlerin için kapalı kültür merkezi eksiklerimiz var. Başakşehir Kültür Merkezi sadece 200 kişilik, herhangi bir program yapılmak istendiğinde mekân bu ihtiyacı karşılayamıyor. Halen bir kütüphanemiz yok, akademisyen için de toplanılabilecek bir merkez bulunmuyor. Yaşlılarımız ve emeklilerimiz namaz vakitlerinde oturup muhabbet edebilecekleri, çay içebilecekleri kapalı alanlarımız yok. Camilerin yanında rahatça kaynaşıp muhabbet edilebilecek kapalı mekânlara ihtiyacımız var.”(Ömer, Başak Mahallesi Muhtarı).

Sakinler için mekânın fiziksel özelliklerinin yetersizliği gündelik hayatın boş zamanlarında da kendini gösterir. Uydu kentte boş vakit geçirmek için alternatifler sınırlıdır (Tablo: 20). Görüşmecilerin söylediklerini anket sonuçları da doğrulamaktadır.

Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz	Frekans	Yüzde
Evde vakit geçiriyorum	203	70,5
Yürüyüşe çıkıyorum	127	44,1
Parka Gidiyorum	31	10,8
Alışverişe gidiyorum	111	38,5
Kafelerde oturuyorum	31	10,8
Köpeğimi gezdiriyorum	4	1,4
Sosyal tesislere gidiyorum	33	11,5
Spor merkezlerine gidiyorum(Fitness, Havuz, Plates vb.)	44	15,3

Tablo: 20- Başakşehir’de boş zamanların değerlendirilmesi¹⁰¹

¹⁰¹ Ankete katılanlara birden fazla cevap verebilecekleri bildirilmiştir.

Evde vakit geçirmek, yürüyüşe çıkmak ve alışverişe gitmek sıradan faaliyetlerdir. Her ne kadar uydu kentin fiziksel koşullarının sağladığı olanaklar geniş gözükse de keskin hatlarla belirlenmiş fiziksel ortam uydu kent sakinlerine zihinsel sınırlılıklar getirmektedir. Uydu kentte en çok sosyo kültürel tesislerin (%29,9) ve alışveriş merkezlerinin (% 23,6) eksikliği hissedilmektedir. Bu yapıların eksikliği uydu kent yaşamını sıradanlaştırmaktadır. Önceden de belirttiğimiz gibi morfolojik yapısına herhangi bir müdahale etme hakkından ve niteliğinden uzak kalmış olan sakinler, mekânın morfolojik yapısının kendilerine çizdiği eksenle hareket olanağı bulurlar. Bu durum Herbert Marcuse'un *Tek Boyutlu İnsan* tipolojisiyle ilişkilendirilebilir. Tek boyutlu insan kitle toplumunda özel alanı teknolojik gerçeklik tarafından istila edilmiş ve yontulmuş bir nesneye dönüşmüştür.¹⁰² İnsanların öznel alanda serbest ve etkin oldukları düşünülse de insanın içinden geçenleri belirleyen ve insana aynı doğrultuda bazı fikirleri ve eylemleri yapması konusunda yanlış bilince sevk eden gayri şahsi otoriteler öznel hayata dâhil olmaktadır. Fikirleri yanlış benimsetecek veya yanlış fikir benimsetecek güce sahip teknolojik güç bireylerin öznel alanlarını benzer hale getirerek kitle toplumu ruhunu meydana getirmektedir. Bireyin programlanma sürecini başka bir açıdan ele alan Max Horkheimer ise *Aklın Tutulması* kavramını ortaya atar. Bu kavram bireyin kişisel çıkar peşinde koşarken, başka üst bir aklın himayesine ve yörüngesine girdiğini iddia eder. Bu kavram sıradan insanla nitelikli insanın arasındaki farkı berraklaştırır. Sıradan insan kendi aklıyla kişisel çıkar peşinde koşarken kendi kimliğini ve kişiliğini ortaya koymada başarısız olur ve çevre faktörlerinin etkisinde kalarak bilinç bulanıklığı yaşar. Oysa gücü elde etme ve tutma stratejileri elitlerin zihinlerini devamlı meşgul etmektedir.¹⁰³ Kitle toplumunu oluşturan bireyler üst aklın devamlı otorite olarak kalmasını sağlayacak nitelikte iş görmektedirler. Toplumu kitle kültüründen ve kolektifleşme sürecinden dolayı atomize olmaktan kurtaran elitler bireyin özgürleşmesini sağlayabilmektedirler.¹⁰⁴ 4. ve 5. etaplarda hayatını sürdüren sakinler kendilerine sunulmuş toplumsal hayat reçetesini uygulamaya zorlanmaktadır. 4. ve 5. etapların köprü, duvar, kaldırım

¹⁰² Herbert Marcuse, **One-Dimensional Man**, London, Beacon Press, 1964, s. 12.

¹⁰³ Max Horkheimer, **The Eclipse of Reason**, New York, London, Continuum, 2004, s. 88.

¹⁰⁴ **Ibid.**, s. 92.

gibi birçok yerine asılmış pankartlar, billboard ilanları, reklamlar, modüler reklam araçlarıyla devamlı olarak üretilip tüketime sokulan faaliyetler sakinlerin öznel (subjektif) akıllarını bulanıklaştırmaktadır.

‘‘Türkiye’nin En Büyük ve En Modern Kapalı Pazar Yerini Biz Yaptık

İlklerin ve Enlerin Şehri: Başakşehir

Türkiye’nin İlk Akıllı Çöp Toplama Sistemini Kurduk’’¹⁰⁵

‘‘Derin Analizleriyle Türkiye Gündemi: Yiğit Bulut(Gazeteci Yazar Yiğit Bulut, Türkiye’de Son Günlerde yaşanan önemli olaylara dair farklı bir perspektif ortaya koyacağı söyleşiyle Başakşehir’de (Emin Saraç Kültür Merkezi, 13 Ocak 2014 Pazartesi)

ŞİİR Gecesi: Şairler Şiirlerini Seslendirecek, Başakşehir Şiir Gibi Bir Akşam Geçirecek 11 Ocak 2014 Cumartesi saat:20.00 Emin Saraç Kültür Merkezi’’¹⁰⁶

Subjektif akıl, ihtimalleri hesaplayabilme ve amaç ve araçları doğru koordine etme becerisidir.¹⁰⁷ Uydu kent sakinlerini yapılan tüm faaliyetleri göstermek, sakinleri programlayarak kontrol etme girişimidir. Sadece siyasal bir otorite kurma amacından ziyade kültürel olarak da dönüştürme çabası içine giren Belediye KİPTAŞ’la birlikte çoklu iktidarlığı görünür kılmaktadır. Başakşehir Belediyesi KİPTAŞ’ın mülk edindirme girişimleriyle elde ettiği iktidar meşruiyeti karşısında kültürel faaliyetler düzenleyerek ve yaptığı hizmetleri göstererek kendi iktidarını kabul ettirmeye çalışmaktadır. Bu tür kamusal kültür hizmetlerinin verilmesiyle ve yapılan faaliyetlerin halka gösterilişiyle farkındalık oluşturulur ve iktidarın gösterimi yapılır. Şiir geceleri, tiyatro, geziler düzenlemek, ünlü bir sanatçı, gazeteci, yazar, din adamı ve akademisyenleri çağırmak, kermesler yapmak belediyenin uydu kent sakinlerini kültürel açıdan yetiştirme gayretidir. Sakinlere kültürel olarak katkı sağlama

¹⁰⁵ Etaplarda birçok yere asılan pankartlarda yapılan hizmetlerin uydu kente has olduğu ve İstanbul’da birçok yerleşimin bu hizmetlerden mahrum olduğu hissettirilir.

¹⁰⁶ Kültürel faaliyetlerle halk bilgilendirilir ve gündem takip edilir.

¹⁰⁷ John R. Everett, The Eclipse of Reason, **Review**, The Journal of Philosophy, C. 45, Sayı: 22 (21 Ekim 1948), s. 603, <http://www.jstor.org/stable/2019609>, 01Eylül 2014.

amacıyla yapılan faaliyetlerde AK Parti hükümetinin potansiyel seçmenini yetiştirme ve yeni seçmen kazanma amacı da vardır.¹⁰⁸ Uydu kentte gerçekleşen kültürel faaliyetlerin sıklığı uydu kent sakinlerinin sosyal ve kültürel sermayesiyle de ilişkilidir. Daha çok gecekondü mahallelerinden gelmiş, kentliliğin yaşanması noktasında sıkıntıları bulunan, sosyal sermayenin kullanımı veya üretiminde henüz fazla mesafe kat edememiş insanların eksikliklerini görerek bu duruma müdahale etme gereğini duyan KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi yoğun ve hızlandırılmış bir kültürel kimlik oluşturma gayretindedir.

Diğer amaç ise toplumsal yapıyı belli bir hizaya çekme ve doğması muhtemel riskleri minimuma indirmektedir. Morfolojik yapısıyla güvenliği sağlama amacıyla mobese kameraları, site içi kapalı devre kamera sistemleri alarmlar ve site güvenliği konusunda oldukça hassas davranan KİPTAŞ, sakinlerini güven ve emniyet noktasında rahatlatmaya çalışmaktadır. Uydu kentin güvenli ve emniyetli olarak sunulması sakinlerin uydu kenti tercih etmelerinde rahatça görülebilmektedir. 4. ve 5. etaplar % 44 'le güvenlik nedeniyle tercih edilmiştir.¹⁰⁹ Ayrıca baskı unsurları arasında kendilerini rahatsız edebilecek herhangi bir güvenlik problemi bulunmamaktadır.

5.2.4. Mekânsal Yitiş

Uydu kent sakinlerinin mekânsal ayrışmayı kendi kimlik, ideoloji, kültür değerleriyle değil de, küresel ve yerel kent politikalarının öncülüğünde bir sınıf hareketi olarak gerçekleştirmeleri sakinlerin bazı patolojik durumlarla karşılaşmalarına sebep olmuştur. Kendi öz değerlerinin pasif olduğu; küresel yerel dinamiklerin aktifliğiyle mekân tercihi yapan sakinler için uydu kent bir yitişe sebep olmuştur. Bu yitişin gerçekleşmesinde sermayenin kazanılma biçimi de etkilidir. Yeni orta sınıf için ekonomik sermayenin elde ediliş biçimi enformel içinde anlam kazandığı için

¹⁰⁸ Başakşehir etapları Recep Tayyip Erdoğan'ın üzerine titrediği bir projedir. Belediye Başkanlığı döneminde başlattığı projeye Başbakan olduktan sonra da ilgisini sürdürmektedir. Bu nedenle hem KİPTAŞ hem de Başakşehir belediyesi için üzerine titrenmesi gereken bir yerleşimdir. Görüşmeciler Başakşehir'le ilgili en ufak bir sorunun medyada yer alması durumunda Recep Tayyip Erdoğan'ın hemen müdahale ettiği ve sorunun derhal çözülmesi talimatı verdiğini belirtmişlerdir.

¹⁰⁹ Derinlemesine görüşme yapılanlar da aynı görüşe sahiptirler.

kültürel ve mekânsal sermaye de benzer şekilde donanımsal ve birikimsel olmamıştır.¹¹⁰ Eski yerleşimlerinden ayrılmakla ve yeni bir yerleşime göç etmekle en belirgin bilinç ögesini üreten sakinler zoraki olarak göç etme isteğini eyleme dökerek ortak paydada birleştikleri için, bu birlik ruhu uydu kente gelince devreden çıkmıştır. Bu ortaklığı oluşturan temel dinamik; küreselliğin yereli dönüştürme kapasitesi kendini kentsel alanların talan edilmesi ve konut piyasası açısından sınırsız alanlar oluşmasıdır.¹¹¹ İstanbul’da Başakşehir gibi arazilerin imara açılması ve kentsel dönüşüm gibi yeniden değerlendirme, düzeltme, ıslah etme mantığı toplumsal göç hareketliliğine sebep olmuştur. Özal dönemi liberalleşme hareketlerinin yol açtığı tüketim kültürünün yükselişi ve sınıfsal konumlarını değiştirmek isteyen insanların kentlerde bilmedikleri veya keşfetmedikleri alanlara ve yerleşimlere hücum etmeleriyle orta sınıfa ait dokuda fragmanlar oluşmuştur.

İstanbul’da gerçekleşen hareketlilik ve dinamizm farklılaşmaya ve ayrıcalıklı olmaya olanaklar sağlamasıyla olumlu gibi gözüксе de arka planda bazı patolojik durumlar oluşmuştur. Uydu kent sakinleri eski yerleşimlerinden yeni yerleşimlerine göç ederken yaşadıkları süreci güçlü bir sınıf bilinci oluşturamamaları geçirmişlerdir. Sınıfsal hareketlenme için gerekli olan yerleşik siyaset, ideoloji, kültürel değerler ve birikimleri elde etmeden sınıf hareketi oluşturmuşlardır. Uydu kente geldikten sonra bu hareketin temel gücünden yoksun kalan sakinler için mekânsal kazanım algısı kısa zamanda yerini mekânsal yitişe bırakmıştır. Bu yitiş sadece yeni mekâna olan yabancılıktan kaynaklanmaz, bunun yanı sıra eski yerleşimlerden tamamıyla kopmamış olmak, komşuluk, akrabalık, alışveriş ilişkilerini devam ettirmek yeni hayata uyum sağlamayı zorlaştırmıştır.

“Buradaki insanların çoğu 4. ve 5. etaplardaki marketlerden ve dükkânlardan alışveriş yapmıyor, halen alışverişlerini eski mahallerine gidip yapıyor. Halen buraya alışmış değiller. Bu durumun oluşumunda başka faktörler de var. Birincisi; çoğunun esnaf eşi olması. Eşleri ticareti çok iyi bildiğinden bu kadınlara da yansıyor. Diğer taraftan bu kadınların çoğu ev hanımı bu yüzden de ekonomik

¹¹⁰ Cenk Saraçoğlu, **ODTÜ Sosyoloji Bölümü Teori Sohbetleri-15** <http://www.youtube.com/watch?v=WTq0xDO1qYc>, 13 Aralık 2014.

¹¹¹ Kandiyoti, **Parçaları Yorumlamak**, s. 16.

özgürlükleri yok. Eşleri de parayı zor verdiğiinden parayı tutmak ve maksimum olarak paranın değerinden fazla ürün alma dertlerindeler (Yücel, Emlakçı).

Sadece alışverişde değil, oradaki komşularıyla ve akrabalarıyla sık sık görüşmeye gidiyorlar. Onun için burada komşuluğu ve arkadaşlığı çok fazla aramıyorlar. Bundan dolayı gerilim fazla yok, çünkü kavga edecek ortam ve komşu da yok (Yelda, Eczacı).

Sakinlerin uydu kent ile post gecekondü mahallesindeki yaşamları ilk bakışta birbirine tezat gibi gözükse de esas itibarıyla geçmiş yaşamlarından çok fazla uzaklaşmamış oldukları görülmektedir. Mekânsal pratikler bölümünde işlediğimiz üzere seçkinlik talebi üzerinden değil daha çok fiziki koşulların yetersizliği ve çocuklarının geleceği için uydu kent tercih edilmiştir. Dolayısıyla eski yerleşimin kültürel değerlerine doğrudan bir tepki hareketi olmamaktadır. Hatta eski yerleşimlerdeki toplumsal ilişkiler sonlandırılmamıştır. Çeşitli vesilelerle sık sık eski yerleşimlere gidilmektedir. Ayrıca uydu kentteki komşuluk ve arkadaşlık ortamının sıcak ve sıkı olmaması eski yerleşimlerdeki toplumsal ilişkilere olan özlemi arttırmaktadır. Uydu kentte yüzleşilenler sorusunun cevaplarında ankete katılanların çok az bir kısmı eski yaşamlarından uzaklaştıklarını belirtmektedirler (Tablo: 21).

Başakşehir’de Nelerle Yüzleşiyorsunuz	Frekans	Yüzde
Düzensiz kentleşmeden kaçmış olmakla	98	34
Kentsel dönüşümle	43	14,9
Başakşehir’e taşınarak eski yaşamdan uzaklaşmayla	51	17,7
İstanbul’un diğer sakinlerinden uzaklaşmış olmayla	38	13,2
Dindar bir mekânda yaşamakla	62	21,5
Başakşehir’de gruplaşma veya dışlanmayla	23	8

Tablo: 21- Başakşehir’de yüzleşilenler

Daha geniş çerçevede ise bütünüyle bir soyutlanmışlık ve ayrılmışlık hissi bulunmamaktadır. Derinlemesine görüşme yapılanlar da bu sonuçları doğrulamışlardır.

Mekânsal yitişin bir diğer göstergesi ise önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi'nin oluşturduğu formelin baskısıdır. Uydu kente göç ederek, enforme ve yakın ilişkilere dayalı örgütlenmelerin olduğu post gecekondü mahallelerinden ayrılıp formelin baskın olduğu, herkesin yeni olduğu mekâna gelmek sakinlerde şuur kaybına yol açmıştır. Formelin baskısı formel bir denetim mekânizması oluştururken, ortak irade göstererek uydu kente göç eden sakinler için ise denetimsiz bir ortam oluşmaktadır.¹¹² Denetim mekânizması insanın psikolojik durumuna saldıran bir disipline dönüşmektedir. Uydu kent sakinlerinin sınıfsal kökenlerinden ve eski yaşama dair kazanımlarından gelen birikimleri yitiş sürecinde yerini ihtiyatkâr tavra bırakmaktadır. İhtiyatkâr tavır, modern hayatın insanın sinir sistemine devamlı olarak saldıran bir işleyiş rejimine sahip olması karşısında insanın içine kapanması ve devamlı olarak etrafından gelecek tehlikelere karşı teyakkuz halinde olmasıdır.¹¹³ Kent yaşamında karşılaşılan tüm imge, sembol, temas ve hareketlilikler modern insan için içinden çıkılmaz bir girdaptır. Bu girdaptan kurtulmanın yolu ise rasyonel davranarak mümkün olduğu kadar korunaklı mekânlara ve alanlara sığınmaktır. Oysa kentte bu sığınaklar kapitalizmin getirdiği para ekonomisinin belirlediği alanlardır. İnsanın sinir sistemi ise doğru karşılıklar ve tepkiler verme noktasında para karşısında yetersiz kalmaktadır.¹¹⁴ Sakinler, uydu kente taşınarak uydu kentin ruhsatını ve tapusunu elinde bulunduran KİPTAŞ karşısında mekâna hükmetme ve ona ortak olma konusunda herhangi bir girişimde bulunamamaktadır. Eski yerleşimle olan bağın devam etmesi ve yeni yerleşimi elde etmekte yaşanan belirsizlik sakinleri bezgin bir hale getirmekte ve uydu kent hayatının askıda kalmasına neden olmaktadır. Askıda kalma durumu sakinlerin içe kapanma psikolojisi içine girmesine sebep olmaktadır. Öz dışlanma (*self-exclusion*) dediğimiz olgu sosyal dışlanma kavramından farklıdır. Sosyal dışlanma özellikle

¹¹² Kandiyoti, **Parçaları Yorumlamak**, s. 16.

¹¹³ Simmel, **The Philosophy of Money**, s. 45.

¹¹⁴ **Ibid.**, s. 276.

1970’lerden itibaren dünyadaki ekonomik krizlere paralel olarak ortaya çıkan yeni sosyal hareketlerle büyük grupların dışlanması olarak literatüre girerken zamanla işsizlik, yoksulluk kavramlarıyla birlikte ele alınarak kullanılan popüler bir olgu haline gelmiştir.¹¹⁵ Sosyal dışlanma konusu esas itibariyle üç temel yaklaşımla ifade edilir. En belirgin ve yaygın kullanım; bireylerin ya da grupların toplumsal haklara ve kaynaklara ulaşmaktan yoksun bırakılmalarıdır. Bu dışlanma türü; toplumsal iletişim kanallarının işlevsel olmadığı, sosyal adaletin gerçekleşmediği ve toplumsal bağların zayıflığına işaret etmektedir. Sıklıkla yoksulluk, ekonomik krizlerle birlikte kullanılmaktadır. Fakat ekonomik imkânsızlıklar ve yoksulluk üzerinden düşünülmesi fazlaca sıradan bir yaklaşım olmaktadır. Bununla birlikte ekonomik refah politikalarıyla dışlanmanın ortadan kalkacağını düşünmek de resmin bütünü görmeyi zorlaştırmaktadır.¹¹⁶ Alt sınıfların sosyal haklardan mahrum kalması, kapitalizmin güçlenmesine paralel olarak üretim araçlarının sahipleri olan üst sınıfların iktidar ve hegemonya çabalarıyla doğrudan ilişkilidir. Bireyin ekonomik ihtiyaçlarla birlikte sosyal ve kültürel ihtiyaçları sosyal dışlanma yoğunluğunu arttırmaktadır. İkinci sosyal dışlanma yaklaşımları başta Durkheim’ın anomisi olmak üzere toplumla bütünleşme, normsuzluk, kuralsızlık olarak ifade edilen dışlanma türü ve üçüncüsü de çok kültürlü toplumlarda aşırı marjinalleşme olarak ifade edilen dışlanma türüdür.¹¹⁷ Bizim bahsettiğimiz dışlanma türünde birey, dış faktörlerle uyumunu kendiyle baş başa kalma suretiyle gerçekleştirmeye çalışır. Evde vakit geçirmekle sosyalleşme noktasında zayıf kalan uydu kent sakinleri içlerine kapanırlar. Sakinler uydu kentin sağlamış olduğu güven ve rahatlıkla kendisine katı sınır çizmekte ve dış etkilere maruz kalmaktan kurtulmaktadırlar.¹¹⁸ Uydu kent sakinlerinin mekânsal ayrışmayla özdeşleşen sınıf konumları onları orta sınıf kategorisine yerleştirmektedir. Bu eşleştirme orta sınıfların karakteri olan; mekânsal, ekonomik, sosyal ve kültürel sermayeyi ve kazanımları koruma gayretidir. Bu gayret

¹¹⁵ Özlem Çakır, “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi** C. 4, Sayı: 3, 2002, s. 84, <http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/C4.say%C4%B13/4.3%20cakir.pdf>, 15 Mart 2013.

¹¹⁶ Gökhan Atılğan; Burcu Yakut Çakar, (2007) . “Sunuş.” *Tes-İş Dergi*, Haziran sayısı, 2007, 68-69, http://www.tes-is.org.tr/TR/tesis_dergi/2007_haziran/pdf/dosya.pdf , 10 Mart 2013.

¹¹⁷ Marshall, **Sosyoloji Sözlüğü**, s. 380.

¹¹⁸ Ayata, **Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı**, s. 45.

kaybetme korkusuyla daha şiddetli ve mücadeleli bir şekle dönüşmektedir. Uydu kent sakinleri de bu sınıfsal karakterden ötürü mekâna sarılmaya ve tutunmaya çalışmaktadırlar.

Öz dışlanmanın unsurları kendini büyük ölçüde metalaşmayla ifade eder. Yalnızlık ve dışarıdaki hayatın iktidar tarafından çepeçevre sarılmasıyla ev önemini arttırmakta ve beğeni ölçütleri ve kültürel pratikler para ekonomisine bağlı oluşan somutlaşma metalaşmayı beslemektedir. Mekânsal pratikler bölümünde açıkladığımız metalaşma süreci öncelikli olarak kazanımları koruma içgüdüleriyle mülk edinme ve onu teşhir etme üzerine kurguludur.

“İnsanlar burada özellikle de araçlarını ön plana çıkarmaya çalışıyorlar. Birden fazla araç ve bunun yanı sıra lüks otomobil ve jipler teşhir ürünü gibi sunuluyor” (Ayşe Çavdar, Araştırmacı).

Mekânsal yitişin bir diğer göstergesi ise cinsiyet rollerinin değişimidir.¹¹⁹ Erkeklerin işlerini daha da büyütmek için ticari faaliyetlerini teknoloji ve küresel ekonominin sağladığı olanaklarla ithalat ve ihracata yönelmeleri, markalaşmaya ve şubeleşmeye gitmeleriyle ev ile bağlantıları büyük ölçüde kesilmiş ve erkekler hane halkından uzaklaşmışlardır.

“Başakşehir, erkekler için adeta otel yerleşimini andırıyor. Sabah çok erken vakitte işe gidip gece geç gelenler güneş görmüyor. Güneş yüzü görmeyen erkekler için burası sadece uyuma fonksiyonunu görüyor” (Zeki, Kent Konseyi Başkanı).

“4.ve 5. etaplarda yaşıyor olmak başlı başına yabancılaşmaya sebep olan bir etken, erkekler ticaret için sık sık yurtdışına gidiyorlar. Eşlerine araba alıp harçlık vermek, yazlığa bırakmak, memlekete göndermekle sorumluluklarını üzerlerinden atmaya çalışıyorlar. Anneler çok çaresiz, çocukların çağın getirdiği zorunluluklar ekseninde yetiştirilmeleri gerekirken, bir taraftan da anneler babalar tarafından yalnız bırakılıyor ve çocukların tüm sorumluluğunu üstlenmek zorunda kalıyorlar. Çaresiz

¹¹⁹ Cinsiyet rollerinin üretimini *Mekânda Cinsiyet Halleri* bölümünde işleyeceğiz.

kalan anneler çocuklarına müdahale etmede kısıtlı imkânlara sahip, çünkü eğitimleri yetersiz. Bu sorun karşısında çocukların robot gibi olmalarını istiyorlar. Bu sorunların yoğunlaşmasını önlemek için anti depresan ilaçlara yöneliyorlar. Psikologlara çok fazla gidiliyor ve ne yazık ki kırmızı reçeteli ilaç kullanımı çok fazla. Çocuklar da annelerinin yetersiz olduğu düşünüp arkadaş çevresiyle öğrenme ve sosyalleşme sürecini yaşamaya çalışıyor’’ (Yelda, Eczacı).

“Okulumuz da eğitim gören yoksul öğrenciler için yardım toplamaya çalışıyoruz. Zengin işadamlarından bu çocukların ihtiyaçları için yardım talebinde bulunuyoruz. Ne yazık ki elleri çok sıkı, vermiyorlar. Üstüne üstük bir de devlet yardım etsin diyorlar.” (Şenay, Okul Aile Birliği Başkanı).

“Kısa zaman önce okul kıyafetiyle ilgili bir çalışma yaptık. Çoğunluk okul formasının olması noktasında bize başvurdu. Öğrencilerimiz arasında çok zengin ailelerin çocukları olduğu gibi, yoksul aile çocukları da var. Serbest kıyafet olduğu zaman, iyi kıyafet alamayan ailelerin çocukları çok üzülüyor. Bir de ailelerinin durumunu düşünün.” (Şenay, Okul Aile Birliği Başkanı).

“Geçen sene kızımın sınıf arkadaşının annesi aradı. Sınıf partisi düzenleyeceklerini ve kızıma abiye kıyafet alıp alamayacağımı sordu. Kızıma pahalı kıyafet alacak durumum yok, çok incindim, zoruma gitti. Oysa ben kızımın eğitimi için maddi durumum elvermemesine rağmen buraya taşınmıştım. Bu durumlara fazla dayanamadım ve Kayaşehir’e taşınmak zorunda kaldım.” (Hatice, Muhtarlıkta sekreter).

Kadın erkek rollerinin uydu kentin derinleşen sosyal ağlarında yitişiyiyle arzuladığı yaşam ile karşılaştığı yaşam arasında sıkışan sakinler bir bocalama süreci içinde kalmaktadırlar. Ana iktidar öğeleri olan KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi için mekânsal yitişi yaşayan bireylere mekânı tekrar tekrar sunmak oldukça kolaylaşır. Uydu kentin tüm mikro alanlarında yapılan faaliyetlerle ve çalışmalarla konulmak suretiyle sakinler tüketiciye dönüştürülür. Uydu kentte mekânsal pratiklerinin üretimi tüketime dönüştürülür ve bu sarmal giderek büyüyen bir toplumsal ve ekonomik yapıyı oluşturur. Bu sarmal içinde kalan insan için sadece sermayeye sahip olma veya olmama durumuna göre farklılaşan sınıfsal konumların ortaya çıkardığı

yabancılaşma biçimiyle açıklanamaz. Çünkü “yabancılaşma artık, tüketicilikle beslenerek, medya ve reklamlarla tatmin olarak, devlet bürokrasisine ve planlama dairelerine bile müdahil olarak, görünüşe bakılırsa her köşede salınarak ve her ilan panosunda gümbür gümbür gümbürdeyerek bizzat gündelik hayatın derinlerine, işyerleri dışındaki gündelik hayata, üremeye ve boş vakte inmeye başlamıştır.”¹²⁰

Mekânda istenilen fakat soyutlaşmaya başlayan ve görünmez hale gelmeye başlayan huzur ve uyum bu yitiş sürecinde kaybolmaya yüz tutar. Mutluluk çoğunlukla mekânın fiziksel özellikleriyle özdeşleştirilir (Tablo: 22).

Başakşehir’de Mutlu Olmak Ne Demektir	Frekans	Yüzde
Temiz, düzenli ve güvenli sitede yaşamak	196	68,1
Dindarların bulunduğu bir yerde yaşamak	38	13,2
Çocukları istenilen şekilde yetiştirebilmek	68	23,6
Laiklerin (Atatürkçülerin) olmadığı bir yerde yaşamak	5	1,7
Aynı görüşten insanlarla beraber yaşamak	36	12,5
Kimseyle ilişki kurmak zorunda kalmadan yaşamak	12	4,2
Her zaman rahatça dolaşabilmek	41	14,2

Tablo: 22- Başakşehir’de mutluluk tanımları

Mekânın yitişi karşısında birlikte yaşanan insanlar aracılığıyla bizlik düşüncesi tam olarak oluşmamaktadır. İnsanlardan ziyade yerleşim alanına vurgu yapılmaktadır. İstanbul’ un diğer sakinlerinden ayrılma ve kaçma olarak değil de uydu kentin temel özellikleri olan temiz, düzenli ve sakin olma üzerinden mutluluk tanımlaması yapılırken post gecekondü mahallelerinin kalabalık, gürültülü ortamı ile alt yapı yetersizlikleri üzerinden karşıtlık oluşturulur ve insan faktörü geri planda kalır (Tablo: 23).

¹²⁰ Merrifield, **Metromarksizm**, s. 165.

Başakşehir Yerleşkesi İstanbul Kenti Açısından Ne İfade Etmektedir	Frekans	Yüzde
İstanbul sınırları içinde fakat İstanbul'dan bağımsız bir yerleşkedir	128	44,4
İstanbul'a tamamen bağımlı bir yerleşkedir	20	6,9
İstanbul'a yakışır bir yerleşkedir	93	32,3
İstanbul'da alternatif bir yerleşkedir	22	7,6
İstanbul'a aykırı bir yerleşkedir	11	3,8
Toplam	274	95,1
Cevap Yok	14	4,9
Toplam	288	100,0

Tablo 23- Başakşehir'in İstanbul açısından ifadeleri

Paul Connerton'a göre bilinç, eylemin mantıklı olması için kendine bir güzergâh çizer ve belleğe başvurur. Eğer bellek egemen güçler tarafından dumura uğratılmışsa veya müdahale gördüyse belli bir tarihselliğin yok edilmesiyle karşılaşır.¹²¹ Sınıfsal bilincin yetersizliği ve belleğin daha çok piyasa mantığı içerisinde anlam kazanmasıyla ve insanların mekânsal ayrışma için eski yerleşimlerinden ayrılma girişiminde bulunmalarıyla yeni yerleşimlerine gelmeleri geçmiş, şimdi ve gelecek arasındaki bağlantıları koparmaktadır. Uydu kent halkı kendilerine bir bilinç çizmekle uğraşırken, bellekten yararlanmaya çalışmaktadır. Fakat bu bellek ekonomik, kültürel ve sosyal sermayenin donanımsal olmaması sebebiyle soyut değerlerle doludur.¹²² Dolayısıyla bu tür durumlarda kişiler kendi menfaatlerini gözeterik geri çekilebilmektedirler.¹²³ Bu yitişi sakinlerinin büyük bir çoğunluğu yaşamaktadır.

“ Burada herkes sosyal sorunlar noktasında mutabık kalıyor. Çoğunluk aynı sorunlardan muzdarip oluyor. Bu durum aslında homojenliği arttırıyor. ”(Yelda, Eczacı).

¹²¹ Connerton, **Toplumlar Nasıl Anımsar**, çev. Alâeddin Şenel, İstanbul, Ayrıntı, 1999.

¹²² Yaşın, **Kültür Kehanetleri: Yerelliğin Toplumsal İnşası**, s. 85.

¹²³ Al, **Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme**, s. 18.

Yerel kapitalizmin yürütücüsü KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi insanlar arasındaki yitişin getirdiği yoğun benzerliği; yerel kapitalizm ağları ve monopol kültürel aygıtlardan yararlanmak suretiyle pekiştirmektedir.¹²⁴ Sakinler için mekâna ait soyut ve kayıp imgelerin yitişi KİPTAŞ'ı bu noktada özneleştirilmektedir. Bu tespiti yapan KİPTAŞ kültürel faaliyetlerin öncüsü konumundadır. Kültürel faaliyetleri iktidarlık üzerinden yürüterek Başakşehir toplumunu üretmeye çalışmaktadır.

Mekânsal yitiş, uydu kentteki davranışların, hareketlerin, söylemlerin ve yaşantıların kimlik ve kültür bunalımına yol açmasıyla da yakından ilişkilidir. Dinin pratiğe yanlış biçimlerde döküldüğü iddiasıyla paranın bir araya gelmesi insanlarda ciddi rahatsızlıklar oluşturmaktadır. Gündelik hayatın uydu kenti inşa eden tüm faktörler üzerinden tanımlanmasıyla siyasallaştırıldığı iddiası ortaya atılmaktadır. Neoliberal politikalar, Refah Partisi'nin yerel seçimleri kazanarak İBB ve ilçe belediyelerini kazanması, Recep Tayyip Erdoğan'ın karizmatik otoritesi ve alt sınıfları harekete geçirecek retorikler üretmesi, KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi'nin oluşturduğu siyasal sarmal ideolojik olarak algılanmaktadır (Tablo: 24).

¹²⁴ Keyder, **Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına**, s. 172.

Sizce Başakşehirlik Nasıl Tanımlanır		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Huzurlu bir ortam	35	12,2	19,8
	Zenginlik, sakinlik	12	4,2	6,8
	Güvenli, ferah, müspet	22	7,6	12,4
	Temiz yaşam, insan	9	3,1	5,1
	Gürültülü mekân	1	,3	,6
	Çocuk yetiştirmek için ideal yer	5	1,7	2,8
	Kendini elit sanan, parasıyla Müslümanlığı yaşayan sonradan görme	14	4,9	7,9
	AKP yerleşkesi	2	,7	1,1
	Dindarların yaşadığı yer	15	5,2	8,5
	Birbirini tanımayan yalnız insan topluluğu	3	1,0	1,7
	İstanbul'dan ayrı homojen	3	1,0	1,7
	İyi komşuluk ve giderek artan ün	1	,3	,6
	Ayrıcalık	9	3,1	5,1
	Dışa kapalı, gerici	5	1,7	2,8
	Anti modern açık AKP'li ayrımcı	1	,3	,6
	Dindarlar ama ahlak yok kuma	2	,7	1,1
	Alt yapısı güzel ve yeşil bir yer	7	2,4	4,0
	Zengin fakat ilişkiler zayıf	9	3,1	5,1
	Kalabalık	5	1,7	2,8
	Kadınların rahat edebileceği yer	1	,3	,6
	Pahalı bir yer	5	1,7	2,8
	Kozmopolit	1	,3	,6
	Seviyeli insan	1	,3	,6
	Asosyal, otel gibi	2	,7	1,1
	Giderek kötüleşen bir yer	3	1,0	1,7
	Kültürsüz, seviyesiz	3	1,0	1,7
	Rahatsız edici	1	,3	,6
	Toplam	177	61,5	100,0
	Cevap yok	111	38,5	
Toplam		288	100,0	

Tablo 24- Başakşehirlik tanımları

5.2.5. Post-Arabesk Formlar-Hafızanın Metalaşması

Başakşehir 4. ve 5. etaplar bazı araştırmacılar ve medya organları tarafından, kente yakışmayan, uyumsuz ve İslamcı bir yerleşim olarak dile getirilmektedir.¹²⁵ Modern olmayı başaramadığı düşünülen etaplarda ötekileştirme mekân üzerinden yapılmaktadır. Ötekileştirme; modernliğin yaşanmasındaki aksaklıklarla birlikte İslam'ın kentte yaşanılabilirliği birleştirilerek yapılmaktadır. Geniş bir kitleyi hedef göstermeyi amaçlayan yazılar ve algılar arabesk kavramını andırırçasına alaya alma ve küçümsemeye dönüşmektedir. Doğrudan arabesk kavramına atıfta bulunulmasa da küçük düşürücü ifadeler ve bakış açıları arabesk içinde anlam bulmaktadır.

Arabesk kavramı bilim literatürüne 1970'lerdeki toplumsal koşullarla birlikte girdiği düşünülse de esas itibariyle erken dönem Cumhuriyet'in modernleşme projesinde müziği de içine alacak kadar geniş bir kültür endüstrisi oluşturma gayretiyle başlayan bir süreçle anlaşılabilir. Epistemolojik olarak Amerikan caz ve Batılı pop müziğe benzer nitelikte Arap-Orta Doğu-Osmanlı oryantal kültürünün bir sentezi olarak tanımlanabilir.¹²⁶ Osmanlı-Türk ve Orta Doğu ekseninde yüzyıllarca iç içe geçmiş coğrafyaların ürünü olan müzik anlayışı; erken dönem Cumhuriyet'in tüm kurumlar gibi müzik kurumunu da yeniden yaratma politikası karşısında etkisini yitirmiştir. Bu itibarla 1940'lı yıllara hâkim olan Mısır ezgileri ve şarkıları yasaklanmış ve Batı'yı taklit etmeyi kolaylaştıracak Türk Sanat müziği üretilmek istenmiştir. Bu amaçla rasyonel olmayan geri bir medeniyeti temsil eden Doğu müziğinin tedavülünden kaldırılması ve halk kültürünü yansıtan halk müziğiyle yüksek medeniyetin temsilcisi

¹²⁵ Çavdar, **Müslüman Mahallede Çakma Modernite**, Berrin Karakaş, “Evleri ayırmıştık, sırada mekânlar mı var!” **'Radikal Hayat**, 12Ağustos 2011, <http://www.radikal.com.tr/radikal.aspx?atype=haberyazdir&articleid=1059681>, Mehmet Tezkan, **Ayrı Mahalle Ayrı Yaşam**, 29 Kasım 2010, <http://www.milliyet.com.tr/ayri-mahalle-ayri-yasam-/mehmet-tezkan/yasam/magazin-yazardetay/29.11.2010/1319731/default.htm>, Mehmet Tezkan, **Ayrı Mahallede İstedigin Yaşam**, 10.Ağustos 2011, <http://www.milliyet.com.tr/ayri-mahallede-istedigin-yasam/gundem/gundemyazardetay/10.08.2011/1424656/default.htm>, İki şehir iki dünya: Ataşehir-Başakşehir, **T24 Yaşam**, 29 Kasım 2010, <http://t24.com.tr/haber/iki-sehir-iki-dunya-atasehir-basaksehir.113590>.

¹²⁶ Martin Stokes, **The Republic of Love: Cultural Intimacy in Turkish Popular Music**, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2010, s. 15.

olan Batı'nın müziğinin birleştirilmesi gerektiği benimsenmiştir.¹²⁷ Bu sentez her şeyden önce geri olandan keskin bir kopuş ve kurtulma olacağı gibi, Batılı müziğin girmesiyle medeniyetçilik vektörlerinin üretimi ulus inşasında kullanılabilecekti. Türk müziğinin devlet tarafından üretim bandına yerleştirilmesi tarihsel, coğrafi ve kültürle bağlı olan Türk toplumuna alternatif bir müzik bilinci yerleştirme düşüncesinden oldukça uzaktı. Bu nedenle devletin yasaklamasına rağmen ezgileriyle ve makamlarıyla aşk, sevinç, özlem, kavuşma, üzüntü, yas gibi duyguları yansıtan Türk, Osmanlı, Mısır ve Arap dünyasına ait şarkılar ve türküler ulus devletin homojenleştirici politikasına muhalif bir çizgide yer almıştır. Bu muhaliflik kırsaldan kente göçle birlikte kent hayatında zenginler ve yoksullar ile kentliler ve kentlileşemeyenler arasında tabakalaşma ve mekânlaşma bağlamında ortaya çıkmıştır. Ekonomik, sosyal ve kültürel sermayesi kent merkezlerine yerleşmeye yeterli olmayan gruplar kendilerine benzer insanlarla mecburiyetten bir arada yaşamak için gecekondü mahalleleri kurmuşlardır. Kente sosyal ve kültürel olarak uyum sağlamak, eğitim, sağlık, iş bulma, eğlence, alt yapı gibi temel ihtiyaçları karşılanamayan yoksullar, kendilerini ifade ettiğini düşündükleri arabesk müziğin temel dinleyicileri olmuşlardır. Arabesk, Türk radyo ve televizyonlarında değil, yasal olmayan kaset ve film endüstrisinin yanı sıra Müslüm Gürses, Orhan Gencebay, Kibariye gibi arabesk türünde eserler veren sanatçılar aracılığıyla halka aktarılmıştır.¹²⁸ Sosyologlar kent yaşamının modernleşmeci etkilerine karşı gösterilen tepkilerin ve karşılıkların getirmiş olduğu bunalımlar, krizler ve krizlerden kurtulmak için üretilmiş formları arabesk olgusu üzerinden kavramaya çalışmışlardır. Hem müzisyenlerin hem de sosyologların boş bıraktığı arabesk-toplum ilişkisine Etnomüzikoloji, Antropoloji, Ortadoğu çalışmaları ekolünden gelen Martin Stokes tarihsel olarak müziğin arabesk olarak nasıl bir sosyal inşaya dönüştüğünü ortaya koymuştur.¹²⁹

¹²⁷ Ziya Gökalp, **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, Bordo Siyah Klasik Yayınları, 2003. Ziya Gökalp Türk kültürünün muasır medeniyetin temsilcisi olan Batılı kültürle melez bir form oluşturması gerektiğini belirtir.

¹²⁸ Veronica Doubleday, The Arabesk Debate: Music and Musicians in Modern Turkey by Martin Stokes, **Review**, Popular Music, C.. 13, Sayı: 2, Mayıs, 1994, s. 231-233, <http://www.jstor.org/stable/853218>, 09 Ekim 2014.

¹²⁹ Stokes, **Türkiye'de Arabesk Olayı**, çev. Hale Eryılmaz, İstanbul, İletişim, 1998.

Arabesk, kente olan göçün sonucundaki toplumsal tabakalaşmanın, yoksulluğun, kente uyum sağlamadaki zorlukların müzikle dile getirilmesi olarak algılanmıştır. Modernlik Batı'nın kendi iç dinamikleri ve tarihsel süreci içerisinde gerçekleşmiştir. Bu nedenle Batı dışında herhangi bir coğrafyada Batı modernliğinin uygulamaları başarısız olmuştur. Dünyanın farklı coğrafyalarında arabesk Batı dışı veya çoğul modernlikler için ideal bir ülke olan Türkiye'de 1950'lerle başlayan kırdan kente göçle kendileriyle doğrudan muhatap olan grupların kültür ve kentliliklerini tehdit edeceğini düşünen Cumhuriyet'in kentli elitlerinin oluşturmaya çalıştığı bir damgalama unsuruna dönüşmüştür. Kente yeni gelen grupların kent kültürüne karşı geliştirdiği alt kültür olarak oluşmuştur. Üst sınıfların alt sınıfları yaftalayıcı ve küçümsemesinin ana kavramı olmuştur.

1950'lerden sonraki süreç özellikle Keynesçi ekonomiye umutla sarılan Menderes hükümetinin başlatmış olduğu sanayileşme hamlesinin toplumsal yapıya yaptığı etkiyi görmek açısından önemlidir. Kentler gelenekselliği-çağdaşlığı, eskiyi-yeniye, yerliyi-yabancıyı, yan yana yaşatmak suretiyle bir arada bulunmaya mecbur etmiştir.¹³⁰ Böylelikle ekonomik açıdan geleneksel tarımsal üretim ile kentte sanayiye dayalı üretim, toplumsal açıdan kentli-köylü, mekânsal açıdan kent merkezleri-kent çeperlerinde gecekondu yerleşimleri ayrımları başlamıştır. Bu ayrım zamanla dini, etnik, ideolojik gerilimlere kadar uzanacak bir kümeyi meydana getirmiştir. Zamanla arabesk Türkiye'de sadece alt sınıfların değil, yoksulların, dezavantajlı grupların modernliğe olan tepkileri, karşılıkları ve taktikleri olarak adlandırılmıştır. Üst sınıflar kendilerinden aşağıda gördükleri ve birlikte kentsel yaşamı ve modernliğin ayrıcalıklarını paylaşmak istemedikleri sınıflara ve gruplara arabesk damgasını yapıştırmışlardır. Toplumsal gerilimin merkezinde yer alan bir kavram olarak arabesk Türk toplumun genel bir kimlik krizine verilen ad olmuştur.¹³¹ Başka bir ifade ile geleneksel yaşam biçiminin Batı'ya özgü yaşam biçiminin değerlerinin karşılaşmasından doğan uyumsuzluk, karmaşalık, kozmopolit

¹³⁰ Nazife Güngör, **Arabesk, Sosyo Kültürel Açıdan Arabesk Müzik**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1993, s. 14.

¹³¹ Meral, Özbek, "Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği", çev. Nurettin El Hüseyini Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (der.), . **Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Metis, 2010.

yapılanmanın adı olmuştur.¹³² Arabeskin vuku bulduğu mekân ve toplum modern Batı'nın değerlerine ve tarihine uyum sağlamak yerine onu taklit etme girişimlerinden doğan “derme çatma, çakma, ilgisiz ve nezaket dışı” hareketlere değin uzanan geniş çerçeveli bir yapıya dönüşmüştür. Var olma çabasının illa da Batı'yı taklit etmek ve ona benzemek yoluyla olduğuna kendisini inandırmış gruplar temsilini yaptıklarını düşündükleri eylem, faaliyet, davranış, karakterler dışında kalan yapıları arabesk içine hapsedmişlerdir. Arabesk tanımlaması içinde kalan gruplar için bu yaftalanma hayal kırıklıkları, üst sınıflar tarafından ezilme ve hor görülme şekillerinde olmuştur. Burada arabesk kavramıyla uydu kent sakinlerini belirli kalıplar içine hapsedmekten ziyade kendilerinin de rahatsız olduğu kültürel formları tartışmaya açmayı amaçlıyoruz.

Başakşehir 4. ve 5. etaplarına has bazı davranış kalıplarının ötekileştirici söylemleri ve retorikleri beslediği görülür. 4. ve 5. etaplar, akademik camianın ve gazetelerin Ak Parti hükümetine yönelttikleri eleştirilerin mekânsal dayanağı olması açısından sembol niteliğindedir. Neoliberal politikaların öncülüğünde İslami yaşam tarzının dayatıldığı ve bunun kanıtı olarak sunulmaya çalışılan 4. ve 5. etapların modernliğin mekânsal ediniminde başarısızlığı ve yetersizliği temsil ettiği dile getirilir. Diğer taraftan sakinler arasında uydu kente ilgili olumsuz düşüncelerin ve problemlerin de dışsal algılarda olduğu gibi bazı retorikleri oluşturduğu görülür. Bir önceki tabloda verdiğimiz üzere sakinler arasında 4. ve 5. etapların özellikle siyasal tercihler ve Müslüman pratiklerinin kamusal alandaki yansımalarının ciddi rahatsızlık ve gerilim unsuru haline dönüştüğü görülmektedir. “AKP¹³³ yerleşkesi”, “dindar ama görgüsüz”, “kültürsüz”, “seviyesiz” gibi oldukça ciddi ve sert eleştiriler getirilmektedir.¹³⁴ Sosyal yapıdaki huzursuzların bu denli sert ve küçümseyici bir dille ifade edilmesi, iktidar olarak KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi'nin yanı sıra halkın da ortak bir sosyal yapı oluşturma noktasında devreye girememesinden kaynaklanır. Bu boşluktan doğan ürünler arabesk bir form olarak algılanır. Bu durum

¹³² Güngör, **Arabesk, Sosyo Kültürel Açından Arabesk Müzik**, s. 32.

¹³³ AKP, Ak Parti karşıtları tarafından tercih edilmektedir.

¹³⁴ Bkz. (Tablo: 24), s. 219.

sonucunda uydu kent sakinlerinin hem birbirlerini ötekileştirmelerinin hem de dışsal algılarla ötekileştirmelerin önü açılmaktadır.

Başakşehir'deki patolojik durumlar bir ikilem ve askıda kalma durumuyla arabeskle ilişkilendirilebilir. Yozlaşma, istediğini elde edememe, iletişim kuramama gibi sorunların İstanbul'un diğer lüks semtlerinde olduğu düşünüldüğünde Başakşehir' in farkı daha çok “yoksulluk kültürü” üzerinden anlaşılır. Uydu kentte sosyal ve kültürel sermaye ediniminde yetersiz kalan sakinler yoksulluk kültürünü bertaraf edememişlerdir. Diğer taraftan kamuoyu üzerinde verilmeye çalışılan “İslamcı getto”, “AKP yerleşkesi” gibi ideolojik ve ötekileştirici söylemin mekânın getirmesi muhtemel kültürel kazanımlarını engellediği düşünülebilir. Uydu kent hakkındaki tüm düşünceler İstanbul eksenli olarak daha geniş perspektifte ele alınabilir.

İstanbul' un yüzyıllarca yaşamlarına eşlik edip özerk kültürlerini sürdürme imkânı verdiği küçük gruplar kozmopolit bir yapının oluşumunu sağlamış ve İstanbul'a coğrafi konumuyla birlikte yüksek imajlı bir kent ünvanını kazandırmışlardır. İstanbul'a yüklenen anlam onun bu yüksek değerleri barındırmasında saklıdır. Cumhuriyet'in kurulmasıyla tüm politikalar ulus inşası ve onu besleyecek kültür endüstrisi üzerine kuruluydu. Geçmişle bağlantıyı koparmak, modern Batı'ya uygun kurumların inşasından daha öncelikliydi. Bu açıdan geçmişin tüm zerreleriyle unutturulması ve hafıza kaybı yaşatılması modernleşme sürecinin ilk hedefiydi. Geçmişten gelen İslam-Osmanlı-Arap sentezlerinin doğrudan unutturulması için karşısına alternatif koymak suretiyle bu sentezler devreden çıkarılacaktı. Bu yüzden Cumhuriyet'le birlikte iki kültür ortaya çıkmıştır: Bürokrasi ile ilintili küçük ama etkili bir azınlığın Batılılaşmış ve laik kültürü ve İslam ile ilintili halk tabanının yerli kültürü.¹³⁵ Güç ve iktidar açısından azınlık olan Kemalist bürokratik elit tarafından gücü ve meşruiyeti devamlı olarak yok sayılmaya çalışılan geniş kitle halindeki halk kültürüyle laik kültür arasında büyük uçurum bulunmaktaydı.¹³⁶ Köyden kente göçle

¹³⁵ Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Kaynak, 1993, s. 92. Bu konuda Şerif Mardin'in *Türk Modernleşmesi* ve Eric Jan Zürcher'in *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* eserlerine bakılabilir.

¹³⁶ Seçil Büker, “Film Ateşli Bir Öpüşmeyle Bitmiyor”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, s. 163.

birlikte arabesk kavramıyla ideolojik dışlama olarak doruğa çıkan gerilim 1980'lerin siyasal çalkantısında geri planda kalsa da, 1990'larla birlikte neoliberal politikaların önünü açtığı kent alanlarının talan edilmesi yanında rant ve kayırmacı ilişkilerin egemen olmasıyla gerilim tekrar patlak vermiştir. Küreselleşme taraftarları ile yerellik savunucuları arasında kimlik ve kentlilik üzerinden rant ve kayırmacı ilişkilerin belirlediği kültürel bir çatışma olduğu görülür.¹³⁷ Kent alanlarının ekonomik kazanca dönüştürülmesiyle birlikte toplumsal sınıflar arasındaki mekânsal ayrışma olgusu temel gerilim alanı olarak ortaya çıkmıştır. Üst sınıflar alt sınıfların kendileri gibi lüks ve özenle inşa edilmiş sitelere ve konutlara yerleşmesini hoş karşılamamışlardır. Alt sınıflarla özdeşleştirilen geri kalmışlık, yoksulluk, çağdışı, görgüden yoksun, nerede nasıl davranacağını bilmeyiş gibi alt ve düşük profil söylemleri kullanılır.¹³⁸ Burada gecekondu yerleşimleriyle uydu kent yerleşimlerinin küçümsenmesi farklıdır. Gecekondu yerleşimlerinde önce mekân sonra da insanlar damgalanırken, uydu kentte mekândan ziyade insan davranışları ve eylemleri üzerinden gidilir. Üst sınıflara ait bu düşünce alt sınıfların taktiksel başarılarıyla daha belirgin bir korkuya dönüşür. Üst sınıfların uydu kent sakinlerini orta sınıf olarak görmediklerini özellikle belirtmek istiyoruz. Üst sınıflar düzeni koruma noktasında kendilerini vazifeli sayarlar. Özellikle evrensel üst değerlerin kazanıma yönelik kavram üretme, absorbe etme ve sınıfa ait kodlara dönüştürme sonucu saflık elde etme amacı taşınması ve arınma sürecine dâhil olunması üst sınıflar tarafından üstlenilir.¹³⁹ Alt sınıfların bu değerleri elde etmesini engellemek için politik, sosyal, mekânsal koruyucu tedbirler almak da üst sınıflara düşer.¹⁴⁰ Alt sınıfların kendi imajlarına erişmeye ve onu tutmaya gayret gösterilmesi karşısında rahatsız olan üst sınıflar özellikle medya yoluyla tepki gösterirler. Hor görme duygusu; sakinlerin seçkin alanlar olan uydu kentlere yerleşmesi ve sınıfsal olarak da orta sınıfa ait değerleri ve statüyü temsil edecek yeterlilikleri kazanmalarıyla birlikte sekülerlerin

¹³⁷ Çağlar Keyder, **Giriş: Arka Plan**, s. 18.

¹³⁸ Özyeğin, **Kapıcılar, Gündelikçiler ve Ev Sahipleri**, s. 73.

¹³⁹ Etap sakinlerinin taktiksel başarılarını temsili mekânları bölümünde ayrıntılı inceleyeceğiz.

¹⁴⁰ Özyeğin, **Kapıcılar, Gündelikçiler ve Ev Sahipleri**, s. 63. KİPTAŞ'ın rolü burada daha iyi anlaşılacaktır.

değerlerine ortak olmalarıyla süreklilik kazanır.¹⁴¹ Bunun yarattığı endişe ve korku, sınıf değerlerinin ve özellikle de zengin olma, modern olma, ana kodların tehdit altında olmasıyla ifade edilir. İslamcı getto ve yerleşke iddiaları hor görmenin yanı sıra ötekileştiricidir. Özellikle kadınların giyim, yürüme, koşma, yüzme gibi bedensel faaliyetlerinin mekâna uymadığı ve mekânsal bir tragedya yaşandığı varsayılır. Kadınların kamusal alana çıkışı ve bedene yönelik bazı ayrıcalıklardan yararlanmaları erkekler tarafından cinselliklerinin sınırlandırılması ve kontrolüyle gerçekleşmesiyle feminist bir yaklaşımla ele alındığı söylenebilir.¹⁴² Bu bakış açıları uydu kent sakinlerini çoğunlukla dışlama, herhangi üst bir imaj haritasına konumlandırmama girişimidir. Böylelikle üst sınıflar kültürel koruyucu rolünü sahiplendiklerini gösterirler. Bu bakış açısı olumsuz ve negatif değil aksine düzeni koruma içgüdüsüyle olumlu ve pozitif bir gayret olarak görülür. Böylelikle bir tabu haline dönüşen alt sınıf algısı arabesk kültürün taşıyıcısı gruplara yöneltilen uygunsuz, derme çatma, biçimsiz, maganda, estetik arızalı, hijyenik olmayan biçimlere yönelik yaftalamanın ötesinde orta sınıfa ait değerlere angaje olamamış sakinlerin resmi bir yere konumlandırılmamaları ve hariç tutulmalarını içeren bakış açısidir.¹⁴³ Dolayısıyla sadece morfolojik unsurlara değil, aynı zamanda uydu kent sakinlerinin dini yaşam biçimlerine, kişiliklerine, gündelik hayat pratiklerine, duygularına, arzularına, eğlence mutluluklarına da eleştiri getirilmekte ve topyekûn bir yaftalama endüstrisi inşa edilmektedir. Akademik camianın ve medya mensuplarının oluşturmaya çalıştığı hiper gerçeklik Müslüman yaşam tarzının; özenle hazırlanmış, ferah ve lüks yapılar içinde olamayacağı üzerinden tezat üretimi yapılmaktadır.¹⁴⁴ Kapitalizmin veya küreselleşmenin getirdiği değerler tüm sınıflara birçok ayrıcalık ve yaşam standartlarını yukarıya çekme imkânı vermesine rağmen

¹⁴¹ Özyeğin, **Kapıcılar, Gündelikçiler ve Ev Sahipleri**, s. 64

¹⁴² Ayşe Güneş-Ayata, Feride Acar, “Disiplin, Başarı ve İstikrar, Türk Orta Öğretiminde Toplumsal Cinsiyet ve Sınıfın Yeniden Üretimi”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, s. 114, Simon de Beauvior, **Kadın, ‘İkinci Cins’**, Genç Kızlık Çağı, çev. Bertan Onaran, İstanbul, Payel, 1993.

¹⁴³ Mary Douglas, **Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo**, London and New York, Routledge, 2002.

¹⁴⁴ Ayşe Saktanber, Siz Nasıl Eğleniyorsanız Biz de Öyle İbadet Ediyoruz, Entelektüellik ve Popüler Kültür Arasında Türkiye’ nin İslamcı Gençliği, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, s. 263.

bu değerlerin ideolojik açıdan sorgulanamaz bir niteliğe kavuşmasıyla birlikte kentsel hegemonik söylemler ve retorikler belirginleşmiştir.¹⁴⁵ Uydu kentin kültürel ve sosyal dokusunu üretirken mekânsal, sosyal ve kültürel sermayesini savunmakta yetersiz kalan uydu kent sakinlerinin bu yetersizliği düzen taraftarlarının lehine olmaktadır. Önceden de belirttiğimiz üzere henüz dünya, teknoloji, dil, ortam, jargon bilir; yerleşik siyaset ve sosyalleşme biçimleri dışında taktiksel ve hızlı biçimler geliştiren ve daha da önemlisi etrafındaki engelleri aşmakta kararlı ve azimli olan orta sınıf karakterine bürünememiş uydu kent sakinleri savunmasız kalmaktadırlar. Bu yüzden Türk toplumunun değerlerine, çıkarlarına karşı olduğu söylenen koşulları ürettiklerine ve bu koşulları kendileri gibi olmayan seküler gruplara dayattıklarına medya ve uzman kişiler tarafından inandırılırlar.¹⁴⁶ Başakşehir'in ötekileştirilmesinde mekânsal ve kültürel sınırlamalar üzerinden gerçekleşen algılamalar; kent yöneticiliğinin alt sınıfların önünü açmasıyla alt sınıfların düzenle çatışmadan bütünleşme gayretleriyle karşılaşmakta ve şimdilik dengeli bir siyaset izlenmektedir.

Uydu kent sakinleri KİPTAŞ'ın iktidarı karşısında mekânsal üretime dâhil olmama hissiyatını yaşamaktadırlar. Daha da ötesi uydu kentin morfolojik unsurları üzerinden elde edilen kazanımlar kültürel üretim sonucu ortaya çıkan ürünlerden daha baskın olarak görülmektedir. Önceden verdiğimiz üzere mutluluk tanımı büyük oranda morfolojik unsurlar üzerinden kodlanmaktadır. Kentlilik değerleri olan anonim ilişkiler kurma, birbirine karşı saygılı olma, din ve inanç hürriyetine sahip olma, bireyleşme, akılcı ve planlı davranma gibi sayılabilir.¹⁴⁷

Oysa bu değerlerin henüz üretim aşamasında olduğu ve zamanla kentlilik öğelerinin bir ürün olarak ortaya çıkacağı düşüncesindeyiz. Bu sınırlı üretim sürecini ideolojik kaynak olarak kullanan ulus devletçi yaklaşımlar Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren dinin kamusal alandan çekilmesi ve kentsel alanların modernizasyonu üzerine kurulması amacıyla dini sermayeleştirmiştir. İdeolojik karşıtlığı dini

¹⁴⁵ Beng-Huat Chua, Ekonomi ve Irk arasında: Singapur'un Asyalılaşması, Ayşe, Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, s. 50.

¹⁴⁶ Wacquant, **Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi**, s. 158.

¹⁴⁷ Mehmet Altan, **Kent Dindarlığı**, İstanbul, Timaş, 2010, s. 32.

soyutlaştırarak yapmaya çalışmıştır. Dinin alt sınıflara kendini ifade etme, yerleşik modern hayat biçimi karşısında alternatif kurma fırsatını vermesine mekânsal uyumsuzluk ve yakışsızlık üzerinden karşılık veren gruplar modern bir vizyon taşıyan uydu kentte var olan kültürel ve toplumsal öğeleri derme, çatma, tehlike arz eden ve seküler mekânları tehdit edici bir potansiyel taşıdığını düşünmektedirler. Ayrıca bu dini yaşantıyla modern mekânın bir arada olamayacağı ve yürümeyeceği ifade edilerek modern hayatın getirilerine erişilemeyeceği vurgulanmaktadır. Din üzerinden ideolojik çatışma üretme girişimiyle dinin aslında yardımseverlik, paylaşım, dürüstlük, samimiyet, özgürlük gibi evrensel özelliklerle çatıştığı ve uydu kent sakinlerinin bu değerleri yaşamak istemedikleri için herkesin yalnız olduğu bir mekânsal yapılanma inşa ettikleri iddia edilmektedir.

“Hani var ya komşusu açken tok yatan dinden çıkıyor. Burada aç komşu olmadığı için kimse dinden çıkmıyor” (Ayşe Çavdar, Araştırmacı).

Kurban bayramında Başakşehir 4. ve 5. etapların yanında bulunan Şahintepe, Altınşehir, Güvercintepe’de yaşayan yoksul insanlara et götürülüyor. Modern kurban kesim yerinde kesilen kurbanların etleri cemaatlara paylaştırıyor” (Ayşe Çavdar, Araştırmacı).

Bu gibi iddialar insani değerlerin modern mekânda tamamen kaybedildiği düşüncesi ekseninde kurgulanmaktadır.

Sonuç olarak ulus devlet çizgisindeki marjinal gruplar kendi modernliklerinin yerini alan post modern veya küresel paradigmaların kentsel yansımalarına tepki göstermektedirler.¹⁴⁸ Merkezi gruplar, dindar insanların bir araya gelmesiyle oluştuğunu iddia ettikleri mekânsal tehlikelere karşı sadece yaftalama ve küçümsemeyle karşılık veririler. Fakat küreselleşme politikalarının kentsel yapılanmalarına entegre olan çevrede gelişen ani ve sistematik küresel tepkilere karşı koymada ise yetersiz kalmaktadırlar.¹⁴⁹

¹⁴⁸ Çağlar Keyder, “Sonuç”, çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 223.

¹⁴⁹ **Ibid.**, s. 224.

5.3. Mekânda Taktiksel Üretimler

Bir önceki bölümde verdiğimiz iktidar olgusunun sebep olduğu patolojik unsurlar ve bunların uydu kent insanında meydana getirdiği sıkıntılar insan unsurunun geri planda kalmasına sebep olur. Bu bölümde ise, insanların bu kadar yoğun ve güçlü otorite dinamiklerine karşı vermiş oldukları mücadeleleri, taktiksel davranışları ve eylemleri vereceğiz. Gündelik hayatın çözümlenişi mekânın iktidarın belirleyiciliğinden arındırılmasıyla ve gündelik hayatın egemen kodlarının ayrıştırılmasıyla yapılabilir.¹⁵⁰ Uydu kent sakinlerinin gömülü bilinç öğelerini ve düzen mekânizması karşısında zaafı avantağa dönüştürme becerilerini vermeye çalışacağız.

Uydu kentin bütünsel olarak KIPTAŞ tarafından inşa edilip yapının korunmasının yanı sıra Başakşehir Belediyesi ile birlikte kültürel hayatı biçimlendirici faaliyetlerde bulunulması ve bunun sonucunda uydu kent sakinlerinin atomize olduğu iddiasından sıyrılabilme; bireylerin üretim becerilerini ortaya koymakla mümkün olabilir. Her ne kadar mekânın genelinde iktidar olgusu hissedilse de iktidarın boş bıraktığı, tamamıyla biçimlendiremediği, öngöremediği ve hesaplayamadığı bazı oluşumlar görülebilmektedir. Bu zaafıların değerlendirilmesi hayata tutunma, psikolojik gerilimlerden kurtulma, ayrıcalık elde etme, fırsatlara erişme şeklinde olabilmektedir. Bu faaliyetler kendisini sokak, cadde, iş yeri, hane, dernek gibi mekânın mikro yapılarında gerçekleşmektedir. Başakşehir’de aile, meslek, akran, cemaat, komşuluk alanları örgütlenme ve sosyalleşme üretimlerinin yapıldığı yerlerdir. Bu biçimler iktidarın biçimlendirmeye çalıştığı, örtbas ettiği toplumsal mekânlar olup siyasi erkin boş bıraktığı alan ve boşluklar insanlar tarafından doldurulmaktadır.¹⁵¹

Uydu kentlerin sosyal yapısının mekânsal ayrışmayla göç eden ailelerle homojen bir yapıda olduğu düşüncesi mekânsal ayrışma çalışmalarında eleştirilmekte ve uydu kent yaşamının sınıfsal köken, siyasal düşünce, tercih sebepleri, gündelik hayat

¹⁵⁰ Lefebvre, **Gündelik Hayatın Eleştirisi**, s. 28.

¹⁵¹ Merrifield, **Metromarksizm**, s. 184.

pratikleriyle heterojen olduğu vurgulanmaktadır.¹⁵² Bu heterojenlik esas itibariyle insan üretimleri üzerinden bakıldığında daha açık bir şekilde tespit edilebilir. Aslında basit ve sıradan olarak görülebilecek aynı giyim tarzları bile farklı anlamların ve kimlik konumlarının taşıyıcısı olabileceği gibi, bazı giyim tarzları da simgesel olarak birbirine daha yakın hale gelebilir.¹⁵³ Kısacası mekânda benzer veya homojen görülen bazı imgelerin ve uyarıcıların farklı ilişkileri barındırdığı düşünülebilir. Dahası mekânın üretimi sadece giyim, hareket, davranışların çeşidi ve toplamı değil aynı zamanda türdeş nesnelerin arasındaki formları da içerir. Uydu kent sakinlerinin mekâna tutunma taktiklerinin rasyonel, geleneksel ve dini boyutlarını belli semboller üzerinden anlatmaya çalışacağız. Bu aşamada mekânsal yitiş ve post-arabesk bölümlerinde aktarmaya çalıştığımız İslamcı getto, laikleri tehdit edici mekân ve dinin yanlış bir şekilde yaşanmasıyla ortaya çıkan patolojik etkenlerin neden olduğu yaftalama ve etiketleme iddialarından tamamen sıyrılarak ve bu iddialarla doğrudan hesaplama içine girmeden insanların üretim becerilerini ve taktiklerini ele alacağız.

5.3.1. Müslüman Pratiğin Görünürlük Süreci

Cumhuriyet'in kuruluşundan 2000'lere kadar geçen sürede kentte kamusal alanda kendilerini gösterme fırsatı bulamayan Müslümanlar için uydu kent; sağladığı mekân motivasyonu ve zindeliği ile Müslüman pratiklerinin de modern değerlerle bir arada yaşanılabilirliğini göstermiştir.¹⁵⁴ Bu süreci, Türkiye'de uzun süre karar mekânizmasına sahip olmuş laiklerin hegemonyasının zayıflaması ve bunun karşısında Müslümanların aktörleşme siyasetindeki başarıları olarak görmek mümkündür. Müslümanların bu başarılarını aktarmada modernleşme teorileri İslam'ın yükselişini anlatmakta yetersiz kalırken, post kolonyal yöntemler ise ulus devlet çizgisini ve tarihsel süreç içindeki çelişkileri anlatmakta yetersiz

¹⁵² Kurtuluş, **Bir Ütopya Olarak Başakşehir**, Danış, **İstanbul'da Uydu Yerleşimlerinin Yaygınlaşması**, s. 160.

¹⁵³ Jenny White, "İslami Moda", çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 102.

¹⁵⁴ İslamcı kavramını siyasal bir ideoloji yansıttığı için kullanmayı tercih etmiyoruz. Bunun yerine sadece dini değil aynı zamanda kültürel bir kavram olan Müslüman'ı kullanıyoruz.

kalmaktadır.¹⁵⁵ Modernleşmeci teoriler ulus devletin koyduğu sınırlara uymayı taahhüt ederek, bu kurallara uymayan canlanma, uyanış, inkârcılık, gibi postmodern imgelere karşı bir tavır alır. Edward Said'in iddia ettiği şekliyle ontolojik ve epistemolojik bilgi, vizyon, tecrübe, tarz olarak ötekileştirici ve yaftalayıcıdır.¹⁵⁶ Bu anlayış karşısında gelişen post kolonyal anlayışlar ise modernleşmeci teorilerin kopma manevrası yapmasıyla ikna edici olsa bile, yerel değerleri vermekte yetersizdir. Türkiye'nin geçirdiği dönüşümleri anlamada tarihsel dinamikleri geri planda bırakarak ve Türkiye'yi küreselin merceğinden vaka olarak okuyarak küresel sınırları genişletir.¹⁵⁷ Bu nedenle modernleşmeci ve post kolonyal yöntemlere ve teorilere tümüyle karşı çıkmadan ve onlardan yararlanarak Müslümanların mekânsal, sınıfsal, kültürel yükselişlerini anlatmaya çalışacağız.

Cumhuriyet'in kurulmasıyla büyük bir iştiaqla Batılılaşma yolunda zihniyetini geçmişten gelen değerlerden temizlemek ve ileriye Batılı değerler üzerinden şekillendirmek isteyen ve bu uğurda fedakârlık isteyen baskın ideoloji halka yansıtılmıştı. Geçmişten miras kalan Osmanlı ve Müslüman kültürü eski kurumların kaldırılmasıyla kamusal alandan çıkmıştır. Bu değerleri kendi dünyasında yaşamak zorunda kalmış olan halk, bu ideolojiyi desteklemek zorunda kalmıştır. Bu zorunluluk hukuk, siyaset, kültür, ekonomi ekseninde dayatılmıştır. Atatürk Cumhuriyet'in temsil yeteneğini kurmak için tüm kaynakları seferber etmiş, *Nutuk* eseriyle Cumhuriyet'in tüm toplumsal katmanlara ve insanların bilinçlerine ulaşması ve yerleşmesi için gayret göstermiştir. 1950'lerle birlikte Adnan Menderes'in Demokrat Parti'yle iktidara gelmesiyle, siyasal olarak tek parti iktidarı bitmiş ve Cumhuriyet'in kazanımlarını sürdürmekle birlikte onu değişen şartlar ekseninde yeniden düzenleme anlayışı gelmiştir. "Diğer taraftan çok partili sisteme geçişle birlikte, Türkiye komünizmin hızlı toplumsal ve ekonomik dönüşümünü sağlayacak

¹⁵⁵ Martin Stokes, "Gündelik Yaşamı Tanımak", çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye'de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, s. 321.

¹⁵⁶ Said, **Şarkiyatçılık**, 2013.

¹⁵⁷ Stokes, **Gündelik Yaşamı Tanımak**, s. 322.

tek geçerli yöntem olmadığını gösteren bir vitrin haline de getirilmiştir.”¹⁵⁸ Bu muhalefet biçimi Cumhuriyetçiler için Atatürk’ün uygulamaya koyduğu Batılılaşma medeniyeti projesinin askıya alınmasına anlamına gelmiştir.¹⁵⁹ Menderes hükümeti Cumhuriyet projesi için zayıflamanın başlangıcı olmuştur. 1970’lerle birlikte dünyada eş zamanlı olarak başlayan kimlik hareketleriyle Cumhuriyet’in tek kimlik biçimine girmek istemeyen etnik ve dinsel gruplar homojen Türk toplumu ütopyasının büyük bir kırılmasını temsil etmişlerdir. Bu dönemde Kürt, Alevi, İslamcı hareketler Cumhuriyet’in ulusçuluk politikasına karşı durmakla bizlik düşüncesine karşı çoğul kimlikleri öne sürmüştür. Giderek artan direnişler karşısında gücü azalan Cumhuriyet için 1980’lerle başlayan serbest piyasa ekonomisi ve Özal dönemi liberalleşme hareketleriyle büyük çoğunluğu Cumhuriyet’in ilk yıllarına ilişkin kişisel deneyimden yoksun olan Türk halkı “aydınlık ve müreffeh yarınlara” ilişkin bütün söylemlerden bıkmış, hatta bu türlü bir gelecek uğruna fedakârlığa katlanmak yerine, tarihini, geçmiş, kurumlarını, inançlarını, kimlik ve kültürünü sorgulamaya konulmuştur.¹⁶⁰ Cumhuriyet’in kuruluşuyla aktörlerin mücadelesinde çevre merkeze doğru harekete başlamıştır. Şerif Mardin’e göre merkez modernleşmenin öncüsü Kemalist bürokratik elit, çevre ise Osmanlı-Müslüman kültürünü taşıyan geniş halk kitlesini temsil etmektedir.¹⁶¹ Laikliğin gerilemesi karşısında Müslümanların kamusal alanda yükselişe geçmesi ve dinin konuşulabilirliğinin yanı sıra yaşanılabilirliği de pratiğe dökülmüştür. 1990’ların başında modernliğin ve küreselliğin sağladığı ayrıcalıklardan faydalanmak isteyen Türkiye; serbest piyasanın sağladığı ithalat ürünleriyle tüketimcilik, neoliberal politikaların öncülüğünde kentte sınırsız alanlar oluşması neticesinde bir üst sınıfa

¹⁵⁸ Reşat Kasaba, “Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm”, çev. Nurettin El Hüseyini, Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba, (der.), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, s. 34.

¹⁵⁹ Ahmet Taber Kışlalı, **Atatürk’e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği**, Ankara, İmge, 1993.

¹⁶⁰ Kasaba, **Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm**, s. 22.

¹⁶¹ Şerif Mardin, “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İstanbul, İletişim, 2006.

mekânsal ayrışmayla ulaşabileceğini düşünen sınıfları bir arada tutabilmeyi başaran bir ülke konumuna geçmiştir.¹⁶²

Siyaset alanında ise meclise giren Kürt partilerle (DEP, HEP, DEHAP), Müslüman Partilerin (Refah, Fazilet) de katılımıyla siyaset yelpazesi genişlemiştir. Cumhuriyetçiliği temel bir politika olarak gören ve Cumhuriyetçiliğin koruyucusu olduğunu düşünen CHP'yle diğer partiler arasındaki mücadeleyle Türkiye'de oldukça gerilimli bir atmosfer oluşmuştur.¹⁶³

Müslümanların giderek artan kamusal görünürlükleri siyasal alandaki tartışmalar ekseninde yoğun olarak tartışılmış ve özellikle Cumhuriyet'in koruyucusu olduğunu iddia eden kurumların hegemonyacı politikalarıyla toplumsal boyut geri planda kalmıştır. Müslüman yükselişini okumada yine bazı Müslüman grupların kendilerini İslamcılık üzerinden tanımlamalarıyla İslamcılık üzerinden de tartışma başlamıştır. İslamcılığın siyaset üzerinden tek boyut olarak değerlendirilmesi kültürel yönlerinin ihmal edilmesi sonucunu doğurmuştur. İslamcılık iki boyutlu bir değerler kümesidir. Kültürel farklılığı yansıtan tesettür ve siyasal mücadeleyi temsil eden şariat ve türevleridir.¹⁶⁴ Siyasi gerilimlerin merkezden ideolojik destek alması ve çevreden de Müslüman tepkilerinin gelmesiyle İslamcılık tartışmaları oldukça alevlenmiştir. Kültürel alandaki tesettürün dışında medya sektöründe radyo, televizyon kanalları, internet siteleri ve gazeteler, eğitim alanında dersane, kolej, kurs, çeşitli konferans, söyleşi ve dernek, vakıflarla örgütlenmeler tesettürün gerisinde kalmıştır. Laikler, Müslümanların devleti İslamcı bir nitelikte dönüştürme çabalarını irtica kavramını üreterek karşılık vermişlerdir. Dönem dönem laik partilerin Türkiye siyasi tarihinde kullanmış oldukları irtica kelimesi 1995-1997 arasında 28 Şubat olarak "post modern" darbenin ideolojik temelini oluşturmuştur. Siyasi alandaki mücadelenin geri planda bıraktığı kültürel alan Müslüman siyasetinin düşüşünün aksine yükselişe

¹⁶² Bali, *Tarz-ı Hayattan Life Style'a*, s. 57.

¹⁶³ Refah Partisinin 1994 yerel 1995'te ise genel seçimlerden galip çıkmasıyla Cumhuriyet ordu, medya ve yargı yoluyla karşılık vermiş irtica söylemiyle Cumhuriyet'intüm değerlerin tehlike altında olduğu izlenimi verilmiştir. Nitekim 1997'de post modern darbe olarak nitelendirilen MGK kararlarıyla Müslümanlara yönelik ayrımcı politikalar izlenmiş ve 1998'de Refahyol hükümeti güvensizlik oyu alarak hükümetten düşmüş yerine seküler koalisyon olan ANASOL –D hükümeti kurulmuştur.

¹⁶⁴ White, *İslamcılığın Açmazları*, s. 202.

geçmiştir. Müslümanların kamusal görünürlüğü ya da pratiklerinin statü, mekân, kültür, sınıf, dayanışma ve cemaatleşme gibi birliği ve uyumu içeren ahlaki bir sözcük dağarcığı barındırmasıyla devamlı üretim sürecinde olunmuştur.¹⁶⁵

Atatürk'ün bıraktığı Cumhuriyet mirasını korumayı kendine yegâne amaç edinmiş laikler Müslüman pratiğinin kamusal alanlardaki yükselişine bu hareketi siyasal bir retorikle ele alarak karşılık verirler. Laikler için bu dönüşüm aslında Cumhuriyet'in kazanımlarını kendine düşman edinmiş siyasal İslami bir projedir. Üst ve alt kültürün taşıyıcıları arasında laik-İslamcı, kentli-köylü, sahte dindarlık/gerçek dindarlık, Anadolu/İstanbul, taşralılık/kozmopolitlik, çağdaşlık/gösterişçilik, gerçek ve normatif modernlik/ çakma modernlik yoğunlaştırılarak ötekileştirme üzerine inşa edilir.¹⁶⁶ Diğer taraftaki Müslüman aydınlar ise modernleşmeci söylemin İslam'ı hem siyasal hem de kültürel olarak dışladığını düşünürler. Doğrudan modernliğin kazanımlarıyla Müslümanların bir çatışma içinde bulunmadıklarını belirtirler.¹⁶⁷

1970'lerdeki radikal İslamcı hareketler, modernliğin dine yönelik bakış açısını baştan beri sorunlu gördükleri için modernliği İslamın yaşanılabilirliğine engel olarak görmüştür. 1990'lardan itibaren ise liberalleşmenin verdiği cesaretle modernlikle mücadele etmekten ziyade onunla müzakere etme aşamasına geçmişlerdir. Bu süreçte Şerif Mardin'in iddia ettiği gibi, cemaatler ve liderleri Türk modernleşmesine karşı durarak hızını azaltmak yerine dinle birlikte modernliği bir arada götürebilmişlerdir. Dini önderlerden özellikle Said Nursi (1876-1960) erken dönem Cumhuriyetle geri plana itilmiş, fakat geleneksel ve kültürel kolektif bir değer olarak halk içinde kalmış olan İslam'ı yine halk diliyle sosyal bir gerçekliğe dönüştürmüştür.¹⁶⁸ Hatta benzerlerinin aksine döneminde baskın modern bilim dili olan pozitivistimden yararlanmış, Allah'ın varlığını, emir ve yasaklarının insan

¹⁶⁵ Ira Lapidus, "Islamic political: Movements: Patterns of Historical Change", Edmund Burke, Ira M. Lapidus (der.), **İslam, Politics, and Social Movements**, Berkeley. University of California Press. 1988, s. 332.

¹⁶⁶ Ayşe Öncü, "İstanbullular ve Ötekiler: Küreselcilik Çağında Orta Sınıf Olmanın Kültürel Kozmolojisi" çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 127.

¹⁶⁷ Ali Bulaç, İsmet Özel, Sezai Karakoç gibi Müslüman aydınlar sayılabilir.

¹⁶⁸ Şerif Mardin, **Bediüzzaman Said Nursi Olayı, Türkiye'de Din ve Toplumsal Değişme**, çev. Metin Çulhaoğlu, İstanbul, İletişim, 1992.

doğasıyla çelişmediğini gündelik hikâyeler ve doğaçlamalar yoluyla aktarmıştır. Modernliğin dilini konuşmanın tabiat-dünyevilik-dini olan tüm ethosları zenginleştirmekle sağlanacağını düşünen Said Nursi belirli bir tarikat kurma hedefiyle değil de içtihad sistemi oluşturarak İslam'ı toplumsallaştırmayı güven ve uyum ilkesi uyarınca uzlaşıcı bir görüş benimsemiştir.¹⁶⁹ Bu uzlaşıcılık İslam'ın modern hayatta nasıl yaşanılacağına dair bir görüş olmakla birlikte, stratejiyi temsil eden modernliğin ve iktidar olarak Cumhuriyet'in sıklıkla vurguladığı ve gericilikle ilişkilendirdiği Osmanlı-İslam biçimlerini yeni şartlara göre zenginleştirme üzerineydi. Böylelikle de Certeau'nun madunların sanatı olarak ifade ettiği ve strateji karşısında onun boş bıraktığı ve hantal olduğu için müdahale edemediği anlarda ve mekânlarda taktiksel davranıp kendine kazanımlar sağlamaktadır.

Ana strateji kaynağı olan modernlik ve iktidar olarak Cumhuriyet karşısında taktik üretebilmek için gündelik hayatta din kültürünü üretmek ve gündelik hayatı zenginleştirmek gerekmektedir. Stratejinin dayattıklarını tümüyle reddetme veya onu değiştirmeye girişmek değil, farklılığını ortaya koyarak tüketim biçimleri geliştirmek yoluyla zengin bir gündeliklik oluşturulmaktadır.¹⁷⁰ İslam'ın katı kurallarla donatılmış olmasına rağmen insanın yaratıcılığı olan ilişkisini düzenlerken birçok kolaylığa izin vermesi, bunun yanı sıra alt sınıflarla üst sınıflar arasında ortak bir dil işlevi görmesiyle popüler ve ana kültür ögesi haline gelebilmektedir.¹⁷¹ İkincisi de, İslam mahremiyete önem vermenin yanı sıra toplumsal etkileşimi ve dayanışmayı teşvik etmektedir.¹⁷² Klasik sosyologlar modern hayatta dinin etkisinin azalacağını, rasyonelliğin dinin yerini alacağını savunmaktadırlar. Burada ortak görüş olarak dinin toplumsal ve bireysel hayatta düzenleyici fonksiyonuna gerek kalmadığı belirtilir. Oysa, İslam toplumun yararına olan bir uygulamayı veya kuralı bireyin aleyhine olacak şekilde düzenlemez. Kısacası İslam, insanların kendilerini ve

¹⁶⁹ **Ibid.**, s. 345.

¹⁷⁰ De Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi –I**, s. 46.

¹⁷¹ Kasaba, **Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm**, s. 22

¹⁷² Hisham Mortada, **Traditional Islamic Principles of Built Environment**, Londra, RoutledgeCurzon, 2003, s. XIX.

çevreleri inşa ederken onlara kurallarını dayatan bir yasama organı değil, idealara dayalı bir yaşam biçimidir.¹⁷³

Erken dönem Cumhuriyet İslamın kamusal görünürlüğüne karşı önlem almaya çalışmıştır. Din görünürlüğü'nün hem kamusal alanların rasyonelleştirilmesiyle hem de dini kontrol eden bir mekânizmayla azaltılması hedeflenmiştir. Dini kontrol altında tutmak için 1924'te kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı Sünni İslam çizgisinde kurularak diğer inanç gruplarına karşı bir bariyer olması hedeflenmiştir. Sünni İslam vurgusu üzerinden çoğunluğu Sünni olan cemaatleri, dini kanaat önderlerini ve yerleşik İslami biçimlerini kontrol altında tutmak amaçlanmıştır. Fakat önceden de belirttiğimiz üzere Batılılaşma sürecinin en sağlıklı biçimde ulus kurma üzerinden yapılabileceğine inanan ve dini de bu açıdan kontrol mekânizması altında sıkıştıran Cumhuriyetçiler Demokrat Parti dönemiyle birlikte geri dönüşü olmayan bir güç kaybına uğramışlardır. İslam'ın, devleti yücelten yönünün sağladığı bizlik düşüncesiyle Müslüman kitlelerinin devlete ve hükümete itaat etmeleri ve kargaşa çıkarma zemininden uzak durmalarıyla Cumhuriyet gücünü uzun süre muhafaza etmiştir. Oysa artık ulusal amaç günümüzde devletin birliği, laik devletin esaslılığı, Cumhuriyet'in değerlerinin harfiyen korunması, dinin özel hayatta yaşanılması ve kamusal alana taşınmaması noktasında değişmiş, Müslüman pratiklerin kamusal alanda nicelik ve nitelik olarak baskın olması gerektiği düşünen ve bu değerleri kimsenin baskısı olmadan yaşamak isteyen Müslümanların dinamizmi canlanmıştır.¹⁷⁴

İslam'ı bir yaşam biçimi olarak kabul etmeyi, kamusal alanı rasyonelleştirme yoluyla şekillendiren ve bu politika kapsamında başörtüsü, sakal, çarşaf, ibadet gibi dinsel pratikleri kamusal alan tabiriyle yasaklamaya çalışan Cumhuriyet, 1923'te resmen başlattığı modernleşme sürecinde öngörmediği ve hatta başarı beklemediği Müslüman grupların ilk önce siyaseten başlattıkları akımları okumakta yavaş davranmış, siyasetin arkasından gelen ve kültürel üretimini İslam ve modernlikle elde etmeye çalışan grupların melez formlarına karşı bir muhalefet geliştirememiştir. Her ne kadar siyaseten devlet kurumları arasında baskın bir üstünlüğe sahip olsa da

¹⁷³ **Ibid.**, s. XIX.

¹⁷⁴ Mardin, **Türk Siyasasını Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri**, 2006, s. 77.

mekânsal olarak Müslüman yükselişler hız kazanmıştır. Başakşehir 4. ve 5. etaplar bu açıdan bir başarı öyküsü olarak sunulabilir.¹⁷⁵ Müslümanların mekânsal olarak yükselişini, “opportünist” ve “pragmatist” bir anlayışı benimseyen grupların hayatlarının bir döneminde yoksulluğu yaşayıp, serbest piyasa ekonomisi içinde kolay yollar bularak ekonomik sermayelerini yükseltmeleri ve post gecekondü mahallerinden uydu kente göç etmeleriyle bir başarı öyküsü olarak kabul edilebiliriz. Burada 4. ve 5. etaplardaki Müslüman pratiklerinin nasıl bir tarihsel ve toplumsal süreç içerisinde değiştiğini ve dönüştüğünü vermeye çalıştık. Bundan sonraki bölümde ise uydu kentteki Müslüman pratiklerinin ne anlama geldiğini ve hangi örüntüler içinde palazlandıklarını vermeye çalışacağız.

5.3.2. Başakşehir’de Yerel Manzaralar ve Mekânsal Yükseliş

Küresel ekonomi politiğinin kentsel alanların kullanımına ilişkin getirmiş olduğu sınırsızlık imajı yapısal ve zihinsel bir hiyerarşi oluşturan modern geleneksel birlikteliğin etkisini kırıp, “küreseli ve yereli” ön plana çıkarmıştır. Cumhuriyetle birlikte modern-geleneksel ayrımıyla karşıtlıklar üretimine girilmiştir. Modern olmak üst düzey bir yaşam biçimiyle ilişkilendirilirken, geleneksellik ise daha çok köylü, geri kalmış, medeniyetçilik faktörüyle olan ilgisizliğiyle birlikte vurgulanmıştır.¹⁷⁶ Modernliğin uygulanışında yeni tip modern Türk vatandaşı üretimi projesinde düzen mekânizmasının disiplin şiddetine dönüşmesinde belirginleşen iktidar olgusu 1980’lerle başlayan liberalleşme süreciyle başlamış, 1995’lerden sonra ise neoliberal politikaların kent ölçeğinde egemen bir politikaya dönüşmesiyle hız kazanmıştır. Böylelikle kente formelin de dâhil olduğu yoğun müdahaleler başlamıştır.

Sınıfsal olarak talepkar olan ve ihtiyaçları ölçüsünde kentsel kaynaklar içinde toplumsal seçkinlik, güvenlik, rahatlık, huzur elde etmek için mücadele eden sakinlerin gündelik alandaki taktiklerinin örtülü mekânsallık içinden açığa çıkarılması gerekmektedir. Uydu kent sakinlerin üretim biçimlerini yerel, geleneksel

¹⁷⁵ Başakşehir’in tarihsel olarak pratiğe dönüşümünü mekânsal pratikler bölümünde vermiştik.

¹⁷⁶ Kandiyoti, **Parçaları Yorumlamak**, s. 15.

ve modern öğeleri dahil edecek şekilde popüler kültür bağlamında anlatmaya çalışacağız.

Uydu kente egemen olan Müslüman pratiğini, özellikle ayrışma isteği ve seçkinlik talebine bağlı olarak belli bir ötekileşme eğilimi üzerinden tanımlamayı tercih etmiyoruz. Kültürel yapılanmayı ortam jargonu olarak ortaya çıkan belli bir kesim, grup, kategoriye ait insanların eğlence, aktivite, duygu bütünü, tüketim anlayışı, ilgileri yönelişini anlatan pop veya alt kültür biçiminden ziyade, eski halk kültürünün yerine kullanılan toplumun büyük bir bölümünün paylaştığı, inançları, değerleri, gündelik hayatları anlatan popüler kültür olarak tanımlamayı tercih ediyoruz.¹⁷⁷ Bu noktada akla gelebilecek olan alt kültür kavramını müzik, gençlik, yoksul grupların hâkim kültürden tamamen kopmadan, ona karşı bir üretim biçimi oluşturarak farklılaşmaya vurgu yaptığından tercih etmiyoruz. Kendini ifade etme isteğinden doğan alt kültür biçimleri etnik, coğrafi, ulus, din, akran grubuna dayalı bir kimlik ve kültür hareketi olarak şekillenir. Alt kültürler doğrudan bir direniş ritüelleri olarak pratikleşebilirken kimi zaman da marjinalleşebilmektedirler. “Tek tek alt kültürler az çok muhafazakâr ya da ilerlemeci olabilirler. Toplum ile bütünleşmiş veya kendilerini ana kültüre karşı konumlandırarak toplumdan uzaklaşmış olabilirler. Bu farklar sadece alt kültürün tarzını taşıyan nesnelere karşı değil, bu nesneleri temsil eden ve onları anlamlı kılan simgesel uygulamalara da yansır.”¹⁷⁸ Uydu kente egemen olan kültür biçimi, karşıt değerler üzerine kurulu bir oluşum olmayıp daha çok İstanbul üzerinden gerçekleşen bir üretim mekânizmasından beslenmektedir.

Uydu kentteki kültür biçimi iktidar ve insan becerilerinin bir toplamı olarak düşünülebilir. Bu açıdan popüler kültür; yaş, cinsiyet, mekân, sınıf hareketinin bir araya getirdiği daha çok kent kültürünü içine alan bir bütünlüğü aşan ve kitle kültüründen ziyade insanların üretimi olarak meydana gelir.¹⁷⁹ Müslüman pratiklerinin en belirgin kültürel ürünler olması popüler kültür öğesini belirginleştirmektedir. Yapılan anket ve görüşmelerde dini görünürlüğün bir insan

¹⁷⁷ Dana Polan, “Anlık Karşılaşmalar: Kitle Kültürü ve Duyunun Tahliyesi”, çev. Nurdan Gürbilek, Tania Modleski (der.), **Eğlence İncelemeleri**, İstanbul, Metis, 1998, s. 220.

¹⁷⁸ Dick Hebdige, **Gençlik ve Altkültürleri**, çev. Esen tarım, İstanbul, İletişim, 1988, s. 34.

¹⁷⁹ John Fiske, **Understanding Popular Culture**, Routledge, Londra ve New York, 1996, s. 24.

üretimi olarak kabul edildiği ve bu konuda fikir birliği olduğu görülmektedir. Bu harmoni ve çoğunluk popüler kültürün temel nitelikleri arasında yer alır.

İnsanlar sosyal ilişkiler kurmak, toplumsal kurumlarını inşa etmek adına kültür biçimine ihtiyaç duyarlar. Bu kültür genel geçer algılar, fikirler, tabular, adetler, gelenekler ve yerellikle birlikte üretilir, daha doğrusu bu değerler üzerinden kurulur.¹⁸⁰ Cumhuriyet'in kamusal alanları rasyonelleştirilmesi ve dinsel öğelerden arındırılmasıyla ortaya çıkışı engellenen Müslüman kültürü, uydu kentte küreselden yerele ve geleneksele uzanan bir yelpaze içinde anlaşılabilir.

4. ve 5. etaplarda yerel ve geleneksel bir form olarak ortaya çıkan cemaatleşme en belirgin Müslüman pratiği ve kurumsallaşması olarak ön plana çıkmaktadır. Cemaat, Tönnies'in sanayileşmeyle topluluktan topluma geçiş örneğinde kullandığı sosyolojik cemaatten farklı olarak günümüzde yerel-geleneksel karışımı bir kavram olarak kullanılmaktadır. Dinsel örgütlenmelerin kavramsallaştırılmasında aceleci bir hareketle kullanılan cemaat halen muğlâklığını korur. Bunun temelinde post modern dönemin ağırlıklı kentsel yaşamına paralel olarak, kent mekânlarında yerel oluşumlar ve kamusal alan, sivil toplum kavramlarının anlamsal dönüşümüyle birlikte içkin bir biçimde meydana gelen yeni toplumsal hareketler ve sosyal mobilitelerin hep cemaat kavramıyla ilişkilendirilmesi vardır.¹⁸¹ Ayrıca toplum yapısına ilişkin üretilen teoriler cemaat kavramını ortaya koymada başarılı olamamaktadırlar, çünkü cemaat gizli ve gizemli yapıdır, kavram olarak kolayca söylenmiş fakat içeriği konusunda tam bir mutabakat oluşmamıştır. Buna rağmen kolaylıkla, basit ve itinasız olarak kullanılmaktadır. Biz ise cemaat kavramını küreselliğin sağladığı olanaklarının etkisi altında yerel ve geleneksellik zemininde Müslüman örgütlenmesi ve kurumsallaşması olarak ele alacağız.

Küresel trendlerin ve neoliberal politikaların devlet yerine enformel sektör tarafından daha çabuk benimsenmesi, tepeden inme modernist yaklaşımları çağ dışına itmekle kalmamış modern-geleneksel kavramının küresel-yerel olarak değişmesini

¹⁸⁰ Saktanber, “Siz Nasıl Eğleniyorsanız Biz de Öyle İbadet Ediyoruz, Entelektüellik ve Popüler Kültür Arasında Türkiye'nin İslamcı Gençliği”, s. 270.

¹⁸¹ Yelken, *Cemaat Sosyolojisi, Geç Modern Dönemde Cemaat Sosyolojisi*, s.13.

sağlamıştır.¹⁸² Mekânsal ayrışma yoluyla yükseliş talep eden grupların eylemleriyle kent içi sosyalleşme biçimleri ve örgütlenmeleri artmıştır. Mekânsal ayrışma yoluyla daha güvenli, huzurlu ve temiz bir yaşama kavuşmak arzusuyla uydu kente hücum eden yerleşimciler yeni yerellik oluşturmaktadırlar.¹⁸³ Günümüzde neyin yerel neyin küresel olduğunu tanımlamak oldukça zordur. Modernlik ve gelenekselliğin sınıfsal ve ideolojik ayrımları bu değerlerin ayrımını yapmayı kolaylaştırır. Oysa aynı durum küresel ve yerel için geçerli değildir. Küresel ve yerel kavramlarının daha çok mekânsallık üzerinden okunması mümkündür, buna karşın mekânsal bir ironiyi barındırabilirler. Küresellik doğrudan bir mekân içinde gelişmekten ziyade kendisini uygun mekânı üreten bir değerdir. Yerellik ise belli bir mekâna ihtiyaç duyan, ondan beslenen, karşılıklı bağımlılık ve ilişki kurmakla görüntünün ve pratiğin ortaya çıktığı değerler kümesidir. Gündelik ürünün ortaya çıktığı yerdir. İnsanların birbirleriyle ve fiziksel çevreyle etkileşim biçimleri ile deneyimlerini ekleme yolları yani gündelik dediğimizin ta kendisidir.¹⁸⁴ Göç etme, konut alma, yeni yaşam biçimleri geliştirme, gündelik hayat ve bileşenleri, bedene ait dinamikler, eylemler, Müslüman pratikleri gibi oluşumlar yerel olarak tanımlanabilir.¹⁸⁵ Bu açıdan modernliğe alternatif bir pratik veya modernliğe uyum sağlama girişimi, diğer taraftan küreselliğin sunduğu sınırsız alanlar içinde yerel karşılık olarak düşünülebilecek cemaatleşme olgusu bu açıdan yereldir. Bu yerellik belli bir sözleşme üzerinden kurulmayıp, modern hayat içinde kültürel bir akım olarak da değer kazanır.¹⁸⁶

Cemaatleşme dini baskınlık noktasında ise yerelliği geleneksellik üzerinden beslemektedir. Geleneksel olan kelime anlamıyla bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen kültürel

¹⁸² Kandiyoti, **Parçaları Yorumlamak**, s. 16.

¹⁸³ **Ibid.**, s. 18.

¹⁸⁴ Peter Dickens, **Urban Sociology, Society, Locality and Human Nature**, New York, Harvester Wheatsheaf, Pearson Education Limited, 1990.

¹⁸⁵ Berner, **Metropol İkilemi: Küresel Toplum, Yerellikler ve Manila'da Kent Arazisi İçin Yürütülen Mücadele**, s. 158.

¹⁸⁶ Günter Seufert, “Mezhep ile Etnisite Arasında: Küreselleşen İstanbul'da Bir Kürt-Alevi Aşiret”, çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, s. 226.

kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi töre, davranışlar ve ananelerdir.¹⁸⁷ Bizim burada bahsettiğimiz gelenek, Müslüman olmaktan ve Osmanlı'dan gelen derin kültürel geçmişten beslenen ve bugün de varlığını sürdüren değerler kümesidir.

4.ve 5. etaplarda mekânsal yitiş ve formelin baskısı karşısında en belirgin taktik yeni sosyal ilişkiler kurmaktır. Çoğunluğun yeni olduğu ortamda komşuluk ilişkileri kurmak oldukça zordur. Komşularla iyi ilişkiler kurmak için aynı dünya görüşünü paylaşmak ve aynı din ve mezhepten olmak gerekmektedir (Tablo: 25).

Komşularınızla İyi İlişkiler Kurabilmeniz İçin Sizce En Önemli Üç Etkeni İşaretleyiniz	Frekans	Yüzde
Aynı dil ve lehçeyi konuşmak	105	35,8
Aynı din ve mezhepten olmak	102	35,4
Aynı dünya görüşünü paylaşmak	144	50
Aynı örf ve adet	88	30,6
Aynı eğitim seviyesi	51	17,7
Aynı gelir seviyesi	14	4,9
Aynı Yaş	33	11,5
Ekonomik ve kültürel ve özellikler önemli değil	71	24,7
Diğer	35	12,2

Tablo: 25- Komşularla iyi ilişkiler kurabilmeniz için gerekli etkenler¹⁸⁸

Bu sebeple dinin ortak kültürel dil olma fonksiyonu burada etkin bir şekilde kullanılır. Katılımcıların % 98'i komşuluk ilişkilerini sıcak ve samimi olarak tanımlarken, komşularla yapılan faaliyetlerde sohbet için bir araya gelme en yüksektir (Tablo: 26).

¹⁸⁷ Türkçe Sözlük, www.tdk.gov.tr.

¹⁸⁸ Ankete katılanlara birden fazla cevap verebilecekleri bildirilmiştir.

Komşularınızla Beraber Yaptığınız Faaliyetler Nelerdir	Frekans	Yüzde
Çay partileri, günler düzenler ve alışveriş yaparız	58	20,1
Sohbet amacıyla otururuz.	36	47,2
Dernek, kurs faaliyetlerine katılırız	26	9
Sinema/ tiyatroya gideriz.	13	4,5
Spor yaparız	22	7,6
Kır gezisi/piknik yaparız	25	8,7
Hepsini yaparız	21	7,3
Herhangi bir faaliyetimiz yok	85	29,5

Tablo:26-Komşularla yapılan faaliyetler

Çay partileri düzenlemek ve günler düzenlemek düşük bir oranda olup, kentte anonim ilişkiler kurmak, ortak mekânda paylaşımlarda bulunabilmek, karşılıklı olarak inançlara, siyasi düşüncelere saygı duymaya dayalı sosyalleşme olarak tanımlanabilecek komşuluğun burada çok yaygın olmadığı görülür. Katılımcıların komşuluk olarak tanımladığı ilişkiler ve birlikte yaptıkları faaliyetler esas itibariyle cemaat ilişkilerine işaret eder. Sohbet amaçlı bir araya gelme, rasyonel olmayıp dinsel karakterli pratiklerdir.¹⁸⁹ Diğer taraftan komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri kapsamında yapılabilecek olan sinemaya veya tiyatroya gitmek % 4,5, birlikte spor yapmak % 7,6 ve gezi ve piknik yapmak % 8,7 ile oldukça düşük çıkmaktadır. Bu ilişkilerin yoğunluğu cemaatlerin özellikle ev kadınlarını sosyalleştirme ve cemaat dairelerine dâhil etmek istemeleriyle birlikte kadınlarının yerleşik sosyalleşme araçlarına sahip olmama durumuyla açıklanabilir. Uydu kent cemaatleri, varlıklarını

¹⁸⁹ Kadınlar arasında yapılan günlerde her ay para ve altın toplanmakta ve sıraya göre bir kadın bu altın ve paraları almaktadır. Başta kararlaştırılan süre sonunda her kadın verdiği kadar para veya altını kendi belirlediği bir ayda toplu olarak almaktadır. Sohbet dünyevi olduğu kadar dini de olabilmektedir. Seküler kadınlar arasında da bu türü günler düzenlenmektedir. Uydu kentte sohbetler daha çok cemaatsel ilişkiler içinde gerçekleşmektedir.

yerleşik değerler üzerinden değil de daha çok modern unsurlar üzerinden kurgulamaktadırlar.

Cemaatler, faaliyetlerini kurumsallık altında yürütebilmek için dernekler kurmuşlardır. Uydu kentteki tüm cemaatlerin kurdukları derneklerle faaliyetlerini sürdürmesinde, iktidarı karşısına almadan onunla müzakere etme gücü ve meşruiyeti elde etme amacı bulunmaktadır. Cemaatler birçok alanda faaliyet göstermekte ve bu alandaki faaliyetleri kurum adı altında yapmaktadırlar. Bu dernekleşme girişimi birkaç açıdan okunabilir. Cemaatler modern uydu kente uyum sağlamak için rasyonel, kurumsal, bürokratik bir yapılanmaya gitmektedirler. Böylelikle kendilerini bürokratik bir yapı olarak ifade edebilmektedirler. Dernekler kendi aralarında *Başakşehir Sivil Toplum Kuruluşları Platformu* adı altında birleşmişlerdir.¹⁹⁰ Bu platform sadece cemaat derneklerinin değil, birçok vakıf, kamu kuruluşlarının taşra teşkilatları, yerel medya unsurlarıyla toplu bir kurumsallaşmadır. Bu sayede kamuoyu oluşturmak, yerel yönetimlere sorunları iletmek, sorunlara çözüm üretmek ve üye kazanma noktasında başarı elde edebilmektedirler. Cemaatler belediyeden maddi destek almayı kurumsallık üzerinden gerçekleştirmektedirler. Böylelikle dernekler vasıtasıyla yasal ve şeffaf bir şekilde maddi destek alınabilmektedir. Diğer taraftan ise Başakşehir Belediyesi muhatap olarak bir kurum görmek istemektedir. Böylelikle paranın nasıl verileceği, nasıl harcandığı izlenebilmektedir. Daha da ötesi cemaatler bu yolla iktidarın kontrolüne geçmektedir. Esas itibarıyla formelin kontrolünden kurtulmak ve onun boş bıraktığı alanlarda faaliyet sürdürmek için

¹⁹⁰ Medya temsilcilikleri, kamu kuruluşlarının taşra teşkilatları, vakıfların oluşturduğu bir platformdur. Platform 45 dernek ve temsilcilikten oluşmaktadır. Hacı Ahmet Yasevi Camii Derneği, 212 Haber, Anadolu Gençlik Başakşehir Temsilciliği, Başak Mahalle Muhtarlığı, Başakder, BaşakHaber.com, Başakşehir 1. Etap Site Yönetimi, Başakşehir 2. Etap Site Yönetimi, Başakşehir Dergisi, Başakşehir Eskader, Başakşehir Gençliği Derneği, Başakşehir Güreş Derneği, Başakşehir Kutupder, Başakşehir Kültürevi Derneği, Başakşehir Mahalle Muhtarlığı, Başakşehir Rehberi, Başakşehirspor, Başeder Engelliler Derneği, Bayındırlık Site Yönetimi (Deprem Konutları), Bekader Başakşehir Eğitim Kültür Aile Derneği, Beş Mevsim Derneği, Bilim ve İnsan Vakfı Başakşehir Şubesi, Çağrı Zihinsel ve Bedensel Engelli Çocuklara Yar. Day. Der., Eğitim Bir-Sen Başakşehir Şubesi, Hacı Ahmet Camii Derneği, Hayrat Vakfı Başakşehir Temsilciliği, İlim Yayma Cemiyeti, İmamı-ı Azam Camii Derneği, İnsan Vakfı Başakşehir Temsilciliği, İstanbul Kayabaşı Kentleşme Sosyal ve Kültürel Dayanışma Kalkınma ve Yardımlaşma Derneği, İyilikder Derneği, Kaf Dağı İnsani Yardım ve Kültür Derneği, Kızılay Başakşehir Şubesi, Manevi Eğitim ve Araştırma Derneği, Mutlu Yuva Mutlu Yaşam Derneği, Nur Vakfı Başakşehir Temsilciliği, Onurkent Site Yönetimi, Safa Vakfı Başakşehir Temsilciliği, Sarı Saltuk Camii Derneği, Suffa Vakfı Başakşehir Temsilciliği, Tunahan Camii Derneği, Yeni Asya Neşriyat Başakşehir Temsilciliği, Yeşilay Başakşehir Temsilciliği, Zahit Kotku Camii Derneği, Zehra Eğitim ve Kültür Vakfı.

enformel bir alanda yaşamını sürdüren cemaatler bu şekilde resmi statü kazanıp dünyevileşme görüntüsü çizmektedirler. Cemaatlerin kurumsallaşmakla iktidarla yakınlık kurması patolojik bir unsur olarak değerlendirilebilir. Kamuyla doğrudan kurumsal kimlikle kurulan ilişkiler sadece parasal ilişki olmayıp aynı zamanda yurt, okul, dersane, kurs açma, kermes, şiir geceleri, kutlu doğum programları düzenleme, öğrenciler için burs bulma gibi birçok pratiğin gerçekleşmesi için izin alma, mekân ve araç gereç desteği alma şeklinde de olmaktadır. Cemaatlerin dernekleri doğrudan dini törenler, ritüeller ve programlar yapmanın yanı sıra kültürel programlara da ağırlık vermektedirler. Bu faaliyetler modernleşmeci yaklaşımlarda belirtildiği gibi İslami bir yapılanma ve marjinalleşme değildir. Kültürel yaşam, İslam'ın yaşam biçimi olarak sunduğu olanaklarla uydu kentte renklenmektedir. Cemaatleşmenin meydana getirdiği örüntüler uydu kentteki Müslüman görünürlüğü belirleyen ana unsurdur. Uydu kentin morfolojik olarak inşasıyla başlayan Müslüman mekân, dindarların tercihiyle daha da zenginleşmiştir.

Uydu kentin İslami bir mimari ile inşa edildiği düşüncesi dindarların yoğunlukta olmasının gerisinde kalmaktadır. İslami öğelerin yoğunluğu daha çok dindar insanlarla ilişkilendirilir (Tablo: 27-28). İslamcı yerleşim iddiasına katılanların oranının yüksek oluşunda dindar kabul edilen insanların davranışlarının ve pratiklerinin oluşturduğu rahatsızlıkların da etkisi vardır.¹⁹¹ Kendileri dindar olsa bile diğer dindarların davranışlarından ve pratiklerinden rahatsız olabilmektedirler.

Başakşehir'in İslami Bir Mimari İle Yapıldığını Düşünüyor Musunuz		Frekans	Yüzde
Geçerli	Evet	147	51,0
	Hayır	133	46,2
	Toplam	280	97,2
	Cevap Yok	8	2,8
	Toplam	288	100,0

Tablo: 27- Başakşehir'in İslami mimarisinin değerlendirilmesi

¹⁹¹ Bkz. (Tablo: 24), s. 219.

Başakşehir Hakkında İslamcı Yerleşim, Dindar Yerleşim Söylentileriyle İlgili Ne Düşünüyorsunuz	Frekans	Yüzde
Geçerli Katılıyorum	140	48,6
Kesinlikle katılıyorum	43	14,9
Katılmıyorum	56	19,4
Kesinlikle katılmıyorum	6	2,1
Fikrim yok	39	13,5
Toplam	284	98,6
Cevap Yok	4	1,4
Toplam	288	100,0

Tablo: 28- Başakşehir’de İslamcı ve dindar yerleşim iddiaları

Cemaat faaliyetlerinin esas itibariyle işlevsel kazanımlara yönelik olduğu görülür. Her bireyin cemaate katılması ve sorumluluk alarak başka mensuplar bulma görevini ifa etmeye çalışmasıyla cemaatler arası ilişkileri düzenleyen bir sistem oluşur. Düşük yoğunluklu bir mekân olan uydu kentte cemaatlerin faaliyetleri birbirleriyle çakışabilmektedir. Gerek mensupları cemaat dairesine dâhil etme, gerekse de yardım toplama olgusunda ortak amaç olarak kurban eti dağıtma, kıyafet dağıtımı gibi faaliyetlerin daha işlevsel ve verimli yapılması amacıyla platform oluşumuna gidilebildiği gibi, ülkenin genel siyasetinde bir tarafa angaje olma ve diğer tarafa karşı tavır almakla siyasi manevralarda da bulunabilmektedirler.¹⁹² Cemaatleşme, uydu kentte sosyal ilişkilerin yeni ifadesi olarak gelişir. Cemaatleşme, uydu kent sakinlerinin eski hayatlarıyla yeni hayatları arasında kalmaktan dolayı toplumsal belleklerini üretme girişimi olarak da düşünülebilir. Başakşehir’de sakinler henüz belleklerinden silinmeyen eski hayatlarının üstüne yeni bir hayat pratikleri eklemek istemektedirler. Yaratıcılık açısından İslami pratikleri yerine getirmekte ve cemaat ilişkileriyle yeni bellek sarmalı oluşturmaktadırlar.¹⁹³ Uzun yıllar boyunca siyasal

¹⁹² 17 Aralık 2013’ten beri AK Parti-Gülen Cemaati arasındaki gerilim 4. ve 5. etaplara net olarak yansımıştır. AK Parti ile Gülen Cemaati arasındaki gerilim karşısında ilk başlarda ortak uzlaşma çağrısı yapan ve birlik mesajı veren Platform (*Birlikte Rahmet Ayrılıkta ise Azap Vardır*) daha sonra tercihini AK Partiyi destekleme noktasında kullanmıştır. (*Vesayete, Paralel Devlete Hayır*) gibi pankartlar cadde boyunca asılmışlardır.

¹⁹³ Al, *Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme*, s. 18.

İslam'ın gölgesi altında kalmış olan kültürel Müslümanlık bu şekilde siyasi İslam'dan ayrılarak çatışma zemininden uzak durmakta ve kendine yeni yollar bulmaktadır.¹⁹⁴

Cemaat mensupları uydu kentte cemaat temelli kolektif bir mücadele girişimiyle iktidarla müzakere etme olanağına kavuşurlar.¹⁹⁵ Cemaatlere bağlı dernekler ve ev sohbetleriyle gelenekselliğe dönüş yapmaya çalışan site sakinleri türdeşini bulma ve onunla sosyalleşme eğilimi göstermektedirler. Gelenekselliğin ana kodları olan dini sohbetler, kermesler, tarihi camilere namaza gitmek, türbelere ziyaret gitmek, Ramazan programlarıyla uhrevi zevk ve huzur arayışları sosyalleşme açısından kazanım olarak görülmektedir. Böylelikle ideal yaşamının uzantıları kurulmak suretiyle kendilerine yaşam tarzı oluşturan sakinler yüceltilmiş İslami imgelere sarılmaktadırlar.¹⁹⁶ Cinsiyet rollerinin cemaat sayesinde elde ettiği kazanım dinin kolektifleştirme donanımıyla gerçekleşir. Kadınlar, dinin ibadetle sağladığı kolektifliği sosyal sermaye kazanma ve sosyalleşme üzerinden toplumun bir parçası olmayı cemaat üzerinden gerçekleştirirken, erkekler ise meslek grubu ve iş çevresiyle iletişim kurmada sıkıntı yaşamayı cemaat sayesinde aşabilmektedir.¹⁹⁷ Cemaatleşme Başakşehir sakinleri tarafından siyasi bir baskı grubu olarak görülmemektedir. Buradan cemaatleşmenin kültürel bir oluşum olarak kabul edildiği görülmektedir (Tablo:29).

¹⁹⁴ White, **İslamcılığın Açmazları**, s. 219.

¹⁹⁵ Berner, **Metropol İkilemi: Küresel Toplum, Yerellikler ve Manila'da Kent Arazisi İçin Yürütülen Mücadele**, 2010, s. 144; James Friedmann ve Marcus Salguero, "The Barrio Economy and Collective Self Empowerment in Latin America: A Framework and Agenda for research." M.P,Smith (der.), **Power , Community, and the City**, New Brunswick and Oxford Transaction Books, 1988, s. 8.

¹⁹⁶ Ayata, **Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı**, s. 43.

¹⁹⁷ Öncü; Weyland, **Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanı ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri**, s. 35.

Sizce Başakşehir'i Şekillendirmede En Etkili Unsurlar Hangileridir	Frekans	Yüzde
Devlet	54	18,8
Hükümet	68	23,6
Büyükşehir Belediyesi	126	43,8
Başakşehir Belediyesi	149	51,7
Başakşehir'deki dernekler	36	12,5
Cemaatler	54	18,8
Başakşehir sakinleri	111	38,5
Diğer	8	2,8

Tablo:29- Başakşehir'i şekillendirmede en etkili unsurlar

Sonuç olarak cemaatleşme modern hayat içinde gelişen geleneksellik ve yerellik birliğidir. Bununla birlikte modernlikten bütünüyle bağımsız da değildir. Bilakis çoğu kez haklar ve yükümlülüklerle modernlikle ilişki kurulur.¹⁹⁸ Site hayatı haklara ve sorumluluklara göre düzenlenir, kısmi olarak kısıtlayıcı ve katı kurallara göre idare edilir. Bu yüzden organik bir dayanışma üzerine kuruludur. Cemaat mensupları öncelikle modern vatandaşlık ve üyelik noktasında sorumluluklarını yerine getirmektedirler. Modern vatandaşlık önce devletin sonra da KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi'nin kurduğu hak ve sorumluluklar sistemidir. Bu yapının erişemediği veya boş bıraktığı noktada cemaatler ve cemaatleşme fenomeni devreye girmektedir. Modern vatandaşlık; sadece hüviyet, pasaport sahibi olma gibi dar ve basit bir çerçeveden öte aidiyet beslenen ve toplumsal hayata seçkinlik üzerinden nüfuz etmeye yarayan bir araç olarak değerlendirilebilir.¹⁹⁹ Vatandaşlık terimi liberal yaklaşımda bireyin hak ve yükümlülüklerinden doğan bağlılık olarak tanımlarken, yapısalcı yaklaşımlar ise bireyin bir cemaat veya topluluğun parçası olarak görmektedirler.²⁰⁰ Kültürel bir yaklaşımı benimseyen Hall ve Held vatandaşlığı devletten ziyade cemaat ilişkileri ile ilişkilendirir ve geniş toplumsal ve mekânsal

¹⁹⁸ Niva Yual- Davis, **Cinsiyet ve Millet**, çev. Ayşin Bektaş, İstanbul, iletişim, 2003, s. 133.

¹⁹⁹ **Ibid.**, s. 133.

²⁰⁰ **Ibid.**, s. 135.

tanım içinde ele alır.²⁰¹ Buna göre modern devletin homojenleştirici ideolojisi bireyleri bir kitle içine dâhil olmaya zorlamaktadır. Modern devletin sunduğu imkânların, yüklediği sorumluklardan daha yetersiz olması, tekilliği esas olan bir kimlik ve kültür politikası dayatmasıyla kendini yerleşik kimlik ve kültür biçiminde değil de, farklı biçimlerde ifade etmek isteyen vatandaşlar ana kimlik altında kendileri için ürettikleri cemaat aidiyetine girebilirler. Cemaat kavramı muğlâk olmasına rağmen vatandaşlığın çok boyutluluğunu yansıtabilmektedir. Çünkü cemaat kavramı vatandaşlık içinde güçlü bir aidiyet duygusu barındırdığı gibi mekânsal bir kimliği belirginleştirmektedir.²⁰²

Cemaat mensupları içindeki dünyada ve dışarıdaki dünyada ayrı ayrı hareket etmektedirler. Cemaat içinde yayılmacı stratejiyi benimseyerek diğer insanları daireye dâhil etmek, yükümlülükleri yerine getirmek, ibadetleri birlikte yapmak gibi birçok faaliyeti yerine getirirken, evrensel değerler olan adalet, eşitlik, emniyet, özgürlük, mahremiyete özen gösterilmesi için kamuoyu oluşturmak ve bir baskı grubu olabilmek için çalışmaktadırlar. Cemaat içinde hiyerarşik olarak üst bir pozisyonda bulunmak İslam hizmeti yapabilmenin mutluluğuna erişmek iken, dışarıdaki dünyada ise kendini ifade etmenin yolunu mensubiyetini dile getirerek yapmaktadırlar.²⁰³

Uydu kentin yabancılaştırıcı etkisine karşı en etkin ve pratikleştirilebilir bir unsur olarak cemaate giriş kolay kabullenilebilirdir. Dayanışma unsuru en kolay cemaat ilişkileri üzerinden gerçekleştirilir. Bu dayanışma mekânsal ve dinsel karakterlidir (Tablo: 30).

²⁰¹ Stuart Hall; David Held, “Citizens and citizenship”, Stuart Halland and Martin Jacques (der.), **New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s**, London, Verso, 1990, s. 178

²⁰² Marshall, H. Thomas: **Citizenship and Social Class**, Cambridge; Cambridge University Press, 1950, s. 45.

²⁰³ Seufert, **Mezhep İle Etnisite Arasında: Küreselleşen İstanbul’da Bir Kürt-Alevi Aşiret**, 2010, s. 226.

Başakşehir’de Ne Tür Bir Dayanışma Gözlemliyorsunuz	Frekans	Yüzde
Geçerli		
Mekânsal	80	27,8
Dinsel	109	37,8
Ekonomik	23	8,0
Hemşehrilik	6	2,1
Rasyonel (Mantıksal)	9	3,1
Geleneksel	30	10,4
Siyasal	11	3,8
Toplam	268	93,1
Cevap Yok	20	6,9
Toplam	288	100,0

Tablo: 30- Başakşehir’de dayanışma türleri

Vatandaşların sahip olduğu sosyal, yasal, siyasal hakların kısıtlanmasının yanında dini pratikleri bir bedene eklenerek yapma ihtiyacıyla cemaatlere giriş kolaylaşır. Sakinler cemaat mensubu olmadan önce bazı kültürel, ekonomik, sosyal haklardan yararlanmak veya patolojik durumlardan kaçma adına gücü bir beden üzerinden okumayla ortaya çıkan cemaat aygıtına sarılabilmektedirler. Cemaatleşme geleneklerin yaşanmasında ve sürdürülmesinde de devreye girer. Geleneksel komşuluk ilişkileri, ziyaretler, bayramlaşmalar, çocuk görme, taziye ve hayırlı olsun ziyaretleri bu kapsamda değerlendirilebilir. Geleneksel değerlerin sürdürülebilmesinde modern mekânın içinde çoklu geleneksellikler yaşatılabilmektedir. Uydu kent sakinleri kendilerini sınırları keskin olarak çizilmiş ayrımlara yakın durmayarak, eksik oldukları kültürel kodlarla ve imgelerle yüzleşmek yerine dolaylı olarak bu sorunları giderme eğilimindedirler.²⁰⁴ Cemaatleşmeyle rasyonel ilişkilerin belirlediği sınırlar karşısında sıcak ve birincil ilişkiler kurma noktasında oldukça isteklidirler.

²⁰⁴ Kandiyoti, **Parçaları Yorumlamak**, s. 26.

5.3.3. Mekânda Cinsiyet Halleri

Gündelik hayat, sosyoloji literatürüne sonradan girmiş, büyük tartışmalara sebep olmuş bir disiplindir. Modern hayatın getirdiği patolojik unsurların Frankfurt Okulu'nun çabalarıyla yoğun tartışmalara konu edilmesi, gündelik hayatın çözümlenmiş biçimlerini de getirmiştir. Gündelik hayatın eleştirisini belirleyen temel faktör; modern hayatın belli bir sınıfı belirginleştiren yapısına yönelik eleştirilerdir. Bu yüzden gündelik hayatın eleştirisi başka sınıfların eleştirisidir.²⁰⁵ Diğer taraftan gündelik hayatın eleştirisi aşına olunan bilgilerin de sorgulanmasıdır. ‘‘Hegel’in aşına olunan bilinemez sözüyle ifade ettiği aslında en aşına olunan şeyin esrar değil, bilinmezlik bakımından en zengin olduğu, yaşamın bu zengin içeriğini kavrayamadığımızı, bu bilincin boş olduğunu, çünkü saf aklın biçimleriyle yetindiğini ya da karanlık ve sahte dolulukta olduğunu, çünkü mitlerin ve onların yanıltıcı şiirlerinin üzerine oburca üşüşüğünü söyleyebilirim.’’²⁰⁶ Gündelik hayata dair egemen kavramlar, özellikle de alan araştırmalarında araştırmacılar için kolaya kaçmacılığı beslemektedir. Kavramların altında kalan örüntüleri açığa çıkarmak mekânın gerçek zeminini ortaya çıkaracağı gibi, egemen kavramların da etkisini kaybetmesini sağlayacaktır.

Uydu kentteki yeni yaşama alışma dönemi sakinlerin birçok yeni davranış ve eylem biçimleri geliştirmesiyle gerçekleşmektedir. İktidar ögesinin doğrudan müdahale etme imkânına sahip olmadığı alanlar sakinler için bir nevi üretim mekânizması olmaktadır. Uydu kente gelişle mülk edinme yoluyla metalaşmaya uğrayan bireylerin din üzerinden bir manevi kimlik ve huzur elde etme girişiminden öte dünyevi zenginliğin teşhiri üzerinden bir üretim sürecine girdikleri görülmektedir. Zenginliğin teşhiri uydu kentin sosyal dokusunda gündelik hayat pratikleri üzerinden gerçekleşmektedir. İnsanlar diğerlerinden kendilerini farklı kılmak için beğeni düzeylerini ve araçlarını belirlemeye çalışırlar.²⁰⁷ Mekânsal olarak daha düşük profilden gelmiş olmak yeni beğenileri üretmeyi ve çevreye sunmayı gerektirir. Mülk

²⁰⁵ Certeau, **Gündelik Hayatın Keşfi I**, s. 46.

²⁰⁶ **Ibid.**, s. 137.

²⁰⁷ Pierre Bourdieu, **Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste**, London, Routledge, 1984.

elde etme süreciyle konut, otomobil alan sakinlerin harcamaları da tüketimcilikle temellenir ve başkalarına zenginliği anlatmak da sosyal üstünlük kurma isteğinden ileri gelir.²⁰⁸ Cinsiyet rollerinin değişiminde bu mülk edinme sürecinin derinliği daha net görülebilir.

Uydu kentte cinsiyet rolleri yeniden üretilmektedir. Kadınlar araç kullanarak, kermes, sohbet, gezilere katılarak sosyal faaliyetlerde bulunmaktadır. Erkekler ise mülk edinme sürecini tamamlayarak ailelerine sağladıklarını düşündükleri huzur, güven, zenginliği mekân üzerinden sağlamakta ve sorumluluğu üzerinde atmaktadırlar.

“Başakşehir’de gün yüzü gören erkek çok az, birçoğu sabah çok erken saatte evden çıkıyor ve gece geç saatte eve gelip uyuyor. Bu erkekler için uydu kent otel yerleşimini andırıyor. Mekânsal kazanım kadınlar için geçerli bir durum” (Zeki, Kent Konseyi Başkanı).

4. ve 5. etaplarda erkekler eşlerine mülk edindirmektedirler. Erkeklerin iş endeksli bir yaşam tarzını benimsemeleri piyasanın zorunlu kıldığı rekabetçi yapıyla ilişkilidir. Erkeklerin kendini işe vermesi ve işe sığınma eğilimi, erkeklerin iş dünyasında başarı yolu ile kişisel meziyetlerini, becerilerini ve yeteneklerini sergilemeleri beklenen yüksek ölçüde rekabetçi bir toplumun ve iş çevresinin kültürel bağlamında değerlendirilmelidir.²⁰⁹ Dolayısıyla erkeklerde cinsiyet prestij kaynağı ve faaliyetlerinin oluşturduğu bir sarmal içinde gerçekleşir. Toplumsal alanda seçkin ve üst düzey olma iyi bir mekânda yaşamak, mülk sahibi olmak, çocuklarını iyi okullarda okutmak ve başarılı bir çocuğa sahip olmak, kendi işinde başarılı olmak, yenilik yapmak, işi büyütmek, farklı alanlarda yatırım yapmak, yurtdışı ziyaretleriyle ithalat, ihracat yapmak ve küresel pazarlara açılmak gibi pratikler erkeklerin cinsiyet rollerinin ekonomik ve sosyal sermaye kazanımı sürecini ve araçlarını da göstermektedir.²¹⁰ Uydu kentte erkekler kadınlara tüketimciliği bir yaşam tarzı olarak sunarken, sorumluluklar noktasında uzaklaşma eğilimi taşırlar. Eski mahallelerden uydu kente göç ederek temiz, nezih ve güvenli bir mekânı

²⁰⁸ Ayata, **Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı**, s. 45.

²⁰⁹ **Ibid.**, s. 45.

²¹⁰ **Ibid.**, s. 46.

eşlerine armağan olarak sunmuşlardır. Erkekler ailelerini korunaklı alanlara yerleştirerek ailevi ve sosyal sorumlukları üzerlerinden atarak kadınlara sorumluluk devrini yapmışlardır. Bu sayede kendi ekonomik işlerine ve yaşantılarına yelken açan erkekler için uydu kent aynı zamanda mülk edinilememiş bir otel yerleşimi olabilmektedir. Eşlere ev, otomobil, eşya almak ve harçlık vermekle sorumluluğu üzerlerinden atmaktadırlar. Böylece şirketlerini büyütmek ve daha fazla kar etmek için yurtdışı seyahatlerine yoğunlaşabilmişlerdir.

Uydu kentte kadınlar çocukların bakımı ve onlarla ilgilenmenin yanı sıra kişisel gelişim göstermeye çalışırlar. Eğitim seviyesini yükseltme, girişkenlik, iletişim kurma ve sosyalleşme becerisini arttırmak için gayret gösterirler. Çocuklar sosyalleşmenin bir aracı olarak bu noktada devreye girer. Okullarda çocuklar arasında yapılan organizasyonlara direkt dâhil olan aileler birbirleriyle çocuklar üzerinden ilişki kurmak suretiyle onaylama veya reddetmeye dayalı sosyalleşme pratikleri gerçekleştirirler. Kadınların bu şekilde sosyalleşmesi çocuk yetiştirme ve ilgilenmeyi de değiştirir. Kadınlar çocuklarla ilgilenme noktasında eğitimlerinin yetersiz olduğunu düşünerek okula gidip öğretmenle görüşme ve devamlı irtibatla kalma, çocuğa okula giderken veya okuldan gelirken refakat etme, notları ve sınavları takip etme pratiklerini gerçekleştirirler. Ayrıca çocukların arkadaş gruplarına da müdahale edilir. Arkadaşlıkları sınırlama, engelleme, gibi müdahalelerle yön verme gibi nitelikli ilgilenmeler gelişir. Başakşehir içinde özellikle kafelerde gençlerin ortamı kontrol edilir. Çıkması muhtemel sorunlar karşısında çocuklarının kontrol dışı kalacağı endişesini taşıyan anneler tedirgindirler. Diğer taraftan çocukların ergenlik çağına geçirdikleri krizler, kişilik değişimleri, davranış bozuklukları ve agresiflikler de annelerin tedirginliğini arttırmaktadır. Annelerin ve çocukların psikolojik durumunu belirleme de uydu kentin ahlaki yapısı da önemli rol oynar. Özellikle ailesi zengin çocuklarla arkadaşlık eden orta halli ailelerin çocuklarının özentileri büyük bir sorun çıkarmaktadır.

“Eşler açısından çocukların yetiştirilmesi ciddi bir sorun oluşturuyor. Eğitimli kadınlar çocuklarının eğitim, arkadaşlık, sosyal hayatlarını takip etmede bilinçli hareket edebiliyor. Eğitim seviyesi düşük olan kadınlar önceki yerleşimlerinde yapmadıkları bazı eylemleri gerçekleştirebiliyorlar. Diğer eğitimli ve bilinçli

kadınların yaptığı gibi çocukların tüm bireysel ve sosyal hayatlarının takibini yapmaya çalışıyorlar. Çocuklarla iletişim kurma noktasında yaşanan kopukluklar çocukların annelerini yetersiz ve bir şey bilmeyen olarak görebiliyor. Bu durumda çocuklar annelerinden uzaklaşma eğilimi gösterirken, anneler de bu durumdan kurtulmak için anti depresanlara yönelebiliyor’’(Yelda, Eczacı ve Şenay, Okul Aile Birliği Başkanı).

Kadınların sosyal hayata katılım biçimleri kendi benliklerini belli araçlar üzerinden kurmalarıyla belirginleşir. Eş olma, çocuklarla sosyalleşme, beden yoluyla yapılan faaliyetler, cemaate katılımlar görünürlüğü gösterme amacı taşır. Goffman’a göre insanın gündelik yaşamı iki aşamalı bir sunumdur. Kişiler kendi durumlarını, imajlarını, başarılarını sunarak, durumlarını koruma içgüdüsüyle hareket eder.²¹¹ İkincisi ise, kişiler bu hareketle karşıdakiyle etkileşime girmek isterler. İnsanlar sosyal bir varlık olmalarından ötürü devamlı duygusal ve sembolik doluma ihtiyaç duyarlar. Bu sembolik dolum uydu kent mekânı üzerinden KİPTAŞ da dâhil olmak üzere birçok araç üzerinden gerçekleştirilir. KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi’nin kullandığı dille mekâna bağımlı, mekânı benimsemiş bireyler oluşturma amacı taşınırken milliyetçi mekânın sunumuyla sakinler üst sınıflara ait kültürel ve sosyal faaliyetleri yapabilme becerisine ulaşırlar.²¹² Uydu kentte özellikle Sular Vadisi’nde yürüme, koşma, spor aletleri kullanma, spor merkezlerine yüzmeye gitme, plates, aerobik gibi bedene yönelik faaliyetler bir eş olarak ailesine karşı sorumluluğun ötesinde bedene yönelik faaliyetlerle kadınsılık ortaya çıkarılır ve sunulur. KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi’nin bedene yönelik ıslah ve terbiye biçimleri sosyalleşme emaresiyle iktidarını hissettirmesine rağmen gömülü değerlerin ve potansiyelin ortaya çıkmasını sağlamaktadır.²¹³ Bedenle gerçekleştirilen beğeni ölçütleri tesettürün taşıdığı değerlerin artışıyla daha net görülebilir.

²¹¹ Erving Goffman, **The Presentation of Self in Everyday Life**, New York, Double Anchor Books, 1959; Özyeğin, **Kapıcılar, Gündelikçiler ve Ev Sahipleri**, 2003, s. 73.

²¹² Şerif Mardin, ‘‘Adlarla Oyunlar’’, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, s. 128.

²¹³ Ayşe Durakbaşı; Dilek Cindoğlu, ‘‘Tezgahüstü Karşılaşmalar Toplumsal Cinsiyet ve Alışveriş Deneyimi’’, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, s. 91.

İslamcılık tartışmalarında siyasal İslam içinde değerlendirilen tesettür, kültürel Müslümanlığın bir göstergesi olarak değerlendirilmelidir. Tesettür, tarih boyunca Müslüman toplulukların sadece dini bir pratiği olarak değil, aynı zamanda da emniyetli bir ortam oluşturmalarının sembolü olmuştur.²¹⁴ İslam kadınla erkeğin toplumsal ve bireysel yaşamdaki ilişkilerine sınırlama getirir. Bu sayede güven ortamı pekişir.

Tesettür, radikal Müslüman hareketlerde sistemin dayattıklarına karşı bir bariyer rolü üstlendiği gibi, Müslüman kadınların açık giyinmenin meşru ve çağdaş olabilmenin ön koşulu olarak gösterilmesine karşı bir hareket olarak da tanımlanabilir. Tesettür sadece başörtüsü takmanın ötesinde daha farklı anlamların taşıyıcısıdır. Tesettür, başörtüsüyle birlikte kadın bedeninin tüm bölgelerinin mahrem sayılmasıyla pardösü, şal, abiye, ferace, etek, çorap gibi birçok değişik kıyafetin bir bütünü olarak düşünülmelidir. Özellikle AK Parti'nin iktidara gelişiyle cesaret kazanan Müslüman kadınlar kamusal görünürlüğü tesettürün kimlik biçimi olarak sunulmasından geçtiğini düşünerek tesettürde dönüşüme gitmişlerdir. İlk önceleri pardösü diktirmelerle başlayan dikim ve stiller, kısa zamanda zevk ve modaya uygun çok farklı seçenekleri içine alan bir olguya dönüşmüştür. Bu farklılaşma biçimi radikal dönemde karşı durdukları laik kültür değerleri üzerinden giden bir üretim biçimine dönüşmüştür. Dekolte elbiseler, kazaklar, bluzlar, kürkleri, fularlar, ince çoraplar, topuklu çizme ve ayakkabılar, şapkalarla, yırtmaçlı etekler, mini etekler, bikinilerle yoğun bir giyim metası bombardımanına maruz kalan Müslümanlar bunlara karşılık dini karakteri temsil edecek şekilde kıyafet dönüşümüne gitmişlerdir.²¹⁵ Kıyafet üzerinden semiyotik bir meta üretimi gelişmiştir. Atatürk simgesine karşı tesettür simgesinin üretimi ve somutlaşması çok etkili olmuş, bu kimlik politikası tüketim bağlamında simgeler üzerinden yürütülen bir politikaya dönüşmüştür.²¹⁶ Tesettür modasının geniş bir yelpazede çeşitliliği simgeleyen bir mecraya sürüklenmesi yoksullukla ve köylülükle özdeşleştirilen alt kimliğin yükselme girişimi olarak da

²¹⁴ Farha Gannam; ‘‘Küreseli Yeniden Tahayyül Etmek: Kahire’de Yeniden İskan ve Yerel Kimlikler’’, çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, s. 186.

²¹⁵ Yaşın, **Kimlik Piyasası**, s. 236.

²¹⁶ **Ibid.**, s. 254.

düşünülebilir. Geleneksel sınıfsal kökenlerin ve unsurların tesettürün modalaştırılmasıyla yükseltilmesi hedeflenmektedir.

4. ve 5. etaplarda kadınların büyük bir çoğunluğu tesettürlüdür. İstanbul'un diğer yerleşimlerine nazaran daha fazla örtünme şekli bulunmaktadır. Değişik örtünme biçimlerini yerine getiren kadınlar kimliklerini yaşama ve gösterme pratiğini bu şekilde yerine getirirler. Böylelikle örtünme çeşitlenmesiyle Müslüman görünürlük zenginleştirilir. Kendini ifade etmenin en kolay ve kısa yolu olarak tesettür aynı zamanda birçok kültürel ögenin taşıyıcılığını yapmaktadır. Tesettürlü kadınların yoğun olması uydu kentin Müslüman yerleşim olduğu düşüncesini pekiştirmektedir. Uydu kentin en belirgin sembolü dindar insanlardır. Maddi zenginlik ve lüks yapılar dindarların oluşturduğu yoğunluğunun gerisinde kalmaktadır (Tablo: 31).

Sizce Başakşehir'in Sembolleri Nelerdir	Frekans	Yüzde
Lüks yapılar ve çevre	80	27,8
Dindar insanlar	106	36,8
Maddi zenginlik	77	26,7
Manevi zenginlik	57	19,8
Gösteriş, ihtişam	40	13,9
Büyüklik	10	3,5
Birbirine uzak, yabancılaşmış insanlar	36	11,8

Tablo:31- Başakşehir'in Sembolleri

Uydu kentte erkek ve kadın rollerinin çeşitlenmesi yeniden üretim mekanizması içinde gerçekleşir. Kadın ve erkekler birbirleri üzerinden değil daha çok farklı kategoriler üzerinden cinsiyet rollerini üretirler.

Özetle uydu kentte, erkeklik ekonomik sermaye ve politik güç toplamaya, kadınlık ise kendini ifade etmeye ve sosyal ve kültürel sermaye birikimine ulaşmaya yönelir.²¹⁷

²¹⁷ Ayata, **Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı**, s. 50.

SONUÇ

4. ve 5. etaplar, iktidar olgusu ve bu iktidara karşı insanların geliştirdiği taktikler belli bir dikotomiye bağlı kalmadan analiz edildi. Dikotomik yapılar bağlamsal ilişkilerin kurulması için araçsallık üstlendi. Homojenlik ve heterojenlik, modernlik ve geleneksellik, yerel ve küresel ilişkiler uydu kent yaşamı hakkında birçok bilgi ve farklı yaklaşımları değerlendirme imkânı verdi. Yerleşik sosyolojik yöntemlerin kullanılmadığı bu çalışmada belirli bir mekân olgusu üzerinden gidilmediği gibi belirli bir mekân oluşturma gayreti içine de girilmemiştir. Bambaşka bir mekân oluşturma gayretinden öte mekânsal yapılanma veya mekânsallık koşulları üzerinden yeni bir tanımlamaya gidildiği söylenebilir. Mekân, sadece bir meta veya fiziksel yer olarak kabul edilmemiş, hem soyut hem de somut olarak var olabilen ve toplumsala olanak sağlayan bir üretim fonksiyonuna sahip bir bütünlük olarak kabul edilmiştir.¹ Mekânın salt ekonomik ve fiziksel öğelere hapsedilmiş, bunun da ötesinde devamlı olarak dönüştürmeye müsait bir nesne olarak görülmesine karşı, onu belli bir eylem dizini ve bu dizini besleyecek bir kültürün varlığı verilmeye çalışılmıştır.² Mekân, bireysel ve toplumsal hayatın iktidar tarafından şekillenmesine olanak verdiği gibi, bu iktidara karşı verilebilecek olan taktiklerin geliştirilmesine de olanak vermektedir. Etaplarda geleneksel ve modern olanın yanı sıra küresel yerel olana eklemlenme ile ortaya çıkan formlar mekânın kültürel olarak donanımlaşmasını sağlarken mekânsal değişimin de önünü açmaktadır.

Başakşehir’de din; gelenek-modernlik ve küresel-yerelden etkilenecek yeni bir dini yaşam dikotomisi oluşturur. Melez formların hayata geçirdiği cemaat ilişkileri en belirgin insan üretimi bir kurumsallaşmaya işaret eder.³ İnsanların bu taktiği

¹ Savaş Zafer Şahin, “Mekânın Yeniden Üretim Pratiği Olarak Kentsel Dönüşüm Projelerine Karşı Direniş Süreçleri”, **Mekân ve Kültür**, Emine Onaran İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay (der.), Ankara, Tetragon, 2011, s. 170.

² Al, “Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme”, 2011, s. 19.

³ G. Yeliz Kâhya, “Mekân-Zamansal Kentsel Asamblajlar-Kentin Yeniden Tanımlanan Ortak Mekânları” **Mekân ve Kültür**, Emine Onaran İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay (der.), Ankara, Tetragon, 2011, s. 191.

karşısında iktidarın da stratejisi belirginleşir. KİPTAŞ ve Başakşehir Belediyesi din ve geleneksel unsurların yanı sıra modern unsurlar üzerinden iktidarını sağlamlaştırmaya gayret eder. Entelektüel kişilerin isimlerinin cadde, sokak, okul, pasajlara verilmesi, sakinlere özel oldukları ve seçkin bir yerde yaşadıklarını hissettiren birçok afişin köprü ve billboardlara asılması, kültürel programlarla karar verici ve ikna edici bir sistem geliştirmeye çalışırlar. İstanbul'un tarihsel zenginliğinin yanı sıra kültürel ve mekânsal zenginliğini de temsil eden yerlerin isimlerinin sitelere verilmesi gibi birçok şekilde kültür inşa etme ve soyluluk kazandırma gayretindedirler. Başakşehir Belediyesi tarafından dindar kimliğiyle davet edilen yazar, şair, gazeteci, pedagog, psikolog gibi uzmanlar egemen güçlerin rasyonel mantığının yanı sıra, Müslüman temalı kapitalist kültür formlarının taşıyıcısı konumundadırlar. Farkında olmadan gerçekleşen bu eylem din destekli üretimin de bir parçasıdır. Bu üretim biçimleri gündelik hayatın birçok noktasında giyim, cinsiyet rollerinin üretilmesi, bedenle yapılan faaliyetlerde de görülebilir. Tesettürün örtünmeden daha da öteye geçen moda, formu giyimle üretilen bir heterojenliğin yanı sıra gündelik hayatta benliğin üst imaj gösterimi olarak sunulur. Özellikle Sular Vadisi'ndeki sportif faaliyetler, spor merkezlerine gitmeler, cemaatsel faaliyetlerle bedeni pratikler inşa edilir. Kendini seçkin olarak ifade etmenin sembolik anlamı artmakta ve mekânsal sembol bile çok farklı psikolojik ve toplumsal uzamı barındırmaktadır.⁴

Uydu kente seçkinlik talebiyle gelmemiş olmak yeni mekânda seçkinlik inşasını zorlaştırır. Sadece mekânla elde edilebileceği düşünülen seçkinlik bellek engeline takılır. Eski yerleşimlerin alt yapı ve güvenlik sorunu gibi fiziksel yetersizliklerin yanı sıra; sosyal yapılar, ortam, eğitim, boş zamanı değerlendirme gibi faaliyetlerinin sınırlı oluşu uydu kent sakinlerinin belleğinden silinmiş değildir. Bu nedenle mekânın bir adım gerisindedirler. Mekânın seçkinliğinin gerisinde kalan sakinler için kişiliğin, benliğin, özlemin, rüyanın gerçeğe dönüşmesi özgürleşme isteğiyle

⁴ Didem Danış'ın ders notlarından derlenmiştir.

doğrudan ilişkilidir.⁵ Fakat bu özgürleşme mekânsal yitiş nedeniyle gerçekleşmemektedir.

Uydu kente yeni gelmiş olmak diğer sakinlerle ortak bir noktada buluşmayı sağlar. Buna karşın aynı durum mekâna yabancılaşma veya bir başka ifadeyle mekânsal yitişe de sebep olur. Bu yitiş beden üzerinden pratiğe dönüşmektedir. Bedenin yaşadığı bu dönüşümler birçok sosyal, psikolojik, sınıfsal özelliklerinin kazanımı için gerekli ön koşul olduğu gibi algı, anlama, içselleştirme tanıma, yabancılaşma bedene bitişiktir beden içinde yeniden üretilmektedir.⁶ Benzer bir ifadeyle sosyal gereksinimler doğal yollarla beden mekânizmasından geçmektedirler. Yabancılaşma, yitiş, sosyal, ideolojik, ekonomik baskı gibi patolojik unsurlara maruz kalan zihin, stres, çöküntü, moral bozukluğunu bedene yansıtır. Tersine mutluluk, huzur, özgüven, umutlar da aynı şekilde zihinden sonra beden üzerinde oluşur. Bedenin ve zihnin uğradığı saldırılar iki temel dinamikten kaynaklanır. Morfolojik yapının modern mimari mantığıyla inşa edilmesi ve dünyevileşmenin öz dışlanma, soyutlaşma ve yitişe neden olmasıdır.

Bedenin temsil edilme biçimleri karşılıklı bağımlılıklar, teşkilatlanmalar dernekleşmeler gibi çatı oluşumlar uygarlaşma girişimi olarak da değerlendirilebilir. Norbert Elias'a göre modernleşme sürecinde ulus ve bürokratik devletlerin kurulmasıyla güç ve iktidarın devlette toplanmış, onunla ancak müzakere yoluyla kazanımlar elde edebileceği düşüncesinin barışçıl bir zeminde uygarca gerçekleşebilecektir.⁷

Uydu kentte cemaatleşme sosyalleşme ve üst kültür biçimleri üretme aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Diğer taraftan da iktidarla müzakere gücü kazanmak için cemaatleşme dernekleşme yoluyla bürokratik bir yapıya dönüşmektedir. Özellikle parasal destek almak ve kültürel, dinsel, örgütsel faaliyetlerde bulunmak için izin mekanizması kolaylaştırılmaktadır.

⁵ Tania Modleski, Haz Terörü: Çağdaş Korku Filmi ve Postmodern Kuram, çev. Nurdan Gürbilek, Tania Modleski (der.), **Eğlence İncelemeleri**, İstanbul, Metis, 1998, s. 198.

⁶ Pierre Bourdieu, **The Logic of Practice**, çev. Richard Nice, Stanford, Stanford University Press, 1992, s. 60.

⁷ Norbert Elias, **The Civilizing Process**, Oxford, Blackwell, 2000, s. 56.

Başakşehir’de görmüş olduğumuz, elde ettiğimiz veriler eşliğinde mekânsal yapılanmaların küresellik ve kapitalizm eksenlerinde belirlendiğini söylemek mümkün, oysa ilişkisellik bağlamında oldukça popülerleşen, yerelleşen, büyük anlatılara hapsedilemeyecek kadar farklılaşan bir yapılaşmadan bahsedilebilir. Bu farklılaşma bir muğlâklık doğurur. Uydu kentler, kentin keşmekeşinden, kalabalığından, güvensizliğinden uzak, görkemli bir yaşam alanı değil, onlar hem üst sınıfa yükselme hem de alt sınıflardan ve onlarla özdeşleşmiş suç, yoksulluk, eğitimsizlik, çöküntü bölgelerinde yaşama sembollerinden uzak durma isteğinin muğlâk bir ifadesidir.⁸ Bu muğlâklık uydu kentin toplumsal yapısının algılanmasında da net olarak görülür. Uydu kentte belirgin bir huzursuzluk olduğu görülmektedir (Tablo: 32).

Başakşehir’deki Toplumsal Yaşam Nasıldır	Frekans	Yüzde
Geçerli İnsanlar giderek birbirlerinden uzaklaşmaktadırlar	94	32,6
İnsanlar giderek yozlaşmaktadırlar	18	6,3
İnsanlar giderek birbirleriyle bütünleşmektedirler(birlik haline gelmektedirler)	68	23,6
İnsanlar arası uyumsuzluk artmaktadır	23	8,0
İnsanlar arası uyum artmaktadır	66	22,9
Toplam	269	93,4
Cevap Yok	19	6,6
Toplam	288	100,0

Tablo: 32- Başakşehir’de toplumsal yaşam

Kent hayatının getirmiş olduğu derin psikolojik ve toplumsal krizlerin karşısında uydu kent eğlence tekniklerine uygun olarak dizayn edilmiş, kentin getirdiği acıyı bir nebze olsun hafifletmek için mekânsal kabul edilebilirlik üretilmiştir.⁹ Sınıfsal unsurlar üzerinden ayrıcalık yaşama ve diğer sınıflara tehdit oluşturacak bir

⁸ Wallerstein, Immanuel, **The Politics of World Economy**, Cambridge, Cambridge University Press, 1984.

⁹ Ellul, Jacques, **The Technological Society**, çev. John Wilkinson, New York, Vintage Books, 1964, s. 113-14.

yapılanmadan ziyade Müslüman kimliğini geleneksel ve yerel değerler ve oluşumlarla ön plana çıkarma isteği bulunmaktadır. Bu açıdan uydu kentte ekonomik refahı merkeze koyan Marksist ütopyanın geçerli olmadığı görülür. İslamcılarının evrenselci iddialarının temelinde tarihsel korumacılık ve geçmişte gerçekleştiği düşünülen İslamcı ütopyayı tekrar elde etme düşüncesi vurgulansa bile 4. ve 5. etaplardaki yaşam biçimi kapitalist ve Müslüman ağırlıklı bir hayat siyaseti üzerinden okunabilir.¹⁰

Uydu kentte ahlak üzerinden güç alan ve meşruiyetini oluşturan huzur temelli bir mutluluk kavramsallaştırması bulunmaktadır.¹¹ Fakat kavramsallaştırma manevi bir dönüşüm iddiasından öte, modernliğin ve küreselliğin sağladığı sınırsız alan ve imkândan yararlanarak kendini ifade edebileceği ve göstereceği yaşam siyaseti kurmak üzerinedir.¹² “Yeni orta sınıfların özel mülkiyet geleneğini benimsemeleri, hem bu sınıfın muğlâk olması hem de mensupları arasındaki ilişkilerin bulanık olmasıyla ilişkilidir. Bu sınırların bulanık olması popülist neoliberal politikaların yayılmacı etkilerine olanak sağladığı gibi, kapitalizmin yanında dinin özgül ağırlığı da korunmasına da olanak sağlamaktadır.”¹³

4.ve 5. etaplarda sıklıkla vurguladığımız formların gerilim ve ideolojik çatışma üstü bir nitelikte olduğunu düşünüyoruz. Bu üst biçim arabuluculuk açısından bir vizyon üstlenebilir. Üst sınıfların yaşam bölgeleri olan adacık tipi lüks yerleşkelerle yoksulların gecekondu ve alt orta sınıfların post gecekondu bölgeleri arasında iki mekânsal grubun özelliklerini barındıran etaplar bu haliyle uzlaştırmacı bir rol üstlenebilir. Bu iki grup arasında arabulucu bir mekân olarak sunulabilir. Sanılanın aksine uydu kentte hiyerarşik ayrım dışarıya vurulmamaktadır. Tesettür, cemaat

¹⁰ Bora, **Fatih’in İstanbul’u: Siyasal İslam’ın “Alternatif Küresel Şehir Hayalleri”**, 2009, s. 68.

¹¹ Ayşe Saktanber, “İslam’ın Yeniden Canlandırılması”, çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, s. 196.

¹² **Ibid.**, s. 196.

¹³ Nazih Ayubi, **Political Islam: Religion and Politics in the Arab World**, London and New York: Routledge, 1991, Tuğal, **Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, s. 267.

mensubiyeti, gündelik hayattaki Müslüman pratiklerinin bir hegemonya aracı olmak yerine daha çok kişisel üsluplar olarak da değerlendirilebileceğini düşünüyoruz.¹⁴

Dolayısıyla bir muhalif mekândan öte, ulus devletin bütüncül kent ideasına karşı alternatif bir oluşum olarak görülebilir. Kemalistler ve Müslümanlar arasında bulanıklaşan kültürel ve sınıfsal mesafeler 4.ve 5. etaplar üzerinden okunmaya çalışılsa da doğrudan bu kimlik biçimlerine örnek teşkil edecek bir yapılanmadan bahsedilemez. Melez kitlelerin örgütlenme biçimleri, mekân olgusu Başakşehir'deki orta sınıfın toplumsal değişimdeki rolünü anlamada önem arz etmektedir.¹⁵ Dinin beden ve mekân üzerinden okunması ideolojik çatışmanın ve ötekileştirmenin giderek arttığı Türkiye'de sosyolojiyi metodolojik açmazlara sürüklemesine karşı bir girişim olabileceğini düşünüyoruz. Müslüman pratiğinin kamusal alandaki görünürlüğünün artması laikler tarafından endişeyle karşılanmaktadır. Bunun yanı sıra Ak Parti hükümetinin sağladığı kamusal rahatlık laikleri rahatsız etmektedir. Fakat burada laiklerin İslami yaşam tarzının mekânsal bir iktidar olgusuna ulaşmasından endişe etmelerine gerek olmadığını düşünüyoruz.¹⁶ İslam'ın dinsel uyanışın ve bireysel hoşnutsuzlukların toplamı olarak ele alınmasının ötekileştirmeyi körüklediğini düşünüyoruz.¹⁷

İstanbul'da site projeleri halen hızla devam etmektedir. Hükümetin İstanbul için gerçekleştirdiği kentsel dönüşümün yanı sıra yeni siteler inşa edilmeye devam etmektedir. Tüm sınıfların aktif olarak yer aldığı kentsel değişim denklemi, bilinen yüzüyle konut kalitesinin arttığı yönündedir. Buna karşın insan ilişkilerinin mekânda kendini yansıtması olarak rekabetin ve mücadelenin kızışması alt ve orta sınıflar için tehlike arz etmektedir. Mekânların içinde daha kaliteli, temiz ve güvenli yaşam varken rekabet boyutunda ise ayrışma ve doyumsuzluk vardır. İstanbul'da konut fiyatların yüksekliği banka kredisi yoluyla ev sahibi olmaya yol açmakta ve düşük

¹⁴ Charles Baudelaire, **Selected Writings on Arts and Artists**, çev. P.E. Chavet, Cambridge, Cambridge University Press.1972.

¹⁵ White, **İslamcı Kitle Seferberliği**, 2007, s. 24.

¹⁶ Tuğal, **Pasif Devrim: İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, 2011.

¹⁷ James Piscatori, **Islam in a World of Nation States**, Cambridge University, Press, 1986, s. 36.

geliri olmasına rağmen yüksek faizli kredilerin alınması ekonomik rekabeti perçinlemektedir. Bir üst sınıfın mekânsal sermayesine ulaşmayı arzu eden sınıflar, mekânsal ayrışmanın üst basamağında yer almaya gayret etmektedirler. Bu gayret alt kent yerleşimlerine gittikten sonra da devam etmekte, sosyal ve kültürel sermayeyi arttırmak için site sakinleri başka türlü bir mücadeleye girişmektedirler.

Günümüzde yerel ve küresel arasında yeniden şekillenen, iktidar ilişkilerinin rekabetçi bir boyutta gerçekleştiği İstanbul derinleşmekte olan sosyal ağların düğümlendiği bir metropol olarak büyümeye devam ediyor.¹⁸ Kentin merkezinden çeperlerine alt kent halkalarıyla büyüyen İstanbul yeni bir tanımlamaya ihtiyaç duyuyor. Postmodern kent imgelerinin ulus kent düzeneklerini hiçe sayan gücü; hem küresel hem de gündelik politikadan besleniyor. Kimi zaman kaçış, kimi zaman arınma, kimi zaman da sosyal sermayeyi artırma düşüncesiyle göç eden insanlarla nüfusu yüz binleri bulan makro uydu kentler kentin hegemonik yerleşimi olduğunu hissettiriyor. Sosyal ağların mekânsal sembolizasyonu olarak uydu kentlerin yeni bir yaşama sürüklediği kent sakinleri; küresel, yerel, din, kültür değişkenleriyle bezenmiş İstanbul'da yeni kimlik ve sınıf biçimleri meydana getiriyor. Modern ulus devletin ve kentin, coğrafi sınırlarla tanımlanan ulus kimliği giderek önemini yitirirken; postmodern kimlik senaryolarına göre tekrarlanan çoklu kimlikler uydu kentlerin yaşam döngüsünün iç düzeneklerinde kendini kaybediyor. Mekânın gücü ütöpik uydu kent rüyasıyla birleşip çoklu kültürleri ve değerleri eritiyor. Gündelik bilginin araçsallığı içinde kendini gizleyen yaşam endüstrisinin iç düzenekleri anlaşılmayı bekliyor. Başakşehir etap yerleşimlerinde yaşanan tüm toplumsal biçimler İstanbul'un geleceği adına çıkarılabilecek sonuçlar içeriyor.

Bu tez, mekânsal ayrışma, neoliberal politiklar, küreselleşme gibi yaygın kavramlardan başını kaldırarak iktidarın ve insanların taktiklerinin ne kadar geniş bir uzaya yayıldığını gösteriyor. Bu bakış açısı diğer uydu kentler için de geçerli olabileceği gibi yeni mekânların insanlar üzerindeki etkisini görmek bakımından kentsel dönüşüm çalışmalarına da katkıda bulunabilir. Kentsel dönüşümde de mekânsal değişim yaşanmaktadır. Kentsel dönüşüme uğrayan bölgelerdeki insanların

¹⁸ Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010.

kentsel dönüşüme karşı göstermiş oldukları reaksiyonların hangi psikolojik ve toplumsal gerçeklik üzerinden oluştuğu özellikle mekân üretimi bağlamında incelenebilir. Diğer taraftan Müslüman kültürünün geleneksel-modernlik iç içe geçmiş yapısı kentte daha somut bir şekilde görülmektedir. Bu çalışma Müslüman orta sınıflar konusunda yapılacak çalışmalara doğrudan kapı açmaktadır. Müslüman orta sınıfın son yirmi yılda elde ettiği yükseliş kültürel ve mekânsal sermayeyi kazanmasıyla gerçekleşmiştir. Bu tez birçok araştırmacının merak ettiği Müslüman görünürlüğün yoğun olduğu sitelerle ve bölgelerle ilgili kaynak olmasının yanı sıra, saha çalışmasıyla farklı bir metodolojik bir açılım da sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Abbott, Andrew: “Of Time and Space: The Contemporary Relevance of the Chicago School”, **Social Forces**, C. 75, 1997, ss. 1149-1182, <http://personal.psc.isr.umich.edu/yuxie-web/files/soc543-2004/Abbott1997.pdf> 07 Eylül 2012.
- Acharya, Abhimanyu: **An Exploration Into Delhi's Satellite Towns Within The Delhi Metropolitan Area(DMA) Through A Study Of Spatial Structure, Linkages And Development Schemes**, Bartlett school of Graduate Studies University College London, 2012.
- Adorno, Theodor ve Max Horkheimer: “The Culture Industry: Enlightenment as Mass Deception”, **Dialectic of Enlightenment**, London, Verso, 1979.
- Ahmad, Feroz: **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, çev. Yavuz Alogan, İstanbul, Kaynak, 1993.
- Ahmed, A.I. Mahbub, Uddin: “Weber's Perspective on the City and Culture, Contemporary Urbanization and Bangladesh”, **Bangladesh e-Journal of Sociology**. C. 1, Sayı: 1, January 2004, <http://www.bangladeshsociology.org/Max%20Weber%20%20Mahbub%20Ahmed,%20PDF.pdf>. 07 Eylül 2012.
- Aksoy, Asu ve Kevin Robins: “Birbirine Benzeyen Küresel Kentle Çağı İstanbul'da Dinleme Zamanı”, **İstanbul Dergisi**, 1993, ss. 56–61.
- Aksoy, Asu ve Kevin Robins: “Istanbul Between Civilization and Discontent”, **New Perspectives on Turkey**, C. 10, 1994, ss. 57-74.
- Aktepe, Münir: “18. Asrın İlk Yarısında İstanbul'un Nüfus Meselesine Dair Bazı Vesikalar”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi**, Sayı: IX, 1978, ss. 1-30.

- Al, Meltem: “Kentte Bellek Yıkımı ve Kimlik İnşası-Palimpsest: Ankara Atatürk Bulvarı Bağlamında Bir İnceleme”, Emine Onaran İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay (der.), **Mekân ve Kültür**, Ankara, Tetragon, 2011, ss. 17-23.
- Altan, Mehmet: **Kent Dindarlığı**, İstanbul, Timaş, 2010.
- Althusser, Louis: **İdeoloji ve Devletin İdeolojik Aygıtları**, çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki, 2006.
- Alver, Köksal: **Siteril Siteler**, İstanbul, Hece, 2010.
- Amin, Ash (der.): **Post-Fordism: A Reader**. Maiden, Basil Blackwell, 1994.
- Arat, Yeşim: “Türkiye’de Modernleşme Projesi ve Kadınlar”, çev. Nurettin El Hüseyini, Reşat Kasaba ve Sibel Bozdoğan (der.), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, ss. 96-115.
- Arslan, Fatih: “Bir Seküler Ahlak Geliştirme Çabası Olarak Sosyoloji”, **VII. Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı**, Muğla, 2013.
- Atılğan, Gökhan, Burcu Yakut Çakar: “Sunuş.” **Tes-İş Dergisi**, Haziran sayısı, 2007, ss. 68-69, http://www.tesis.org.tr/TR/tesis_dergi/2007_haziran/pdf/dosya.pdf, 10 Mart 2013.
- Atiker, Erhan: **Modernizm ve Kitle Toplumu**, İstanbul, Vadi, 1998.
- Avar, Adile Arslan: “Lefebvre’in Üçlü –Algılanan, Tasarlanan, Yaşanan Mekân– Diyalektiği”, **Dosya**, TMMOB, Aralık 2009, ss. 7-17, <http://www.mimarlarodasiansankara.org/dosya/dosya17.pdf> 12 Mart 2013.

- Ayata, Sencer: “Yeni Orta Sınıf ve Uydu Kent Yaşamı”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, ss. 37-57.
- Ayata, Ayşe Güneş, Feride Acar: “Disiplin, Başarı ve İstikrar, Türk Orta Öğretiminde Toplumsal Cinsiyet ve Sınıfın Yeniden Üretimi”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), : **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, ss. 101-127.
- Ayer, Alfred: “Mantıkçı Pozitivizm ve Kalıtı”, çev. Aytaç Oksal, Bryan Maggee (der.), **Yeni Düşün Adamları**, İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1979.
- Ayubi, Nazih: **Political Islam: Religion and Politics in the Arab World**, London and New York, Routledge, 1991.
- Bali, Rifat: **Tarz-ı Hayattan Life Style’a**, İstanbul, Metis, 2003.
- Bartu, Ayfer: “Kentsel Ayır(şım): İstanbul’daki Yeni Yerleşmeler ve Kemer Country Örneği”, Firdevs Gümüsoğlu (der.), **21. Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2001, ss. 145-155.
- Baş, Miray: **Sulukule as a Social Production of Space: Ownership/Possession and Boundries of the Dwelling**, Yüksek Lisans Tezi, ODTÜ, 2008.
- Baudelaire, Charles: **Selected Writings on Arts and Artists**, çev. P.E. Chavet, Cambrigde, Cambrigde University Press, 1972.
- Baudrillard, Jean: **Simülakrlar ve Simülasyon**, çev. Oğuz Adanır, İstanbul, Doğu Batı, 2008.
- Beauvior, Simon de: **Kadın, ‘İkinci Cins’, Genç Kızlık Çağı**, çev. Bertan Onaran, İstanbul, Payel, 1993.

- Beck, Ulrich: **Risk Toplumu: Başka Bir Modernliğe Doğru**, çev. Bülent Doğan, Kazım Özdoğan, İstanbul, İthaki, 2011.
- Behar, Cem, Hakan Erder, Sema Erder, Murat Güvenç, Oğuz Işık: **Türkiye'nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri**, İstanbul, TÜSİAD, 1999.
- Berman, Marshall: **Katı Olan Herşey Buharlaşıyor**, çev. Ümit Altuğ, Bülent Peker, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.
- Berner, Erhard: “Metropol İkilemi: Küresel Toplum, Yerellikler ve Manila’da Kent Arazisi İçin Yürütülen Mücadele” çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, ss. 137-163.
- Bilgin, Nuri: **Sosyal Psikoloji Sözlüğü**, İstanbul, Bağlam, 2007.
- Brenner, Neil ve Nick Theodore: “Cities and Territories of Actually Existing Neoliberalism”, **Antipode**, C. 34, Sayı: 3, ss. 349–379.
- Bodnar, Julit: “On Fragmentation, Urban and Social, Critical Perspectives on Urban Redevelopment, **Research in Urban Sociology**, New Orleans, 2001.
- Bora, Tanıl: “Fatih’in İstanbul’u: Siyasal İslam’ın ‘Alternatif Küresel Şehir’ Hayalleri”, çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, ss. 60-78.
- Bourdieu, Pierre: **The Weight of the World, Social Suffering in Contemporary Society**, çev. Priscilla Parkhurst Ferguson, Susan Emanuel, Joe Johnson and Shoggy T. Waryn Stanford, Stanford University Press, 1993.
- Bourdieu, Pierre: **Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste**, çev. Richard Nice, London, Routledge, 1984.

- Bourdieu Pierre: **The Logic of Practice**, çev. Richard Nice, Stanford, Stanford University Press, 1992.
- Bourdieu, Pierre: “La Sociologie est un sport de combat”(Sosyoloji bir Dövüş Sporudur) **Pierre Bourdieu Belgeseli**, yön: Pierre Carles (2001), çev. Emrah Göker, https://www.youtube.com/watch?v=EZR_r_qaJ-c. 20 Kasım 2014.
- Bozdoğan, Sibel ve Reşat Kasaba: “Giriş”, çev. Nurettin El Hüseyini, Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (der.), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, ss. 9-21.
- Bozdoğan, Sibel: **Modernizm ve Ulusun İnşası-Erken Cumhuriyet Türkiye’sinde Mimari Kültür**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Metis, 2008.
- Buğra, Ayşe ve Gürol İrzık: “İnsan Doğası, İnsan İhtiyaçları ve İktisat”, Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, ss. 34-42.
- Bulaç, Ali: “Geleneksel Şehir Modern Kent” **Zaman Gazetesi**, (çevrimiçi) <http://arsiv.zaman.com.tr/2000/10/28/yazarlar/AliBULAC.htm> 19 Temmuz 2014.
- Bulmer, Martin: **The Chicago School of Sociology: Institutionalization, Diversity, and the Rise of Sociological Research**. Chicago, University of Chicago Press, 1984.

- Burgess, Ernest: **The Growth of the City: An Introduction to a Research Project: The City.** Chicago: The University of Chicago Press, 1925, (http://home.uchicago.edu/~btm1/prelim_05-06/urban/Burgess_ChapterTwo_The%20City_Summary_KA.doc .15 Mart 2012.
- Buttimer, Anne, David Seamon: **The Human Experience of Space and Place**, London, Croom Helm, 1980.
- Büker, Seçil: “Film Ateşli Bir Öpüşmeyle Bitmiyor”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, ss. 159-183.
- Calvino, Italo: **Görünmez Kentler**, çev. Işıl Saatçioğlu, İstanbul Yapı Kredi, 2011.
- Castells, Manuel: **Ağ Toplumunun Yükselişi-Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür**, C. 1, çev. Ebru Kılıç, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Certeau, Michel de: **Gündelik Hayatın Keşfi I**, çev. Lale Arslan Özcan, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2009.
- Certeau, Michel de, Luce Giard ve Pierre Mayol: **Gündelik Hayatın Keşfi II**, çev. Çağrı Eroğlu, Erkan Ataçay, Özcan, Ankara, Dost Kitabevi Yayınları, 2009.
- Chua, Beng-Huat: “Ekonomi ve Irk arasında: Singapur’un Asyalılaşması”, Ayşe, Öncü ve Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, ss. 43-67.
- Coleman, James Samuel: “The Rational Reconstruction of Society”, **Annual Sociology Review**, C. 58, 1993, ss. 1–15.
- Connor, Steven: **Post-Modernist Kültür**, çev. Doğan Şahiner, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2001.

- Connerton, Paul: **Toplumlar Nasıl Anımsar**, çev. Alâeddin Şenel, İstanbul, Ayrıntı, 1999.
- Cox, Kevin: **Political Geography: Territory, State, and Society**, Oxford, Blackwell, 2002.
- Crossley, Nick: **Making Sense of Social Movements**, Philadelphia, Open University Press, 2002.
- Çakır, Özlem: “Sosyal Dışlanma”, **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 4, Sayı: 3, 2002, ss. 83-104.
<http://www.sbe.deu.edu.tr/dergi/C4.say%C4%B13/4.3%20cakir.pdf>, 15 Mart 2013.
- Çavdar, Ayşe: “Kentsel Dönüşüm Kime Kazandırıyor Kime Kaybettiriyor”, söyleşi:Emine Uşaklıgil (çevrimiçi), **Akitera**, <http://www.arkitera.com/soylesi/611>, 27 Haziran 2014.
- Çavdar, Ayşe: “Müslüman Mahallede Çakma Modernite”, **Express**, C. 23, Sayı: 3, 2011.
- Çayır, Kenan (der.), : **Yeni Sosyal Hareketler**, İstanbul, Kaknüs, 1999.
- Çelik, Zeynep: **19. yüzyılda Osmanlı Başkenti- Değişen İstanbul**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1996.
- Çetin, İhsan: **Gecekondunun Kentle Bütünleşme Sürecinde Alan-Mekân Faktörü: İzmir Örneği**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2010.

- Çiğdem, Ahmet: “Eleştirel Teori, Bilim ve Akademi”, Toplum ve Bilim ve Değer Dergileri Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, ss. 260-269.
- Çiğdem, Ahmet: **Aydınlanma Felsefesi**, İstanbul, Ağaç Yayınları, 1993.
- Danış, Didem: **Suburbanization and A Suburban Community in Turkey: The Case of Bahçeşehir**, YL Tezi, ODTÜ, Ankara, 2001.
- Danış, Didem: “İstanbul’da Uydu Yerleşimlerinin Yaygınlaşması”, Firdevs Gümüsoğlu (der.), **21.Yüzyıl Karşısında Kent ve İnsan**, İstanbul, Bağlam, 2001, ss. 151–161.
- Davis, Niva Yual: **Cinsiyet ve Millet**, çev. Ayşin Bektaş, İstanbul, İletişim, 2003.
- Demirtaş, Neslihan: **Social Spatialization in a Turkish Squatter Settlement: The Dualism of Strategy and Tactic Reconsidered**, Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, 2007.
- Dickens, Peter: **Urban Sociology, Society, Locality and Human Nature**, New York, Harvester Wheatsheaf, Pearson Education Limited, 1990.
- Dicle, Esra: “Modern Ulus Devlet Projesinde Bir İdeal Mekân Temsili Olarak Köy Ütopyası”, **Turkish Studies**, C. 7/1 Kış 2012, ss. 859-871, http://www.turkishstudies.net/Makaleler/1729436325_4_2_dicleesra_t.pdf, 13 Mart 2013.
- Doğan, Ali Ekber: “Mekân Üretimi ve Gündelik Hayatın Birikim ve Emek Süreçleriyle İlişisine Kayseri’den Bakmak”, **Praxis Dergisi**, Sayı: 16, 2007, ss. 91-122. <http://www.praxis.org/wp-content/uploads/2011/07/AliEkberDogan.pdf>, 26 Mart 2013.

- Doubleday, Veronica: “The Arabesk Debate: Music and Musicians in Modern Turkey” by Martin Stokes, Review, **Popular Music**, C. 13, Sayı: 2, May, 1994, <http://www.jstor.org/stable/853218>, 09 Ekim 2014.
- Douglas, Mary: **Purity and Danger: An Analysis of Concepts of Pollution and Taboo**, Routledge, London and New York, 2002.
- Durakbaşı, Ayşe ve Dilek Cindoğlu: “Tezgahüstü Karşılaşmalar Toplumsal Cinsiyet ve Alışveriş Deneyimi”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2003, ss. 84-101.
- Durkheim, Emile: **On Morality and Society**, Robert N. Bellah (der.), Chicago and London, The University of Chicago Press, 1973.
- Durkheim, Emile: **Pragmatism and Sociology**, çev. J. C. Whitehouse, John B. Allcock (der.), Cambridge, Cambridge University Press, 1983.
- Durkheim, Emile: **The Division of Labour in Society**, çev. W. D. Halls, Lewis Coser (sunuş), Houndmills, Basingstoke, Hampshire, and London, Macmillan, 1984.
- Edensor, Tim: **Touring the Taj**, Doktora Tezi, Sosyoloji Bölümü, Lancaster University, 1996. <http://ge.tt/3JUxuEb/v/0V107> Haziran 2013.
- Elden, Stuart: **Understanding Henri Lefebvre, Theory and the Possible**, London, Continuum, 2004.
- Elden, Stuart ve Jeremy Crampton: **Space, Knowledge and Power: Foucault and Geography**, Hampshire, England, Ashgate Publishing, 2007.

- Elias, Norbert: **The Civilizing Process**, Oxford, Blackwell, 2000.
- Ellul, Jacques: **The Technological Society**, çev. John Wilkinson, New York, Vintage Books, 1964.
- Erder, Sema: “Yeni Kentliler ve Kentin Yeni Yoksulları”, **Toplum ve Bilim Dergisi**, Sayı: 66, 1995.
- Erder, Sema: “Nerelisin Hemşerim”, çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, ss. 192-206.
- Eren, Miray Özkan: “**İstanbul’da Post-Modern Kentsel Uygulamaların Değerlendirilmesi: Bir Kent Politikası Olarak Pastiş**”, 23. Kentsel Tasarım ve Uygulamalar Sempozyumu, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2013.
- Erkilet, Alev: **Ortadoğuda Modernleşme ve İslami hareketler**, İstanbul, Hece, 2004.
- Erman, Tahire: “Gecekondu Çalışmalarında ‘Öteki’ Olarak Gecekondu Kurguları”, **European Journal of Turkish Studies**, 2004, <http://ejts.revues.org/85#tocto1n1> 12.03.2014
- Ertan, Kuvılcım Akkoyunlu: “20.Yüzyıl Kent Ütopyları”, **Çağdaş Yerel Yönetimler Dergisi**, C. 13, Sayı: 3, Temmuz 2004, ss. 5-21.
- Evans, Peter ve William H. Sewell, Jr.: “The Neoliberal Era: Ideology, Policy, and Social Effects”, Peter A. Hall ve Michehele Lamont (der.), **Social Resilience in the Neoliberal Era**, Cambridge, Cambridge University Press, 2013.
- Everett, John R: **The Eclipse of Reason**, **Review**, The Journal of Philosophy, C. 45, Sayı: 22 (Oct. 21, 1948), <http://www.jstor.org/stable/2019609>, 01Eylül 2014.

- Faris, Robert: **Chicago Sociology-1920–1932.** San Francisco, Chandler, 1967.
- Fearon, David ve Georg Simmel: “The Sociology of Space”, **Center for Spatially Integrated Social Science**, 2008. <http://www.csiss.org/classics/content/75> 26 Eylül 2012.
- Fishman, Robert: **Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia**, New York, Basic Books, 1987.
- Fishman, Robert: “The End of Suburbia: A New Kind of City Is Emerging--the 'Technoburb'”(çevrimiçi), http://articles.latimes.com/1987-08-02/magazine/tm-724_1_central-cities. **01Ağustos 2014.**
- Fiske, John: **Popüler Kültürü Anlamak**, çev. Süleyman İrvan, Ankara, Ark Yayınları, 1999.
- Flanagan, G. William: **Urban Sociology**, Maryland, Rowman&Littlefield Publishers, 2010.
- Fogle, Nikolaus: **Social Space and Physical Space: Pierre Bourdieu's Field Theory as a Model for the Social Dynamics of the Built Environment**, Doktora Tezi, Temple University, 2009.
- Foucault, Michel: **History of Sexuality**, çev. Robert Hurley. New York, Vintage, 1978.
- Foucault, Michel: “Space, Power and Knowledge”, Simon During (der.), **The Cultural Studies Reader**, London, Routledge, 1999.

- Foucault, Michel: **Discipline and Punish**, çev. Alan Sheridan, New York, Vintage, 1979a.
- Foucault, Michel: “Governmentality” **Ideology and Consciousness**, Sayı: 6, 1978.
- Fournier, Marcel: **Marcel Mauss: A Biography**, çev. Jane Mary Todd, Princeton, Princeton University Press, 2006.
- Friedmann, James ve Marcus Salguero: “The Barrio Economy and Collective Self Empowerment in Latin America: A Framework and Agenda for research.” M.P., Smith (der.), **Power, Community, and the City**, New Brunswick and Oxford Transaction Books, 1988.
- Frisby, David: **Simmel and Since: Essays on Georg Simmel's Social Theory**, London, Routledge, 1992.
- Gannam, Farha: “Küreseli Yeniden Tahayyül Etmek: Kahire’de Yeniden İskan ve Yerel Kimlikler”, çev. Leyla Şimşek ve Nilgün Uygun, Ayşe Öncü ve Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, ss. 165-191.
- Geniş, Şerife ve Funda Sönmez: “Türkiye Soylulaştırma Yazınının Eleştirel Bir Değerlendirmesi”, VII. Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla, 2013.
- Geniş, Şerife: “Küreselleşme, Toplumsal Eşitsizlik ve Mekânsal Ayrışma”, **Sivil Toplum**, sayı: 17-18, 2007, ss. 69-84.
- Gerhard, Ulrike ve Ingo H Warnke: “From Dreamland to Wasteland”, Wolf-Dietrich Sahr, Heiko, Schmid, John Urry (der.), **The Discursive Structuring of Cities, Cities and Fascination Beyond the Surplus of Meaning** Farnham, Ashgate Publishing, 2011.

- Giddens, Anthony: **Consequences of Modernity**, Stanford, CA: Stanford University Press, 1990.
- Giddens, Anthony: **Modernite ve Bireysel Kimlik Geç Modern Çağda Benlik ve Toplum**, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Say, 2011.
- Giddens, Anthony: **Sosyoloji**, çev. Cemal Balcı, İstanbul, Kırmızı Yayınları, 2008.
- Gieryn, Thomas F.: “A Space for Place in Sociology”, **Annual Review of Sociology**, C: 26, 2000, ss. 463-496.
- Goffman, Erving: **Stigma**, London, Penguin, 1963.
- Goffman, Erving: **The Presentation of Self in Everyday Life**, New York, Double Anchor Books, 1959.
- Gottdiener, Marcus: “A Marx for Our Time: Henri Lefebvre and The Production of Space ” **Sociological Theory** C: 11, 1993.
- Göka, Erol: **Önce Söz Vardı**, Ankara, Vadi Yayınları, 1996.
- Gökalp, Ziya: **Türkçülüğün Esasları**, İstanbul, Bordo Siyah Klasik Yayınları, 2003.
- Göker, Emrah: “Yeni Başlayanlar İçin Bourdieu Semineri II”, 27 Ocak 2007.
- Göle, Nilüfer: “Batı-dışı Modernliğin Kavramsallaştırılması Mümkün mü?”, Toplum ve Bilim ve Değer Dergileri Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, ss. 310-321.
- Göle, Nilüfer (der.): **İslamın Yeni Kamusal Yüzleri**, Metis, İstanbul, 1999.

- Göle, Nilüfer: **Melez Desenler**, İstanbul, Metis, 2008.
- Göle, Nilüfer: **Modern Mahrem**, İstanbul, Metis, 2010.
- Gregory, Derek ve John Urry: **Social Relations and Spatial Structures**. New York, St. Martin's Press, 1985.
- Gulbenkian Komisyonu: **Sosyal Bilimleri Açın**, çev. Şirin Tekeli, İstanbul, Metis, 1996.
- Gusfield, Joseph R.: “Preface: The Second Chicago School”, Gary Alan Fine (der.), **A Second Chicago School: The Development of a Postwar American Sociology**. Chicago, University of Chicago Press, 1995, ss. ix–xvi.
- Güngör, Nazife: **Arabesk, Sosyo Kültürel Açidan Arabesk Müzik**, İstanbul, Bilgi Yayınevi, 1993.
- Habermas, Jürgen: **Kamusalın Yapısal Dönüşümü**, çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul, İletişim, 1997.
- Hall, Stuart ve David Held: “Citizens and Citizenship”, Stuart Hall and Martin Jacques (der.), **New Times: The Changing Face of Politics in the 1990s**, London, Verso, 1990, ss. 173-188.
- Hanie, Scott: “Bourgeois Utopias: The Rise and Fall of Suburbia”, Review, **Journal of the History of the Behavioral Sciences**, C. 25, April 1989.
- Harmanşah, Ömür: “Mekânsal Hikâyeler,” **Mimarlık**, Sayı: 274, 1997, ss. 22-25.
- Harvey, David: **Postmodernliğin Durumu**, çev. Sungur Savran, İstanbul, Metis, 1997.

- Harvey, David: **Sosyal Adalet ve Şehir**, çev. Mehmet Moralı, İstanbul, Metis, 1996.
- Hebdige, Dick: **Gençlik ve Altkültürleri**, çev. Esen tarım, İstanbul, İletişim, 1988.
- Hira, İsmail ve Mustafa Kemal Şan: **“Frankfurt Okulu ve Kültür Endüstrisi Eleştirisi”**, 2011, <http://www.daplatform.com/images/frankfurtokulu.pdf>, 25 Ağustos 2012.
- Hopkins, K. Terence ve Immanuel Wallerstein: **Geçiş Çağı: Dünya Sisteminin Yörüngesi** (1945-2025), çev. Nuri. Ersoy, Ender. Abadoğlu, İstanbul, Avesta, 1999.
- Horkheimer, Max: **The Eclipse of Reason**, New York, London, Continuum, 2004.
- Hoy, David: “Jacques Derrida”, Skinner, Quentin (der.), **Çağdaş Temel Kuramlar**, çev. Ahmet Demirhan, Ankara, Vadi, 1991, ss. 57-90.
- Hutchison, Ray (der.), : **Encyclopedia of Urban Studies**, California, Sage Publications, 2010.
- Hutchison, Ray: “Chicago School”, Ritzer George (der.), **The Blackwell Encyclopedia of Sociology**, C: II, Oxford, Blackwell, 2007, ss. 442–445.
- Işık, Oğuz ve Melih Pınarcıoğlu: **Nöbetleşe Yoksulluk**, İstanbul, İletişim, 2009.
- Kabakcı, Enes: “Pozitivizmin Türkiye’ye Girişi ve Türk Sosyolojisine Etkisi”, **Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi**, C: 6, sayı: 11, İstanbul, Bilim Sanat Vakfı, 2008, ss. 41-60.

- Kâhya, G. Yeliz: “Mekân-Zamansal Kentsel Asamblajlar-Kentin Yeniden Tanımlanan Ortak Mekânları”, Emine Onaran İncirlioğlu ve Barış Kılıçbay (der.), **Mekân ve Kültür**, Ankara, Tetragon, 2011, ss. 189-199.
- Kandiyoti, Deniz: “Parçaları Yorumlamak”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, ss. 15-37.
- Kandiyoti, Deniz: “Modernin Cinsiyeti: Türk Modernleşmesi Araştırmalarında Eksik Boyutlar”, Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (der.), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, ss. 115-135.
- Karakurt, Elif: “Kentsel Mekânı Düzenleme Önerileri: Modern Kent Planlama Anlayışı ve Postmodern Kent Planlama Anlayışı”, **Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 26, Ocak – Haziran 2006, ss. 1-25.
- Karaman, Kasım: “Türkiye’de Şehirleşme Olgusu ve Gecekondu Sorunu”, **Doğu Anadolu Bölgesi Araştırmaları Dergisi**, C: 2, Sayı: 1, 2003, ss. 108-117.
- Karpat, H. Kemal: **Türkiye’de Toplumsal Dönüşüm**, İmge Kitabevi, Ankara, 2003.
- Kasaba, Reşat: “Eski ile Yeni Arasında Kemalizm ve Modernizm”, çev. Nurettin El Hüseyini, Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba; (der.), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, ss. 21-39.
- Katznelson, Ira: **Marxism and City**, Oxford, Oxford University Press, 1992.

- Katznelson, Ira: **Preface, Social Justice and the City**, (David Harvey), London, Edward Arnold, 1988.
- Kayalı, Kurtuluş: **“Türkiye’de Sosyal Bilim Çalışmalarında Aykırı Eğilimlerin Marjinalleşmesi”**, VII. Sosyoloji Kongresi Bildiri Kitabı, Muğla, 2013.
- Kayıkçı, Murat: “Adorno’nun Kültür Endüstrisi Kavramı Üzerine”, **Üniversite ve Toplum**, C. 7, Sayı: 2, Haziran 2007. http://www.universite-toplum.org/pdf/pdf_UT_311.pdf. 17 Ekim 2012.
- Keleş, Ruşen: “Kent ve Kültür Üzerine”, **Mülkiye**, C: XXIX, Sayı: 246, 2010.
- Keleş, Ruşen: **Kentbilim Terimler Sözlüğü**, İstanbul, İmge, 1998.
- Keskin, Ferda: “İnsan Bilimlerinin Bir Telosu Var mı?”, **Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, ss. 239-243.
- Keyder, Çağlar: **State and Class in Turkey, A Study in Capitalist Development**, Londra ve New York, Verso, 1987.
- Keyder, Çağlar: “Enformel Konut Piyasasından Küresel Konut Piyasasına”, çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, ss. 171-192.
- Keyder, Çağlar: “Giriş: Arka Plan”, çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, ss. 9-43.
- Keyder, Çağlar: **Kriz Üzerine Notlar, Türkiye’de ve Dünyada Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984.

- Keyder, Çağlar: “Sonuç”, çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, s. 223-235.
- Kışlalı, Ahmet Taner: **Atatürk’e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği**, Ankara, İmge, 1993.
- Kızılay, Ercan Şevket: “Küreselleşme, Madun Kamusalılığı ve Taktikler: Afyon Çavuşbaşı Mahallesi Örneği”, **İdealkent**, Sayı: 3, 2011, ss. 94-129.
- Kim, David D. (der.): **George Simmel in Translation: Interdisciplinary Border-Crossings in Culture and Modernity**, Newcastle, Cambridge Scholar Press, 2006. <http://www.c-s-p.org/flyers/9781847180605-sample.pdf>, 30 Ağustos 2012.
- King, D.Anthony (der.): **Kültür, Küreselleşme ve Dünya Sistemi**, çev. Gülcan Seçkin ve Ümit Hüsrev Yolsal, İstanbul, Bilim sanat, 1998.
- Krogh, Thomas: **Frankfurt Okulunun Kültür Analizi, Medya İktidar İdeoloji**, Mehmet Küçük (der.), Ankara, Ark Yayınları, 1999.
- Kolb, William: “The social structure and functions of cities”, **Economic Develepment and Cultural Change**, C:3, 1954-55, ss. 30-46.
- Kurtarır, Erhan: “**Kentin Büyümesi Chicago Okulu**”, http://www.yildiz.edu.tr/~kurtarir/pdfs/D11%20KentinB uyumesi_Chicago_Okulu.pdf, 20 Ekim 2012.

- Kurtuluş, Hatice: “Bir Ütopya Olarak Bahçeşehir”, Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam, 2005, ss. 77-127.
- Kurtuluş, Hatice: “İstanbul’da Kapalı Yerleşimler: Beykoz Konakları Örneği”, Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam, 2005, ss.161-187.
- Kurtuluş, Hatice ve Asuman Türkün: “Giriş”, Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam, 2005, ss. 9-25.
- Kuyucu, Tuna ve Özlem Ünsal: “Urban Transformation as State-led Property Transfer: An Analysis of Two Cases of Urban Renewal in Istanbul”, **Urban Studies**, C. 47, Sayı: 7, 2010, ss. 1479-1499.
- Lapidus, Ira: “Islamic Political Movements: Patterns of Historical Change”, Edmund Burke, Ira M. Lapidus (der.), **Islam Politics, and Social Movements**, Berkeley, University of California Press, 1988.
- Lefebvre, Henri: **The Production of Space**, çev. D. Nicholson-Smith, Oxford, Blackwell 1991.
- Lefebvre, Henri: **Gündelik Hayatın Eleştirisi**, çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel, 2010.
- Lefebvre, Henri: **Kentsel Devrim**, çev. Selim Sezer, İstanbul, Sel, 2011.
- Lefebvre, Henri: **Writing on Cities**, çev. ve der. Elenora Kofman and Elizabeth Lebas, Oxford, Blackwell, 1996.
- Leo, Schnore: “The city as a social organism”, **Urban Affairs Quarterly**, C: 1, Social Science and the City, New york, Praeger, 1966, ss. 58-69.
- Lewis, Bernard: **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, çev. Metin Kıratlı, Ankara, TTK, 1996.

- Lewis, David ve Richard L Smith: **American Sociology and Pragmatism**, Chicago, University of Chicago Press, 1980.
- Liebst, Lasse: “Intensifying the Atmospheric: A Postphenomenological Reappraisal of the Ambiance of Urban Space”, **Eighth International Space Syntax Symposium**, Santiago de Chile at the Pontificia Universidad Católica de Chile, January 2012.
- Loon, Joost Van: “Space and Culture, The International Journal and Weblog”, 2005, <http://www.spaceandculture.org/2005/10/20/durkheim-on-katrina/> 27 Ağustos 2012.
- Macionis, John J.: **Sociology**, Boston, Pearson, 2012.
- Mannheim, Karl: **Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge**, çev. Louis Wirth ve Edward Shils, London, Routledge & Kegan Paul, 1979.
- Marcuse, Herbert: **One-Dimensional Man**, London, Beacon Press, 1964.
- Marcuse, Peter (der.): **Desegregating The City, Ghettos, Enclaves, Inequality**, Albany State University of New York Press, 2005.
- Mardin, Şerif: “Türk Siyasetini Açıklayabilecek Bir Anahtar: Merkez-Çevre İlişkileri”, **Türkiye’de Toplum ve Siyaset**, İstanbul, İletişim, 2006.
- Mardin, Şerif: **Bediüzzaman Said Nursi Olayı, Türkiye’de Din ve Toplumsal Değişme**, çev. Metin Çulhaoğlu, İstanbul, İletişim, 1992.
- Mardin, Şerif: “Adlarla Oyunlar”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, ss. 127-141.

- Markus, Thomas, A.: **Buildings & Power: Freedom and Control in the Origin of Modern Building Types.** London, Routledge, 1993.
- Marshall, Gordon: **Sosyoloji Sözlüğü**, çev. Osman Akınhay, Derya Kömürcü, Ankara, Bilim ve Sanat, 1999.
- Marshall, H., Thomas: **Citizenship and Social Class**, Cambridge; Cambridge University Press, 1950, s. 45.
- Marx, Karl: **Ekonomi Politğin Eleştirisine Katkı**, çev. Sevim Belli Ankara, Sol Yayınları, 2011.
- Marx, Karl: The Power of Money, **Economic and Philosophic Manuscripts of 1844**, <http://www.marxists.org/archive/marx/works/1844/manuscripts/power.htm> 15 Kasım 2012.
- Marx, Karl: Capital 1, s. 34, <https://www.marxists.org/archive/marx/works/download/pdf/Capital-Volume-I.pdf>. 29 Ekim 2014.
- Matias, Albert: “On Boundaries, Territory and Postmodernity: An International Relations Perspective”, **Geopolitics**, C:3, Sayı:1, 1998, ss. 53-68.
- Merlin, Pierre: “The New Town Movement in Europe”, **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, C. 451, 1980, ss. 76-85.
- Merrifield, Andy: **Metromarksizm**, çev. Nihal Ünver, İstanbul, Phoenix, 2012.
- Mills, C. Wright: **The Sociological Imagination**, Oxford, Oxford University Press, 1959.

- Modleski, Tania: “Haz Terörü: Çağdaş Korku Filmi ve Postmodern Kuram”, çev. Nurdan Gürbilek, Tania Modleski (der.), **Eğlence İncelemeleri**, İstanbul, Metis, 1998, ss. 197-210.
- Mollenkopf, John H. ve Manuel Castells (der.), : **Dual City: Restructuring New York**. New York, Russell Sage Foundation, 1991.
- Morris, Meaghan: “At Henri Parkes Motel”, **Cultural Studies**, C. 2, 1988, ss. 1-47, <http://sac.sagepub.com/content/8/2/214.full.pdf+html> 07 Haziran 2013.
- Mortada, Hisham: **Traditional Islamic Principles of Built Environment**, London, Routledge Curzon, 2003.
- Nietzsche, Friedrich: **On Truth and Lie in an Extra-Moral Sense**, çev. Walter Kaufmann, Nachlass, 1873.
- Ortaylı, İlber: “İstanbul'un Mekânsal Yapısının Tarihsel Evrimine Bir Bakış”, **Amme İdaresi Dergisi**, C: 10, sayı: 2, 1977, ss. 77-97.
- Öktem, Binnur: “Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü”, Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam, 2005, ss. 25-76.
- Öncü, Ayşe: “Sosyal Bilimlerde Yeni Meşruiyet Zemini Arayışları”, Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, ss. 48-53.
- Öncü, Ayşe: “İstanbullular ve Ötekiler: Küreselcilik Çağında Orta Sınıf Olmanın Kültürel Kozmolojisi” çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul: Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, ss. 117-145.

- Öncü, Ayşe ve Petra Weyland: “Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanı ve Toplumsal Kimlik Mücadeleleri”, çev. Leyla Şimşek- Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, ss. 9-41.
- Öncü, Ayşe: “İdealinizdeki Ev Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul’a Ulaştı”, çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, ss. 85-105.
- Özaksoy, Gonca: **Urbanization and Social Thought in Turkey**, Yayınlanmamış YL Tezi, ODTÜ, Ankara, 2005.
- Özbek, Meral: “Arabesk Kültür: Bir Modernleşme ve Popüler Kimlik Örneği”, Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba (der.), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Metis, 2010, ss. 189-210.
- Özel, Oktay: “Bir Tarih Okuma ve Yazma Pratiği Olarak Türkiye’de Osmanlı Tarihçiliği”, Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, ss. 147-161.
- Özlem, Doğan: “Evrenselcilik Mitosu ve Sosyal Bilimler,”Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul Metis, 2008, ss. 53-69.
- Özyeğin, Gül: “Kapıcılar, Gündelikçiler ve Ev Sahipleri: Türk Kent Yaşamında Sorunlu Karşılaşmalar”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, ss. 57-84.

- Pahl, Raymond: “Urbs in Rure”, **Geographical Papers**, sayı: 2, London, London School of Economics, 1965.
- Pampel, Fred, C.: **Georg Simmel and Forms of Social Interaction, Sociological Lives and Ideas: An Introduction to Classical Theorists**, Basingstoke, Macmillan, 2000.
- Peach, Ceri: “The Ghetto and The Ethnic Enclave”, David Varady (der.), **Desegregating The City, Ghettos, Enclaves & Inequality**, Albany, State University of New York Press, 2005, s. 31.
- Philip, Mark: “Michel Foucault”, çev. Ahmet Demirhan, Skinner, Quentin (der.), **Çağdaş Temel Kuramlar**, Ankara, Vadi, 1991, ss. 90-110.
- Piscatori, James: **Islam in a World of Nation States**, Cambridge University, Press, 1986.
- Plummer, Ken: **The Chicago School: Critical Assessments**, New York, Routledge, 1997.
- Polan, Dana: “Anlık Karşılaşmalar: Kitle Kültürü ve Duyunun Tahliyesi”, çev. Nurdan Gürbilek, Tania Modleski (der.), **Eğlence İncelemeleri**, İstanbul, Metis, 1998, ss. 210-235.
- Popper, Karl: “Kestirimsel Bilgi: Tümevarım Sorununa İlişkin Çözümüm”, çev. ve der. Cemal Güzel, **Sağduyu Filozofu: Popper**, 1996.
- Prigge, Walter: “Reading the Urban Revolution”, çev. Bandulasena Goonewardena, Kanishka Goonewardena, Stefan Kipfer, Richard Milgrom, Christian Schmid (der.), **Space, Difference, Everyday Life Reading Henri Lefebvre**, London, Routledge, 2008, ss. 46-62.

- Reijen, V.Willem: **Adorno: Bir Giriş**, çev. Mustafa Cemal, İstanbul, Belge Yayınları Düşünce Dizisi, 1999.
- Relph, Edward: **Place and Placelessness**, London, Pion, 1976.
- Ritzer, George: **Büyüsü Bozulmuş Dünyayı Büyülemek**, çev. Şen Süer Kaya, İstanbul, Ayrıntı, 2011.
- Ritzer, George: **Sociological Theory**, McGraw-Hill, Inc, 2011.
- Robertson, Roland: “Zaman-Mekân ve Homojenlik-Heterojenlik”, çev. ve der. Abdullah Topçuoğlu ve Yasin Aktay, **Postmodernizm ve İslam, Küreselleşme ve Oryantalizm**, Konya, Vadi, 1999.
- Rock, Paul: **The Making of Symbolic Interactionism**, Lanham: MD: Rowman and Littlefield, 1979.
- Ronneberger, Klaus: “Henri Lefebvre and Urban Everyday Life In search of the possible”, çev. Stefan Kipfer; Neil Brenner, Kanishka Goonewardena, Stefan Kipfer, Richard Milgrom, Christian Schmid (der.), **Space, Difference, Everyday Life Reading Henri Lefebvre**, London, Routledge, 2008, ss. 134-147.
- Rosenau, Pauline Marie: **Postmodernizm ve Toplum Bilimleri**, çev. Tuncay Birkan, İstanbul, Ark Yayınları, 1992.
- Saktanber, Ayşe: “Siz Nasıl Eğleniyorsanız Biz de Öyle İbadet Ediyoruz, Entelektüellik ve Popüler Kültür Arasında Türkiye’nin İslamcı Gençliği”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, ss. 259-278.

- Saktanber, Ayşe: “İslam’ın Yeniden Canlandırılması”, çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010.
- Said, W. Edward: **Şarkiyatçılık**, çev. Berna Ülner, İstanbul, Metis, 2013.
- Sarıbay, Ali Yaşar: **Modernitenin İronisi Olarak Globalleşme**, İstanbul, Everest, 2004.
- Sassen, Saskia: **The Global City, New York, London, Tokyo**, Princeton, Princeton University Press, 1991.
- Schiefelbein, Peter: **Adorno: Bir Giriş**, çev. Mustafa Cemal, İstanbul, Belge Yayınları Düşünce Dizisi, 1999.
- Schmid, Christian: “Henri Lefebvre’s theory of the production of space: towards a three-dimensional dialectic”, çev. Bandulasena Goonewardena, Kanishka Goonewardena, Stefan Kipfer, Richard Milgrom, Christian Schmid (der.), **Space, Difference, Everyday Life Reading Henri Lefebvre**, London, Routledge, 2008, ss. 27-46.
- Schutz, Alfred: **The Phenomenology of the Social World**, çev. George Walsh, Frederick Lehnert, Northwestern University Press, 1967.
- Seufert, Günter: “Mezhep İle Etnisite Arasında: Küreselleşen İstanbul’da Bir Kürt-Alevi Aşiret”, çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü ve Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, ss. 215-239.
- Shevky, Eshref ve Wendell Bell: **Social Area Analysis**, Stanford, Stanford University Press, 1955.

- Simmel, Georg: **The Metropolis and Mental Life**, 1903, http://www.blackwellpublishing.com/content/BPL/Images/Content_store/Sample_chapter/0631225137/Bridge.pdf , 16 Mart 2012.
- Simmel, Georg: **The Philosophy of Money**, çev. Tom Bottomore, David Frisby, New York-London, Routledge, 2005.
- Skinner, Quentin: **Çağdaş Temel Kuramlar**, çev. Ahmet Demirhan, Konya, Vadi, 1991.
- Slattery, Martin: **Sosyolojide Temel Fikirler**, çev. Ümit Tatlıcan-Gülhan Demiriz, İstanbul, Sentez, 2008.
- Smith, Neil: **Uneven Development, Nature, Capital and the Production of Space**, Basil Blackwell, New York, 1984.
- Snell, Patricia: “From Durkheim to the Chicago school: Against the ‘variables sociology’ paradigm” **Journal of Classical Sociology** C. 10, 2010. <http://jcs.sagepub.com/content/10/1/51.full.pdf+html> 28 Ekim 2012.
- Spear, Allan H.: **Black Chicago: The Making of a Negro Ghetto, 1890-1920**, Chicago, University of Chicago Press, 1968.
- Soja, Edward W: **PostMetropolis**, Oxford, Blackwell, 2000.
- Soja, Edward W: **Postmodern Geographies: The Reassertion of Space in Critical Social Theory**, New York, Verso, 1989.
- Soja, Edward W: **Thirdspace, Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places**, Blackwell, Cambridge, 1996.

- Stokes, Martin: “Gündelik Yaşamı Tanımak”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, ss. 321-337.
- Stokes, Martin: “Kültür Endüstrileri ve İstanbul'un Küreselleşmesi”, çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, ss. 145-167.
- Stokes, Martin: **The Republic of Love: Cultural Intimacy in Turkish Popular Music**, Chicago and London, The University of Chicago Press, 2010.
- Stokes, Martin: **Türkiye’de Arabesk Olayı**, çev. Hale Eryılmaz, İstanbul, İletişim, 1998.
- Şahin, Savaş Zafer: “Mekânın Yeniden Üretim Pratiği Olarak Kentsel Dönüşüm Projelerine Karşı Direniş Süreçleri”, Emine Onaran İncirlioğlu, Barış Kılıçbay (der.), **Mekân ve Kültür**, Ankara, Tetragon, 2011, ss. 167-175.
- Şaylan, Gencay: **Postmodernizm**, İstanbul, İmge, 2002.
- Şen, Besime: “Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, Hatice Kurtuluş (der.), **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, İstanbul, Bağlam, 2005, ss. 127-161.
- Şengül, H. Tark: **Kentsel Çelişki ve Siyaset**, Ankara, İmge Kitabevi, 2009.
- Şentürk, Murat: **Kentsel Müdahaleler Açısından İstanbul**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011.
- Tanju, Bülent: “Mekân-Zaman ve Mimarlıklar”, **Felsefe Ekibi İnternet Dergisi**” http://www.felsefeekibi.com/dergi13/s13_y3.html 11 Aralık 2012.

- Tatlıldil, Ercan: Kentleşme ve Gecekondu, **Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları**, Sayı: 47, Ege Üniv. Basımevi, İzmir, 1989.
- Tekeli, İlhan: **Akılcı Planlamadan Bir Demokrasi Projesi Olarak Planlamaya**, İstanbul, İstanbul Tarih Vakfı Yayınları, 2007.
- Tekeli, İlhan: **Kentsel Arsa, Altyapı ve Kentsel Hizmetler**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.
- Tekeli, İlhan: “Bir Modernleşme Projesi Olarak Türkiye’de Kent Planlaması”, çev. Nurettin ElHüseyni, Sibel Bozdoğan, Reşat Kasaba; (der.), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, ss. 155-173.
- Tekeli, İlhan: “The Story of Istanbul’s Modernization. **Architectural Design**”, Sayı: 80, 2010, ss. 32–39.
- Tekeli, İlhan: Modernite Aşılırken Kent Planlaması, İstanbul, İmge, 2001.
<https://yerelce.wordpress.com/2012/10/17/kentsel-donusume-farkli-bir-bakis-acisi-modernite-asilirken-kent-planlamasi/>, Çevrimiçi, 18 Ağustos 2014.
- Tekeli, İlhan: “Toplum Bilimlerin Önünü Açmaya İnsan Modellerini Tartışarak Başlamak”, Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, ss. 13-34.
- Tekeli, İlhan: “Türkiye’de Cumhuriyet Döneminde Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması”, **75 Yılda Değişen Kent ve Mimarlık**, Yıldız Sey (der.), İstanbul, Tarih Vakfı Yayınları, 1998.

- Tekeli, İlhan: “Geleneksel değerler evlerde de apartmanlarda da üretilebilir” **Mostar Dergisi**, sayı: 74 2011, [http://www.mostar.com.tr/Detay.aspx?Sayi=36&YaziID=751\(29.03.2012\)](http://www.mostar.com.tr/Detay.aspx?Sayi=36&YaziID=751(29.03.2012))
- Tekeli, İlhan: “Bir modernleşme Projesi olarak Türkiye’de Kent Planlaması”, Sibel Bozdoğan ve Reşat Kasaba (der.), **Türkiye’de Modernleşme ve Ulusal Kimlik**, İstanbul, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2010, ss. 155-173.
- Tekeli, İlhan: “Development of Urban Administration and Planning in the Formation of İstanbul Metropolitan Area”, **Development of İstanbul Metropolitan Area and Low Cost Housing**, İstanbul, 1992.
- Tekeli, İlhan: **Ekonomik Bunalımın ve Bunalımdan Çıkmak İçin İzlenen Politikaların Toplumsal Sonuçları, Türkiye’de ve Dünya’da Yaşanan Ekonomik Bunalım**, Ankara, Yurt Yayınları, 1984.
- Teymur, Necdet: “Disiplinlerin Aralığında(ki) Mekân”, Toplum ve Bilim ve Defter Dergileri Ortak Çalışma Grubu, **Sosyal Bilimleri Yeniden Düşünmek**, İstanbul, Metis, 2008, ss.269-281.
- Thompson, Edward Palmer: **İngiliz İşçi Sınıfının Oluşumu**, çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, Birikim, 2012.
- Thrasher, Frederick M.: **The Gang**, Chicago, University of Chicago Press, 1927.
- Tomasi, Luigi (der.), : **The Tradition of the Chicago School of Sociology**, Aldershot, Ashgate, 1998.
- Tuğal, Cihan: **Pasif Devrim-İslami Muhalefetin Düzenle Bütünleşmesi**, çev. Ferit Burak Aydar, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2011.

- Turner, J.H., Beeghley, L., Powers, C.H: **Sosyolojik Teorinin Oluşumu**, çev. Ümit Tatlıcan, İstanbul, Sentez, 2010.
- Uçan, Hilmi: “Modernizm/Postmodernizm ve Jacques Derrida’nın Yapısökümcü Okuma ve Anlamlandırma Önerisi” **Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic**, C. 4/8 Sonbahar 2009, ss. 2283-2306.
- Urry, John: **Consuming Places**, London, Routledge, 1995.
- Urry, John: **Sociology beyond Societies**, Routledge, London, 2000.
- Urry, John: **The Sociology of Space and Place**, B. Turner (der.), London, The New Blackwell Companion Blackwell, 2004.
- Wacquant, Loic: **Kent Paryaları: İleri Marjinalliğin Karşılaştırmalı Sosyolojisi**, çev. Mehmet Doğan, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2011.
- Wallerstein, Immanuel: **The Politics of World Economy**, Cambridge, Cambridge University Press, 1984.
- Weber, Max: **Sosyoloji Yazıları**, çev. Taha Parla, İstanbul, Hürriyet Yayınları, 1986.
- Weber, Max: **Şehir**, çev. Musa Ceylan, İstanbul, Bakış, 2000.
- Weyland, Petra: “Küresel Mekânlarda Cinsiyetlendirilmiş Mekânlar”, çev. Leyla Şimşek-Nilgün Uygun, Ayşe Öncü, Petra Weyland (der.), **Mekân, Kültür, İktidar: Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, İstanbul, İletişim, 2010, ss. 117-137.
- White, Jenny: “İslamcılığın Açmazları”, Deniz. Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, ss. 201-229.

- White, Jenny: **Türkiye’de İslamcı Kitle Seferberliği: Yerli Siyaset Üzerine bir Araştırma**, çev. Esen Türay, İstanbul, Oğlak, 2007.
- White, Jenny: “İslami Moda’”, çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, ss. 97-117.
- Williams, Raymond: **Anahtar Sözcükler**, çev. Savaş Kılıç, İstanbul, İletişim, 2005.
- Wirth, Louis: **Bir Yaşam Biçimi Olarak Kentlileşme, 20. Yüzyıl Kenti**, çev. ve der. Bülent Duru, Ayten Alkan, Ankara, İmge, 2002.
- Wolff, K.H., (der.) : **The Sociology of Georg Simmel**, Glencoe, Illinois, Free Press, 1950, and 2nd edn, New York/London, Free Press, 1964.
- World Health Organization, **Hidden cities: unmasking and overcoming health inequities in urban settings, (çevrimiçi)** http://www.who.int/kobe_centre/publications/hiddencities_media/ch1_who_un_habitat_hidden_cities.pdf. 13 Temmuz 2014.
- Yalçinkaya, Timuçin ve Esin Özsoy: **“Risk Toplumu: Bilgi Toplununun Evriminde Yeni Boyut”**, II. Uluslararası Bilgi, Ekonomi ve Yönetim Kongresi, Kocaeli Üniversitesi İİBF, Kocaeli, 2003.
- Yanık, Akan: “Pozitivist Modern Bilimsel Yaklaşımın Eleştirisi”, **Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi**, Sayı:3, 2012.
- Yaman, Ömer Miraç: **Apaçi Gençlik, Gençlerin Toplumsal Davranış ve Yönelimleri: İstanbul’da “Apaçi” Alt Kültür Grupları Üzerine Nitel Bir Araştırma**, İstanbul, Açılım Kitap, 2013.

- Yaşın, Yael Navaro: “Kimlik Piyasası”, çev. Zeynep Yelçe, Deniz Kandiyoti ve Ayşe Saktanber (der.), **Kültür Fragmanları: Türkiye’de Gündelik Hayat**, İstanbul, Metis, 2005, ss. 229-259.
- Yaşın, Yael Navaro: “Kültür Kehanetleri: Yerelliğin Toplumsal İnşası”, çev. Sungur Savran, Çağlar Keyder (der.), **İstanbul Küresel ve Yerel Arasında**, İstanbul, Metis, 2009, ss. 78-97.
- Yelken, Ramazan: **Cemaatin Dönüşümü: Genç Modern Dönemler için bir Cemaat Sosyolojisi**, Konya, Vadi Yayınları, 1999.

ÇEVİRİMİÇİ KAYNAKLAR

- <http://www.kiptas.com.tr/tr/kiptas/kiptas-hakkinda>, 18 Ağustos 2014.
- (<http://www.ukessays.com/essays/sociology/chicago-school.php> 16, Mart 2012.
- <http://jcs.sagepub.com/content/10/1/51.full.pdf+html> 28 Ekim 2012
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_bts, 20 Eylül 2014.
- <http://58.192.114.227/humanities/sociology/html/edit/uploadfile/system/20100827/20100827025126348.pdf> 03 Ekim 2012.
- <http://alanistanbul.com/turkce/gecmis/la-production-de-lespace-kent-uzerine-bir-sergi>, 20 Haziran 2013.
- <http://pegasus.cc.ucf.edu/~janzb/courses/hum3930b/lefebvre2.htm>, 17 Mayıs 2013.
- <http://tr.scribd.;com/doc/44348539/derrida-yap%C4%B1sokum>, 3 Mart 2013.
- http://tr.facebook.com/permalink.php?story_fbid=462673450442506&id=183923168317537, 27 Nisan 2013
- http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:L0lhM8gFwecJ:faculty.washington.edu/thurtle/Strangers/Lectures/Space_Lect5.ppt+de+certeau+space+is+a+practiced+place&cd=8&hl=en&ct=clnk&gl=tr 12 Mayıs 2013
- <http://www.enfal.de/sosyalbilimler/k/037.htm>, 3 Mart 2013
- <http://www.ianreilly.ca/wp-content/uploads/2011/06/Nietzsche.pdf>, 04 Aralık 2012.
- <http://www.İstanbulBüyükşehirBelediyesi.gov.tr/tr-tr/kurumsal/birimler/kiptas/documents/hakkinda.pdf> çevrimiçi 11.Ekim 2013
- <http://www.mevzuatdergisi.com/2005/10a/01.htm>, çevrimiçi, 28 Ağustos 2012.
- <http://www.spaceandculture.org/2005/10/20/durkheim-on-katrina/> 27 Ağustos 2012.
- http://yapiuretimi.redbilisim.com/images/cust_files/090328025353.pdf, 13 Mayıs 2013.
- Cenk Saraçoğlu, **ODTÜ Sosyoloji Bölümü Teori Sohbetleri-15**
<http://www.youtube.com/watch?v=WTq0xDO1qYc>, 13 Aralık 2014.

EKLER

ANKET SORULARI

1. Cinsiyetiniz

- ☐ Kadın
- ☐ Erkek

2. Yaşınız

- ☐ 20-30
- ☐ 31-40
- ☐ 41-50
- ☐ 51-60
- ☐ 60 üstü

3. Doğum yeriniz (İlçe/İl).....

4. Medeni durumunuz nedir?

- ☐ Evli
- ☐ Bekâr
- ☐ Dul
- ☐ Eşinden boşanmış

5. Çocuk sayınız.....

6. Eğitim durumunuz

- ☐ İlkokul
- ☐ Ortaokul
- ☐ Lise
- ☐ Açık Lise
- ☐ Açıköğretim
- ☐ Uzaktan Eğitim (Lisans tamamlama)
- ☐ Üniversite
- ☐ Yüksek Lisans/Doktora

7. İşiniz/mesleğiniz

- ☐ İşveren (işletmesi olan ve işçi çalıştıran)
- ☐ Serbest meslek (Esnaf, emlakçı, doktor, avukat gibi)
- ☐ Yönetici veya müdür
- ☐ Memur
- ☐ İşçi
- ☐ Emekli
- ☐ Geçici ve düzensiz işlerde çalışan
- ☐ İşsiz
- ☐ Ev kadını

8. İstanbul'a ne zaman yerleştiniz?.....

9. Kaç yıldan beri Başakşehir'de oturuyorsunuz?.....

10. Oturduğunuz semt/mahalle

- ☐ 4.etap
- ☐ 5.etap

11. Daha önce oturduğunuz il/ilçe/mahalle adı

- 1.....
- 2.....

12. Daha önce oturduğunuz yeri terk etmenizdeki en önemli nedenler nedir?

- ☐ İşime yakın değildi
- ☐ Akrabalarımın yakın değildi
- ☐ Hemşehrilerime yakın değildi
- ☐ Ev kira ve fiyatları bana uygun değildi
- ☐ Komşuluk çevrem bana uygun değildi
- ☐ Akraba ve hemşerilerimden uzaklaşmak istediğim için
- ☐ Kentsel hizmetlerden yararlanabilmek için
- ☐ Kalabalık ve gürültüden rahatsız olduğum için
- ☐ Ev sahibi olmak istediğim için
- ☐ Depreme dayanıklı yer değildi
- ☐ Tayin/evlenerek geldim
- ☐ İşsizlik nedeniyle göç ettim
- ☐ Eğitim nedeniyle göç ettim
- ☐ Güvenlik nedeniyle göç ettim

13. Başakşehir’de oturmayı tercih etmenizdeki nedenler nelerdir? (En çok 3 tercih)

- ☐ Güvenlik
- ☐ Sakin
- ☐ Temiz
- ☐ Medeni çevre
- ☐ Komşuluk
- ☐ Çocukların eğitimi ve yetiştirilmesi
- ☐ Ulaşım Kolaylığı
- ☐ Açık ve Yeşil Alanlar
- ☐ İşyerine Yakınlık
- ☐ Dindar insanların çoğunlukta olması
- ☐ Muhafazakâr bir mekân olması

14. Başakşehir’de boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz? (En çok 3 tercih)

- ☐ Evde vakit geçiriyorum
- ☐ Yürüyüşe çıkıyorum
- ☐ Parka Gidiyorum
- ☐ Alışverişe gidiyorum
- ☐ Kafelerde oturuyorum
- ☐ Köpeğimi gezdiriyorum
- ☐ Sosyal tesislere gidiyorum
- ☐ Spor merkezlerine gidiyorum (Fitness, Havuz, Plates vb.)

15. Boş zamanlarınızda Başakşehir dışında nerelere gidiyorsunuz?

- ☐ Taksim
- ☐ Bakırköy
- ☐ Bahçeşehir
- ☐ Fatih (Aksaray, Laleli, Sultanahmet)
- ☐ Sarıyer
- ☐ Şişli-Mecidiyeköy
- ☐ Beşiktaş
- ☐ Diğer.....

16. Başakşehir’de en çok neyin eksikliğini hissediyorsunuz?

- ☐ Kafe Restoran
- ☐ Sosyo Kültürel tesisler
- ☐ Alışveriş merkezleri
- ☐ Lunapark
- ☐ Spor merkezleri
- ☐ Açık/Kapalı Otopark
- ☐ Oturma ve dinlenme alanları
- ☐ Atlı Spor Kulübü
- ☐ Golf Sahası
- ☐ Alışveriş merkezi içinde kayak merkezi
- ☐ Kulüpler (Dalgıçlık, Yamaç Paraşütü, Dağcılık, Doğa Sporları, Rafting, Spor Balıkçılığı, Off Road, Kampçılık)
- ☐ Camii, Mescid, Kurân Kursu
- ☐ Diğer.....

17. Şu anda oturduğunuz yerden memnun musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır
- ☐ Kararsızım

18. Oturduğunuz yerden memnun değilseniz

sebebi?.....

19. İkamet edilen evin durumu

- ☐ Ev sahibi
- ☐ Kiracı

20. Oturulan konutun türü

- ☐ En çok 5 katlı apartman dairesi
- ☐ En az 5 katlı apartman dairesi
- ☐ Site içinde villa
- ☐ Diğer.....

21. Daha önce oturulan konutun türü

- ☐ Gecekondu
- ☐ En çok 5 katlı apartman dairesi
- ☐ En az 5 katlı apartman dairesi
- ☐ Müstakil ev
- ☐ Site içinde villa
- ☐ Lojman
- ☐ Köy evi
- ☐ Diğer.....

22. Komşularınızla iyi ilişkiler kurabilmeniz için sizce en önemli üç etkeni işaretleyiniz

- ☐ Aynı dil ve lehçeyi konuşmak
- ☐ Aynı din ve mezhepten olmak
- ☐ Aynı dünya görüşünü paylaşmak
- ☐ Aynı örf ve adet
- ☐ Aynı eğitim seviyesi
- ☐ Aynı gelir seviyesi
- ☐ Aynı yaş
- ☐ Ekonomik ve kültürel ve özellikler önemli değil
- ☐ Diğer.....

23. Komşularınızla beraber yaptığınız faaliyetler nelerdir?

- ☐ Çay partileri, günler düzenler ve alışveriş yaparız
- ☐ Sohbet amacıyla otururuz.
- ☐ Dernek, kurs faaliyetlerine katılırız.
- ☐ Sinema/ tiyatroya gideriz.
- ☐ Spor yaparız.
- ☐ Kır gezisi/piknik yaparız.
- ☐ Hepsini yaparız.
- ☐ Herhangi bir faaliyetimiz yok.
- ☐ Diğer.....

24. Komşularınızla görüşmüyorsanız en önemli sebep nedir?

- ☐ İşlerim çok; vaktim yok
- ☐ Başka arkadaş grubum var
- ☐ İletişim kuramıyorum
- ☐ İletişim kuramıyoruz
- ☐ Yeterli zamanım yok
- ☐ Yaşam biçimi benden farklı
- ☐ Hepsiyle görüşüyorum
- ☐ Kültürel farklılık
- ☐ Ekonomik durumu benden yüksek/düşük
- ☐ Güven duymuyorum
- ☐ Diğer.....

25. Üye olduğunuz veya etkinliklerine katıldığınız siyasi parti, dernek, vakıf, sivil toplum kuruluşu var mı?

- ☐ Var ismi:.....
- ☐ Yok

26. Başakşehir’de herhangi bir baskı hissediyor musunuz? Cevabınız evet ise ne tür baskı

- ❖ Evet
- ❖ Hayır
- ☐ Dindarların baskısı
- ☐ Laiklerin baskısı
- ☐ Komşuların baskısı
- ☐ Çok zengin insanların baskısı
- ☐ Modanın baskısı
- ☐ Resmi Kurumların baskısı (Belediye, Emniyet, Kaymakamlık gibi)

27. Başakşehir’de yaşamamanın sizin için en önemli sonucu nedir?

- ☐ Daha da zenginleştım
- ☐ Sınıf atladım
- ☐ Saygınlığım arttı
- ☐ Huzura kavuştım
- ☐ Huzurum kaçtı
- ☐ Maddi durumum bozuldu

28. Başakşehir gibi siteler sizce neyin sonucudur? En fazla 3 seçenek işaretlenecek

- ☐ Çarpık kentleşmenin
- ☐ Hızla artan kalabalığın
- ☐ Emniyetsizliğin
- ☐ Zenginleşmenin
- ☐ Ayrışma isteğinin
- ☐ Dayanışma ihtiyacının
- ☐ Seçkinlik talebinin

29. Başakşehir’de mutlu olmak ne demektir?

- ☐ Temiz, düzenli ve güvenli sitede yaşamak
- ☐ Dindarların bulunduğu bir yerde yaşamak
- ☐ Çocukları istenilen şekilde yetiştirebilmek
- ☐ Laiklerin(Atatürkçülerin) olmadığı bir yerde yaşamak
- ☐ Aynı görüşten insanlarla beraber yaşamak
- ☐ Kimseyle ilişki kurmak zorunda kalmadan yaşamak
- ☐ Her zaman rahatça dolaşabilmek
- ☐ Diğer.....

30. Sizce Başakşehir’i şekillendirmede en etkili unsurlar hangileridir?(En fazla 3 seçenek işaretlenecek)

- ☐ Devlet
- ☐ Hükümet
- ☐ Büyükşehir Belediyesi
- ☐ Başakşehir Belediyesi
- ☐ Başakşehir’deki dernekler
- ☐ Cemaatler
- ☐ Başakşehir sakinleri
- ☐ Diğer.....

31. Sizce Başakşehir’de neler değişmektedir?

- ☐ Fiziki çevre (Parklar, Yollar, Binalar)
- ☐ Aileler
- ☐ Gençler
- ☐ Anne ve Babalar
- ☐ Esnaflar (Cafe sahipleri, oto yıkamacılar)
- ☐ Yöneticiler
- ☐ Komşuluk ilişkileri
- ☐ Hepsi

32. Başakşehir nasıl değişik bir yer haline gelmektedir?

- ☐ Nüfusun artışıyla
- ☐ Başakşehir'e taşınanlar yeni bir yaşam kurmasıyla
- ☐ Resmi kurumların müdahalesiyle
- ☐ Medyada çıkan haberlerle
- ☐ Cemaatlerin faaliyetleriyle
- ☐ Devlet veya özel şirketlerin yatırımlarıyla
- ☐ İhtiyaçların artışıyla
- ☐ Hemşehrilik ilişkileriyle

33. Geleceğe dair planlarınız nelerdir?

- ☐ Mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamaya devam etmek
- ☐ Çocuklarımı en iyi şekilde yetiştirmek
- ☐ Dini vecibelerimi rahatça yaparak yaşayabilmek
- ☐ Mesleğimde yükselmek ve işimi büyütmek
- ☐ Başakşehir'den sonra daha iyi bir yerde yaşamak
- ☐ Diğer.....

34. Başakşehir'in İslami bir mimari ile yapıldığını düşünüyor musunuz?

- ☐ Evet
- ☐ Hayır

35. Başakşehir hakkında İslamcı yerleşim, dindar yerleşim söylentileriyle ilgili ne düşünüyorsunuz?

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kesinlikle katılıyorum
- ☐ Katılmıyorum
- ☐ Kesinlikle katılmıyorum
- ☐ Fikrim yok

36. Başakşehir'de nelerle yüzleşıyorsunuz?

- ☐ Düzensiz kentleşmeden kaçmış olmakla
- ☐ Kentsel dönüşümle
- ☐ Başakşehir'e taşınarak eski yaşamdan uzaklaşmayla
- ☐ İstanbul'un diğer sakinlerinden uzaklaşmış olmayla
- ☐ Dindar bir mekânda yaşamakla
- ☐ Başakşehir'de gruplaşma veya dışlanmayla

37. Başakşehir'de yaşadığınızı öğrenen kişilerin tepkileri nelerdir?

- ☐ Şaşıyorlar
- ☐ Takdir ediyorlar
- ☐ Başakşehir'de yaşamaya özeniyorlar
- ☐ Eleştiriyorlar
- ☐ Önemsemiyorlar

38. Sizce Başakşehir'in sembolleri nelerdir?

- ☐ Lüks yapılar ve çevre
- ☐ Dindar insanlar
- ☐ Maddi zenginlik
- ☐ Manevi zenginlik
- ☐ Gösteriş, ihtişam
- ☐ Büyüklük
- ☐ Birbirine uzak, yabancılaşmış insanlar

39. Başakşehir yerleşkesi İstanbul kenti açısından ne ifade etmektedir?

- ☐ İstanbul sınırları içinde fakat İstanbul'dan bağımsız bir yerleşkedir
- ☐ İstanbul'a tamamen bağımlı bir yerleşkedir
- ☐ İstanbul'a yakışır bir yerleşkedir
- ☐ İstanbul'da alternatif bir yerleşkedir
- ☐ İstanbul'a aykırı bir yerleşkedir

40. Başakşehir'deki toplumsal yaşam nasıldır?

- ☐ İnsanlar giderek birbirlerinden uzaklaşmaktadırlar
- ☐ İnsanlar giderek yozlaşmaktadırlar
- ☐ İnsanlar giderek birbirleriyle bütünleşmektedirler (birlik haline gelmektedirler)
- ☐ İnsanlar arası uyumsuzluk artmaktadır
- ☐ İnsanlar arası uyum artmaktadır

41. Para harcama anlayışınızı nasıl ifade edersiniz?

- ☐ Parama göre harcama yaparım
- ☐ Zevkime göre harcama yaparım
- ☐ Modaya göre harcama yaparım
- ☐ Komşu, arkadaş çevresine göre harcama yaparım
- ☐ İhtiyacıma göre harcama yaparım

42. Başakşehir'i inşa eden KİPTAŞ sizce ne yapmaktadır?

- ☐ Kenti yeniden inşa etmektedir
- ☐ Lüks konut ihtiyacını karşılamaktadır
- ☐ Birçok yere konut yaparak kenti istila etmektedir
- ☐ Büyük ölçekli bir inşaat ve konut piyasası oluşturmaktadır
- ☐ Kent içi göçlere neden olmaktadır
- ☐ Arkasına aldığı siyasi güçle İslamcı yerleşkeler oluşturmaktadır

43. Başakşehir'i inşa eden KİPTAŞ hakkında neler düşünüyorsunuz?

- ☐ KİPTAŞ'a minnettarız
- ☐ KİPTAŞ'ı beğeniyorum
- ☐ KİPTAŞ'ı beğenmiyorum
- ☐ KİPTAŞ'a kızgıyım

44. Başakşehir'de KİPTAŞ etkisi nedir?

- ☐ KİPTAŞ Başakşehir'i inşa etmiş halen de Başakşehir'e istediği zaman müdahale etmektedir
- ☐ KİPTAŞ Başakşehir'i bitirmiş sonra çekilmiştir
- ☐ KİPTAŞ Başakşehir'de kısmen etkindir

45. Başakşehir buraya gelen insanlarla farklı bir tarza bürünmüş, gelişmiş, şekillenmiş bir yerleşimdir.

- ☐ Katılıyorum
- ☐ Kesinlikle katılıyorum
- ☐ Katılmıyorum
- ☐ Kesinlikle katılmıyorum
- ☐ Fikrim yok

46. Başakşehir’de ne tür bir dayanışma gözlemliyorsunuz?

- ☐ Mekânsal (Aynı apartmanda veya mahallede yaşamakla gerçekleşen)
- ☐ Dinsel
- ☐ Ekonomik
- ☐ Hemşehrilik
- ☐ Rasyonel (Mantıksal)
- ☐ Geleneksel
- ☐ Siyasal

47. Başakşehir’de risk nedir?

- ☐ Muhtemel kazalar ve olaylar
- ☐ Dışlanma
- ☐ Komşularla veya diğer insanlarla çıkabilecek tartışma ve gerilim
- ☐ Yabancılaşma ve yalnızlık
- ☐ Giderek artan pahalılık
- ☐ Kulaktan kulağa yayılan dedikodular
- ☐ Başakşehir’de ikamet etmeyip, Başakşehir’de çalışanların davranış ve hareketleri

48. Başakşehir’de rahatsız olduğunuz durumların çözülmesi ya da isteklerinizin karşılanması için nasıl bir yol izliyorsunuz?

- ☐ İlgili kurumdaki yöneticiye bizzat söylerim
- ☐ İlgili kurumdaki yöneticiye telefon ederim
- ☐ İlgili kurumdaki yöneticiye mail atarım
- ☐ İlgili kurumdaki yöneticiye sosyal medya yoluyla durumu anlatırım (twitter, facebook)
- ☐ Aynı fikirde olduğum insanlarla örgütlenirim
- ☐ Yazılı ve görsel medya yoluyla halletmeye çalışırım

49. Sizce Başakşehirlilik nasıl

tanımlanır?.....
.....
.....

Anketle ilgili düşüncelerinizi, önerilerinizi ve şikâyetlerinizi bizimle paylaşmanızdan mutluluk duyarız.....

Teşekkürler

FREKANS TABLOSU

(Tez metni içinde verilen tablolar dışında kalanlar buraya konulmuştur)

Cinsiyet	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Kadın	197	68,4	68,4
Erkek	91	31,6	31,6
Toplam	288	100,0	100,0

Yaş	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
20-30	98	34,0	34,4
31-40	80	27,8	28,1
41-50	74	25,7	26,0
51-60	26	9,0	9,1
60 üstü	7	2,4	2,5
Toplam	285	99,0	100,0
Cevap Yok	3	1,0	
Toplam	288	100,0	

Doğum	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Karadeniz	40	13,9	15,6
Marmara	90	31,3	35,2
Ege	7	2,4	2,7
Akdeniz	11	3,8	4,3
Güneydoğu	17	5,9	6,6
Doğu Anadolu	42	14,6	16,4
İç Anadolu	45	15,6	17,6
Yurtdışı	4	1,4	1,6
Toplam	256	88,9	100,0
Cevap Yok	32	11,1	
Toplam	288	100,0	

Medeni Hal	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli Evli	218	75,7	76,0
Bekar	56	19,4	19,5
Dul	5	1,7	1,7
Boşanmış	8	2,8	2,8
Toplam	287	99,7	100,0
Cevap Yok	1	,3	
Toplam	288	100,0	

Çocuk Sayısı	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli Çocuk yok	32	11,1	17,3
2	64	22,2	34,6
3	48	16,7	25,9
4	30	10,4	16,2
5	6	2,1	3,2
6	2	,7	1,1
7	2	,7	1,1
9	1	,3	,5
Toplam	185	64,2	100,0
Cevap Yok	103	35,8	
Toplam	288	100,0	

İstanbul'da Toplam Yaşam Süresi	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli 1-3	19	6,6	7,2
4-5	14	4,9	5,3
6-10	21	7,3	8,0
11-15	23	8,0	8,7
16-20	36	12,5	13,6
20 üstü	151	52,4	57,2
Toplam	264	91,7	100,0
Cevap Yok	24	8,3	
Toplam	288	100,0	

Başakşehir'de Yaşam Süresi	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli 1-3	70	24,3	25,2
4-5	34	11,8	12,2
6-10	95	33,0	34,2
11-15	79	27,4	28,4
Toplam	278	96,5	100,0
Cevap Yok	10	3,5	
Toplam	288	100,0	

Etaplar	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli 4.Etap	92	31,9	32,2
5.Etap	194	67,4	67,8
Toplam	286	99,3	100,0
Cevap Yok	2	,7	
Toplam	288	100,0	

Daha Önce Oturduğunuz Bölge		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Karadeniz	3	1,0	1,1
	Marmara	256	88,9	90,5
	Ege	5	1,7	1,8
	Akdeniz	2	,7	,7
	Güneydoğu	1	,3	,4
	Doğu Anadolu	7	2,4	2,5
	İç Anadolu	8	2,8	2,8
	Yurt Dışı	1	,3	,4
	Toplam	283	98,3	100,0
	Cevap Yok	5	1,7	
Toplam		288	100,0	

Boş Zamanlarınızda Başakşehir Dışında Nerele Gidiyorsunuz	Frekans	Yüzde
Taksim	30	10,4
Bakırköy	116	40,3
Bahçeşehir	14	4,9
Fatih (Aksaray, Laleli, Sultanahmet)	114	39,6
Sarıyer	17	5,9
Şişli-Mecidiyeköy	25	8,7
Beşiktaş	15	5,2
Diğer	90	31,3

Şu Anda Oturduğunuz Yerden Memnun Musunuz		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Evet	240	83,3	84,2
	Hayır	11	3,8	3,9
	Kararsızım	34	11,9	11,9
	Toplam	285	99,0	100,0
	Cevap Yok	3	1,0	
Toplam		288	100,0	

İkamet Edilen Evin Durumu		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Ev sahibi	187	64,9	65,6
	Kiracı	98	34,0	34,4
	Toplam	285	99,0	100,0
	Cevap Yok	3	1,0	
Toplam		288	100,0	

Oturulan Konutun Türü	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli En çok 5 katlı apartman dairesi	60	20,8	21,2
En az 5 katlı apartman dairesi	193	67,0	68,2
Site içinde villa	20	6,9	7,1
Diğer	10	3,5	3,5
Toplam	283	98,3	100,0
Cevap Yok	5	1,7	
Toplam	288	100,0	

Önceki Konut Türü	Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli Gecekondu	4	1,4	1,4
En çok 5 katlı apartman dairesi	154	53,5	55,0
En az 5 katlı apartman dairesi	78	27,1	27,9
Müstakil ev	27	9,4	9,6
Site içinde villa	4	1,4	1,4
Lojman	7	2,4	2,5
Köy evi	1	,3	,4
Diğer	5	1,7	1,8
Toplam	280	97,2	100,0
Cevap Yok	8	2,8	
Toplam	288	100,0	

Komşularımızla Görüşmüyorsanız En Önemli Sebep Nedir	Frekans	Yüzde
İşlerim çok; vaktim yok	88	30,6
Başka arkadaş grubum var	26	8,7
İletişim kuramıyorum	11	3,8
İletişim kuramıyoruz	12	4,2
Yeterli zamanım yok	48	16,7
Yaşam biçimi benden farklı	9	3,1
Hepsiyle görüşüyorum	47	16,3
Kültürel farklılık	6	2,1
Ekonomik durumu benden yüksek/düşük	1	0,3
Güven duymuyorum	8	2,8

Üye Olduğunuz Veya Etkinliklerine Katıldığınız Siyasi Parti, Dernek, Vakıf, Sivil Toplum Kuruluşu Var Mı		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Evet	38	13,2	13,6
	Hayır	242	84,0	86,4
	Toplam	280	97,2	100,0
	Cevap Yok	8	2,8	
Toplam		288	100,0	

Sizce Başakşehir’de Neler Değişmektedir		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Fiziki çevre (Parklar, Yollar, Binalar)	119	41,3	44,4
	Aileler	26	9,0	9,7
	Gençler	32	11,1	11,9
	Anne ve Babalar	2	,7	,7
	Esnaflar (Cafe sahipleri, oto yıkamacılar)	10	3,5	3,7
	Yöneticiler	9	3,1	3,4
	Komşuluk ilişkileri	20	6,9	7,5
	Hepsi	50	17,4	18,7
	Toplam	268	93,1	100,0
	Cevap Yok	20	6,9	
Toplam		288	100,0	

Başakşehir Nasıl Değişik Bir Yer Haline Gelmektedir		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Nüfusun artışıyla	111	38,5	41,4
	Başakşehir’e taşınanların yeni bir yaşam kurmasıyla	46	16,0	17,2
	Resmi kurumların müdahalesiyle	6	2,1	2,2
	Medyada çıkan haberlerle	8	2,8	3,0
	Cemaatlerin faaliyetleriyle	32	11,1	11,9
	Devlet veya özel şirketlerin yatırımlarıyla	14	4,9	5,2
	İhtiyaçların artışıyla	47	16,3	17,5
	Hemşerilik ilişkileriyle	4	1,4	1,5
	Toplam	268	93,1	100,0
	Cevap Yok	20	6,9	
Toplam		288	100,0	

Geleceğe Dair Planlarınız Nelerdir		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Mutlu ve huzurlu bir şekilde yaşamaya devam etmek	102	35,4	36,4
	Çocuklarımı en iyi şekilde yetiştirmek	93	32,3	33,2
	Dini vecibelerimi rahatça yaparak yaşayabilmek	38	13,2	13,6
	Mesleğimde yükselmek ve işimi büyütmek	17	5,9	6,1
	Başakşehir’den sonra daha iyi bir yerde yaşamak	26	9,0	9,3
	Diğer	4	1,4	1,4
	Toplam	280	97,2	100,0
	Cevap Yok	8	2,8	
Toplam		288	100,0	

Başakşehir’de Yaşadığınızı Öğrenen Kişilerin Tepkileri Nelerdir		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Şaşıyorlar	24	8,3	8,7
	Takdir ediyorlar	31	10,8	11,2
	Başakşehir’de yaşamaya özeniyorlar	98	34,0	35,5
	Eleştiriyorlar	17	5,9	6,2
	Önemsemiyorlar	106	36,8	38,4
	Toplam	276	95,8	100,0
	Cevap Yok	12	4,2	
Toplam		288	100,0	

Para Harcama Anlayışınızı Nasıl İfade Edersiniz		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Parama göre harcama yaparım	110	38,2	38,7
	Zevkime göre harcama yaparım	15	5,2	5,3
	Modaya göre harcama yaparım	6	2,1	2,1
	Komşu, arkadaş çevresine göre harcama yaparım	1	,3	,4
	İhtiyacıma göre harcama yaparım	152	52,8	53,5
	Toplam	284	98,6	100,0
	Cevap Yok	4	1,4	
Toplam		288	100,0	

Başakşehir'i İnşa Eden Kiptaş Sizce Ne Yapmaktadır		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Kenti yeniden inşa etmektedir	66	22,9	24,4
	Lüks konut ihtiyacını karşılamaktadır	60	20,8	22,1
	Birçok yere konut yaparak kenti istila etmektedir	48	16,7	17,7
	Büyük ölçekli bir inşaat ve konut piyasası oluşturmaktadır	60	20,8	22,1
	Kent içi göçlere neden olmaktadır	13	4,5	4,8
	Arkasına aldığı siyasi güçle İslamcı yerleşkeler oluşturmaktadır	24	8,3	8,9
	Toplam	271	94,1	100,0
	Cevap Yok	17	5,9	
Toplam		288	100,0	

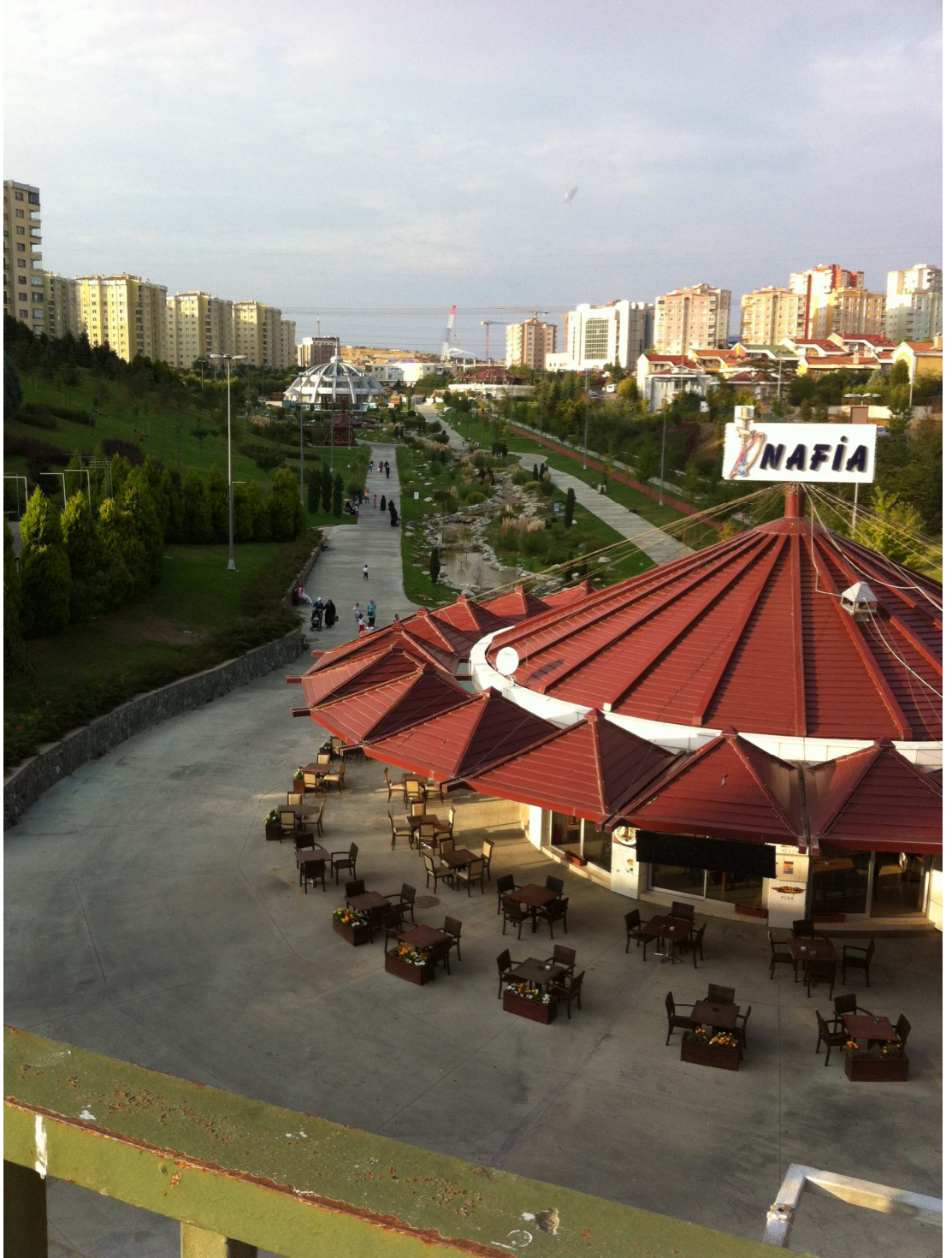
Başakşehir'i İnşa Eden Kiptaş Hakkında Neler Düşünüyorsunuz		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	KİPTAŞ'a minnettarız	5	1,7	1,9
	KİPTAŞ'ı beğeniyorum	155	53,8	57,6
	KİPTAŞ'ı beğenmiyorum	70	24,3	26,0
	KİPTAŞ'a kızgınlım	39	13,5	14,5
	Toplam	269	93,4	100,0
	Cevap Yok	19	6,6	
Toplam		288	100,0	

Başakşehir Buraya Gelen İnsanlarla Farklı Bir Tarza Bürünmüş, Gelişmiş, Şekillenmiş Bir Yerleşimdir		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	Katılıyorum	144	50,0	51,6
	Kesinlikle katılıyorum	19	6,6	6,8
	Katılmıyorum	44	15,3	15,8
	Kesinlikle katılmıyorum	8	2,8	2,9
	Fikrim yok	64	22,2	22,9
	Toplam	279	96,9	100,0
	Cevap Yok	9	3,1	
Toplam		288	100,0	

Başakşehir’de Rahatsız Olduğunuz Durumların Çözülmesi Ya Da İsteklerinizin Karşılanması İçin Nasıl Bir Yol İzliyorsunuz		Frekans	Yüzde	Geçerli Yüzde
Geçerli	İlgili kurumdaki yöneticiye bizzat söylerim	113	39,2	42,5
	İlgili kurumdaki yöneticiye telefon ederim	83	28,8	31,2
	İlgili kurumdaki yöneticiye mail atarım	27	9,4	10,2
	İlgili kurumdaki yöneticiye sosyal medya yoluyla durumu anlatırım (twittter, facebook)	13	4,5	4,9
	Aynı fikirde olduğum insanlarla örgütlenirim	24	8,3	9,0
	Yazılı ve görsel medya yoluyla halletmeye çalışırım	6	2,1	2,3
	Toplam	266	92,4	100,0
	Cevap Yok	22	7,6	
Toplam		288	100,0	

Resim 1: Sular Vadisi-1

Resim 2: Sular Vadisi-2

Resim 3: 5. etap site isimleri-1

Resim 4: 5. etap site isimleri- 2

Resim 5: 4. etap

Resim 6: Başakşehir ilçe haritası

Resim 7: İstanbul il haritası

ÖZGEÇMİŞ

2007 yılında Fatih Üniversitesi İ.İ.B.F Kamu Yönetimi bölümünden mezun oldu. 2009 yılında Fatih Üniversitesi Sosyoloji bölümünde ‘‘Türkiye’de Aleviliğin Yükseliş: 1990’lardan Sonra Büyünün Bozulması Süreçleri’’ başlıklı teziyle yüksek lisansını tamamladı. Halen Fatih Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde araştırma görevlisi olarak çalışmaktadır.